

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**HÂLİD B. VELÎD EL-MAHZÛMÎ VE TARİHSEL
KİŞİLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Bilal GÖK

Hazırlayan
Merve ZEYBEK

MALATYA, 2023

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

HÂLİD B. VELÎD EL-MAHZÛMÎ VE TARİHSEL KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Merve ZEYBEK

Danışman

Doç. Dr. Bilal GÖK

MALATYA, 2023

TAAHHÜTNAME

İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî ve Tarihsel Kişiliği” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt ederim.

27/01/2023

Merve ZEYBEK

ÖNSÖZ

Hâlid b. Velîd, adından sıkça söz edilen başarılı bir komutandır. Irak ve İran'ın geniş toprakları üç yıl gibi kısa bir sürede İslâm devletine bağlanmıştır. Bu başarı Hâlid gibi meşhur komutanların sabır ve azimleriyle gerçekleşmiştir. Fetihleri Irak ve İran'la sınırlı kalmayan bu büyük komutan, Mardin, Diyarbakır fetihlerinde de bulunmuştur. 638 yılında Hz. Ömer tarafından başkumandanlıktan alınmış, yaklaşık üç yıl sonra da Humus'da vefat etmiştir.

“*Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî ve Tarihi Kişiliği*” adlı çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından ibarettir. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, konusu ve kaynakları hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde; Mahzûm kabilesinden, Hâlid b. Velîd'in ailesinden ve Müslüman olmadan önceki hayatından bahsedildi. İkinci bölümde, Hâlid b. Velîd'in Müslüman olduktan sonraki hayatı işlendi. Bu bölüm; Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer devirlerinde Hâlid b. Velîd alt başlıklarına ayrıldı. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Hâlid'in savaş stratejilerinden, taktiklerinden ve kişilik yapısından bahsedildi. Hâlid b. Velîd'in, Hz. Ömer tarafından azledilmesiyle ilgili ayrıntılara da bu son bölümde yer verildi.

Değerli bilgilerini benimle paylaşan, maddi-manevi her açıdan beni destekleyen, tecrübelerinden sürekli olarak faydalandığım kıymetli hocam Doç. Dr. Bilal GÖK'e şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca aileme, değerli arkadaşlarım İrem Nur Balta ve Habibe Yetiş'e de teşekkürü bir borç bilirim.

Merve Zeybek

Malatya 2023

ÖZET

Hâlid b. Velîd b. Mugîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm, ilk çocuğuna nispetle Ebû Süleyman künyesini almıştır. Hz. Peygamber'in eşlerinden Hz. Meymûne'nin yakın akrabasıdır. Babası Hâlid'in eğitimine önem vermiş ona kılıç, mızrak kullanmayı ve atabilmeyi öğretmiştir. Hâlid babasının ticaret kervanlarının başında Irak, Suriye, Mısır ve Yemen'e gitmiştir. Miladi 629 yılında Müslüman olan Hâlid b. Velîd, Seyfullah lakabını almıştır. Hz. Peygamber, ona başarılarından dolayı "Allah'ın kılıçlarından bir kılıç" demiş ve onu "ne güzel kul" diyerek övmüştür. Hâlid b. Velîd zaman zaman da eleştirilere maruz kalmış, Hz. Peygamber tarafından uyarılmıştır.

Hâlid b. Velîd, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra da ona bağlılığını içinde canlı tutmuştur. Bizans ve Sasaniilere karşı yürütülen savaşlara katılmış ve zaferler kazanmıştır. Katıldığı yüze yakın savaştan muzaffer olarak ayrılmıştır. Onun fetihleri Cezire bölgesine kadar uzanmıştır. O, harbin hilelerini iyi bilen; yolcular, esirler ve casuslar vasıtasıyla düşman hakkında malumat toplayan; muharebe esnasında durum ve şartlara göre strateji üreten büyük bir komutandı. Sert mizacının yanı sıra tez canlı değildi. Her durumda çok tedbirliydi. Emrindeki askerlere iyi davranır ve onları idare etmesini bilirdi. Hâlid, vücudunda kılıç, mızrak ve ok darbesi değmedik bir yerin kalmadığını belirtmiştir. Ömrünün büyük bir kısmını savaşlarda geçiren Hâlid, savaş meydanında ölemediği için hayıflanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hâlid b. Velîd, Mahzûm Kabilesi, Hz. Muhammed (s.a.v.), Ebûbekir, Ömer, Fetih Hareketleri, Savaş Stratejileri*

ABSTRACT

KHâlid b. al-Walīd b. Mugīre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm took the name of Abu Suleiman compared to his first child. He was a close relative of Meymûne who was one of the wives of the Prophet Muhammad. KHâlid's father gave importance to KHâlid's education and taught him to use swords and spears and to throw. KHâlid went to Iraq, Syria, Egypt and Yemen at the head of his father's trade caravans. KHâlid b. Walīd's title was Saifullah. Prophet Muhammad called him "Sword of God" because of his achievements and praised him by saying "what a beautiful servant." KHâlid b. al-Walīd was also criticized from time to time, Prophet Muhammad was warned by the Prophet.

After Muhammad died, KHâlid b. al-Walīd continued to fight, keeping his loyalty to him alive. He participated in the wars against Byzantium and Sassanids and won victories. He was victorious from nearly a hundred wars he participated in. His conquests extended to the Cezire region. He was a great commander who produced a strategy according to the situation and conditions during the war and who gathered information about the enemy through travelers, prisoners, and spies. He knew the tricks of fight well. Besides his fierce temperament, he was not impetuous. In any case, he was very cautious. He treated the soldiers under his command well and knew how to handle them. KHâlid stated that there was no part of his body that had not been touched by a sword, spear or arrow. KHâlid, who spent most of his life in wars, regretted that he could not die on the battlefield.

Keywords: *KHâlid b. Walid, Mahzûm Tribe, Prophet Muhammad, Ebû bekir, Omer, Conquest Movements, War Strategies*

KISALTMALAR

- b. : Bin veya ibn (oğlu)
bnt. : Bnt. (kızı)
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
c.c. : Celle celâlühü (Onun şanı ne yücedir)
çev. : Çeviren
ed. : Editör
Hz. : Hazreti
h. : Hicrî
m. : Miladi
M.Ö. : Milattan Önce
M.S. : Milattan Sonra
r.a. : Radiyallahu anh, (Allah ondan razı olsun.)
s.a.v. : Sallallâhu aleyhi ve sellem (Allah'ın selamı onun üzerine olsun.)
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
ts. : Basım tarihi yok
vb. : Ve benzeri
v.dğr. : Ve diğerleri
yy. : Yüzyıl
yay. : Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
2.Araştırmanın Kaynakları	1
3.Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri	2

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN OLMADAN ÖNCE HÂLİD B. VELÎD

1.Ana Hatlarıyla Mahzûm Kabilesinin Arap İslâm Tarihindeki Rolü	3
1.1.Mahzûm Kabilesine Mensup İslâm Düşmanları.....	9
1.2.Mahzûm Kabilesinden Müslüman Olanlar	10
1.3.Mahzûm Kabilesinden Bazı Meşhur Şahsiyetler	12
2.Ailesi	20
3.Hayatı	35
3.1.Doğumu	35
3.2.Çocukluğu ve Gençliği.....	35
3.3.Bedir savaşı (2/624).....	37
3.4.Uhud Savaşı (3/625)	39
3.5.Hendek Savaşı (5/626)	46
3.6.Hudeybiye Antlaşması (6/628)	50
3.7.Müslüman olması (8/629).....	53

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN OLDUKTAN SONRA HÂLİD B. VELÎD

1.Hâlid Medine'de.....	61
1.1.Mûte Savaşı (8/629).....	60
1.2.Mekke'nin Fethi (8/629).....	66
1.3.Uzza Putunun Kırmaması (8/629).....	71
1.4.Cezîmeoğulları Olayı (8/629).....	75
1.5.Huneyn Gazvesi (8/629).....	79
1.6.Taif Gazvesi (8/629).....	82
1.7.Mustalıkoğulları (9/630).....	83
1.8.Tebük Gazvesi ve Hâlid b. Velîd'in Dûmetülcendel'e Gönderilmesi (9/630) ..	84
1.9.Hâlid b. Velîd'in Hâris b. Kâ'b'a Gönderilmesi (10/632).....	86
1.10.Veda Haccı ve Hz. Peygamber'in Vefatı (10/632).....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HULEFÂ-I RÂŞİDİN DÖNEMİNDE HÂLİD B. VELÎD

1.HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİ	89
1.1.Ridde Olayları	89
1.2.Irak Fetihleri	101
1.3.Suriye Fetihleri.....	109
2.HZ. ÖMER DÖNEMİ.....	115
2.1.Şam Bölgesi Fetihleri	115
2.2.El-Cezîre Bölgesi Fetihleri	125
2.3.Azledilmesi ve Sebepleri	129
2.4.Vefatı (21/642).....	135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HÂLİD B. VELİD'İN KİŞİLİK YAPISI VE SAVAŞ SANATI

1.KİŞİLİK YAPISI.....	138
1.1.Kişiliği.....	138
1.2.Hz. Peygamber ile Arasında Geçen Diyaloglar.....	142
1.3.Rivâyet Ettiği Hadisler.....	144
2.SAVAŞ SANATI.....	146
2.1.İlk Dönem İslâm Toplumunda Ordu.....	149
2.2.Savaş Taktikleri.....	153
2.3.Hâlid b. Velîd'in Görevlendirdiği Komutan ve Valiler.....	171
SONUÇ	177
KAYNAKÇA.....	179

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çalışmanın konusu olan Hâlid b. Velîd, önceleri Kureyşli bir putperestti. Hudeybiye antlaşmasından sonra Müslüman oldu. O, savaş meydanlarında gösterdiği kahramanlıkları ve başkumandanlık göreviyle tanınan önemli bir şahsiyettir.

Hâlid b. Velîd, gösterdiği kahramanlıklar, üstün savaş teknikleri, ileri görüşlülüğü ile Hz. Peygamber döneminde, Hz. Ebû Bekir döneminde ve Hz. Ömer döneminin bir kısmında İslâm devletine hizmet etmiştir. Farklı coğrafyalarda birçok insanın İslâm devletine bağlanması sağlamıştır. Bundan dolayı onu hem kahramanlığıyla hem de kişiliğinin farklı yönleriyle tanımak önemlidir. Kısacası bu çalışmanın amacı onu daha iyi tanımaktır.

Çalışmanın konusu, Mahzûm kabilesi, Hâlid b. Velîd'in hayatı, kişiliği ve savaş stratejilerini kapsamaktadır. Uzun bir tarih aralığından bahsedileceği için farklı kaynaklara müracaat edilmiştir.

2. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmada sık sık müracaat ettiğimiz kaynaklara değinilecektir. Araştırma yaparken öncelikle klasik kaynaklara, ihtiyaç duydukça da çağdaş kaynaklara yer verilmiştir. Faydalandığımız kaynakların türlerini: Meğazi, Tabakât, Târih, Terâcim, Hadis ve Ensâb kitapları şeklinde sıralayabiliriz.

Hâlid'in İslâm öncesi hayatından bahsederken başlıca kullanılan kaynaklar; Cevad Ali'nin el-Mufassal, İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, W. Montgomery Watt'ın *Hz. Muhammed Mekke'de*, İbn İshak'ın *es-Sîre*, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'dir. Cahiliye Dönemi'yle ilgili bilgileri siyer ve meğazi kitaplarında bulmaktayız. Çalışmanın her alanında İbn İshak, Vâkîdî ve İbn Hişâm gibi İslâm tarihi alanında önemli müelliflerin eserlerinden faydalanılmıştır. En çok başvurulan eserler ensab, tabakât ve rical kitapları olmuştur. Bu bağlamda Belâzürî'nin *Ensâbu'l-Eşraf*'ı, İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı ve İbn Hacer'in *el-İsâbe*'si araştırmada çok sık kullanılmıştır. Hâlid b. Velîd'in Müslüman olduktan sonraki hayatıyla ilgili araştırma yapılırken Taberî'nin *Tarihu't-Taberî*, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fi't-Tarih'inden* faydalanılmıştır. Çalışma açısından önemli olan diğer eserler büldân, Fütuh

ve coğrafya kitaplarıdır. Bu tür kitaplar arasında Belâzürî'nin *Fütûhu'l-Büldan'ı* zikredilebilir. Ayrıca çalışmanın başından sonuna kadar her bölümünde Prof. Dr. Mustafa Fayda'nın *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd* adlı eserinden faydalanılmıştır.

3. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Bu sahabinin hayatı incelenirken bilimsel kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca öznel değerlere göre araştırma yapma tehlikesine ve anakronizme düşülmemeye çalışılmıştır. Dönemin toplumu, şartları ve olayların yaşandığı coğrafya göz önünde bulundurularak rivâyetler değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN OLMADAN ÖNCE HÂLİD B. VELİD

1. Ana Hatlarıyla Mahzûm Kabilesinin Arap İslâm Tarihindeki Rolü

Arap yaşam tarzında kabile, sosyal yapının temelini oluşturmaktadır.¹ İslâm'dan sonra Arap yarımadasında inanç yapısı değiştiği gibi sosyal yapı da değişmiştir. Araplar kabilesinden daha büyük bir otoriteyi İslâm'la tanımışlardır. Araplarda kabile toplum açısından tek otorite olduğundan Cahiliye Dönemi'nde Araplar iyiyi ve kötüyü kabilesine göre algılamışlardır. O dönemde kabile otoritesinin belirlediği değerlere itaat etmek, kişinin hayatının merkezine oturmuştur. Aynı zamanda birey için kabile, hayat tarzında her şeyi anlamlandıran bir yapı ve yaşama garantisi olmuştur.²

Kabileyi ayakta tutan şey “asabiyet” kavramıdır. Asabiyetin temeli kan bağı ile oluşmakla birlikte başka kabileden insanlar da farklı sebeplerle kabileye dahil olabilmekteydi.³ Cündeb b. Anber et-Temîmi'ye ait olan “Kardeşin zalim de olsa mazlum da olsa ona yardım et”⁴ sözü Cahiliye Dönemi Arap yaşantısında asabiyet düşüncesinin etkisini gözler önüne sermektedir.⁵

Kabile üyelerini birbirine kenetleyen duygu asabiyettir. Asabiyet, yönetim şeklinde de etkili olmuştur. Kabileler kabile reisi tarafından yönetiliyordu. Kabile reisinin asil bir soydan gelmesi, sabırlı, güçlü, ileri görüşlü, cesaretli ve hikmet sahibi olması gerekiyordu. Kabile reisi kabilenin her türlü işiyle ilgilenirdi. Reisler kabilesinin bugünkü anlamda yürütme, yargı ve yasama görevlerinin bir kısmını veya tamamını yerine getiriyordu.⁶

Bir kabileye mensup olmak âdeta kişinin var olma garantisi gibiydi. Kabilesinin hilafına hareket eden kimse dışlanmakta ve bir nevi çöl güvenlik sistemi olan himaye hakkını kaybetmekteydi.⁷ Cahiliye Dönemi Arap yaşantısında kişinin kabilesi, onun

¹ Hüseyin Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 131.

² Alan, *Hz. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*, 133.

³ Mustafa Çağrı, “Asabiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/453.

⁴ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma' u'l-emşâl* (Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 2010), 2/380. Bu sözün Arapça karşılığı şu şekildedir: انصُرْ اَخَاكَ ظَالِمًا اَوْ مَظْلُومًا

⁵ el-Meydânî, *Mecma' u'l-emşâl*, 2/380.

⁶ Hakan Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 176.

⁷ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi* (İstanbul: Nesil Matbaacılık, 2009), 1/76.

yaşam alanını oluşturmakta ve tercihlerini etkilemekteydi. Bu bağlamda Hâlid b. Velid'in mensup olduğu Mahzûm kabilesini bilmek ve o kabileyi tanımak Hâlid'i anlamak açısından önemlidir.

1.1. Mahzûm Kabilesi'nin Mekke'ye Yerleşmesi ve Güç Kazanması

Mekke, M.Ö. 207 yılında Huzâaa kabilesinin hakimiyetine geçti. Miladi 440⁸ senesinde Hz. Peygamber'in dördüncü kuşaktan dedesi olan Kusay b. Kilâb'ın⁹ liderliğinde Huzâaa kabilesinin hakimiyetine son verildi ve idare Kureyşlilerin eline geçti.¹⁰ Kusay, Mekke'de idareyi ele aldıktan sonra Kudâa ve Kinâne kabileleri ile ittifak kurdu. Huzâaa kabilesini ise Mekke'nin dışına sürüp, Kureyş boylarının bazılarını, Kâbe'nin etrafına, bir kısmını ise çevresine yerleştirdi.¹¹ Mahzûm kabilesinin yaşadığı bölgeye yerleşmesi Kusay zamanında oldu. Kusay, Mekke'nin hâkimi olduktan sonra Kâbe'nin civarına; amcası Teym, kardeşi Zühre, amcaoğlu Mahzûm ve birkaç kuzenini bir grup yaparak dairemsi halkalar şeklinde buraya yerleştirdi. Mahzûmoğullarına Beni Ecdadeyn bölgesi düştü. Bu yerleşim sebebiyle Kureyş kabileleri Mekke etrafında yaşayan ve Mekke vadisinde yaşayan kabileler olarak ayrıldı. Mekke dışında yaşayan kabilelere "Kureyşü'z-zavâhir", Mekke vadisinde yaşayan kabilelere ise "Kureyşü'l-bitâh," dendi.¹² Mahzûm kabilesi bu sınıflandırmaya göre Kureyşü'l-bitâh'tandı.¹³

Kureyş kabilesinin on kolu vardı. Bunlar; Zühre, Nevfel, Esed, Cumah, Mahzûm, Sehm, Ümeyye, Teym, Haşim ve Adiy idi. Kureyş'in kollarından biri olan Mahzûm kabilesi Lüey b. Galib b. Kureyş soyundandı. Böylece Mahzûm kabilesinin soyu Fihri'e (Kureyş) ulaşıyordu.¹⁴ Kusay, Mahzûm kabilesinin kurucusu olan Mahzûm'un amcasının oğlu oluyordu. Mahzûm'un babası Yakaza, Kusay'ın babası Kilâb'tır. Kilâb ve

⁸ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1992), 1/132.

⁹ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf* (Beyrut: Dâr'u-l Fikr, 1996), 1/49.

¹⁰ Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Mısır: Şirketü'l-Mektebe, 1955), 1/123.

¹¹ Adnan Demircan, *Siyer* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 107.

¹² W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. Azmi Yüksel - Rami Ayas (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 12.

¹³ Rıdvan Gür, "Mahzûmoğullarının Mekke İçerisindeki Konumu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Ocak 2015), 97.

¹⁴ Mehmet Ali Kapar, "Mahzûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/402.

Yakaza'nın babaları ise Murre'dir. Hz. Muhammed ile Hâlid b. Velîd'in soyları yedinci kuşakta birleşir.¹⁵

Mahzûm b. Yakaza'dan ismini alan Mahzûm kabilesinin soyu şu şekilde devam eder: "Mahzûm b. Yakaza b. Mürre b. Ka'b b. Lueyy b. Galib b. Fihr."¹⁶ Bu soy kalabalık bir soydu.¹⁷ Kabileye adını Mahzûm'ın torunu olan Mugîre b. Abdullah vermiştir. Bu yüzden soyun içinde Ebû Cehil'in dedesi Mugîre'den soyu devam edenler daha ön plandaydı.¹⁸ Mugîre, Abdülmuttalib'in çağdaşıdır. O, Mekke'de kabilesine itibar ve güç kazandıran en etkili isimdir. Bu yüzden zaman zaman Mahzûm kabilesinden olanlar Mahzûmî nisbesi yerine Mugîrî nisbesi kullanılırdı.¹⁹

Hz. Peygamber'in doğumu ve daha sonra İslâmiyet'in gelişi esnasında da kabile otoritesini korumuştur. Hz. Peygamber'in dedesi olan Abdülmuttalib Kureyş'in idaresini üstlenmişti. Ondan sonra idare Ümeyyeoğulları'ndan Harb b. Ümeyye'ye, sonra da Mahzûmoğulları'ndan Velîd b. Mugîre'ye geçmişti.²⁰ Böylece Mahzûm kabilesi, Mekke'de siyasi ve ekonomik açıdan önemli bir yere sahip olmuştur. M. Watt bu kabilenin gücünü bi'setten on, on beş yıl öncesinde kazandığını ifade ediyor.²¹ Yaklaşık olarak Mahzûmoğullarının itibar ve güç kazanması Mugîre b. Abdullah zamanındadır.²² Onun oğlu olan Hişâm b. Mugîre Mekke'nin sahibi unvanını almıştır. Ebû Cehil ve Velîd b. Mugîre gibi tanınmış üyeleri vardı. Bunlar şehrin yönetiminde ileri gelen kişilerdi.²³

Bu kabile VI. yüzyılda daha da güçlenmiş ve Mahzûm ismi Kureyş isminin yerini tutmaya başlamıştı. Kabile, Mekke'de siyasi güç elde ederken çevre kabileler ve devletlerle de ilişki hâlindeydi. Bu bağlamda Mahzûm kabilesinin Bizans'la iyi ilişkilere sahip olduğuna dair rivâyetler vardır.²⁴ Bi'setten önce Kureyş kabileleri arasındaki en güçlü kabile Mahzûmoğulları idi. Mekke'de onlara denk olabilecek bir tek

¹⁵ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2020), 13.

¹⁶ Ebü'l-Hasen Zahrüddîn Alî b. Zeyd b. Muhammed el-Beyhakî, *Lübâb el-Ensâb ve el-Elgâb ve el-E'gâb* (Büyük Ayetullah Yayinevi, 2007), 1/4; Kapar, "Mahzûm", 27/105.

¹⁷ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 100.

¹⁸ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 100.

¹⁹ Kapar, "Mahzûm", 27/402.

²⁰ Kapar, "Mahzûm", 27/402.

²¹ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 100.

²² Kapar, "Mahzûm", 27/195.

²³ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 16.

²⁴ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 96.

Ümeyyeoğulları vardı.²⁵ Diğer Kureyş kabileleri gibi Mahzûmoğulları da ticaretle meşgul oluyorlardı.²⁶ Mahzûm kabilesinin Sakîf ile ticari ilişkilerinin olduğuna dair rivâyetler vardır.²⁷ Kabilelerin gücü zenginlikleriyle orantılıydı. Fakat kabile toplumunda servet her an el değiştirebilirdi. Bu yüzden kabileler sürekli çekişme hâlindeydi. Bu durumu Mahzûm kabilesine mensup olan Ebû Cehil'in şu sözleriyle teyit edebiliriz:

*Abdülmenafoğulları ile şeref hususunda çekişirdik. Onlar yemek yedirdiğinde biz de yedirirdik. Onlar başkalarına bağışta bulduklarında biz de bulunurduk. Biz diz üstü çöküp yarışı bekleyen atlar gibiydik. Her zaman birbirimize meydan okurduk. Şimdi onlar diyorlar ki; içimizde bir peygamber var ve ona semadan vahiy geliyor. Biz bunu nasıl yapabiliriz. Allah'a yemin ederim ki Haşimoğullarından olan o peygamberi asla tasdik etmeyeceğim.*²⁸

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'e gelen vahiy, kabileler arası üstünlük yarışının bir parçası olarak görülmüştür. Uzun süre Mekke'nin yönetiminde hak sahibi olan Mahzûm kabilesi üyeleri bu haktan mahrum kalacaklarını düşünmüşlerdir.²⁹ Aslında kabileyle sınırlanan toplum yapısının, ulusüstü bir birliktelik olan ümmete dönüştüğünü idrak edememişlerdir.³⁰

Hâlid b. Velîd'in yaşadığı devirde Kureyş kabilesinden Ümeyye, Mahzûm ve Nevfel oğulları Haşim oğullarına ticaret hususunda üstünlük sağlamışlardı.³¹ Kâbe'nin yeniden inşasında yaşanan olaylar Mahzûmoğulları kabilesinin Mekke toplumundaki yerini göstermesi açısından önemlidir. Kâbe çeşitli sebeplerle zarar gördüğünden Kureyşliler, Kâbe'yi yıkıp yeniden inşa etmeye karar verdiler.³² Mahzûmoğullarından Velîd b. Muğîre Kâbe'nin inşasında temiz olanların yardım etmesi ve verilecek paraların da temiz olması gerektiğini söylediler.³³ Mekkeliler onun fikrine itibar ettiler. Böyle önemli bir olayda söz sahibi olmak güçlü bir otoriteyi gerektirir.³⁴ Tamir için bile olsa

²⁵ Adem Apak, "İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 10/1 (2001), 193.

²⁶ Mustafa Fayda, "Hâlid b. Velîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 17/289.

²⁷ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 147.

²⁸ Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eşer fi fînûni'l-megâzi ve's-şemâ'il ve's-siyer* (Beyrut: Dâr'u-l Kalem, 1993), 2/131.

²⁹ Kapar, "Mahzûm", 27/402.

³⁰ Orhan Atalay, "Kur'an'da Sosyal Grup İfade Eden Kavramlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 216.

³¹ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, 31.

³² el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/99.

³³ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshak, *es-Sîretü İbn İshâk* (Beyrut: Dâr'u-l Fikr, 1978), 104.

³⁴ Suzan Yıldırım, *Hz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği* (Harran Üniversitesi, Thesis, 2006) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), V, 72 y./5.

halk Kâbe’yi yıkmaya çekinince Velîd b. Mugîre kazmayı eline alıp kabilesine düşen kısımları yıktı. Kureyşliler, Velîd b. Mugîre’nin başına kötü bir şey gelmediğini görünce onlar da işe koyuldu. Daha sonra Kâbe temeline kadar yıkıldı.³⁵ Mahzûm kabilesine Rüknu Esved ve Rüknu Yemâni arasındaki yeri inşa etmek düştü. Burayı Hz. Ebû Bekir’in kabilesi olan Benî Teym kabilesiyle birlikte yaptılar.³⁶

Kâbe’nin yapımı tamamlanınca Hacerülesved’i kimin yerine koyacağı konusunda anlaşmazlık çıktı. Bu anlaşmazlığın çözümü olarak Ebû Ümeyye b. Mugîre el-Mahzûmî hakem belirlenmesini teklif etti.³⁷ Hakem Hz. Peygamber oldu ve Hacerü’l-Esved’i cübbesinin üstüne koydu. Her kabilenin ileri geleni cübbenin bir kenarından tuttu. Mahzûm kabilesinin adına bu işi Hâlid b. Velîd’in amcası Ebû Huzeyfe b. Mugîre yapmıştır.³⁸

Mahzûm kabilesinin iktisadi üstünlüklerinin yanı sıra başka hasletleri de vardı. Bu kabile cömertliğiyle de meşhurdu. Aynı zamanda çalışkanlıklarından dolayı kendilerine “ateş gibi sıcaklar” denirdi. Bu kabile kızların diri diri toprağa gömülmesine karşı çıkar, kabilenin ileri gelenleri bu âdeti doğru görmezdi.³⁹

Mahzûmoğulları, tarih sayfalarında cömertlikleri ve kız çocuklarını korumalarıyla anılmalarına rağmen savaşlarda aldıkları kritik rollerle tanınmışlardır. Kusay b. Kilâb, oluşturduğu görevler arasında olan “Kubbe ve Einne” görevi Mahzûmoğullarına vermişti.⁴⁰ Bu iki görev ile savaş hazırlıklarını Mahzûm kabilesi organize ediyordu.⁴¹ Kubbe görevi savaş zamanlarında çadır kurmayı ve orduyu donatmayı içeriyordu. Einne görevi ise savaşlarda ordudaki süvari birliklerine kumandanlık yapmaktı. Bu iki görevi de Hâlid b. Velîd yerine getiriyordu.⁴²

İslâmiyet doğduğunda Kureyş ordusunun süvari kumandanlığı ve orduyu donatma görevleri Mahzûm kabilesindeydi. Bu kabile savaşlarda komutanlık görevini de üstlenmekteydi. Hz. Peygamber’in gençlik yıllarında gerçekleşen fîcar savaşlarında Mekke ordusunun kumandanı Ebû Cehil’in babası olan Hişâm b. Mugîre el-Mahzûmî’dir.

³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1955, 1/195.

³⁶ Asım Sarıkaya, “Hz. Ebû Bekir’in İslâm Öncesi Hayatı”, *Hazreti Ebu Bekir*, (2019), 10.

³⁷ Gür, “Mahzûmoğullarının Mekke İçerisindeki Konumu”, 101.

³⁸ Kapar, “Mahzûm”, 27/403.

³⁹ Subhî el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, çev. İbrahim Ekrem (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1994), 26.

⁴⁰ Apak, “İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu”.

⁴¹ Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, 1/113.

⁴² Ebû’l-Hasan Nedvî, *es-Sîretü’n-nebeviyye* (Dimaşk: Dâr-u İbn-i Kesir, 2004), 138.

Bedir savaşında (M.S. 624) orduyu savaşa hazırlama ve komutanlık işi Mahzûm kabilesindeydi.⁴³ Bu savaşta süvari komutanlığı daha sonradan Ebû Cehil olarak tanınan Amr b. Hişâm b. Mugîre'ye verilmişti.⁴⁴ Ebû Cehil, Bedir'de öldüğünden Uhud savaşında bu görevi Hâlid b. Velîd üstlenmiştir.⁴⁵

Mahzûm kabilesi Müslümanlara karşı yapılan her mücadele ve her savaşta ilk sıralarda yer aldı. Bu kabile kendi içinden Müslüman olanlara da çok baskı yaptı ve onları dinlerinden dönmeleri için zorladı. Bu baskılara dayanamayan Müslümanlar Habeşistan'a hicret ettiler. Habeşistan'a Kureyş'in içinde olan hemen hemen her kabileden Müslümanlar katıldı. Kureyş kabileleri arasında hicrete en çok katılım içlerinden İslâm'a girenlerin büyük baskı gördüğü Mahzûmoğulları, Cumahoğulları ve Sehmoğulları gibi kabilelerden oldu. Habeşistan'a hicret edenlerin listesini çıkararak İbn İshak, Belâzürî ve İbn Hişâm bu durumu ortaya koymuşlardır. Mahzûm kabilesinden Habeşistan'a hicret edenler İbn İshak'a göre 10, Belâzürî'ye göre 12 ve İbn Hişâm'a göre 9 kişidir.⁴⁶ Müşrikler hicret edenlerin peşine düşüp Müslümanları geri getirmek için Habeşistan'a gitmişlerdir. Bu iş için Habeşistan'a giden iki Kureyşli'den biri Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî'dir.⁴⁷

Hz. Muhammed'in önde gelen muhaliflerinin Mahzûm ve Abduşemsliler olduğu bilinmektedir.⁴⁸ Buna rağmen Haşimoğullarına uygulanan boykotu bozan kişiler arasında Amir, Nevfel, Esed ve aynı zamanda Mahzûmoğullarından bazı kişiler bulunuyordu.⁴⁹

Hz. Peygamber, Mahzûm kabilesiyle aralarında devam eden düşmanlığı bitirebilmek için Ebû Ümeyye'nin kızı Ümmü Seleme'yle evlenmiştir.⁵⁰ Hz. Peygamber'in babaannesi Mahzûm kabilesindendi. Onun künyesi "Fatıma bnt. Amr b. Aiz b. Abd b. İmran b. Mahzûm b. Yakaza b. Mürre b. Ka'b b. Luey b. Galip b. Fihri"dir.⁵¹ Dolayısıyla Mahzûmoğullarının lideri olan Velîd b. Mugîre, Hz. Peygamber'in babasının

⁴³ Kapar, "Mahzûm", 27/402.

⁴⁴ Kapar, "Mahzûm", 27/402.

⁴⁵ Gür, "Mahzûmoğullarının Mekke İçerisindeki Konumu", 99; Kapar, "Mahzûm", 27/402.

⁴⁶ Âdem Apak, "Habeşistan Hicreti Üzerine Mülâhazalar = Considerations on Migration of Abyssinia", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 2 (2017), 35.

⁴⁷ Kapar, "Mahzûm", 27/402.

⁴⁸ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 120.

⁴⁹ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 15.

⁵⁰ Kapar, "Mahzûm", 27/402.

⁵¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/179.

dayızadesidir.⁵² Hz. Peygamber'in halası Âtike bnt. AbdulmutTâlib'tir. Âtike Mahzûmoğullarından olan Ebû Ümeyye b. Mugîre'yle evlenmiştir.⁵³ Hz. Hatice daha önce iki defa evlenmişti. İkinci kocası Mahzûm kabilesindendi.⁵⁴ Adıyy oğullarına mensup olan Hz. Ömer'in annesi Mahzûm kabilesindendi.⁵⁵ İbn Ümmü Mektûm'un annesi de aynı kabileye mensuptu.⁵⁶

Mahzûm kabilesinden bazı fertlerin Hz. Peygamber'le doğrudan ya da dolaylı olarak irtibatı vardı. Mesela Hz. Peygamber'i yaklaşık bir ay emziren sütannesi Süveybe, Mahzûmlu Ebû Seleme'yi de emzirmiştir.⁵⁷ Adı geçen Ebû Seleme aynı zamanda Berre bnt. AbdulmutTâlib'in oğludur.⁵⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'in berberlerinden birinin Mahzûm kabilesinden olduğu aktarılmıştır.⁵⁹

Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme Mahzûm kabilesinden ve Ebû Ümeyye'nin kızıdır. Onun şeceresi "Hind bnt. Ebû Ümeyye b. Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur." Ümmü Seleme eşiyle birlikte Habeşistan'a yapılan ilk hicrete katılmıştır. Ümmü Seleme eşi vefat ettikten sonra Hz. Peygamber ile evlenmiştir.⁶⁰

Hz. Peygamber'in dedesi AbdulmutTâlib'in, oğlu Abdullah'ı kurban etmek üzereyken olaya müdahil olan şahıslardan birisi de Mahzûmoğullarından Mugîre b. Abdullah'tı. Hz. Peygamber'in dayızadesi de olan Mugîre, Abdullah'a çıkan fal oklarına tepki göstermiş ve AbdulmutTâlib'e hitaben: "Allah'a yemin olsun ki Abdullah'ı develere karşı ok çekmeden kesemezsin. Onun diyetini malımızdan olacaksa dahi veririz" demişti.⁶¹ Bu konuşma sonrasında AbdulmutTâlib, oğlu Abdullah'ın yerine yüz deveyi kurban etmiş, böylece diyet ödeyerek oğlunu kurtarmıştı.⁶²

1.1.Mahzûm Kabilesine Mensup İslâm Düşmanları

⁵² Kapar, "Mahzûm", 27/403.

⁵³ İbn İshak, *es-Sîre*, 165.

⁵⁴ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 45.

⁵⁵ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 98.

⁵⁶ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 45, 98-99.

⁵⁷ Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ'* (Beyrut: Dâr'u-l Kütüb el-A'lemiyeye, 1999), 6/70.

⁵⁸ Salahattin Polat, "Ebû Seleme el-Mahzûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/229.

⁵⁹ İzzeddin İbnü'l-Esir el-Cezerî, *el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb* (Beyrut: Dâr Sâdar, 1980), 3/108.

⁶⁰ İbn İshak, *es-Sîre*, 176; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, ed. Mars Jones (Beyrut: Dâr'u-l Alemî, 1989), 1/340.

⁶¹ İbn İshak, *es-Sîre*, 34; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/153.

⁶² Gür, "Mahzûmoğullarının Mekke İçerisindeki Konumu", 100.

Hz. Peygamber İslâm'ı açıktan tebliğ etmeye başladığında Mahzûm kabilesinin İslâm'a ve Peygamberimize tavrı pek müspet olmamıştır. Toplum içindeki otoritesini ve ekonomik gücünü kaybetme endişesi İslâm'a düşman olmalarına sebep olmuştur. Bu kabileden olan Ebû Cehil, Âs b. Hişâm ve Velîd b. Mugîre gibi müşrikler İslâm düşmanı dendiğinde ilk akla gelen isimler olmuşlardır.⁶³ Hz. Peygamber Kureyş'in lideri durumundaki Mahzûmoğulları'ndan Velîd b. Mugîre'ye birçok defa tebliğde bulunmuştur. Onun Müslüman olması için çok çaba sarf etmiştir. Hatta Velîd b. Mugîre'yi İslâm'a davet ettiği sırada yanına gelen âmâ sahabi Abdullah b. Ümmü Mektûm'la ilgilenmediği için Abese sûresi'nin ilk on âyeti indirilmiştir. Hz. Peygamber'in Müslüman olması için çok çabaladığı kişilerden biri de yine Ebû Cehil idi.⁶⁴ Fakat onlar köleleri Yâsir ve eşi Sümeyye'yi şehit etmiş, oğulları Ammâr'a çeşitli işkenceler yapmışlardır.⁶⁵ Ebû Cehil ise, Hz. Peygamber'in öldürülmesi için Dârünnedve'de karar aldırması ve onu yakalayana ödül vereceğini söylemiştir. Hicretten sonra da bu düşmanlığını devam ettirmiş, Kureyş'i Bedir bölgesine getirtirerek Bedir Savaşı'nın yapılmasına sebep olmuştur. Ancak Bedir Gazvesi Ebû Cehil'in sonunu getirmiş orada Ensar'dan Muaz ve Muavviz tarafından öldürülmüştür.⁶⁶

Mahzûm kabilesi Müslümanlarla olan mücadelelerini her platformda sürdürmüştür. Abdullah b. Rabia el-Mahzûmî ve Amr b. As Habeşistan'a giden Müslümanların iadesini Habeş Kralı Necâşî'den istediler. Kral iade teklifini kabul etmedi.⁶⁷ Çabaları sonuçsuz kalan Mahzûm kabilesi Müslümanlarla mücadelesinden zararlı çıkmıştır. Mahzûm kabilesi, Bedir savaşında çok ağır kayıplar verdi ve eski gücünü kaybetti. Böylece Mekke'de en itibarlı kol Emevîler oldu.⁶⁸

1.2.Mahzûm Kabilesinden Müslüman Olanlar

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) davetine icabet edenler arasında Mahzûm kabilesinden olanlar da vardı. Erkam b. Ebü'l-Erkam, Ebû Seleme'yle hanımı Ümmü Seleme, Ayyâş b. Ebû Rebîa, Hişâm b. Ebû Huzeyfe ve Seleme b. Hişâm bunlardandır.⁶⁹ Mahzûm

---

⁶³ İbn İshak, *es-Sîre*, 200.

⁶⁴ Kapar, "Mahzûm", 27/403.

⁶⁵ İbn İshak, *es-Sîre*, 250.

⁶⁶ Kapar, "Mahzûm", 27/403.

⁶⁷ İbn İshak, *es-Sîre*, 274.

⁶⁸ Kapar, "Mahzûm", 27/403.

⁶⁹ İbn İshak, *es-Sîre*, 199.

kabilesinden olan ilk mühtedîler Erkam ve Ebû Seleme'ydi.⁷⁰ Erkam genç olmasına rağmen ailesinin lideri konumundaydı. Bu sayede evini sıkıntı yaşamadan Müslümanlar için açabilmişti. Bu kabileden İslâm'a girenlerin üçüncüsü Ayyâş b. Ebû Rebîa'ydı. Ayyâş, Ebû Cehil'in hem amcazâdesi hem üvey kardeşi idi. Habeşistan'a eşiyle birlikte hicret etti. Döndükten sonra Hz. Ömer ile Medine'ye gitti. Fakat bir süre sonra Ebû Cehil onu kandırıp tekrar Mekke'ye dönmesini sağladı. Ebû Cehil kardeşini hapsederek ona çeşitli işkenceler yaptı.⁷¹

Habeşistan'a hicret eden ve Bedir-Uhud gazvelerine katılan Şemmâs b. Osman da bu kabileye mensuptu.⁷² Şemmâs Uhud gazvesindeki kahramanlığı ve kılıcı ile Hz. Peygamber'i korumasıyla tanınmıştır. Uhud gazvesinde aldığı yaralar sonucu amcasının kızı Ümmü Seleme'nin evinde şehit olmuştur. Ammâr b. Yâsir Ans kabilesindendi. Babası Yâsir Yemen'den Mekke'ye kaybolan kardeşini aramak için geldiğinde Mahzûm kabilesinden Ebû Huzeyfe onu himayesine aldı.⁷³ Araplar kabilenin şerefini ve gücünü gösterdiğini düşünerek kendilerine sığınanları himaye edip bunula övünürlerdi. Yâsir, Ebû Huzeyfe'nin Sümeyye isimli cariyesiyle evlendi. Ammâr b. Yasîr, bu evlilikten oldu. Ammâr b. Yasîr başka yerden gelmiş bile olsa himaye sistemi içinde Mahzûm kabilesinin bir üyesi olmuştu.⁷⁴

Abdullah b. Ümmü Mektûm'un annesi Âtike bnt. Abdullah el-Mahzûmiyye'dir. Annesinin künyesini aldığından onun künyesine nispet edilmiştir.⁷⁵ Hz. Peygamber, hicretten sonra gazveye çıktığında yerine işlerle ilgilenecek vekil tayin ederdi. Bedir Gazvesi ve Vedâ Haccı da dahil olmak üzere Abdullah b. Ümmü Mektûm'u 13 defa Medine'de yerine vekil bırakmıştır.⁷⁶

Hz. Peygamber tebliğ görevine başladığında Mahzûm kabilesinden İslâm'a giren bazı kişiler;

⁷⁰ Polat, "Ebû Seleme el-Mahzûmî", 10/438.

⁷¹ Abdülkerim Özeydin, "Ayyâş b. Ebû Rebîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/297.

⁷² İbn İshak, *es-Sîre*, 286.

⁷³ İbn İshak, *es-Sîre*, 200.

⁷⁴ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 100; Mustafa Fayda, "Ammâr b. Yâsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 3/75.

⁷⁵ İbn İshak, *es-Sîre*, 293.

⁷⁶ Tahsin Ekim, *Bedir Savaşını Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 19.

1. Erkam b. Ebû'l-Erkam: Asıl adı Abdümenaf'tır. Şeceresi, Abdümenaf b. Esed b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur.⁷⁷
2. Ebû Seleme: Asıl adı Abdullah. Açık künyesi, Abdullah b. Abdülesed b. Hilal b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur.⁷⁸
3. Ümmü Seleme: Onun künyesi, Seleme bnt. Ebi Umeyye b. Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur.⁷⁹
4. Hebbar b. Süfyan: Künyesi, Hebbar b. Süfyan b. Abdülesed b. Hilal b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'dur.⁸⁰
5. Seleme b. Hişâm: Künyesi, Seleme b. Hişâm b. Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm şeklindedir.⁸¹
6. Şemmâs b. Osman: Künyesi, Şemmâs b. Osman b. Şerid b. Suveyd b. Hermi b. Amir b. Mahzûm'dur.⁸²

Yukarıda adı geçen sahabiler Mahzûm kabilesinden İslâm'a girenlerin sadece bir kısmıdır. İslâm'ı ilk kabul edenler arasında Mahzûmlu çok sayıda sahabinin olması, bu kabile fertlerinin tamamının İslâm düşmanı olmadığını göstermektedir. Mahzûm kabilesi hakkında yanlış algıların oluşması, Velîd b. Mugîre ve Ebû Cehil gibi ön plana çıkan, İslâm düşmanı müşriklerin bu kabileden olmasıdır.⁸³ Mahzûm kabilesi Mekke'nin fethinde Müslüman olmuştur. Daha sonra gruplar halinde Medine'ye yerleşmişlerdir.⁸⁴

1.3. Mahzûm Kabilesinden Bazı Meşhur Şahsiyetler

Binlerce yıllık ve köklü medeniyetleri tarihi şahsiyetler oluşturmuştur denilebilir. Tarih sahnesinden çekilen milletlerin ve devletlerin izi, tesiri ve hatta ruhu hemen silinmez.⁸⁵ Tarihi şahsiyetler de bu izleri oluşturan kişilerdir. Onlar toplumun ve tarihin

⁷⁷ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Mısır: Şirketü'l-Mektebe, 1955), 2/253.

⁷⁸ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1976), 3/172.

⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/322.

⁸⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm* (Beyrut: Dâru'l-Küttabu'l-Arabî, 1993), 3/103.

⁸¹ Hasan Cirit, "Seleme b. Hişâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/406.

⁸² Mustafa Ertürk, "Şemmâs b. Osmân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/507.

⁸³ Kapar, "Mahzûm", 27/402.

⁸⁴ Kapar, "Mahzûm", 27/403.

⁸⁵ Kaan Bektaş- Mustafa Şeker, "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Tarihî Şahsiyetlere Yönelik Zihinsel İmajı ve Görüşleri", *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, (2020), 530.

belirli bir döneminde yaşamış, toplumlarını iyi veya kötü etkilemiş toplumlarının hafızalarında ölümsüzleşmişlerdir. Geçmişe dönüp baktığımızda onların tarihi oluşturmadaki rolünü görmezden gelemeyiz.⁸⁶ Örneğin Erkam b. Ebi'l-Erkam, Hz. Peygamber'in tebliğ yaptığı ilk yıllarda evini Müslümanlara açmıştı. Bu ev hem bir davet merkezi hâline gelmiş hem de İslâm'daki ilk eğitim kurumu sayılmıştı.⁸⁷ Bu ev sayesinde tebliğ faaliyetleri sürmüştü, Hz. Ömer bu evde Müslüman olmuştur.⁸⁸ Erkam b. Ebû'l-Erkam evini Müslümanlar ile paylaşmasıyla tanınan ve sevilen bir tarihî şahsiyettir.⁸⁹

Mahzûm kabilesinin Arap-İslâm tarihindeki yeri ve öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için Hz. Peygamber döneminde yaşamış Mahzûm kabilesine mensup meşhur şahsiyetlerden bazılarını burada yer verilecektir.

1.3.1. Abdullah b. Ebû Rebîa

Abdullah, meşhur Arap şairi ve baharat ticaretiyle uğraşan bir tâcirdir. Meşhur Arap şairi Ömer b. Ebû Rebîa'nın babasıdır. Müslümanların Habeşistan'a gitmesi üzerine Kureys'in de Habeşistan'a gönderdiği heyetin içindedir. Ayrıca Bedir Savaşı'nda esir düşen Kureyslileri kurtarmak için Medine'ye giden heyette bulundu. Uhud savaşında müşrik okçuların kumandanıydı.⁹⁰ Onun İslâm düşmanlığı Mekke'nin fethine kadar devam etti. Mekke fethinin öncesinde Ebû Süfyân ile birlikte Medine'ye gelip Hz. Peygamber ile görüşmek istedi.⁹¹ Yolda İslâm ordusu ile karşılaştılar. Hz. Ümmü Seleme'nin ricası üzerine Hz. Peygamber onları huzuruna kabul etti. Abdullah, Müslüman olarak Mekke'nin fethine katıldı. Huneyn Gazvesi'ne de katılan Abdullah bu savaşta İslâm'ın azılı düşmanı olan müşrik Osman b. Abdullah'ı öldürdü. Hz. Peygamber onu Yemen'e vali olarak gönderdi. Tâif kuşatmasında şehit düştü.⁹²

1.3.2. Ebû Cehil

⁸⁶ Bektaş- Şeker, "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Tarihî Şahsiyetlere Yönelik Zihinsel İmajı ve Görüşleri", 529.

⁸⁷ İbn İshak, *es-Sîre*, 187.

⁸⁸ İbn İshak, *es-Sîre*, 242.

⁸⁹ Kapar, "Mahzûm", 27/403.

⁹⁰ İsmail Lütfi Çakan, "Abdullâh b. Ebî Rebî'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/96.

⁹¹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm (es-Sîretü'n Nebeviyye)*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2021), 4/93.

⁹² Çakan, "Abdullâh b. Ebî Rebî'a", 1/97.

Yaklaşık 570 yılında Mekke’de doğdu. Asıl adı Amr’dır. Kureyş’in Mahzûm kolundandır. Cahiliyye döneminde künyesi Ebû’l-Hakem’dir. Babası Hişâm, Mugîre ise dedesi’dir. Hâlid b. Velîd ile soyları Mugîre’de kesişir. Hâlid ve Ebû Cehil amca çocuklarıdır.⁹³ Ebû Cehil künyesini İslâmiyet’e düşmanlığı sebebiyle almıştır. Ebû Cehil, Mahzûm kabilesinden olmayan birinin peygamberliğini kabul etmeyeceğini açıkça söylemiştir.⁹⁴

Ebû Cehil, İslâm’ı kabul etmediği gibi Müslümanlar aleyhinde çalışmıştır.⁹⁵ Müslümanları çeşitli şekillerde tehdit etmiştir. Müslüman olanların saygınlığını yitireceğini, ticaretle uğraşıyorsa iflas edeceğini, kimsesizse onu döveceğini söylemiştir. O, ilk Müslümanlardan Yâsir ailesine çok ağır işkenceler yapmıştır. Ammâr b. Yâsir’in annesi Hz. Sümeyye’yi işkenceyle şehit etmiştir.⁹⁶ Üvey kardeşi Ayyâş b. Ebû Rebîa’yı aldatıp Medine’ye hicret yolundan geri döndürdü. Ayyâş, Mekke’ye döndüğünde ise onu hapsetti ve Medine’ye hicret etmesini engelledi.⁹⁷

Ebû Cehil gücünü ticari sahada da gösterdi. Onun Mekke’ye gelen tüccarlara kötü davrandığı ile ilgili rivâyetler vardır. Malını satmak için Mekke’ye gelen Zübeyd kabilesinden olan bir tüccarın malının değeri düşürmek için düşük fiyat biçti. Diğer müşteriler Ebû Cehil’den çekinip hakkı olan fiyatı veremediler. Tüccar zor durumda kaldı ve Hz. Peygamber’in yanına gelip durumu anlattı. Onun sayesinde malını hakkı olan değerinde sattı. Ebû Cehil bunu duyduğunda Hz. Peygamberin yanına gidip onunla tartıştı. Ebû Cehil başkanlığında bir grup Mekkeli Hz. Peygamber’e, “Ey Muhammed, gel bir gün sen bizim ilahlarımıza ibadet et, bir gün de biz senin. Şayet senin tanrın yüceyse biz faydalanmış oluruz. Bizimkiler ulu ise sen nimetlenmiş olursun,” dediler.⁹⁸ Bu anlayış Mekke’de bulunan 360 puta bir put daha eklemekten farksızdı. Bu teklif sadece Hz. Muhammed’e yapılmamış diğer peygamberler de aynı tavra maruz

⁹³ Mehmet Ali Kapar, “Ebû Cehil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/117.

⁹⁴ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-eşer fi funûni’l-meğâzi ve’ş-şemâ’il ve’s-siyer*, 1993, 2/131.

⁹⁵ İbn İshak, *es-Sîre*, 219.

⁹⁶ İbn İshak, *es-Sîre*, 252.

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1955, 2/9.

⁹⁸ Mehmet Mahfuz Söylemez, “Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri”, *Milel ve Nihal (Dergi)* 11/1 (2014), 13.

kalmışlardır. Nitekim Mekke fethedildiğinde Kâbe'nin içinde Hz. Meryem ve Hz. İsa tasviri bulunuyordu.⁹⁹

Ebû Cehil yaptığı propaganda faaliyetleriyle Mekke'ye gelenlerin Hz. Peygamber'den etkilenmelerinin önüne geçmeye çalışmıştır. O ve bazı arkadaşları hac mevsiminde Mekke şehrinin girişlerini kontrol altında tutmuşlardı. Dışarıdan gelen insanları durduruyor ve onlara Hz. Peygamber hakkında asılsız iddialarda bulunuyorlardı.¹⁰⁰ Böylece Hz. Peygamberi insanların gözünde küçük düşürmeye çalışıyorlardı. Bir defasında Hz. Peygamber ve Ebû Cehil Safa tepesindeydi. Ebû Cehil Hz. Peygamber'e kötü sözler sarf etti. Hz. Peygamber ona karşılık vermedi. Çok geçmedi, Hz. Hamza avdan dönmüş, yayını kuşanmış bir şekilde geldi. Biri Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e yaptığını haber verdi.¹⁰¹ Hz. Hamza koşarak çıktı ve Ebû Cehil'in yanına gitti. Yayıyla ona vurdu ve başını yarıdı.¹⁰²

Mahzûm kabilesinin başkanı olan Ebû Cehil her fırsatta Müslümanlara saldırılarda bulunmuştur. Haşimoğullarına uygulanan boykotun devam etmesi için elinden geleni yapmıştır. Hz. Peygamber'in öldürülmesi için Dârünnedve'de karar alınmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber'e bu kadar karşı olmasının sebepleri hakkında kesin bir neden söylemek zordur.¹⁰³ Onun tüm bu girişimlerine rağmen Hz. Peygamber, Ebû Cehil'in Müslüman olmasını arzulamış ve onun Müslüman olması için dua etmiştir. Fakat o bu duadan nasibini alamamıştır.¹⁰⁴

Hicretten sonra yapılan Sîlfülbahr Seriyyesi Ebû Cehil'in içinde bulunduğu büyük bir ticaret kervanına yapıldı. Hz. Peygamber bu seriyye için Hz. Hamza'yı görevlendirdi. Müslümanlar savaş yapmadan döndüler. Ebû Cehil, Bedir Savaşı'nda müşriklerin savaş ihtiyaçlarının büyük çoğunluğunu bizzat karşıladı. Savaş sırasında Ensar'dan Afrâ'nın oğulları Muayyiz ve Muâz tarafından öldürüldü. Bu iki kardeşin Ebû Cehil'i yaraladıkları, başının ise Abdullah b. Mes'ûd tarafından kesildiği rivâyet edilmiştir. Katledilen diğer müşrikler gibi Ebû Cehil de Bedir'deki kuyulardan birine atılmıştır.¹⁰⁵

⁹⁹ Ebû'l-Velid Muhammed b. Abdullah el-Ezrakî, *Ahbârü Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr* (Beyrut: Dâr'u-l Endülüs, ts.), 1/169.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 2/37.

¹⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/290.

¹⁰² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/292.

¹⁰³ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 142.

¹⁰⁴ Kapar, "Ebû Cehil", 10/118.

¹⁰⁵ Kapar, "Ebû Cehil", 10/117.

Hiz. Peygamber, Ebû Cehil'i "bu ümmetin firavunu" olarak tasvir etmiştir. Zümer Sûresi 36. ayete geçen "Allah kimi şaşırırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur" ifadesinin Ebû Cehil ve arkadaşlarını işaret ettiğine dair rivâyetler mevcuttur. Müslümanlara yaptığı haksızlıklar ve zulümler sebebiyle hakkında pek çok ayet nazil olmuştur.¹⁰⁶ Ebû Cehil'in annesi Esmâ bnt. Muharribe Müslüman olmuş, hicri 13 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁷ Oğlu İkrime b. Ebû Cehil de Müslüman olmuş, vali olarak atanmış ve İslâm'a hizmet etmiştir.¹⁰⁸

1.3.3. İkrime b. Ebû Cehil

Hicretten önce 47-49 yılları arasında doğdu. Başlangıçta İslâm'ın en katı muhalifleri arasındaydı. Bedir gazvesinde bulundu ve babasını yaralayanlardan biri olan Afrâ'nın oğlu Muâz b. Amr b. Cemûh'un eline bir kılıç darbesi indirdi ve onu kopardı.¹⁰⁹ Ebû Cehil öldürülünce Mahzûm kabilesinin yeni reisi İkrime oldu. Babasının da intikamını almak için kervanlardan gelen gelirlerin harcanmayıp yeni yapılacak savaş için kullanılmasını önerdi. Bu öneriyi Ebû Süfyan kabul etti.¹¹⁰ Böylece Uhud Savaşı'nın finansal hazırlıkları başlamış oldu. Müşriklerin, insanları Allah yolundan alıkoymak için mallarını harcamalarıyla ilgili Enfâl Sûresi'nin 36. ayeti nazil oldu.¹¹¹

Uhud Gazvesi'ne eşi Ümmü Hâkim ile katıldı. Bu savaşta süvarilerin sol kanadının kumandanı oldu. Mekke'nin fethi sırasında arkadaşlarıyla çete kurdu. Hâlid b. Velîd kumandasındaki Müslümanları ok yağmuruna tuttu ve kan dökülmesine sebep oldu.¹¹² Mekke fethedildiğinde İkrime bağışlanmadı. Bu yüzden Yemen'e kaçtı. Eşi Ümmü Hâkim ise Mekke'nin fetih günü Müslüman oldu. Ümmü Hâkim, Yemene kaçan eşinin affedilmesi için ricada bulundu. Bu isteği kabul edilince İkrime Mekke'ye dönüp Müslüman oldu. Hiz. Peygamber onun dönüşüne sevindi ve "Süvari Muhâcir, hoş geldin," dedi.¹¹³

¹⁰⁶ Bk. el-Hicr 15/90; el-Alak 96/9-18; el-En'âm 6/108

¹⁰⁷ Kapar, "Ebû Cehil", 10/118.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/82.

¹⁰⁹ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (Kahire: Mektebet-ü İbn-i Teymiyye, 1994), 20/177.

¹¹⁰ Serdar Sevmesler, *Uhud Savaşı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 35.

¹¹¹ *Yüce Kur'an*, çev. Mustafa Yıldırım vd. (İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 179.

¹¹² İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/68.

¹¹³ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, ed. Beşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Dâr'u-l Garb'i-l İslâmî, 1998), 4/375.

İkrime Mekke’de kalmadı. Medine’ye gitti. Hz. Peygamber onu Benî Hevâzinlilerin zekâtını toplamakla görevlendirdi. Hz. Ebû Bekir’in halifelîği zamanında İslâm’dan çıkan ve zekât vermeyenlere karşı açılan savaşlara katıldı. Müseylime üzerine ve ayrıca Mehre, Debâ, Uman mürtedleriyle savaşmaya gönderildi. şam bölgesinin fetih faaliyetlerinde bulundu.¹¹⁴

İkrime b. Ebû Cehil’in Filistin ve Suriye fetihleri sırasında yapılan Ecnâdeyn Savaşı’nda (13/634) şehit olduğuna dair rivâyetler vardır.¹¹⁵ Dimaşk fethinde veya Amvâs’ta vebadan öldüğü gibi farklı rivâyetler de aktarılmıştır. Binici ve kumandan olan İkrime’nin Tirmizî’nin *Câmi’* adlı eserinde munkatı’, garîb, hasen veya sahih olarak nitelendirilen çeşitli rivâyetleri bulunmaktadır.¹¹⁶

1.3.4. Ebû Seleme el-Mahzûmî

Ebû Seleme İslâm’a ilk girenlerden ve aynı zamanda ilk Muhâcirlerdendir. Berre b. Abdülmuttalib’in oğlu olan Ebû Seleme, Ebû Leheb’in cariyesi olan Süveybe’den süt emmiştir. Böylece Hz. Peygamber’in süt kardeşi olmuştur.¹¹⁷ İslâm’a Hz. Ebû Bekir vesilesiyle girmiş, Habeşistan’a hanımıyla birlikte hicret etmiştir. Habeşistan’da buldukları zaman bir kızları olmuş adını Berre koymuşlardır.¹¹⁸ Ebû Seleme ve eşi Mahzûm kabilesinden olmasına rağmen Habeşistan hicreti sonrası Mekke’ye Ebû Tâlib’in himayesi altında girmişlerdir.¹¹⁹ Bunun üzerine Mahzûm kabilesinden bazı kişiler Ebû Tâlib’e “Kardeşinin oğlu Muhammed’i himayene aldın ve onu korudun. şimdi sana ne oluyor bizim kabilemizden olanları da himaye ediyorsun?” deyince, Ebû Tâlib cevaben, “O benim bacımın oğludur ve o bana sığındı. Eğer kız kardeşimin oğlunu koruyamayacaksam, erkek kardeşimin oğlunu nasıl koruyayım,” dedi. Yanlarında olan Ebû Leheb, “Ey Mahzûm kabilesi, ihtiyara çok yüklenmeyin. Ondan uzak durmazsanız

¹¹⁴ Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye* (Lübnan: Dâru’l-Ma’rife, 1976), 9/418.

¹¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa’d, *Kitâbü’l-şabakâti’l-kebîr*, ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İ’lmiyye, 1990), 6/4.

¹¹⁶ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi’u’l-kebîr*, ed. Beşşâr Avvâd Ma’ruf (Beyrut: Dâr’u-l Garb’i-l İslâmî, 1998), 1/686; et-Tirmizî, *el-Câmi’u’l-kebîr*, 1998, 1/213.

¹¹⁷ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *Şîret-i İbn Hişâm (es-Şîretü’n Nebeviyye)*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2021), 3/128.

¹¹⁸ Apak, “Habeşistan Hicreti Üzerine Mülâhazalar = Considerations on Migration of Abyssinia”, 37.

¹¹⁹ Watt, *Hz. Muhammed Mekke’de*, 128.

bizde onunla birlikte oluruz. Böylece o istediğine kavuşur,” dedi. Bu durumdan çekinen Mahzûmoğulları çaresiz dağıldılar.¹²⁰

Kureyş kabilesinden Medine’ye hicret eden ilk kişi Ebû Seleme olmuştur.¹²¹ Hicretini Akâbe biatlarından bir yıl önce yapmıştır. Hz. Peygamber de Medine’ye hicret ettikten sonra Ensar ile Muhâcirleri birbirlerine kardeş yapmıştır. Ebû Seleme’nin kardeşi Ensar’dan Sa’d b. Heysame olmuştur. Ona bugün Zehriyan denilen yerden ev verilmiştir.¹²²

O, Bedir Gazvesi’nden önce yapılan Zi’l-Uşeyriye Gazvesi’ne katılamamış, Medine’de Hz. Peygamber’in yerine vekil olarak kalmıştır. Daha sonra düzenlenen Bedir ve Uhud gazvelerine katılmıştır. Uhud gazvesinde yaralanıp bir ay tedavi görmüştür. Yarası iyileşmeye başlayınca Benî Esed kabilesine düzenlenen Katan Seferi’ne kumandan olarak katılmıştır. Seferden Medine’ye döndüğünde Uhud’da aldığı yaraları tekrar açılmış ve vefat etmiştir. Ölürken açık kalan gözlerini Hz. Peygamber kapatmıştır. Ölürken eşine kendisinden daha hayırlı biriyle evlenmesi için dua ettiği rivâyet edilir.¹²³ Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde Ebû Seleme’den rivâyet edilen hadisler vardır.¹²⁴

1.3.5. Ümmü Seleme

Açık künyesi, Seleme bnt. Ebû Umeyye b. Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm’dur. Bu şecereden anlıyoruz ki Hâlid b. Velîd ve Ümmü Seleme amca çocuklarıdır. İkisinin soyu Mugîre b. Abdullah’ta birleşmektedir.¹²⁵

Hz. Peygamber’in ilk eşi Hatice bnt. Huveylid’dır. Hz. Hatice vefat edince Sevde bnt. Zem’a ile nikahlandı. Daha sonra sırayla; “Aişe bnt Ebi Bekir; Hafsa bnt. Ömer b. Hattab; Zeyneb bnt. Hüzeyme; Ümmü Seleme Hind bnt. Ebi Umeyye b. Mugîre” ile evlendi. Yani Hz. Ümmü Seleme Hz. Peygamber’in altıncı eşi.¹²⁶

¹²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1955, 1/371.

¹²¹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebîr*, çev. Mehmet Vehbi Şahinalp - Hikmet Akdemir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 5/181.

¹²² Yıldırım, *Ümmü Seleme*, 20.

¹²³ Polat, “Ebû Seleme el-Mahzûmî”, 10/229.

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 1/407; Hanbel, *el-Müsned*, 2001, 1/499.

¹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1955, 1/322.

¹²⁶ Yıldırım, *Ümmü Seleme*, 23.

Ümmü Seleme eşi Ebû Seleme ile birlikte Müslüman olmuştur. O, İslâm'a giren 12. kişidir.¹²⁷ Habeşistan'a hicret edenler arasındaydı.¹²⁸ Mekke'ye döndükten sonra Ebû Seleme Medine'ye hicret ederken Ümmü Seleme Mekke'den çıkışı engellendiği için ona eşlik edemedi. Akrabaları hicret etmesini engellemiş olsa da onu susturamadılar. Ümmü Seleme her gün Safa tepesine çıkıp Kâbe'ye dönerek akrabalarına beddua ederdi. Akrabaları onun beddualarına karşılık fazla ileri giderek bebeğinin kolunu çıkarmışlardı.¹²⁹ Ümmü Seleme'nin bu hâline üzülen Mahzûm kabilesinden biri akrabalarına, "Bu zavallıyı bırakın artık! Onu çocuklarından ve kocasından ayırdınız," dedi. Bunun üzerine akrabaları Ümmü Seleme'yi bırakmaya karar verdiler ve "İstersen kocana gidebilirsin," dediler.¹³⁰ O, akrabalarından izin çıkar çıkmaz yola koyuldu. Hatta yolda Osman b. Maz'un'a rastlamasaydı tek başına Mekke'den Medine'ye yolculuk yapmayı göze almıştı. Böylece eşinden bir yıl sonra oğlu Seleme'yle birlikte Medine'ye gitmiş oldu.¹³¹

Kocası vefat ettikten sonra Hz. Peygamber'e ne yapması gerektiği konusunda danıştı. Hz. Peygamber ona hayırlı bir eş için dua etmesini söyledi.¹³² Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in evlilik teklifini kabul etmeyen Ümmü Seleme aynı teklifi Hz. Peygamber yapınca kabul etti.¹³³

Hz. Peygamber ile evliyken vakarını korumuş, konumuna zarar verebilecek davranışlarda bulunmamıştır.¹³⁴ Hz. Peygamber'in vefatından sonra da aynı tutumu sergilemiştir. Toplumsal kargaşanın olduğu dönemler de dahil hiçbir siyasi faaliyete karışmamıştır.¹³⁵

---

¹²⁷ Polat, "Ebû Seleme el-Mahzûmî", 10/229.

¹²⁸ İbn İshak, *es-Sîre*, 222.

¹²⁹ Muhammed HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 1/564.

¹³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/469.

¹³¹ Yıldırım, *Ümmü Seleme*, 60.

¹³² Yıldırım, *Ümmü Seleme*, 24.

¹³³ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, çev. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 10/94.

¹³⁴ Yıldırım, *Ümmü Seleme*, 61.

¹³⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 2015, 10/99.

2. Ailesi

Hîre fetihleri sırasında adından sık söz edilen sahabeden biri Hâlid b. Velîd'tir. Babası Kureyş'in Mahzûmoğulları kolundan Velîd b. Mugîre'dir. Annesi ise Kureyş'in Hilaloğulları kolundan Lübâbe es-Suğrâ Esmâ bnt. Hâris'tir.¹³⁶ Hâlid b. Velîd'in annesi Esmâ, Abbâs b. Abdülmuttalib'in eşi Ümmü'l-Fadl bnt. El-Hâris'in kız kardeşidir.¹³⁷ Amcası Hişâm b. Mugîre'dir.¹³⁸ Hişâm, kabilesinin askeri görevlerini üstlenip Kureyş'e komutanlık yapmıştır.¹³⁹

Hâlid b. Velîd'in eşleri ve çocukları hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Bazı rivâyetlere göre 40 kadar çocuğu vardır ve çoğu veba salgınında ölmüştür.¹⁴⁰

Hâlid b. Velîd'in kardeşlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Abduşşems b. Velîd: Velîd b. Mugîre bu oğluyla künyelenmiştir.¹⁴¹
2. Âs b. Velîd: Küçük yaşta ölmüştür.
3. Umâre b. Velîd
4. Ebû Kays b. Velîd
5. Velîd b. Velîd
6. Hişâm b. Velîd¹⁴²
7. Faktah bnt. Velîd
8. Fatıma bnt. Velîd¹⁴³
9. Nâciye bnt. Velîd

Hâlid b. Velîd'in bazı çocukları:

1. Süleyman b. Hâlid: Süleyman Hâlid b. Velîd'in en büyük oğludur. Bu oğluyla künyelenmiştir.¹⁴⁴

¹³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İ'lmiyye, 1990), 7/276.

¹³⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/27.

¹³⁸ İzzeddin İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İ'lmiyye, 1994), 2/140.

¹³⁹ "Hisham Ibn Al-Mughirah", *Wikipedia*, 20 Ocak 2021.

¹⁴⁰ Fayda, "Hâlid b. Velid", 17/292.

¹⁴¹ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf* (Beyrut: Dâr'u-l Fikr, 1996), 10/202.

¹⁴² İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 10/228.

¹⁴³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 10/183.

¹⁴⁴ Hüseyin b. Muhammed b. Mevdûd el-Harrânî Ebû Arûbe, *Muntekâ Tabakâti Ebî 'Arûbe* (Kahire: Dâru'l-Beşâir, 1994), 29.

2. Abdurrahman b. Hâlid: Hâlid b. Velîd'in çocukları arasında en meşhuru budur. Abdurrahman vefat ettikten sonra geride çocuğu kalmamıştır.¹⁴⁵
3. Muhâcir b. Hâlid¹⁴⁶
4. Abdullah el-Ekber: Annesi Esmâ bnt Enes b. Müdrîk el-Has'amî'dir. Abdullah Irak'ta öldürülmüştür.¹⁴⁷
5. Ebû'l-Kays: Bedir'de müşrik olarak öldürülmüştür. Taberi'nin tefsirinde nefesine zulmedenler arasında onun da adı geçmektedir.¹⁴⁸
6. Abdullah el-Asğr: Abdullah'ın annesi Ümmü Temîm'dir.¹⁴⁹
7. Sara bnt. Hâlid

Hâlid b. Velîd'in bazı eşleri:

1. Esmâ bnt Enes b. Müdrîk el-Has'amî: Abdurrahman'ın, Muhâcir'in ve Abdullah el-Ekber'in annesidir.
2. Ümmü Temîm
3. Kebşe bnt Hevze b. Ebû Amr b. Addâ b. Ümeyye b. Rizâh b. Rebî'a b. Harâm b. Dınne b. Abd b. Kebîr b. Uzre b. Kudâ'a: Süleyman'ın annesidir.

Hâlid b. Velîd'in amcaları

1. Ebû Huzeyfe b. Mugîre
2. Fâkeh b. Mugîre¹⁵⁰
3. Ebû Ümeyye b. Mugîre: Hz. Peygamberin halası Âtike ile evliydi.¹⁵¹
4. Hişâm b. Mugîre: Ebû Cehil'in babasıdır.¹⁵²

Halîd b. Velîd'in teyzeleri:

1. Azze
2. Hüzeyle

¹⁴⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/27.

¹⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.), 7/381.

¹⁴⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/27.

¹⁴⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'an* (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 9/107.

¹⁴⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/28.

¹⁵⁰ İbn Hişâm, "*Sîret-i İbn Hişâm*", 4/128.

¹⁵¹ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 34.

¹⁵² Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 36.

3. Asma
4. Meymûne (Hz. Peygamber'in eşi)
5. Lübâbe: Abbâs ile evlenmiştir.¹⁵³
6. Esmâ bnt. Umeys
7. Selmâ bnt. Umeys¹⁵⁴
8. Selâme bnt. Umeys

2.1. Babası Velîd b. Mugîre

Milattan sonra 530 yılında Mekke'de doğdu. Babası Mugîre, Mekke'de cömertliği ve zenginliği ile tanınırdı. Kureyş halkı içinde ileri gelenler ister bir ödül için ister toplumun faydalı bir üyesi olmak için bir şeyler yapmak zorundaydı. Velîd de çok sayıda çalışmanı olmasına rağmen çalışmak zorundaydı. Bu yüzden Velîd'i tacirliğinin yanında demirci¹⁵⁵ ve kabilesi için hayvan kesen kasap olarak çalıştığını görmekteyiz.¹⁵⁶

Hiz. Peygamber'in babaannesi Fatıma bnt. Amr b. Âiz, Mahzûm kabilesine mensuptu. Hiz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib, oğlu Abdullah'ı kurban etmek istediğinde onu engellemek isteyenler arasında Hâlid'in dayısı Mugîre de vardı.¹⁵⁷

Velîd b. Mugîre annesi Sahrâ'ya nispetle bazen İbnü's-Sahrâ olarak anılırdı. Velîd güzel konuşması, şiir zevki zenginliği ve çocuklarının fazlalığı ile Kureyş içinde sivrilmisti.¹⁵⁸ Mekke ile Tâif arasında bulunan bahçesinde yıl boyu sebze ve meyve yetiştirirdi.¹⁵⁹

Velîd b. Mugîre, Hâşimoğulları ile rekabete girer ve bunun için hac mevsiminde hacılara yemek dağıtırdı. Aynı mevsimde Mina'da büyük bir ateş yaktırdı. Bedevîlerin onu överken 12.000 dirhemden fazla serveti olduğunu söyleyip övdükleri rivâyet edilir.¹⁶⁰

¹⁵³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 10/299.

¹⁵⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 10/308.

¹⁵⁵ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1992), 1/575.

¹⁵⁶ el-Câbi, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 23.

¹⁵⁷ Mustafa Fayda, "Velîd b. el-Mugîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/33.

¹⁵⁸ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *Ğarîbü'l-Ğur'ân* (Mısır: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1978), 1/424.

¹⁵⁹ Fayda, "Velîd b. el-Mugîre", 43/33.

¹⁶⁰ Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheyli, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, ed. Ömer Abdüsselâm (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arab, 2000), 3/20.

Onun Kureyş kabileleri arasındaki itibarını gösteren iki olay vardır. İlki Kureyş'in reisi Abdülmuttalib'in vefatından sonra Ebû Tâlib ve Abdullah b. Cüd'ân ile birlikte onun yerini almak istediğini göstermek için Kâbe'nin avlusuna oturmasıdır.¹⁶¹ Diğer Kâbe tamiri sırasında Kureyşliler Kâbe'yi yıkmaya çekinince Velîd b. Mugîre Kâbe'nin duvarına çıkıp, "Biz ancak iyilik istiyoruz" deyip kendilerine düşen kısmı yıkmaya başlamasıdır.¹⁶² Kâbe'nin yapım masrafları için para toplayan Velîd b. Mugîre Mekkelilerden, helâl mallarından vermelerini, zulüm ve ribâyla elde ettikleri paraları getirmemelerini istedi.¹⁶³

Her yıl Kâbe'nin örtüsü düzenli olarak değişirdi. Mekke'nin ileri gelenleri bu işi üstlenmekteydi. Kumaş Yemen'den gelen Kâbe örtüsünü bir yıl Velîd b. Mugîre değiştirirken bir yıl diğer Kureyş kabilesinin liderleri birleşip değiştiriyordu. Velîd b. Mugîre tek başına diğer liderlerin bir araya gelip yaptığı bir işi yapıyordu.¹⁶⁴ Bundan dolayı kendisine "İdlu Kureyş" yani "Kureyş'in dengi" denilmiştii.¹⁶⁵

Kureyşliler Velîd b. Mugîre'ye hukukî meselelerde danışmak için başvururlardı. Hırsızın elinin kesilme cezasını ilk defa uyguladığı ve ilk kez kasâme usulüne başvurduğu için kendisine "Hükkâmü'l-Arab" denilmiştir.¹⁶⁶

Velîd b. Mugîre, Hz. Peygamber'e son nefesine kadar karşı çıktı. Muhammed b. Habîb eserinde Kureyş kabilesinden sekiz zındık içinde Velîd b. Mugîre'yi de zikretmiştir ve bunların sapık fikirlerinin Hîreli bir Hristiyan'dan geldiğini yazmıştır.¹⁶⁷

Velîd İslâm'ı inkâr ettiği gibi Kur'ân'ın sihir olduğu gibi iddialarda da bulundu. Bu bağlamda Ebû Cehil ile bir oldu. Onun, "Ben Kureyş'in büyüğü ve başkanı iken bana değil de Muhammed'e vahiy gelsin! Es-Sekafi kabilesinin reisi de bir yana bırakılsın,"¹⁶⁸ dediği rivâyet edilmiştir. Bu iddiaya Kur'ân'da Zuhruf Sûresi'nde şöyle cevap verilmiştir: "Kendilerine hak ve hakikatlerle dolu Kur'ân gelince de şöyle dediler: 'Bu bir sihirdir,

¹⁶¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (<http://www.islamicbook.ws/ar.html>, ts.), 1/130.

¹⁶² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/195.

¹⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/194.

¹⁶⁴ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 1996, 1/133.

¹⁶⁵ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 58.

¹⁶⁶ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eshrâf*, 1996, 1/133; Ebû Ca'fer Muhammed İbn Habîb, *el-Muhabber* (Beyrut: Dâr'u-l Âfâki'l-cedîde, ts.), 1/337; Ebû Ca'fer Muhammed İbn Habîb, *el-Münemmağ fi aḥbâri Kureyş* (Beyrut: Âlem'ü-l Kütüb, 1985), 368.

¹⁶⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 1/161.

¹⁶⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/361.

biz ona inanmıyoruz. Bu Kur'ân iki şehirden, büyük (zengin ve itibarlı) bir adama indirilmeli değil mi?"¹⁶⁹ Bazı müfessirler Müddesir Sûresi'nin 11-26. ayetlerinin de¹⁷⁰ Velîd hakkında indiğini söylemişlerdir.¹⁷¹

Kur'ân'la alay eden kimseler arasında Velîd de vardır. Onlar hakkında Hicr Sûresi'nin 94-96. ayetleri ve Kalem Sûresi'nin 10-16. ayetleri nazil olmuştur. Bazı rivâyetlere göre Hümeze ve Kâfirûn sureleri Velîd b. Mugîre hakkında inmiştir.¹⁷²

Bi'setin ilk aşamasında Kureyş'in ileri gelenleri Hz. Peygamberi himaye eden amcası Ebû Tâlib'e birçok defa başvurular. Her seferinde yeğenini durdurması veya himaye etmemesini istediler. Velîd b. Mugîre bir seferinde yakışıklı ve genç olan oğlu Umâre'yi yanına aldı. Ebû Tâlib'e Hz. Muhammed'i öldürmek üzere kendilerine teslim etmelerini ve yerine Umâre'yi almasını teklif ettiler. Ebû Tâlib bu teklifi asla kabul etmeyeceğini söylemiştir.¹⁷³ Ayrıca Kureyş kabilesinden bir grup insan toplandı. Hac mevsiminde Mekke'ye gelenlere Hz. Muhammed ile ilgili ağız birliği yapmak için çeşitli fikirler ürettiler.¹⁷⁴ En son Velîd'in fikri olan "Hz. Muhammed'in sözlerinin kardeşi kardeşten, evladı babasından, kocayı karısından ayıran büyü olduğu" konusunda anlaşılabilir.¹⁷⁵

Toplumunda ön planda olan Velîd gücüne güvenerek bazı kimselere zulmetmiştir. Bu kişilerden biri Devs kabilesinden Ebû Uzeyhir'dir. O Yemenliydi ve Mekke'de oturuyordu. Kızına talip olduğu Ebû Süfyan'ın mevlâsı olarak çalışıyordu. Ebû Uzeyhir Mekke'nin ileri gelenlerinden Velîd tarafından öldürüldü. Ebû Süfyan Ebû Uzeyhir ile müttefik olmasına rağmen buna karşı çıkmadı. Durumu öğrenen Hz. Peygamber, şair Hassân'dan bu durumla ilgili bir şiir yazmasını ve Mekkelileri yermesini istedi. Hassân'ın şiirleri etkili oldu ve karışıklık çıktı. Ebû Süfyan insanları zorla yatıştırdı. Mekke'de durum yatışsa bile Devslilerin bölgesinde durum böyle olmamış oradaki Kureyşliler intikam için öldürülmeye başlanmıştı.¹⁷⁶

---

¹⁶⁹ *Yüce Kur'ân*, 488.

¹⁷⁰ *Yüce Kur'ân*, 577.

¹⁷¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 23/421.

¹⁷² Fayda, "Velîd b. el-Mugîre", 43/34.

¹⁷³ İbn İshak, *es-Sîre*, 152.

¹⁷⁴ İbn İshak, *es-Sîre*, 161.

¹⁷⁵ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 63.

¹⁷⁶ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/197.

90 yaşındayken Velîd b. Mugîre bir oka basmış ve yaralanmış. Yarası irin toplayıp şişmiş ve bu yara patlayarak ölmesine sebep olmuştur. Velîd öleceğini anlayınca üç şeyi vasiyet etmiştir. Birincisi Huzâaa kabilesinden bastığı okun sahibinden intikam alınması, ikincisi mihrini ödediği ama evlenemediği kızın ailesinden parasının tahsili, üçüncüsü de Tâif'te bulunan parasının faizlerinin talebiydi.¹⁷⁷ Velîd, hicretten 3 ay kadar sonra ölmüştür. Çocuklarından Ebû Kays Bedir'de müşrik saflarında katledilmiş, Umâre de müşrik olarak ölmüştür. Diğer oğulları Hişâm ile Velîd b. Velîd ve kızları Fâhite ile Fâtıma Müslüman olmuşlardır.¹⁷⁸

2.2. Annesi Lübâbe es-Suğrâ

Hâlid b. Velîd'in annesi, Lübâbe bnt. Hâris b. Harb b. Becîr b. Hezm İbni Rüveybe b. Abdullah b. Hilal b. Âmir b. Sa'sa'dır.¹⁷⁹ Benî Zühre kabilesindedir.¹⁸⁰ Hz. Lübâbe'nin babası Hâris, annesi ise Hind bnt. Avf'tır. Lübâbe'nin, Lübâbe isimli ablası da olduğundan kendisine "Küçük Lübâbe" anlamına gelen "Lübâbetu's-Suğrâ" denilmiştir.¹⁸¹ Hz. Lübâbe Hz. Abbâs'ın eşi olan Ümmü'l-Fadl'ın ve Müminlerin annesi olan Hz. Meymûne'nin kız kardeşidir. Yani Hz. Peygamber'in baldızıdır.¹⁸²

Lübâbe cahiliye döneminde Mahzûm kabilesine mesup Velîd b. Mugîre ile evlenmiştir. Lübâbe kız kardeşleri gibi hemen Müslüman olmamıştır. Hatta İslâm'a girip girmediği konusunda kaynaklarda ihtilaf vardır. Hicretin birinci yılında eşi Velîd b. Mugîre ölmüştür. Bir yıl sonra Velîd b. Velîd, hicretin yedinci yılında Hâlid b. Velîd Müslüman olmuştur. Lübâbe'nin ne zaman biat ettiğine dair kesin bir bilgi yoktur. *el-Muhabbe'de* geçen bir rivayette göre hicretten önce biat etmiştir.¹⁸³ Kızı Fâhite'nin Mekke fethedildiğinde Kureyş'in itibarlı kadınları ile birlikte gelip Müslüman olduğuna dair rivâyetler vardır. Fâhite, Safvan b. Ümeyye ile evliydi. Eşi Safvan'dan bir ay önce Müslüman olmuştur.¹⁸⁴ Lübâbe'nin diğer kızı Fatıma'da Müslüman olmuştur.¹⁸⁵

¹⁷⁷ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm (es-Sîretü'n Nebeviyye)*, 2021, 3/65.

¹⁷⁸ Fayda, "Velîd b. el-Mugîre", 43/34.

¹⁷⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 7/276.

¹⁸⁰ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 1/409.

¹⁸¹ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Câmi'u'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdi li-akvâmi's-senen*, ed. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş (Beyrut: Dâr Hıdrî'l-Littibâ', 1998), 2/588.

¹⁸² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 1990, 7/276.

¹⁸³ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 1/409.

¹⁸⁴ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 80.

¹⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Megâzi* (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989), 2/850.

Fatıma'nın Eşi Hâris b. Hişâm'dır.¹⁸⁶ Haris, Ebû Cehil'in kardeşidir. Fatıma, kocası ile birlikte Şam'a gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Suriye fetihleri sırasında ve sonrasında Hâlid b. Velîd bazı işlerini Fatıma ile istişare ederdi.¹⁸⁷

Müslim'in rivâyetine göre oğlu Velîd b. Velîd hicretin sekizinci yılında vefat ettiğinde buna çok üzölmüşü. Hz. Peygamber Hz. Lübâbe'nin yanına gelip onu teselli etmiş¹⁸⁸ ve şu ayeti okumuştu: “Ölüm ânının sarhoşluğu, insanı ölümün acı gerçeği ile yüz yüze getirince ona şöyle denir: İşte senin korkup kaçtığıın şey budur.”¹⁸⁹ İbn Sa'd, Lübâbe'yi, biat eden sahabi hanımlar arasında sayar.¹⁹⁰

Müddesir Sûresi 13. ayette Allah, Velîd b. Mugîre için “Çevresinde dönüp duran evlatlar lütfettim” diye buyurmuştur.¹⁹¹ Bu ayeti kerimeden anlıyoruz ki Hâlid b. Velîd'in sayıca çok kardeşi vardır. Şimdi Hâlid b. Velîd'in tespit edebildiğimiz kardeşlerinin hayatlarını incelemeye çalışalım.

2.3. Kardeşi Velîd b. Velîd

Velîd b. Velîd, Hâlid b. Velîd'in kardeşidir. Hişâm ile anne ve babaları bir, Hâlid ile babaları bir fakat anneleri ayrıdır. Annesi Ümeyme bnt. Velîd veya Âmine bnt. Harmele'dir.¹⁹² Bir rivâyete göre annesi müslüman olmuştur. Velîd bisetin ilk yıllarında İslâm'ın azılı düşmanlarındandı. Bedir Savaşına katılmış ve Abdullah b. Cahş'a esir düşmüşü. Abdullah onu Medine'ye götürdü. Bunu haber alan Hâlid ve Velîd'in ana baba bir kardeşi olan Hişâm Medine'ye doğru yola çıktılar. Velîd'in fidyesini ödemek için Abdullah b. Cahş'ın yanına gitti. Fidyenin 4000 dirhem olduğunu öğrendiklerinde Halîd bunu kabul etmedi. Hişâm bu duruma çok üzöldü. Halîd'e Velîd üvey olduğu için onun Velîd'in fidyesini ödemek istemediğini söyleyip sitem etti. Hz. Peygamber durumu öğrenince Velîd'i serbest bırakmak için babasının savaş teçhizatının Müslümanlara teslim edilmesi gerektiğini söyledi. Hâlid itiraz etmiş olsa bile Hişâm bu teklifi kabul etti. Babasının savaş teçhizatı güzel bir zırh, kılıç ve miğferden ibaretti. Bunlar 100 dinar

¹⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 3/21.

¹⁸⁷ el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'*, 6/245.

¹⁸⁸ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 70.

¹⁸⁹ *Yüce Kur'an*, 517.

¹⁹⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 10/299.

¹⁹¹ *Yüce Kur'an*, 577.

¹⁹² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 10/276.

kıymetindeydi. Velîd'in Müslüman olmasıyla ilgili iki ayrı rivâyet vardır. Birinci rivâyete göre fidyesi ödenir ödenmez Müslüman olmuştur. İkinci rivâyete göre ise kardeşleriyle Mekke'ye dönerken pişman olmuş, Medine'ye dönüp Müslüman olmuştur.¹⁹³

Hâlid kardeşi Velîd'e babalarından kalan yadigârların ellerinden çıkmasına sebep olduğu için tepki göstermiştir. Hâlid'in bu tepkisine cevaben Velîd; kendisi için fidyenin ödenmesini istediğini, yoksa Kureyşlilerin fidyeden kaçtığı için Müslüman olduğunu düşüncelerinden çekindiğini söylemiştir. Velîd'in Müslüman olmasında Müslümanların Bedir esirlerine iyi davranması ve yiyeceklerini esirlerle paylaşmaları etkili olmuştur. Hatta esirken kendisine yapılan iyi muameleden daha sonraki yıllarda da memnuniyetle bahsetmiştir.¹⁹⁴ Müslümanların yaya olarak, esirlerin ise hayvanların üzerinde Medine'ye doğru yol aldıklarını söylemiştir.¹⁹⁵

Hz. Peygamber bir toplulukla otururken “Benim için Hişâm b. As ve Ayyâş b. Ebû Rebia'yı kim kurtarıp Medine'ye getirebilir?” dedi. Velîd, “Senin için onları getirebilirim,” dedi. Hemen yola çıktı ve Mekke'ye gitti. O iki sahabe'ye yemek taşıyan bir kadın gördü ve onu takip edip kaldıkları yeri öğrendi. Onları damsız bir odanın içinde bağlı hâlde buldu. Gece olduğunda bir taş alıp üstüne çıktı ve kılıcıyla bağlarına vurup onları kurtardı. Bu olaydan sonra Velîd b. Mugîre'nin kılıcına Zul-Merve denildi.¹⁹⁶ Kılıcının bu ismi almasının sebebi duvarın dibine koyduğu taşın isminin Merve olmasıdır. Velîd, Ayyâş ve Hişâm'ı devesine bindirdi. Onları Medine'ye getirirken bir yerde ayağı kayıp düştü ve parmağı kanadı. Bunun üzerine şöyle dedi:

“Sen sadece kanayan bir parmak değil misin?

Başına gelene Allah yolunda katlandın.”

Velîd; Ayyâş ve Hişâm'ı Medine'ye getirmeyi başardı.¹⁹⁷ Velîd b. Velîd de Ayyâş ve Hişâm gibi “müstaz'af” grubundan sayıldı.¹⁹⁸ Kur'an'da müstaz'af ifadesi ezilen, sayılarının azlığı sebebiyle etkisiz kalan kişiler için kullanılmıştır. Hz. Peygamber

¹⁹³ Cemal Ağırman, “Velîd b. Velîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/37.

¹⁹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Megâzi* (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409), 1/119.

¹⁹⁵ Mehmet Nadir Özdemir, “Bazı Yönleriyle Bedir Gazvesi”, *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 15/12 (2017), 109.

¹⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 2/140.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/476.

¹⁹⁸ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 10/204.

zamanında Medine'ye hicret edemeyip Mekke'de çok sıkıntı çekmiş kişilere de müstaz'af denmiştir. Bir Hadis-i Şerif'te: "Müstaz'af bir şey için yemin etse Allah o kulunun duasını gerçekleştirir," diye buyrulmuştur.¹⁹⁹

Ayrıca, "Orada, tanımadığınız mümin erkek ve kadınları bilmeyerek ezip geçmek suretiyle bir vebal altına girmeyecek olsaydınız, onlarla savaşmanıza izin verilir. İşte Allah dilediği kullarını rahmetine erdirmek; korumak için böyle yapmıştır"²⁰⁰ ayetinin Velîd hakkında indiği rivâyet edilmiştir.²⁰¹

Velîd, Hz. Peygamber ile Umretü'l-kazâ'ya katıldı. Mekke'ye geldiğinde kardeşi Hâlid b. Velîd'i bulamadı ve ona mektup yazdı. Bu mektup Hâlid'in Müslüman olma sürecini hızlandırmıştır.²⁰² Bu konudan daha sonra ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir.

Velîd, çokça kâbus gördüğü için bir gün Hz. Peygamber'in yanına gelip durumunu bildirmişti. Hz. Peygamber ona "Eûzü bi-kelimâtillâhi't-tâmmâti min gazabihî ve ikâbihî ve şerri ibâdihî ve min hemezâti's-şeyâtîn ve en yahdurûn" duasını okumasını öğütlemişti.²⁰³

Velîd'in hicretin 8. yılında vefat ettiğine dair rivâyetler vardır. Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme, Velîd'in vefatı üzerine şu mersiye okumuştur.²⁰⁴

أبكي الوليد بن الولي ... د أبا الوليد بن المغيرة

أن الوليد بن الولي ... د أبا الوليد فتى العشيرة

Velîd'in soyu, adını Velîd koyduğu fakat daha sonra Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirilen oğlu kanalından devam etmiştir.²⁰⁵

2.4.Umâre b. Velîd

Ebû Tâlib'e Hz. Muhammed'i himaye etmemesi karşılığında evlatlık olarak teklif edilmiştir. Bu teklif sırasında kendisinden "gençliğinin baharında aklının ve gücünün

¹⁹⁹ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 20/84.

²⁰⁰ *Yüce Kur'an*, 518.

²⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 2/321.

²⁰² Ebû Bekir el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli şâhibi's-şerî'a* (Beyrut: Dâr'u-l Kütüb el-İlmiyye, 1984), 4/350.

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 27/108.

²⁰⁴ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 10/205.

²⁰⁵ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 10/205.

farkında olan zeki bir çocuk” olarak bahsedilmiştir.²⁰⁶ Ebû Tâlib bunu reddederek şöyle demiştir; Umâre b. Velîd’i beslemek için alıyorum ve oğlumu öldürmeniz için size veriyorum. Vallahi böyle bir şey asla olamaz.”²⁰⁷

Umâre’nin yakışıklı, şair ruhlu, içkiye çok düşkün ve kadınları etkisi altına alan biri olduğuna dair rivâyetler vardır.²⁰⁸ Umâre’nin Arapların en yıkıcılarından biri olduğu söylenmiştir.²⁰⁹

Mekkelî müşrikler Habeşistan’a hicret eden Müslüman sığınmacıların sınır dışı edilmelerini temin maksadıyla Necâşî Ashame’ye resmi bir elçi heyeti göndermeye karar verdiler. Gönderilen ilk heyet başarılı olamayınca ikinci bir heyeti göndermeye karar verdiler. Bu heyetin içinde Amr b. el-Âs ve Umare b. Velîd bulunmaktaydı.²¹⁰ Ashame bu heyeti de geri çevirmiş hatta Müslümanların Bedir savaşını kazanmalarından dolayı memnun olduğunu belirtmiştir.²¹¹

Bir rivâyete göre Amr b. el-Âs ve Umare b. Velîd ticaret için Habeşistan’a yolculuk yaparlar. Bu yolculuk sırasında Amr’ın eşi yanındadır. Umare Amr’ın eşini ayartmaya çalışır ve bunu başarır. Amr bu durumu fark eder. Umare Amr’dan kurtulmak ister. Fırtına varken onu denize iter.²¹² Amr yüzmeyi iyi bildiğinden kurtulur. Umare’nin niyetini fark eder. Necâşî’nin misafiri oldukları sırada Amr Necâşî’nin karısı ile Umare’nin arasını bulur. Daha sonra Necâşî’nin bu durumu fark etmesini sağlar. Necâşî Umare’yi yakarak öldürür ve karısını da diri diri gömer.²¹³

2.5.Ebû Kays b. Velîd

Hicretten önce Mekke devrinde Müslüman olmuştur. Ebû Kays Müslüman kalmamış tekrar eski dinine dönmüştür. Hatta daha sonra İslâm düşmanlığı devam etmiş, Mekke’ye Kâbe’yi ziyaret için gelenleri Hz. Peygamber ile konuşturmamaya çalışmıştır. Allah, Enfâl Sûresi 49. ayette “*yine o zaman münafıklar ve kalplerinde hastalık*

²⁰⁶ İbn İshak, *es-Sîre*, 152.

²⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1955, 1/241.

²⁰⁸ İbn İshak, *es-Sîre*, 167.

²⁰⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd, *İştikâku’l-esmâ’, İştikâku esmâ’i’l-ğabâ’il* (Lübnan: Dâru’l-Cemîl, 1991), 102.

²¹⁰ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-nebeviyye ve aḥbârü’l-ḥulefâ’* (Beyrut: el-Kütübü’l-seğâfiyye, 1996), 77.

²¹¹ Apak, “Habeşistan Hicreti Üzerine Mülâhazalar = Considerations on Migration of Abyssinia”, 40.

²¹² İbn İshak, *es-Sîre*, 167.

²¹³ el-Belâzürî, *Ensâbü’l-esrâf*, 1996, 1/233.

bulunanlar, müminler için 'Bunları dinleri aldattı' diyorlardı. Kim, Allah'a güvenip tevekkül ederse bilsin ki Allah, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir” buyurmuştur. Münafıklar, “Bunları girdikleri din aldattı. Onların sayıları az düşmanlarının ise çoktu. Buna rağmen savaşa giriştiler,” dediler. Bu münafıklar şehadet getirmişler fakat kalpleri İslâm'a tam ısınmamıştı. Bunlar Müşriklerle birlik olup Bedir gazvesine katılmışlar ve Müslümanlarla dalga geçip, “Sizi dininiz aldattı,” demişlerdi.²¹⁴ Bu kişiler Taberi'de geçtiğine göre beş kişidir ve aralarında Ebû Kays b. Velîd de vardır.²¹⁵ Bedir gazvesinde Hz. Ali tarafından öldürülmüştür.²¹⁶

2.6.Nâciye bnt. Velîd

Safvân b. Ümeyye'nin eşi olduğu rivâyet edilmiştir.²¹⁷ Nâciye Mekke fethedildiğinde Müslüman olmuştur. Safvân ise Müslüman olmayıp kaçmıştır. Hz. Peygamber güven altında olduğunu belirtmek için hırkasını Vehb b. Ümeyye'ye vererek onun peşinden gönderdi. Safvân geri döndü ve ona dört ay mühlet tanındı. Kendisi kafir karısı Müslümanken Huneyn ve Tâif savaşlarına katıldı. Hz. Peygamber karısını ondan ayırmadı. Saffân Müslüman olduktan sonra eski nikahları devam etti.²¹⁸

2.7.Hişâm b. Velîd

Velîd b. Mugîre oğlu Hişâm'a şarap içmeyi Cahiliye Dönemi'nde yasaklamıştı. Velîd b. Mugîre vefat zamanı yaklaştığında oğulları Hâlid b. Velîd, Hişâm b. Velîd ve Velîd b. Velîd'i yanına çağırды. Onlara bir vasiyette bulundu. İlk isteği ölümüne sebep olan yarayı açan Huzâaalıdan intikamının alınmasıydı. Bu vasiyetini yerine getirmek için Huzâa kabilesine gittiler. Huzâaalılar, “Velîd ancak adamımızın oku ile öldü” dediler ve diyet ödemeyi kabul etmediler. Karşılıklı şiir söyleyerek birbirlerini yerdiler. Huzâaa kabilesi en sonunda sulha yanaştı ve diyeti ödedi.²¹⁹

²¹⁴ Kays b. Velid b. Muğire-Ebu Kays b. Fâkih b. Muğire-Haris b. Zem'a, Ali b. Ümeyye b. Halef-Âsi b. Münebbih b. Haccac

²¹⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 13/13.

²¹⁶ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/150; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, 1996, 1/299.

²¹⁷ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, *Naşbü'r-râye li-tahrîci ehadîsi'l-Hidâye* (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 1994), 212.

²¹⁸ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, çev. Ahmet Büyükçınar vd. (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 3/53.

²¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/411.

Ebû Uzeyhir, kızını Velîd'e vermiş, mihrini almış ama kızını Velîd'in yanına göndermemiştir. Velîd'in ikinci isteği verdiği mehrin geri alınmasıydı. Hişâm b. Velîd babasının vasiyetini yerine getirmek için Uzeyhir'e saldırdı ve onu öldürdü.²²⁰ Bu zü'l-Mecâaz çarşısında oldu. Âtike bnt. Ebû Uzeyhir, Ebû Süfyan'ın eşi idi. Ebû Uzeyhir kavmi içinde şerefli bir yere sahipti. Bu olay hicretten sonra gerçekleşti.²²¹ Üçüncü isteği ise Tâif'te yaşayan Sakîf kabilesindeki faizlerinin alınmasıydı.²²² Bu meseleden daha sonra bahsedilecektir.

Velîd b. Velîd Müslüman olunca bir grup müşrik Hişâm'a gelerek kardeşini yakalamak istediklerini söylediler. Hişâm onlara "İstediginizi yapın ama sakın onun canına kıymayın. Allah'a yemin ederim ki onu öldürürseniz, sizin en şerefli olanınızın canını alırım" tehdidinde bulundu. Bu tehdit üzerine o grup Velîd'e bir şey yapamadılar. Hişâm b. Velîd, Mekke fethedildikten sonra İslâm'a girdi. Müellefe-i kulûbdan sayıldığı için Hz. Peygamber ona Cirâne'de, Hevâzin kabilesinden kazanılan ganimetlerden özel bir hisse verdi. Hâlid b. Velîd, Hz. Ebû Bekir'e mektup yazıp Lut kavminin işlediği günahı işleyenlere ne ceza verilmesi gerektiğini sordu. Hz. Ebû Bekir sahabe ile istişare etti. İstişarenin sonucunda ceza olarak ateşte yakılmaları gerektiği konusunda görüş birliğine vardılar. Bunun üzerine Hâlid b. Velîd onları yaktı. Daha sonra Hişâm b. Velîd de onlara aynı cezayı verdi.²²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserinde Maide Sûresi 96. ayeti kerimeyi tefsir ederken Hişâm'dan rivâyetlere yer verilmiştir.²²⁴

Hâlid b. Velîd'in kardeşleri hakkında ulaşılabilen malumat bu kadardır. Şimdi çocukları hakkında edinilen bilgilere değinilecektir.

2.8. Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd

Küçük yaşta Hz. Muhammed'i görmüştür. Kureyş'in yiğitlerinden ve en cesurlarındandı. Abdurrahman liyakatli, iyi ve cömertti.²²⁵ Daha on sekiz yaşındayken Yermük Savaşı'na bölük komutanı olarak yaklaşık 30-40 kişilik süvari birliğiyle

²²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/413.

²²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/413.

²²² Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b. Münzir Nisâbüri, *Kitâbu't-Tefsîri'l-Kur'ân* (Dâru'l-Meâsir, 2002), 1/58.

²²³ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahikâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964), 2/244.

²²⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 11/68.

²²⁵ İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 2/239.

katılmıştı.²²⁶ Osmân b. Affân döneminde Mısır valiliği yapmıştı. Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafetleri zamanında Suriye valisi olan Muâviye onu Bizans'a karşı düzenlenen seferlerin komutanı olarak atadı. Bu savaşlarda başarı kazanıp Suriye bölgesinde büyük bir üne ulaştı. Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasındaki çatışmalarda Hz. Muaviye'ye bağlı kalarak Humus valiliğini yaptı. Sıffin Savaşı'nda da Muaviye'nin yanında yer aldı.²²⁷ Abdurrahman ile Muaviye arasında Sıffin savaşı sırasında şöyle bir diyalogun geçtiği rivâyet edilmiştir. “Beni şaşkırttın ya emîrû'l-mü'minîn. Çünkü sen bir bakıyorum en önde gidiyorsun. Bende diyorum ki Muaviye ölmeyi çok istiyor. Sonra bir bakıyorum en geride kalıyorsun. O zaman diyorum ki Muaviye savaştan kaçmak istiyor.” Muaviye dedi ki, “Ya Abdurrahman vallahi ölmek için ilerlemiyorum. Kaçmak için de geride kalmıyorum. Ganimet varken ilerliyorum, en öne geçiyorum. Savaş çok şiddetlendiğinde ise arkada kalıyorum. Mert oluyorum fırsat elime geçince. Fırsat olmayınca korkağım Kenânî'nin şiirinde geçtiği gibi.” Abdurrahman bunun üzerine, “Bu sözü ancak bir savaş uzmanı söyler,” dedi.²²⁸

Muaviye'nin Bizans'a karşı yürüttüğü seferlere Abdurrahman da katılmıştır. Bizans'la yapılan savaşların birinde Abdurrahman dört tane düşman esiri bağı olarak getirdi. Askerlerine onlara eziyet ederek öldürmelerini emretti. Bunu gören Ebû Eyyûb el-Ensârî, Abdurrahman'ı uyardı ve “Hz. Peygamberin, savaştan sonra esirleri elleri bağılyken öldürmeyin. Hatta bir tavuğu bile bağılyken öldürmeyin dediğini işittim,” dedi. Abdurrahman o dört esiri öldürmekten vazgeçti.²²⁹

Bizans'a karşı 664-665 yılında Anadolu içlerine kış seferlerini düzenledi. Abdurrahman bu seferlere de iştirak etti.²³⁰

²²⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm*, ed. Beşşâr Avvâd (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 2/419.

²²⁷ Mustafa Fayda, “Abdurrahmân b. Hâlid b. el-Velîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/163.

²²⁸ Ebû Muzaffer b. Mursid b. Ali b. Makled b. Nasr el-Kinânî el-Kelbî eş-Şîrâzî, *Lübâbü'l-Âdâb* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1987), 193.

²²⁹ “المعرفة”, عبد الرحمن بن خالد بن الوليد (Erişim 23 Aralık 2021).

²³⁰ Fayda, “Abdurrahmân b. Hâlid b. el-Velîd”, 1/162.

Taberi'nin *Câmiu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı eserinde Bakara Sûresi 195. ayetin tefsirinde geçen bir rivâyete göre İstanbul'u kuşatmaya çıkan Müslüman ordusunun başında Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd vardı.²³¹ Bu rivâyet şöyledir;

“Biz, Konstantinopolis üzerine sefere çıkmıştık. Rumlar büyük bir orduyla geldiler. O zaman Mısır halkının başında Ukbe b. Amir, ordunun başında ise Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd vardı. Müslümanlardan bir asker Rum birliklerinin arasına daldı. Onu gören Müslümanlar: “Suphanallah, bu kendini kendi eliyle tehlikeye atıyor,” dediler. Bunu duyan Ebû Eyyûb el-Ensârî şöyle dedi: “Ey insanlar, siz bu ayeti böyle mi anlıyorsunuz? Bu ayet biz yani Ensar toplumu hakkında nazil olmuştur. Ayette geçen tehlikeden kasıt malların başında durup cihadı terktir.”²³²

Bu olay hicri 46 yılında ya da daha önce gerçekleşmiştir.²³³ Abdurrahman bir yandan savaş meydanlarında mücadele ederken bir yandan da üzerine düşen diğer vazifeleri yerine getiriyordu. Hz. Meymûne hicri 61 yılında Mekke'de vefat ettiğinde onun cenazesini kaldıranlar arasında Abdurrahman b. Hâlid de vardı.²³⁴

Abdurrahman b. Hâlid, hicri 46²³⁵ veya 47 yılında vefat etmiştir.²³⁶ Vefatı hakkında farklı rivâyetler mevcuttur. Bu rivâyetlerden biri şöyledir: Muaviye, Suriye halkının oğluna biat etmesini istediğinde onlara seslendi ve şöyle dedi: “Ey Şamlılar, yaşlandım ve ölümüm yaklaştı. Görüşünüzü söyleyin aranızdan kime biat etmek istersiniz?” Şam halkı Abdurrahman'dan razı olduklarını söyleyince Muaviye sinirlendi. Bir gün Abdurrahman hastalandı. Muaviye ona bir Yahudi doktoru gönderdi ve doktora Abdurrahman'ı zehirleyecek bir içecek vermesini emretti. Abdurrahman bu içeceği içince midesi yandı ve öldü.²³⁷ Başka bir rivâyette Muaviye oğlu Yezid'i veliaht tayin edince oğluna rakip olmasından korktuğu Abdurrahman'ı, İbn Usâl isimli Hristiyan bir doktora

²³¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân* (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 3/590.

²³² Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen-i Ebû Dâvûd* (Beyrut: Mekrebetü'l-Asriyye, ts.), 1/12.

²³³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2000, 3/591.

²³⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 10/146.

²³⁵ ez-Zehebi, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâti'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm*, 2003, 2/389.

²³⁶ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Câmi'u'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdi li-akvâmi's-senen*, ed. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş (Beyrut: Dâr Hıdrî'l-Littibâ', 1998), 5/488.

²³⁷ en-Nemerî, *el-İstî'âb*, 2/830.

Humus vilayetinin haracı karşılığında zehirletmiştir.²³⁸ Bunu Abdurrahman'ın şöhretinden çekindiği ve oğluna rakip olmasından korktuğu için yapmıştır.²³⁹

Hâlid b. Velîd'in karısının ve oğlu Abdurrahman'ın kabri Humus'tadır.²⁴⁰ İbn Hibbân'ın *Târîhu's-sikât, eş-sikât mine's-şahâbe ve't-tâbi'in* ve *etbâ'i't-tâbi* adlı eserinde sika sahabe arasında Abdurrahman'ı da zikretmiştir.²⁴¹

2.9. Muhâcir b. Hâlid

Muhâcir b. Hâlid bir şairdi. O kardeşi Abdurrahman'ın aksine Hz. Muaviye'ye karşı Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Cemel savaşında da Sıffin savaşında da Hz. Ali'nin yanındadır. Daha sonra yine Emevilerin karşısında yerini almış, Abdullah b. Zübeyr'i desteklemiştir. Muhâcir b. Hâlid, Buhârî'nin ravileri arasındadır.²⁴² Yukarıda geçen rivâyette kardeşi Abdurrahman, Yahudi doktor tarafından öldürülmüştür. O rivâyetin devamı şöyledir: Muhâcir gizlice erkek çocuğunu da yanına alarak Şam'a gitmiş ve kardeşinin ölümüne sebep olan o doktoru öldürmüştür.²⁴³ Hicri 657 yılında vefat etmiştir.²⁴⁴

²³⁸ “Erşifu Mültegâ Ehlü'l-hadîs”, Genel Hukuk, <http://www.ahlalhdeth.com> (2008), 26/172.

²³⁹ Fayda, “Abdurrahmân b. Hâlid b. el-Velid”, 1/163.

²⁴⁰ Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâr Sâdar, 1995), 2/303.

²⁴¹ Bedreddin Aynî, *Megâni'l-aşyâr fî ricâli Me'âni'l-âşâr*, ed. Muhammed Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006), 2/184.

²⁴² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7/381.

²⁴³ en-Nemerî, *el-İstî'âb*, 2/830.

²⁴⁴ “Muhajir Ibn KHâlid”, *Wikipedia*, 25 Temmuz 2021.

3. Hayatı

3.1. Doğumu

Hâlid b. Velîd, 597 yılında Mekke’de doğdu. Âdet olduğu üzere çöldeki kabilelerden birine gönderildi.²⁴⁵ Bedevî Araplar çölde çeşitli kültürlerin etkisinden uzak yaşarken, şehirde yaşayan Araplar farklı sebeplerle Arap olmayanlarla da temas hâlindeydi. Bedeviler çöl sayesinde beşerî olarak soyutlanma imkânı buluyordu. Kureyş fasih bir dile sahip olsa da yerleşik hayatla birlikte yavaş yavaş bozulmaya başlamıştı.²⁴⁶ Yerleşik hayata geçen Araplar çöldeki geleneklerini, alışkanlıklarını koruyabilmek için çocuklarını çöle gönderiyordu. Bu yüzden çöl, Arap için herhangi bir yer değil; geleneklerin muhafızı, dilin saflığını koruyan bekçi, dışarıdan gelen tehlikeler için savunma hattı olarak sayılmıştır.²⁴⁷ Temiz çöl havası sayesinde Hâlid de sağlıklı ve güçlü bir çocukluk dönemi geçirdi. Çocukluğunu çölde geçiren Hâlid, Mekke’ye ailesinin yanına beş-altı yaşlarında döndü. Çocuklar çöle şehirde hızlı yayılan salgın hastalıklardan korunmak içinde gönderilirdi. Buna rağmen Hâlid çölde çiçek hastalığına yakalanmıştır.²⁴⁸ Bu sebeple yaklaşık beş-altı yaşında ailesinin yanına, Mekke’ye dönmüştür.²⁴⁹

3.2.Çocukluğu ve Gençliği

Kardeşleriyle beraber rahat ve şatafat içinde büyüdü. Hâlid b. Velîd küçük yaşlardan itibaren binicilik öğrenmeye başladı. Binicilikte olağanüstü bir başarı gösterdi.²⁵⁰ Velîd b. Mugîre, oğlu Hâlid’in yetişmesiyle bizzat ilgilenmiş onda cesaret, cömertlik ve askerlik gibi hasletlerin gelişmesi için çabalamıştır.²⁵¹

Kureyş kabileleri arasında Mahzûm kabilesinin askeri görevlerinden bahsetmiştik. Hâlid, Mahzûm kabilesinin bu atmosferinde büyümüştür. Hâlid; mızrak, ok, tatar yayı ve kılıç gibi döneminin önemli silahlarını kullanmayı öğrendi. Aynı zamanda iyi bir güreşçiydi. Arap yarımadasında güreş popüler bir eğlenceydi. Sık sık gençler birbirleri güreşirlerdi. Bu aynı zamanda bir sporu ve güreş yapmak için eğitim

²⁴⁵ Bessâm el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü’ş-Şam ve’l-Irak* (Dâr’u-l Nefâis, 2012), 1/133.

²⁴⁶ Hatice Nur Ertürk, *Câhiliye’den Hz. Peygamber Dönemine Sütannelik Geleneği, Önemi ve Etkileri* (İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), IX, 155 y./33.

²⁴⁷ Ertürk, *Câhiliye’den Hz. Peygamber Dönemine Sütannelik Geleneği, Önemi ve Etkileri*, 36.

²⁴⁸ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 20.

²⁴⁹ Fayda, “Hâlid b. Velîd”, 17/289.

²⁵⁰ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü’ş-Şam ve’l-Irak*, 1/149.

²⁵¹ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 20.

görürlerdi. Ömer b. Hattab ve Hâlid b. Velîd ikisi de güçlü gençlerdi. İki güreş müsabakasına çıktı. Ömer Hâlid'den daha uzundu. İki de birbirinin kullanabileceği oyunlara karşı dikkatliydi. Hâlid, Ömer'i yakaladı ve fırlattı. Ömer düştü ama bu düşüş normal değildi. Çünkü Ömer'in bacağı kırılmıştı. Hâlid, kırık bacağı görünce biraz panikledi.²⁵² Zamanla yara iyileşti ve Ömer'in bacağı düzeldi. Güreş tutmaya devam ettiler.²⁵³

Hâlid, küçük yaşlardan itibaren ata binmeyi de öğrenmeye başladı.²⁵⁴ Biniciliği öğrenirken sadece eğitilmiş atlara binmeyi öğrenmek yeterli değildi. Yabancı ata da binmeyi öğrenmesi gerekiyordu. Fakat o dönemde at binmeyi öğrenmek kadar deveye binmeyi öğrenmek de önemliydi. Çünkü atlar savaşmak için kullanılırken develer uzun yürüyüşler için kullanılırdı.²⁵⁵

Hâlid b. Velîd kardeşleriyle ve arkadaşlarıyla birlikte avlanmaya giderdi. Ava çıktıkları zaman şiiir okurlar ve içki içerlerdi. Hâlid amcasının oğlu Ebû Hakem yani meşhur ismiyle Ebû Cehil, İkrime ve Amr b. el-Âs ile çok vakit geçirdiği rivâyet edilmiştir. Hâlid babasından savaşa dair ilk derslerini aldı. Düşmana nasıl saldırılacağını, çölde nasıl hızlı hareket edeceğini, düşmanı nasıl gafil avlayacağını, bir anda saldırmayı ve yeri geldiğinde geri çekilmeyi babasından öğrendi. Araplar savaşlarda hızın değerini çok iyi biliyorlardı. Çeviklik ve ani manevralar savaşların sonuçlarını değiştirebiliyordu.²⁵⁶

Hâlid olgunluk çağına ulaştığında asıl ilgi alanı askeri konular olsa da ticaretle de ilgilenmiştir. Babası Velîd b. Mugîre zengin bir adamdı. Bu yüzden Hâlid'in geçimini sağlamak amacıyla çalışmaya ihtiyacı yoktu. Bu rahat hayatı sayesinde Hâlid ekonomik meselelerle ilgilenmeden büyüdü. İnsanlara çokça yardım ettiği için cömertliği ve aynı zamanda savurganlığı ile tanındı. Hâlid babasının ticaret kervanlarına katılıp büyük ticaret şehirlerini görmüş, farklı milletten insanlarla karşılaşmış oldu. Bu ticaret

---

²⁵² el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 19.

²⁵³ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 20.

²⁵⁴ Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *'Abkariyyetü Hâlid* (Beirut: Daru'l-Kütübü'l-Arabiyye, 2005), 19.

²⁵⁵ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 19.

²⁵⁶ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 24.

kervanlarıyla Irak, Mısır, Yemen ve Medâin'e gitmiştir.²⁵⁷ Ticaretle ilgilenen Hâlid'in, küçük yaşta okuma yazma öğrendiği bilinmektedir.²⁵⁸

Hâlid'in gençlik döneminde fiziksel özellikleriyle ilgili edindiğimiz bilgiler sınırlıdır. Ergenlik çağına ulaştığında boyu 180 santimetreyi geçti. O geniş omuzlu, kaslı ve güçlü bir yapıya sahipti. Sakalı çok olduğundan yüzünü dolduruyordu.²⁵⁹ Hz. Peygamber açıktan İslâm davetine başladığında Hâlid yaklaşık 13-14 yaşlarındaydı. Bu yüzden kavmi İslâm'a düşman olduğunda o da onlarla birlikte düşman oldu.²⁶⁰

3.3.Bedir Savaşı (2/624)

Mekke'den yola çıkan yaklaşık 1000 develik büyük bir kervan Şam'a gönderilmişti. Ebû Süfyan'ın idaresi altında olan kervanı yaklaşık 40 kişi koruyordu. Kervan Şam'a ulaşmış, mallar satılmış ve kervan sahipleri büyük miktarda nakit elde etmişti. Şam'da işler bitince yüklü miktarda nakitle Mekke'ye doğru yola çıktılar. Yüksek miktarda nakit taşıyor olmak Ebû Süfyan'ı endişelendiriyor, Medine bölgesine yaklaştıkça Müslümanların yolda baskın yapmasından korkuyordu. Çünkü Müslümanların daha önce Kureyş kervanlarına baskınlar düzenledikleri olmuştu. Ebû Süfyan'ın endişesi yersiz değildi çünkü Müslümanlar kervanın döndüğünü haber alınca Hz. Peygamber bir grup Müslüman'a kervanı yakalama emri verdi. Onlara "İşte bu Kureyşlilerin ticaret mallarını taşıyan kervan olsa gerek. Haydi, bu kervanı yakalamak için yola çıkın; belki Allah onu size nasip kıldı" diye buyurdu. Müslümanların harekete geçtiğini haber alan Mekkeliler âdeti seferberlik ilan etti. Mekke ordusu 1000 kişiden oluşuyordu. Bu askerlerin 700'ü deveye biniyordu, 100'ü atlı süvariye. Atlı süvarilerin 30'u Mahzûm kabilesine aitti. Mahzûm kabilesi ayrıca 200 deve ve 4 bin misgal altın yardım yapmıştı.²⁶¹

Müslümanlar, Müşriklerin aksine sayı bakımından az ve teçizat bakımından yetersizdiler. 2 at, 70 deve ve 6-9 arası zırha sahiptiler. Müslümanlardan savaşa katılanların üçte biri Ensar'dan geri kalanı Muhâcirlerdendi.²⁶² Hz. Peygamber ve Müslümanlar Bedir'e doğru hareket ettiklerinde Ramazan ayındaydılar. Hz. Peygamber

²⁵⁷ el-Câbi, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 23.

²⁵⁸ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 86.

²⁵⁹ el-Câbi, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 22.

²⁶⁰ el-Akkâd, *'Abkariyyetü Hâlid*, 29.

²⁶¹ el-Vâkîdî, *Megâzi*, 1409, 1/27.

²⁶² Ekim, *Bedir Savaşını Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları*, 33.

herkesten orucunu açmasını istedi. Bir kısım Müslümanlar oruçlu kalmak istediler. Hz. Peygamber'in ikinci ikazıyla onlarda oruçlarını açtılar.²⁶³

Bedir savaşının sonunda İslâm ordusu galip gelmiştir.²⁶⁴ Müşriklerden 70 kişi ölmüş, bir o kadarı da esir düşmüştür. Müslümanlardan 14 kişi şehit olmuştur.²⁶⁵ Bedir savaşında ölen müşriklerin listesine baktığımızda Abdüşşemsoğulları ve Mahzûmoğullarına mensup savaşçıların isimlerini daha çok görmekteyiz. Aynı zamanda Müslümanlara esir düşen kişiler de ağırlıklı olarak zikrettiğimiz bu kabilelerdendir.²⁶⁶ Büyük bir hezimete uğrayan Kureyşliler geride birçok ganimet bırakmıştı.²⁶⁷ Aslında Medine'den çıkarken Müslümanların amacı sadece Ebû Süfyan'ın kervanına yetişmekti. Sonrasında gelişen olaylar Hz. Peygamber ve Müslümanları Bedir mevkiinde karşı karşıya getirmiş oldu. Orantısız iki gücün karşı karşıya gelmiş olmasına rağmen Müslümanlar zafer kazanmıştı.²⁶⁸ Bedir gazvesinde Mahzûm kabilesinden 24 kişi ölürken 10 kişi ise esir düşmüştür.²⁶⁹

Önceden bahsettiğimiz gibi Mahzûm kabilesinin içinde Müslümanların olduğu gibi İslâm düşmanları da vardı. Bedir savaşında bu iki grup karşı karşıya gelmiştir. Mahzûm kabilesinden Müslüman saflarında çarpışanlar: Ebû Seleme b. Abdul-Esed ve Şemmâs b. Osman b. Şerid b. Süveyd b. Hermi b. Amir b. Mahzûm'dur.²⁷⁰

Mahzûm kabilesinden Bedir savaşına müşrik saflarında katılıp ölenler: Ebû Cehl b. Hişâm, As b. Hişâm b. Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm, Yezid b. Abdullah, Ebû Musafi' el-Eş'ari, Harmele b. Amr, Harice Belhâris b. Hazrec, Mesûd b. Ebl Ümeyye b. Mugîre, Ebû Kays Velld b. Mugîre, Ebû Kays b. Fakihe b. Mugîre, Rifae b. Ebl Rifâe b. Abid b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm, Münzir b. Ebl Rifae b. Abid, Abdullah b. Münzir b. Ebi Rifae b. Abid, Saib b. Ebl Saib b. Abid b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm, Esved b. Abdil-Esed b. Hilal b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm, Aiz: Ibn-i Imrân b. Mahzûm, Amr b. Süfyan, Câbir b. Süfyan'dır.²⁷¹

²⁶³ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/81.

²⁶⁴ Ekim, *Bedir Savaşını Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları*, 55.

²⁶⁵ Hâmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/191.

²⁶⁶ Ekim, *Bedir Savaşını Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları*, 55.

²⁶⁷ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1989, 1/93.

²⁶⁸ Ekim, *Bedir Savaşını Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları*, 54.

²⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 2/349.

²⁷⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 2/400.

²⁷¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/711.

Mahzûm kabilesinden Bedir savaşına müşrik saflarında katılıp ölenler arasında İbn İshak'ta geçmeyip İbn Hişâm'da geçen kişiler: Huzeyfe b. Ebi Huzeyfe b. Mugîre, Hişâm b. Ebi Huzey fe b. Mugîre, Züheyr b. Ebi Rifae, Saib b. Ebl Rifâe, Aiz b. Saib b. Uveymi'dir.²⁷²

Bedir Savaşı cereyan ettiği sırada Hâlid b. Velid 27 yaşındaydı.²⁷³ Bu savaşa katılıp katılmadığı ile ilgili kesin bir bilgi. Bu konuda iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre Hâlid b. Velid'in bu savaşa katılmamıştır çünkü o sırada Hicaz'da değildir.²⁷⁴ Diğer görüşe göre ise Hâlid'in Bedir'de çok aktif bir rol oynamamış ve sıradan bir Kureyşli gibi savaşmıştır.²⁷⁵

Savaşın sonra Müslümanların elindeki esirlerin serbest bırakılması için Hz. Muhammed ve ashabıyla görüşmeye İkrime b. Ebû Cehil, Haşim b. Velid ve Hâlid b. Velid gitmiştir.²⁷⁶

3.4.Uhud Savaşı (3/625)

Uhud Savaşı'na sebep olan siyasi, dini ve kültürel çeşitli etkenler vardır. Mekke'nin hâkimi olan Kureyş'in Arap yarımadasındaki diğer kabilelere karşı siyasi, iktisadi ve dini otoritesi vardı. Ancak Kureyş'in Bedir Savaşı'nda uğradıkları hezimetten dolayı bu otoriteleri sarsılmıştı. İtibarını tekrar kazanmak isteyen Mekkeliler savaş hazırlıklarına başladılar.²⁷⁷

Zedelenen otoritelerini tekrar kuvvetlendirmek kadar, kervan yollarının güvenliği sağlamak da Mekkeliler için önemliydi. Müslümanların kervanların yolunu kesmek için gönderdiği seriyyeler müşriklerin iktisadi gücünü tehdit etmekteydi. Kervanların geçtiği yolların güvenliğini yitirmesiyle Müşriklerin yürüttüğü ticaret faaliyetlerine büyük bir darbe indirilmiş oldu. Safvan b. Ümeyye bu durumla alakalı şöyle demiştir: “Nereden gidip ticaret yapacağımızı bilmiyoruz. Eğer, yurdumuzda kalmaya devam edersek sermayelerimizi bitiririz ve nafakamız kalmaz.”²⁷⁸ Durumun vahametinin farkında olan

²⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/715.

²⁷³ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-Irak*, 1/133.

²⁷⁴ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 40.

²⁷⁵ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 90.

²⁷⁶ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 39.

²⁷⁷ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/198.

²⁷⁸ el-Vâkîdî, *Megâzî*, 1409, 1/197.

Mekkeliler ticaret yollarının güvenliğini tekrar sağlamak için Müslümanlara ağır bir darbe indirmek istiyorlardı. Bedir Savaşı'ndan sonra Mekke'de matem havası hakimdi ve yenilgi bütün Mekkelileri etkilemişti. Aynı kabileden üç kişinin öldüğü haneler vardı. Müşrik kadınlar, ölenler için ağlayıp ağıtlar yakıyorlardı. O dönemki Yahudilerin tabiriyle ölenlerin geneli Arapların krallarıydı. Hatta Ebû Süfyan'ın eşi Hind intikam yemini etmiş, intikamını alana kadar koku ve başına yağ sürmeyeceğine yemin etmişti. Mekke'de yas tam bir ay devam etmişti. Mekkeliler Bedir hezimetinin suçlularını bulmaya çalışıyor, toplum içinde tartışmalar çıkıyor, gerginlik artıyordu.²⁷⁹

Mekkeliler kazanacaklarını umdukları yeni bir savaşa girip kaybettikleri otoritelerini tekrar kazanmak istiyorlardı. Savaş hazırlıkları tamamlandığında Müşrik ordusunda 200 süvari, 700 zırhlı asker, 3000 deve bulunuyordu.²⁸⁰ Bu gelişmeleri takip eden Hz. Abbâs bir mektup göndererek durumu Hz. Peygamber'e bildirdi. Hz. Abbâs, mektubunda müşrik ordusunda asker sayısının 3.000, zırh sayısının 700 olduğunu söylemiştir.²⁸¹

Müşrik ordusunun Medine'ye kuzeyden yaklaştığını ve Uhud Dağı'nın Mekke'ye bakan tarafında değil de aksi istikamette karargâh kurduklarını görmekteyiz. Bedir hezimetinin intikamını almak için yola çıkan Müşriklerin Medine'ye kuzeyden yaklaşmalarının sebeplerini tespit etmek faydalı olacaktır.

Coğrafya tarihe yardımcı bilimler arasındadır. Zeki Velîdi Togan'ın ifadesiyle "Coğrafyaya dayanmayan tarih, tarih değil roman sayılır."²⁸² Bundan dolayı da olayların geçtiği coğrafi bölgenin tespiti, özelliklerinin anlaşılması tarihi olayların değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır. Medine'ye baktığımızda etrafının surlarla çevrili olmadığını görürüz. Şehrin savunmasında sahip olduğu coğrafi özellikler etkilidir. Medine'nin çevresini özellikle güney, doğu ve batısını kuşatan Harre olarak adlandırılan kayalıklar, Medine için doğal bir savunma hattı oluşturur. Harre'ler kimi yerde 1'le 1,5 metre yüksekliğe ulaşabiliyordu. Bu taşlar volkanik kara taşlarıydı ve âdeta set görevi görüyorlardı. Bu taşlar güneş ışığına maruz kaldıklarında kızgın hâle geliyorlardı. Bu yüzden hem insanlar hem hayvanlar için geçiş zorlaşıyordu. Medine'nin üç yönü de

²⁷⁹ Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* (Ankara: İSAM Yayınları, 2010), 94.

²⁸⁰ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/203.

²⁸¹ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/204.

²⁸² Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul* (İstanbul: Enderun Yayınları, 1981), 22.

bunlarla kaplandığından şehre girmek için en uygun güzergâh kuzeydi. Kuzey yönü düşmanın girmesini engelleyecek kadar kapalı değildi. Fakat düşmanın rahatça girebileceği kadar da açık değildi.²⁸³ Uhud savaşı için Müslümanlar Ayneyn Tepesini sollarına ve Uhud Dağını arkalarına alacak şekilde mevzilenmişlerdi. Düşman ordusuna göre Müslümanlar daha yüksek mevkiideydiler. Müslümanların buldukları yerden dolayı Ayneyn Tepesi kritik bir noktadaydı.²⁸⁴ Bu yüzden 50 kişilik okçu birliği buraya yerleştirilmişti. Böylece düşmanın Müslüman ordusunu arkadan çevirmesi de engellenmiş olacaktı. Müşrik ordusu ise sırtları Medine'ye dönük olarak, Harre mevkiine yakın bir yerde durmuşlardı.²⁸⁵

Uhud dağının Medine'den uzaklığı 5 km'dir. Medine'nin kuzeyinde yer alır. Bu dağa bir, tek gibi anlamlara gelen Uhud denmesinin sebebi bölgedeki diğer dağ silsilelerine bağlı olmadığı içindir.²⁸⁶

Hz. Peygamber, Benî Hârise bölgesinde bulunan Seyhayn çalılıklarından Mezâd'a kadar olan kısma bir çizgi çaktı. Şehrin etrafında bakıldığında bahçelerin özellikle güney tarafında yoğunlaştığı görülür. Güney tarafında Air isimli bir dağ da bulunuyordu. Bahçeler arası geçit de zikzak şeklinde olduğundan ordu ancak uzun ve ince sıra hâlinde bu bölgeden geçebilirdi. Bu şartlarda bölgeye giren orduyu Müslümanlar küçük bir askeri birlikle bile kolayca dağıtabilirdi. O yüzden Müslümanlar müşriklerin bu yolu kullanmayacağını biliyordu. Medine'nin güneyi emniyet altındaydı. Medine'nin doğusunda ise Vâkım kayalığı vardı. Beni Kureyza burada oturuyordu. Medine'nin batı tarafında ise Vebra kayalığı bulunuyordu. Bu alan yaklaşık olarak beş bin ziradan çok değildi. Dağın şehre bakan tarafının orta kısmında at nalı şeklinde bir çukur vardı. Bu çukur içine binlerce kişiyi alabilecek kapasitededir. Kentin dört yanı kapalı olduğundan âdeta bir kale gibiydi.²⁸⁷

Uhud dağı bölgesinin Müşrikler tarafından karargâh olarak belirlenmesinde el-Urayz'ın bu tarafta olması etkili olmuştur. El-Uraz ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için uygundu. Bedir hezimetinin intikamını almak isteyen Ebû Süfyan, Bedir'den iki ay sonra

²⁸³ Fatih Erkoçoğlu, "Medine Coğrafyası ve Uhud Savaşı Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2011), 326.

²⁸⁴ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/255.

²⁸⁵ Erkoçoğlu, "Medine Coğrafyası ve Uhud Savaşı Üzerine Bazı Mülâhazalar", 338.

²⁸⁶ HÂmidullah - Avcı, "Uhud Gazvesi", 42/54.

²⁸⁷ Muhammed HÂmidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Nazire Yurter (İstanbul: İnKilâb Yayınevi, 2005), 53.

silahlı süvari birliğiyle Medine'ye geldi. Medine'nin içlerine girmeyip el-Urayz bölgesinde iki Müslümanı şehit etti. Ebû Süfyan Bedir ile Uhud savaşı arasında yaptığı bu saldırıda bölgeyle ilgili bazı bilgilere sahip olunmuştur.²⁸⁸

Mekkelî Müşrikler Medine'ye yakın Zû'l-Huleyfe mevkiine ulaşmış daha sonra el'Urayz'da dinlenmek için konaklamış, deve ve atlarını ekinlerin içine salmışlardı. O kadar çok hayvanları vardı ki düşman ordusu el-Urayz'dan ayrıldığında otlatılacak ekin kalmadığı nakledilmektedir.²⁸⁹ Aslında müşriklerin ekinleri tahrip etmesinin sebebi Müslümanları kıskırtmaktı. Medineli Müslümanlar ekinlerinin bu kadar tahrip edilmesinden rahatsız olmuş ve Hz. Peygamber'e şikâyetinde bulunmuşlardı. Bazı Müslümanlar başka bahçeler ve ekinler tahrip olmasın diye savunma savaşını istemişlerdi. Böylece müşrikler istediklerini almış Müslümanları Medine'nin dışına çekmişlerdi. El-Urayz'dan ayrılan müşrikler Ayneyn Tepesine kadar ilerlemiş ve vadinin bir köşesine karargahlarını kurmuşlardı.²⁹⁰

Hız. Peygamber de ordusunu hazırladı ve Bedir zaferinden yaklaşık üç ay sonra hicretin 3. Yılında Uhud Savaşında müşrik ordusuyla karşı karşıya tekrar gelmişlerdi. Müşrikler bu savaşı kazanacaklarına o kadar güveniyorlardı ki mevzilerini dönüş yollarının güvenliğini hesaba katmadan almışlardı. Ayneyn Tepesi'nin ismi dağın eteğinde olan iki su kaynağından (ayn) almıştır. Hz. Peygamber Uhud savaşında bu dağa okçuları yerleştirdiği için ismi değişmiş, dağ okçular tepesi olarak anılmıştır.²⁹¹

Müşrik ordusunda 200 süvari, 700 zırhlı asker, 3000 deve bulunuyordu.²⁹² Ayrıca Medineli Evs kabilesinden Ebû Âmir el-Fâsık, beraberindeki 50 kişi ile Mekke ordusuna destek vermekteydi.²⁹³ Uhud savaşına katılanlar arasında Hâlid b. Velîd'in kız kardeşi Fatıma da vardır. Fatıma, Hâris b. Hişâm b. Mugîre'nin eşidir.²⁹⁴ Müşrik ordusunda bulunan kadınlar, Uhud Savaşı başladığında defler çalarak ve şiirler okuyarak müşrik askerlerini cesaretlendiriyorlardı²⁹⁵

²⁸⁸ İsmail Yiğit, "Sevîk Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/585.

²⁸⁹ Sevmezler, *Uhud Savaşı*, 27.

²⁹⁰ Erkoçoğlu, "Medine Coğrafyası ve Uhud Savaşı Üzerine Bazı Mülâhazalar", 329.

²⁹¹ Ahmet Önkal, "Ayneyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 4/270.

²⁹² el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/203.

²⁹³ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/206.

²⁹⁴ Sevmezler, *Uhud Savaşı*, 38.

²⁹⁵ Sevmezler, *Uhud Savaşı*, 39.

Hız. Peygamber Medine’de kalıp savunma savaşı istemiş olsa da Ensar ve Muhâcirle yaptığı istişare sonucuna uymuş meydan savaşı için hazırlıklara başlamıştı.²⁹⁶

İslâm ordusu Uhud dağına doğru harekete geçti ve Şeyhayn’da geceyi geçirdi. Münafıklar İslâm ordusunu terk edince Müslüman askerler 700 kişi kaldı. Uhud’a ulaştıklarında dağdaki iç girintiye Müslümanlar karargâhını kurdu.²⁹⁷ Müslüman ordusu arkasını dağa, sağını dağın eteklerine, solunu Ayneyn tepesine vererek konumlandı.²⁹⁸ Müslümanlar müşriklere göre yüksekçe bir yer seçmişler bu sayede yenilseler bile düşmanın eline düşmeyeceklerdi.²⁹⁹

Hız. Peygamber müşriklerin arkadan saldırmalarını engellemek için Abdullah b. Cübeyr komutasındaki okçuları Ayneyn tepesine yerleştirdi. Böylece müşrik süvarilerin Müslümanları vurabilmek için geçmeleri gereken boğaz kapatılmış oluyordu. Ayneyn tepesindeki okçulara kumandanlık yapan Abdullah b. Cübeyr’e Hız. Peygamber Hâlid’in komutada ettiği müşirliklerin süvari birliklerini kast ederek, “Şu atlıları bizden uzaklaştır. Savaşı kaybetsek de yerinden ayrılmı,” demiştir.³⁰⁰ Musab b. Ümeyr İslâm ordusunun sancağını taşıyordu. Müslüman ordusunun kumandanları Zübeyr b. Avvam ve Münzir b. Amr’dı.³⁰¹

Müşrikler Uhud dağına varınca burada karargâh kurmuşlardı. Sol kanatta İkrime b. Ebû Cehil, sağ kanatta süvarilerin başında Hâlid b. Velîd, sağ ve sol kanadın başında Amr b. As, genel ordu kumandanı Ebû Süfyan,³⁰² Abdullah b. Ebû Rebia okçuların başında ve Safvan b. Ümeyye piyadelerin başındaydılar.³⁰³

Hâlid b. Velîd’in emrindeki birlikler sık sık Müslüman ordusunun solundan saldırmış fakat hücumları hep Müslüman okçular tarafından geri püskürtülmüştü.³⁰⁴ Savaş başladıktan kısa bir süre sonra okçular, komutanları Abdullah b. Cübeyr’in emrine rağmen yerlerini terk ettiler. Bu anı bekleyen Hâlid harekete geçti ve Ayneyn tepesinin arkasından dolanarak saldırdı. İkrime b. Ebû Cehil de Hâlid’i takip ederek Ayneyn

²⁹⁶ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/210.

²⁹⁷ Hâmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/54.

²⁹⁸ İbn İshak, *es-Sîre*, 324.

²⁹⁹ Sevmeszler, *Uhud Savaşı*, 54.

³⁰⁰ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/224.

³⁰¹ el-Cevziyye İbn Kayyim, *Zâdü’l-me’âd fî hedyi hayri’l-’ibâd* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1994), 3/174.

³⁰² el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 45.

³⁰³ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/220.

³⁰⁴ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü’s-Şam ve’l-Irak*, 1/150.

tepesinde kalan az sayıda okçuya saldırdılar. Abdullah b. Cübeyr, İkrime tarafından şehit edildi. Ardından Hâlid'in emrindeki süvariler Müslümanlara arkadan saldırdı. İkrime ve emrindekiler Hz. Peygamber'in bulunduğu tarafa doğru saldırırken, Hâlid b. Velîd Muhâcirlerin bulunduğu tarafa doğru saldırdı.³⁰⁵ Hâlid'in bu manevrasıyla savaşın seyri değişti. Sonuç İslâm ordusunun aleyhine döndü.³⁰⁶

Hâlid b. Velîd, müşriklerden birinin boğazını kesip öldüren Ebû Üseyne'ye mızrak fırlatıp şehit etmiştir.³⁰⁷ Hâlid, Sabir b. Dahdaha'yı da mızrak darbesiyle şehit etmiştir. Rivâyete göre Hâlid rakibine vurup onu düşüren mızrağına güvenirdi. Ne zaman mızrağıyla birine vurup düşürse şöyle bağıırdı: "Al sana. Ben Ebû Süleyman'ım."³⁰⁸

Bozguna uğrayıp geri çekilen müşrikler, Hâlid'i görünce geri dönüp sancaklarının etrafında toplandılar ve Müslümanlara saldırdılar. Müslümanlar hem önden hem de arkadan kuşatılmış oldu. Müslümanlar âdeta iki değirmen taşı arasında kalmışlardı.³⁰⁹

Bozguna uğrayan Hîre ordusu üçe bölündü.

1. Hz. Peygamber'in öldürüldüğünü sanıp şaşkına dönen grup.³¹⁰
2. Savaş meydanını terk eden grup.³¹¹
3. Hz. Peygamber ile birlikte direnen grup.³¹²

Müslümanların dağıldığını gören Ebû Süfyan ve Hâlid b. Velîd savaşın daha da uzamasını engellemek için son darbeyi vurmak istediler. Müslümanların üzerindeki baskıyı arttırmak ve Hz. Peygamber'i öldürmek için piyade ordusuyla ilerlediler. Müşriklere direnen Müslümanlar birer birer şehit düşmeye başladı.³¹³

Hz. Peygamber ve yanındakiler daha fazla kayıp vermemek için Uhud Dağı'nın kayalıklarına çekildiler.³¹⁴ Müslümanlar dağa doğru çekilirken Müşriklerin çoğu ganimet toplamaya başlamışlardı. Yağma ve talan etme cazibesine sadece Müslümanlar değil

³⁰⁵ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 51.

³⁰⁶ el-Vâkîdî, *Megâzî*, 1409, 1/300.

³⁰⁷ Çiğdem Asiler, *İslam Tarihinde İşkence (Emevilere Kadar)* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 51.

³⁰⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları (Kitâbü'l-Megâzî)*, çev. Musa Yılmaz (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013), 1/265; Asiler, *İslam Tarihinde İşkence (Emevilere Kadar)*, 54.

³⁰⁹ Muhammed Gazali, *Fıkhu's-Sîre*, çev. Muhammed Tosun (İstanbul: Risale Yayınları, 2016), 260.

³¹⁰ Sevmezler, *Uhud Savaşı*, 66.

³¹¹ Sevmezler, *Uhud Savaşı*, 67.

³¹² Sevmezler, *Uhud Savaşı*, 68.

³¹³ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 57.

³¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 2/86.

Müşrikler de kapılmıştı. Bu sayede savaşın seyri yine değişti. Hâlid b. Velid Müslümanların dağa doğru çekildiğini gördü. Fakat Müslüman piyadelerle çarpıştığı için onları durduramadı. Bu sırada Ebû Süfyan Hz. Peygamber'in öldüğünü düşünerek cesedini arıyordu. Hâlid'e denk geldiğinde Hz. Peygamber'in cesedini sordu. Hâlid ona yüksek kayalık uçurumu işaret ederek Hz. Muhammed'in ölmediğini dağdaki boğaza doğru ilerlediğini söyledi. Ebû Süfyan, Hâlid'ten atıyla oraya saldırmasını istedi. Hâlid büyük kayalara ve dik eğime bakıp manevra yapamayacağını, süvarilerin tehlikeye düşeceğini söyledi. Hâlid her zaman temkinli ve her şeyi hesaplayan bir komutan olmuştur. Yine de süvarileriyle bölgeyi kontrol etmek için ilerledi. Hz. Ömer ve bir grup Müslüman'ın yüksek bir yerde kendilerini izlediğini görünce geri çekildi.³¹⁵

Önemli biri İslâm Tarihçisi Elşad Mahmudov, Uhud Savaşında bozguna uğramamızın sebeplerini şöyle sıralar:

1) Hz. Peygamberin ölüm haberinin yayılması Müslümanları sarsmıştır. Müslüman ordusu bu haberden sonra çözülmüştür.³¹⁶

2) Okçuların savaşı bırakıp ganimet toplamaya çalışması savunma zafiyeti doğurmuştur.³¹⁷

Neticede müşrikler kazanmış olsa bile ne esir ne de ganimet elde edebilmişlerdir. 70 sahabi şehit olmuş, Hz. Peygamber yaralanmış ve Müslümanlar dağılmıştır.³¹⁸

Hz. Peygamber Uhud Şehitleri kabre gömülürken Ku'ran'ı iyi bilenlerin en öne konulmasını emretti. Ayrıca yaşarken birbirini çok sevenlerin aynı kabre konmasını istedi.³¹⁹ Hâlid bu savaşta üç Müslümanı şehit etmişti.³²⁰

Kureyşliler Uhud Savaşı'nı kazandıktan hemen sonra Medine çevresini kontrol altına almaya çalıştılar. Çünkü Şam'a giden kervanlarının güvenliğini sağlamak istiyorlardı. Fakat Uhud Savaşı'nda kazandıkları kısmi başarı kervan yollarının güvenliğini sağlamak için yeterli olmadı. Müslümanlar kısa sürede toparlandılar ve Dûmetü'l-Cendel'e yaptıkları seferlerle Kureyş'in sadece Suriye'ye değil, Irak tarafına

³¹⁵ el-Câbi, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 62.

³¹⁶ Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 120.

³¹⁷ Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 120.

³¹⁸ el-Vâkîdî, *Megâzi*, 1409, 1/300.

³¹⁹ Sevmezler, *Uhud Savaşı*, 87.

³²⁰ el-Câbi, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 66.

giden kervan yollarını da kapadılar. Kureyş ticaret yollarının kapanmasıyla tekrar maddi sıkıntılarla karşı karşıya geldi. Mekkeliler hem kuraklıktan hem de ticaret yollarının kapanmasından dolayı maddi sıkıntılar çekiyordu. Buna rağmen Ebû Süfyan, Uhud savaşından sonra zafer sarhoşluğuna kapılarak gelecek sene Bedir’de tekrar çarpışmak için Hz. Peygamber’e haber gönderdi. Aralarında geçen antlaşmadan sonra müşrikler buluşma yerine gelmediler. Bu durum Kureyşlilerin otoritesinin diğer kabilelerin nazarında sarsılmasına neden oldu.³²¹

3.5.Hendek Savaşı (5/626)

İbn Hişâm’ın belirttiğine göre Hendek Savaşı Hicretten beş yıl sonra Şevval ayında gerçekleşti.³²² Bu savaşın nedenlerine ve Hâlid b. Velîd’in savaştaki rolüne göz atmak konuya derinlik kazandıracaktır. Yahudilerin ve Müşriklerin Müslümanlara karşı ortak nefretleri birleşmelerine sebep oldu. Ebû Süfyan, kendi dinlerinin mi yoksa Muhammed’in dininin mi daha üstün olduğunu Yahudilere sordu. Yahudiler, Müşriklerin Hakk’a daha yakın olduğunu söylediler.³²³ Kureyş böylece Yahudilerden istedikleri cevabı almış oldu. Nisa Sûresi 51-55. ayetlerde bu durumdan bahsedilmiştir.³²⁴ Ebû Süfyan çevre kabilelere gitti ve onlardan kendilerine destek olmalarını istedi. Kureyşlilerle çeşitli menfaatler için ittifak yapan; Gatafân, Esca’, Kinane, Ehâbişler, Tihame gibi kabilelerdir. Kureyş’e destek olan kabilelerin yerleşim bölgeleri Medine’nin etrafındaydı. Medine, güneyden, kuzeyden ve doğudan kuşatılmıştı.³²⁵ Araplardan farklı kabileler bir araya geldikleri için bu savaş Kur’ân-ı Kerim’de Ahzab Savaşı olarak geçmektedir.³²⁶ Müşrikler hazırlıklarını sürdürürken Hz. Peygamber istihbarat topluyor, müşriklerin hazırlıkları ile ilgili bilgi alıyordu.³²⁷

Medine’ye doğru yola çıkan Müşrik ordusu Medine düzlüğüne ulaştı. Burada üç ordugâh kuruldu. Kureyşliler Ehâbişler ile Vâdi’l Akîk’e yerleşti. Orduda kadınlar ve çocuklar da bulunuyordu. Müslümanların meydan savaşı değil savunma savaşı

³²¹ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/202.

³²² İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1955, 2/301.

³²³ Ebû’l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-eşer fi fînûni’l-megâzî ve’ş-şemâ’il ve’s-siyer* (Beyrut: Dâr’u-l Kalem, 1993), 2/84.

³²⁴ *Yüce Kur’an*, 86.

³²⁵ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/205.

³²⁶ Muhammed HÂmidullah, “Hendek Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 17/194.

³²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebîr*, ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1990), 2/68.

yapacağını anladıklarında Medine'nin kuzeyini sarıp Müslümanların kaçmasını engellemeyi planladılar. Ancak Müslümanlar hendek kazmışlardı ve bunu gören Müşrikler şaşkına döndüler. Önceden bahsettiğimiz gibi Medine'nin kuzeyi hariç diğer yönler ordunun girmesi için uygun değildi. Sadece kuzeyden şehre girmek mümkündü. Fakat Müslümanların kazdığı hendek sonucu Kuzey yolu da kapanmıştı.³²⁸ Böylece Medine dört bir tarafından koruma altına alınmış oldu. Böylece Medine dört bir yandan koruma altına alındı.³²⁹ Müşrik ordusu Medine'ye gelip karargâh kurduğunda hemen saldırmadı. O gün yerleştiler. Sabah olduğunda hendekleri fark edince şaşkına döndüler. Çünkü Arapların böyle bir savunma geleneği yoktu. Bu hendek atın atlayıp kolay kolay karşı tarafa geçemeyeceği yükseklik ve derinlikteydi.³³⁰

Hz. Peygamber savaş başlamadan önce kadınların ve çocukların güvenli yerlere sığınmalarını emretti. Kadın ve çocuklar sağlam kalelere yerleştirilirken, hendeğin yakınında bulunan evler boşaltıldı.³³¹ Hz. Peygamber ise Sel Dağındaki karargâhta beklemekteydi.³³²

Cahiliye Döneminde her kabile kendi reisini komutan olarak kabul etmişti. Zaruret gereği tek komutanın bulunması gereken savaşlarda kabile reisleri sırayla bir gün biri bir gün biri komutan olmuşlardır. Hendek savaşında da Amr b. el-Âs, Ebû Süfyan, İkrime b. Ebû Cehil, Dırar b. Hattab gibi kabilelerinin ileri gelenleri sırayla Mekke ordusuna komutanlık yaptılar.³³³

Müslümanlar hendeğe yaklaşmaya çalışan müşrikleri taş ve ok yağmuruna tutuyor, hazırladıkları ateş toplarını atıyorlardı.³³⁴ Bu yüzden müşrikler ne hendekten atlayabiliyorlar ne de geçebilecekleri bir yol yapabiliyorlardı. Müşrikler de sadece taş ve oklarla Müslümanlara karşılık veriyorlardı. Müşrikler hendeğin yakınında nöbetleşe bekliyorlar ve Müslümanların zayıf bir anını yakalamaya çalışıyorlardı. Hâlid b. Velîd'in de aralarında bulunduğu bir grup asker zaman zaman saldırıya geçiyorlardı. Bu saldırılarda bazen Müslümanlar bazen müşrikler baskın çıkıyordu. Bir gün Hâlid b. Velîd

³²⁸ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/209.

³²⁹ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/205.

³³⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabâkâti'l-kebir*, 1990, 2/68.

³³¹ Yasemin Sarı, *Hendek savaşı* (Sakarya : Sakarya Üniversitesi, 2006), 45.

³³² el-Vâkîdî, *Megâzi*, 1989, 2/446.

³³³ Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 28.

³³⁴ Sarı, *Hendek savaşı*, 66.

ve yanındakiler toplandılar. Hendeği geçip çarpışmaya niyetlendiler ve zırhlarını giydiler. Hendeğe doğru ilerlediler. Hâlid b. Velîd'in amacı hendeğin dar boğazından atlayıp Müslümanlarla çarpışmaktı. Çadırını hendeğin çok yakınına kurdu ve geçebileceği dar bir yer aradı. En sonunda aradığı yeri buldu. Pusuya yatıp Müslümanların güvenlik ihlali yapmasını bekledi. Fırsatını bulduğu ilk anda atını sürüp bazı müşriklerle beraber hendeği geçti.³³⁵ Hâlid'le beraber İkrime b. Ebû Cehil ve Nevfel b. Abdullah el-Mahzûmî de vardı. Karşıya geçtiklerinde Müslümanların karargahlarının olduğu Sel Dağı ve Hendek arasındaki arazide dolaştılar.³³⁶ Müslümanların o sırada nerde olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmuyor.³³⁷ Hâlid b. Velîd yanındakilerle birlikte Hz. Peygamber'in bulunduğu yere doğru geldi ve oradaki Müslümanlarla çarpıştı. O sırada Hz. Peygamber namaz kılarken Abbâd b. Bişr çadırı koruyordu. Bir yandan saldırıyor bir yandan da Hz. Peygamber'in çadırını işaret edip "Bu Muhammed'in çadırıdır. Ok atın" diye bağıyordu.³³⁸ Seleme b. Eslem süvari birliği ile Hâlid b. Velîd'in peşine düştü ve onu hendeğin gerisine kadar kovaladı. Hâlid, Seleme'ye sövmeye başladı. Hâlid'in yanına Kureyş'ten ve Gatafanlılardan bir grup gelip ona ne yaptığını sordular. Hâlid bütün gece oturup Müslüman süvarileri gözlediğini söyledi.³³⁹

Bu sıkıntılı durum üzerine Müslümanlar yerlerinden ayrılamadılar. İkinci, akşam ve yatsı namazlarını eda edemediler. Bu olaydan sonra Useyd b. Hudayr komutasındaki bir birlik hendeğin o dar ağzında nöbet tutmaya başladı. Buna karşı Hâlid b. Velîd Müslümanları sürekli takip ediyor, yeni bir fırsat yakalamak istiyordu. Siperlerin karşısında Müslümanlar sürekli nöbet tutuyordu. Buna karşılık Hâlid hileye başvurmaya karar verdi. Hâlid siperden geçme niyetinden vazgeçmiş gibi görünerek geri çekildi ve atını siperden uzaklaştırdı. Müslümanlar Hâlid'in bu tuzağına düşüp gecenin sakinliğini beklerken savunmayı gevşettiler.³⁴⁰ Hâlid fırsat bulduğu anda hızlıca bölüğüyle geri döndü. Müslümanlar toparlanamadan Kureyş müfrezesi hendeği geçti. Bu çatışma sırasında Hâlid b. Velîd, Benî Seleme kabilesinden Tufeyl b. Nu'mân'ı mızrağıyla vurdu

³³⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-kebir*, 1990, 2/69.

³³⁶ Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 1/236.

³³⁷ Sarı, *Hendek savaşı*, 68.

³³⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları (Kitâbü'l-Meğâzi)*, çev. Musa Yılmaz (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013), 2/112.

³³⁹ el-Vâkîdî, *Megâzi*, 1989, 2/466.

³⁴⁰ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 91.

ve “Allah Tufeyl’i benim mızrağımınla şereflendirdi” diye bağırdı. Hâlid b. Velîd Benî Abduleshel kabilesinden Enes b. Evs b. Atîk’i okuyla şehit etti.³⁴¹ Beni Adıyy kabilesinden Sa’lebe b. Ganme ise Hübeyre b. Ebû Vehb el Mahzûmî tarafından şehit edildi.³⁴² Müslümanlar kısa sürede toparlandılar. Hâlid durumun çok da iyi olmadığını görünce askerlerini siperin gerisine çekti.³⁴³

Ara ara Müslümanlar ve Müşrikler arasında çatışma çıksa da herhangi bir üstünlük sağlanamıyordu. İbn Hişâm’ın eserinde geçtiği üzere savaş, sadece muhasara ve ok-taş atma şeklindeydi.”³⁴⁴

Kureyşliler hem askerlerin hem de bineklerin yiyecek içecek ihtiyaçlarını karşılayamayacak hâle geldiler. Bu bölgede uzun süre sıkışıp kaldıkları, Medine’ye girip ganimet alamadıkları için yiyecekleri bir süre sonra tükendi. Bir yandan açlık bir yandan soğuk Müşriklerin şevklerini kırıyordu. Ebû Süfyan dayanabileceği son ana kadar dayandıktan sonra Mekke’ye dönmek için hazırlıkları başlattı. Bu dönüşün bazı sebepleri vardı. Bunlar:

1. Savaşa katılan müşrik askerlerin başlarındakiler gibi Müslümanları yok etmekten zîyâze ganimet peşinde olmaları ve savaşta isteksiz olmaları³⁴⁵
2. Müslümanlar disiplinliken, hendeği gören müşriklerin dağılması ve disiplinlerini kaybetmeleri³⁴⁶
3. Birbirlerine duydukları güvensizlikler³⁴⁷
4. Müşriklerin yiyeceklerinin tükenmesi ve şiddetli rüzgârların çıkması
5. Hac mevsiminin başlamasıdır.³⁴⁸

Bu gibi sebeplerden dolayı Mekke’ye dönmek zorunda kaldılar. Böylece Medine’nin muhasarası 18 gün sürmüştü.³⁴⁹

³⁴¹ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-eşer fi fûnûni’l-megâzi ve’ş-şemâ’il ve’s-siyer*, 1993, 2/314.

³⁴² İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm (es-Sîretü’n-Nebeviyye)*, 2021, 3/346.

³⁴³ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 91.

³⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1955, 2/301.

³⁴⁵ Martin Lings, *Hız. Muhammed’in Hayatı*, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 256.

³⁴⁶ Mahmudov, *Hız. Peygamber’in Savaşları*, 137.

³⁴⁷ Lings, *Hız. Muhammed’in Hayatı*, 256.

³⁴⁸ Mahmudov, *Hız. Peygamber’in Savaşları*, 136.

³⁴⁹ Bünyamin Erul, “Rivâyetlerde Hendek ve Hendekteki Rivâyetler”, *Siyer Araştırmaları Dergisi IX* (2021), 28.

Dönüş sırasında Müslümanların onları takip etmelerinden çekindikleri için Hâlid b. Velîd ve Amr b. el-Âs iki yüz atlı ile ordudan geride kaldılar.³⁵⁰ Seher vaktine kadar karargâhlarında beklediler. Müslümanların peşlerinden gelmeyeceğinden emin olduklarında Mekke'ye doğru yola koyuldular.³⁵¹

Mekke'ye dönmek için hazırlık yaparken Hâlid b. Velîd, Ebû Süfyan'a, "Şimdi aramızdan akıllı olanlar, Hz. Muhammed'in yalancı olmadığını anladı," dedi. Ebû Süfyan sinirlendi ve ona, "Senin böyle bir şey demeye hakkın yok," diye çıkıştı. Hâlid neden diye sorduğunda ise, "Çünkü o senin şerefini iki paralık etti, kabile şefin Ebû Cehil'i öldürttü" dedi.³⁵² Bu konuşmadan anlıyoruz Hâlid b. Velîd bazı gerçekleri yavaş yavaş idrak etmeye başladığı anlaşılıyor.³⁵³

3.6. Hudeybiye Antlaşması (6/628)

Başlığımız Hudeybiye Andlaşması şeklinde de olsa Hudeybiye'yi gazve olarak değerlendirenler de vardır.³⁵⁴ Vakıdî, Meğâzî adlı eserinde Hudeybiye Gazvesi derken İbn Hişâm ve Taberî Hudeybiye'yi gazve olarak kabul etmemişlerdir.³⁵⁵ Biz de Hudeybiye Antlaşması olarak başlıklandırmayı uygun bulduk. Şimdi Müslümanları ve müşrikleri bu antlaşmayı yapmaya iten sebepleri ele almak faydalı olacaktır.

Medine'ye hicretten sonra gerçekleşen seferlerin sonucunda Kızıl Deniz tarafındaki bazı kabileler Medine'deki Müslümanlarla ittifak kurmuşlardı. Bu durum Mekke'den yola çıkan Kureyş'e ait kervanların yol güvenliğini tehlikeye düşürüyordu. Kureyş'de bu yol üzerinde Necd ovasında bulunan diğer kabilelerle yani Gatafân ve Süleym'le olan ittifaklarını güçlendirmişlerdi.³⁵⁶

Kureyşliler ticaret için kullandıkları yol güzergâhlarını değiştirip Irak üzerinden Suriye'ye ulaşmayı denemişlerdi. Fakat bu yol üzerinde de Müslüman birlikleriyle karşılaşmışlardı. Yemâme Arabistan'ın buğday ambarı sayılmaktaydı ve oranın idarecisi

³⁵⁰ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü 'ş-Şam ve'l-Irak*, 1/151.

³⁵¹ el-Vâkîdî, *Megâzî*, 1989, 2/490.

³⁵² Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 258.

³⁵³ Kenan Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 34.

³⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, ed. Mars Jones (Beyrut: Dâr'u-l Alemî, 1989), 2/223.

³⁵⁵ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 105.

³⁵⁶ Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 237.

Sümâme b. Usâl el-Hanefî Müslüman olmuştu. Mekke'ye her türlü tahıl ürününün satışını yasakladı. Hz. Peygamber de Medine'den Mekke'ye giden gıda maddelerinin ihracatını sınırladı. Böylece hicretin 6. yılında Mekkeli müşriklere buğday ambargosu yapılmaya başlandı. Bu ambargodan fakir ve masumların etkilenmemeleri için Hz. Peygamber Mekke'ye 500 dinar para yardımında bulundu.³⁵⁷

Ebû Süfyan kendilerine yapılan bu yardımın gençleri aldatmak için yapıldığını söylemiştir.³⁵⁸ Ama Hz. Peygamber her zaman uygun şartlarda Mekkeli müşriklere uzlaşmaya savaştan uzak durmaya çalışmıştır. Bu dönemde Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe ile nişanlanmasının sebeplerinden biri de budur.³⁵⁹

Bir gün Hz. Peygamber bir rüya gördü ve bu rüyayı o sene yapılacak umre olarak yorumladı. Ashabına haber verip hemen hazırlıkları başlattı. Hazırlıklar tamamlandıca da Mekke'ye doğru yola çıktı.³⁶⁰

Umre için Mekke'ye doğru yola çıkanların sayısı 1600 kişidir.³⁶¹ Yola çıkan Müslümanlar ilk Zülhuleyfe denen yerde konakladılar. Müslümanların çoğu burada ihrama girdiler. Hz. Peygamber ve ashabı Usfân civarına yaklaştılar.³⁶² Usfân Mekke'ye çok da uzak olmayan bir mesafedeydi. Bugünkü şartlarda Medine Mekke arası yürümek dört buçuk gün sürmektedir. Medine'den yola çıkıp Usfân'a gelen bir kişinin Mekke'ye ulaşması için yaklaşık 20 saati kalmaktaydı. Müslümanlar Usfân'a ulaştıklarında Hâlid b. Velîd'de süvari birliği ile orada bulunuyordu.³⁶³

Hâlid b. Velîd Müslümanların bulunduğu yere yaklaştı ve Hz. Peygamber'in ashabına baktı. Hâlid süvarilerini Mekke ile Müslümanlar arasına sıraladı. Hz. Peygamber de Abbâd b. Bir'e süvarilerini Hâlid'in karşısına yerleştirmesi için emir verdi. Bu sırada öğle vakti girdi ve Hz. Bilal ezan okudu. Müslümanlar kibleye yönelip namaza durdular. Hâlid b. Velîd namaza duran Müslümanları görünce saldırmak ve saldırmamak arasında kararsız kaldı. Karar verene kadar zaman geçti ve Müslümanlar namazı bitirdiler. Hâlid şöyle dedi: "Şimdi onlar namazdayken hücum edebilseydik

³⁵⁷ Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 52.

³⁵⁸ Hâmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/237.

³⁵⁹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 1/79.

³⁶⁰ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1989, 2/224.

³⁶¹ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1989, 2/226.

³⁶² el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 1989, 2/232.

³⁶³ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-Irak*, 1/151.

hepsini öldürürdük. Fakat üzülmeysin Müslümanlar için namaz vakti tekrar gelecektir. O zaman saldırırız.” Hâlid b. Velîd saldırıya geçmek için ikinci vaktini beklemeye başladı.³⁶⁴ Müslümanlar Umre yapma niyetiyle yola çıktıkları için olası bir tehlikeye karşı hazırlıklı değillerdi. Sadece bazılarının yanında yolcu kılıçları vardı.³⁶⁵

Cebrail, Hz. Peygamber’e gelip korku namazı kılmaları gerektiğini söyledi ve bu namazın nasıl kılınacağını öğretti. İkinci namazı vakti girince Müslümanlar korku namazına durdular. Bu sırada düşman önlerinde duruyordu. Bu namaz şöyle kılınıyordu: Hz. Peygamber tekbir aldıktan sonra her iki saftaki Müslümanlar tekbir aldı. Hz. Peygamber rükûa gidince yine her iki saftakiler de rükûa gittiler. Hz. Peygamber secdeye gittiğinde ise sadece birinci saftakiler onunla birlikte secdeye vardı. İkinci saftakiler düşmandan korunmak için kıyamda kaldılar. Birinci saftakiler secdelerini yapıp ayağa kalkınca ikinci saftakiler secdeye gittiler. Böylece namazı tamamladılar ve düşmana karşı önlem almış oldular.³⁶⁶ Hâlid, Hz. Peygamber’in ikinci namazını bu şekilde kıldırıldığını görünce morali bozuldu ve “Bu adam korunmuştur,” dedi.³⁶⁷

Akşam olunca Müslümanlar gizlice yola çıktı. Hâlid b. Velîd Müslümanların yola çıktığını aradan hayli zaman geçtikten sonra fark etti. Hızlıca Mekke’ye doğru yöneldi ve Kureyş’e Hz. Peygamber’in geldiğini haber vermeye gitti.³⁶⁸

Müslümanlar Seniyyetü’l-Mürâr bölgesine geldiğinde Hz. Peygamber’in devesi çöktü. Hz. Peygamber bunun üzerine, “Fili Mekke’de durduran onu da durdurdu,” dedi ve Müslümanlara burada konaklayacaklarını söyledi.³⁶⁹

Müşrikler, Müslümanların Mekke’ye 9 mil kadar yakın bir yerde olduğunu haber aldılar.³⁷⁰ Haberci gönderdiler Hz. Peygamber ve ashabının niyetinin Umre yapmak olduğunu öğrendiler. Bunu öğrendikten sonra rahatlamalarına rağmen Müslümanları

³⁶⁴ el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, 2013, 2/233.

³⁶⁵ Fayda, *Allah’ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 102.

³⁶⁶ *Yüce Kur’ân*, 94.

³⁶⁷ el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, 2013, 2/235.

³⁶⁸ el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, 1989, 2/246.

³⁶⁹ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 97.

³⁷⁰ el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, 1989, 2/223.

Mekke'ye sokmamak için aralarında karar verdiler. Olası bir tehlikeye karşı Mekke'ye dönmüş olan Hâlid b. Velîd ve 200 kişilik süvari birliğini Gamîm tarafına gönderdiler.³⁷¹

Müslümanlar ve müşrikler arasında süren görüşmeler sonucu aralarında Hudeybiye Antlaşması yapıldı.³⁷² Antlaşmayı Müslümanlar adına Hz. Peygamber, Kureyşlilerin adına ise Sühyal b. Amr imzaladı.³⁷³ Bu antlaşmanın maddeleri şunlardır: Müslümanlar bu yıl buradan ayrılacaklar, seneye umre için gelebilecekler, on yıl boyunca savaşmayacaklar, Kureyş'ten Müslüman olup Medine'ye gelen olursa iade edilecek, Medine'den Kureyş'e giden olursa ise iade edilmeyecektir.³⁷⁴

Hz. Peygamber'in bu antlaşmayı kabul etmesine başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahabiler tepki gösterdiler. Feth Sûresi'nde ise bu antlaşma “nasr-ı azîz” ve “feth-i mübîn” olarak nitelendirilmiştir. Bu antlaşma sayesinde Müslümanlar ile müşrikler arasında fiili düşmanlık sonra erdi. Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Kureyş'in ileri gelenlerinin arayışa girdiklerini ve yavaş yavaş kalplerinin İslâm'a ısınmaya başladığını görmekteyiz.³⁷⁵

3.7.Müslüman olması (8/629)

Hâlid b. Velîd kabilesinin de etkisiyle Müslümanların karşısında yer aldı. Hâlid'in bu düşmanlığı bırakıp ne zaman Müslüman olduğu ile ilgili tartışmalar vardır. O, bir rivâyete göre hicri 7. yılda gerçekleşmiş olan Hayber'in fethinden,³⁷⁶ Vakıdî'ye göre ise hicretin 8. yılında Mekke'nin fethinden önce Müslüman olmuştur.³⁷⁷ Her iki rivâyete göre de Hâlid hayatının son 13-14 yılını Müslüman olarak geçirmiştir.³⁷⁸

Hâlid'in Hudeybiye Antlaşmasından sonra hicri 8. yılda Müslüman olduğu genel kabul edilen görüştür.³⁷⁹ Bazı olaylar neticesinde Hâlid b. Velîd'in kalbi İslâm'a

³⁷¹ Muhammed HÂmidullah, “Hudeybiye Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/298.

³⁷² el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 1989, 2/255.

³⁷³ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 97.

³⁷⁴ Mehmet Nur Akdoğan, *Mekke'nin Fethi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 13.

³⁷⁵ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 86.

³⁷⁶ Mehmet Akbaş, “‘Seyfullah’ Lakabının Hâlid b. Velîd'in Cihadına Yansması”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2012), 93.

³⁷⁷ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 1989, 2/195.

³⁷⁸ Cahit Külekçi, “Hz. Ömer'in Hâlid b. Velîd ile İlişkisi”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu II* (2018), 47.

³⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/140.

ısnmıştır. Bu olaylardan biri Hz. Peygamber'in, Hâlid'in teyzesi Meymûne'yle evlenmesidir. Bu evlilik hicretin yedinci yılında yapılan Umretü'l-Kaza'da gerçekleşmiştir.³⁸⁰

Diğer olay ise yine Umret'ü-l Kaza'da Hz. Peygamber'in Hâlid b. Velîd hakkında sarf ettiği olumlu ifadelerin Hâlid'i sevindirip rahatlatmasıdır. Ayrıca Hâlid'in askeri ruhu, heyecanlı maceralar arıyordu. Kureyşle birlikte çarpıştığında bela ve musibetten başka bir şey bulamamıştı. Bundan sonra da Kureyş'in safında başarılı savaşlar vermek konusunda bir umut ışığı göremedi. Son zamanlarda Hz. Peygambere ve Müslümanlara imrenerek bakıyordu. Aradığı zafere onlarla ulaşabilirdi. Hâlid bu yüzden zaman zaman Medine'de olmayı dilerdi.³⁸¹

Hâlid Müslüman oluşunu şöyle anlatır: Allah benim için hayrı murâd edince gönlüm Hire'a ısındı. Rasûlullah, Hudeybiye mevkiine geldiğinde ben müşrik süvarilerin başındaydım. Onun Usfan'da karşısına çıktım. Kendisini hedef aldığım hâlde o ashabına öğle namazını kıldırdı. Baskın yapmak istememize rağmen bir türlü karar verip harekete geçemedik. Hz. Peygamber planımızı sezdi de ashabıyla beraber ikindiye korku namazı şeklinde kıldı. Bunu görünce kendi içimden, 'Bu adam korunmuştur,' dedim. Müslümanlarla Hudeybiye Antlaşması yapıldığında 'gidiş nereye? Necâşi bile Muhammed'e tâbi oldu. Dinimden çıkıp Hristiyan ya da Yahudi mi olayım? Bizans imparatoru Heraklius'un yanına mı gideyim? Acemler arasında mı yaşayayım veya kadınlarla beraber evimde yaşamaya mı başlayayım?' gibi düşünceler içindeydim. Böylece aradan bir yıl geçti ve Müslümanlar kaza umresi için Mekke'ye geldiler. Onları görmemek için Mekke'yi terk ettim.³⁸² Kardeşim Velîd b. Velîd'de Müslümanlarla birlikte gelmişti. Beni Mekke'de bulamayınca şu mektubu yazmıştı: 'Râhman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Senin gibi akıllı bir kimsenin İslâm'dan yüz çevirmesine hayret ediyorum. Hz. Peygamber seni sorup, 'Hâlid nerededir?' deyince ben, 'Allah bir gün onu bize getirecektir,' dedim.³⁸³ Bunun üzerine Hz. Peygamber, 'Onun gibi akıllı bir kimsenin gayret ve kahramanlıklarını bizim yanımızda müşriklere karşı göstermesi gerekirdi. Bu kendisi için daha iyi olurdu ve biz de onu başkalarına tercih ederdik, Ey kardeşim Hâlid,

³⁸⁰ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 1/80.

³⁸¹ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 99.

³⁸² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/140.

³⁸³ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-Irak*, 1/147.

seni bekleyen bu hayırlı fırsatı kaçıрма artık,³⁸⁴ dedi. Müslümanlar umreyi bitirip Medine'ye döndüklerinde ben de Mekke'ye geldim. Kardeşimin mektubu bana ulaştı ve Hz. Peygamber'in sözleri beni çok sevindirip rahatlattı. Hemen Medine'ye doğru yola koyulmaya karar verdim. Rasûlullah'ın yanına gitmeye karar verdiğimde, acaba Rasûlullah'a giderken bana kim yoldaş olabilir diye düşünürken Safvân b. Ümeyye'ye rastladım. Kendisine, 'Ey Ebû Vehb! İçinde bulunduğumuz hâle ne diyorsun? Azınlık hâline geldik, Muhammed ise Araplara ve Acemlere üstün geldi. Muhammed'e gitsek de ona tâbi olsak nasıl olur? Esasen Muhammed'in şerefi bizim şerefimizdir,' dedim. Safvân, benim bu teklifimi çok sert bir şekilde reddetti ve şunları söyledi: 'Kureyş'ten benden başka biri kalmasa da hiçbir zaman O'na asla tâbi olmayacağım.' Onun bu sözü üzerine birbirimizden ayrıldık. Kendi kendime, 'Bu ne kindar birisi! Bedir'de öldürülen babasının ve kardeşinin intikamını almak istiyor,' dedim. Sonra İkrime b. Ebî Cehil'e rastladım; Safvân'a söylediklerimi ona da söyledim. Ancak o da Safvân gibi karşılık verip, teklifimi reddetti. Kendisine, 'Sana söylediklerimi kimseye söyleme,' dedim. O teklifimi kabul etti. Sonra evime döndüm. Osman b. Talha ile buluşmak üzere yola çıktım. Osman benim iyi bir arkadaşım. Ona düşüncelerimi söylemek istesem de söyleyemedim. Çünkü Uhud ve Bedir savaşlarında çokça akrabası öldürülmüştü. Biraz daha düşündüğümde kararımdan vazgeçtim ve bulduğumuzda kendisine olanları haber verdim. Osman teklifimi kabul edip, 'Bugün kal yarın birlikte gidelim,' dedi. Ertesi gün yola çıktık. Kuşluk vakti Hedde'ye vardığımızda orada Amr b. el-Âs'la karşılaştık. Amr bize nereye gittiğimizi sorunca biz, 'Hire dinine girmeye Medine'ye gidiyoruz,' dedik. O, 'Ben de Medine'ye İslâm'a girmeye gidiyorum,' deyince hep birlikte yola koyulduk. Medine'ye geldiğimizde kardeşim Velîd beni Hz. Peygamber'in huzuruna çıkardı. Orada Kelime-i Şehadet getirdim. Resulullah şöyle dedi: 'Seni doğruya ulaştıran Allah'a şükürler olsun. Aklının seni hayra ulaştıracağını biliyordum.' Ben de, 'Yâ Resûlallah! Bugüne kadar yapılan savaşlarda karşınızda yer aldım. Bu günahlarımdan dolayı Allah'a beni bağışlaması için dua et,' dedim. Hz. Peygamber, 'İslâm, kendinden önceki günahları tamamen siler,' dedi. Onun cevabı üzerine ben, 'Öyle de olsa Yâ Rasûlallah yine de dua etseniz,' deyince O'da bana dua etti.³⁸⁵ Artık Medine'de yaşamaya başlayan Hâlid

³⁸⁴ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-Irak*, 1/147.

³⁸⁵ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-Irak*, 1/148.

sözlerini şöyle bitirdi: ‘Bizim Medine’ye gelişimiz Safer ayında hicretin 8. yılındaydı (31 Mayıs 629). Rasûlullah Müslüman olduğundan beri ashabından beni ayırmadı.³⁸⁶

Diğer bir rivâyete göre ise, Hâlid b. Velîd dini inancından şüphelenmeye başladı. Hâlid aslında çok dindar olmadığından Kâbe’deki putlara bağlı değildi. O açık düşünceli ve ileri görüşlüydü. İşlâm hakkında araştırma yaptıktan sonra görüşünü kesinleştirdi. O, İkrime ve yanındakilere şöyle dedi:

Akıllı kimseler için Muhammed’in Kureyşlilerin söylediği gibi sihirbaz ya da şair olmadığı çok açıktır. Onun mesajı Allah’tandır. Ona uymak her aklı başında insanın yapması gereken şeydir. İkrime, Hâlid’in sözleri karşısında derinden sarsıldı ve “Dinimizi terk mi edeceksin,” dedi. Hâlid, “Gerçek Tanrıya inanmaya karar verdim,” dedi

İkrime bunun üzerine: “Kureyşlilerden böyle bir söz duymak çok garip çünkü Müslümanlar savaşta birçok ileri gelenimizi öldürdüler. Muhammed’e kesinlikle inanmayacağım ve seninle de fikrini değiştiren kadar konuşmayacağım. Kureyş’in de benim gibi düşündüğünü görmüyor musun?” Hâlid b. Velîd, “Bu cahillik,” dedi. Ebû Süfyan İkrime’den Hâlid’in din değiştirmek üzere olduğunu öğrenince Hâlid’i yanına çağırıldı. Hâlid’e sordu “Duyduklarım doğru mu? Muhammed’e mi katılmak istiyorsun?” Bunun üzerine Hâlid, “Neden olmasın?” dedi. Ebû Süfyan sinirlendi ve Hâlid’i tehdit edip ağır konuştu.³⁸⁷ İkrime Ebû Süfyan’ı dizginleyerek, “Sakin ol öfken beni de Muhammed’e katılmaya yöneltecek. Hâlid istediği dini seçmekte özgürdür,” dedi. İkrime onun görüşüne katılmamasına rağmen Hâlid’in yanında yer aldı.³⁸⁸ O gece Hâlid kalkanını silahını alıp Medine’ye doğru yola koyuldu. Yolda Uhud Savaşı’nda Kureyş’in sancaktarının oğlu olan Osman b. Talha ile karşılaştı. Osman da Hâlid’e katıldı.³⁸⁹ Daha sonra yolda Habeşistan’da uzun süre yaşamış ve Necâsî’nin davetiyle Müslüman olan Amr b. As ile karşılaştılar.³⁹⁰ Birbirlerini Medine’ye giderken gördüklerine şaşırdılar çünkü her biri diğer ikisini İşlâm düşmanı olarak görmekteydi. Birlikte Medine’ye gittiler ve sırayla Hâlid, Amr ve Osman Müslüman oldular.³⁹¹

³⁸⁶ Mustafa Ağırman, “Cihad Dersleri-Hâlid Bin Velîd Nasıl Müslüman Oldu?”, *İlkadım Dergisi* 388 (Kasım 2020), 23.

³⁸⁷ el-Câbi, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 101.

³⁸⁸ Akbaş, “‘Seyfullah’ Lakabının Hâlid b. Velid’in Cihadına Yansıması”, 100.

³⁸⁹ Ali Yılmaz, “Hz. Muhammed’in Ehliyet ve Liyakat Merkezli Görevlendirmeleri: Osman b. Talha Örneği”, *İSTEM: İşlâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 16/31 (2018), 3.

³⁹⁰ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü’ş-Şam ve ’l-Irak*, 1/147; Fayda, *Allah’ın Kılıcı Halid b. Velid*, 131.

³⁹¹ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm (es-Sîretü’n Nebeviyye)*, 2021, 3/383.

Hâlid b. Velîd ve Amr b. As Kureyş'in en parlak askeri beyinleriydiler. Hz. Peygamber'in "kureyş çığerpelerine bize attı" sözleri bu üç şahsiyetin Kureyş nezdinde önemini bize göstermektedir.³⁹²

Bu yüzden onların İslâm'a girmesi Müslümanlar için zafer sayıldı. Mekke'nin fethinden önce gerçekleşen bu önemli biatlarla Mekke'nin kapıları Müslümanlara manevi olarak açıldı.³⁹³ Aslında Hâlid b. Velîd gibi bir komutanın ve Arapların dâhilerinden sayılan Amr b. As'ın İslâm davetine bu kadar geç icabet etmeleri şaşılacak bir durumdur. Amr b. As bunun sebebini şöyle açıklıyor: "Biz toplumun ileri gelenlerini ve zenginlerini takip eden bir zümre ile beraberdik. Onlara düşünmeden tabi olduk. Onlar Hz. Peygamber'i inkâr ettiğinde biz de ettik. O zümre bu dünyadan çekilince kendimizle başa kaldık. Yaşadıklarımızı ve Hz. Muhammed'in durumunu düşündüğümüzde durumun gayet açık olduğunu fark ettik. Böylece kalbimiz İslâm'a ısındı ve onun sevgisi içimize düştü."³⁹⁴

Bu ifadelerden anlıyoruz ki Kureyş'in ileri gelenlerinin tavrı kabilenin diğer üyelerinin tercihlerini etkilemekteydi. Hâlid b. Velîd'in babası da Mahzûm kabilesinin ileri gelenlerindendi. Onun İslâm'a karşı takındığı tavır tüm kabileyi olduğu gibi oğlunu da etkilemişti. Hâlid b. Velîd, Müslüman olmaya karar verdiğinde ona karşı çıkacak Velîd b. Mugîre ve Ebû Cehil gibi güçlü bir isim hayatta kalmamıştı. Hâlid Müslüman olduğunda 32 yaşındaydı. Şimdi Medine'de olmaktan memnundu. Eski arkadaşlarıyla görüştü. Herkes onu sıcak karşıladı.³⁹⁵

Ensarın ileri gelenlerinden Hârîse b. Nu'mân evini Hâlid b. Velîd'e bağışladı. Bu ev Mescid-i Nebevî civarındaydı. Evinin arkasındaki ev ise Amr b. As'a aitti. Burada yaşamaya başlayan Hâlid, bir süre sonra evinin darlığını Hz. Peygamber'e şikâyet etti. Hz. Peygamber ona, "Evinin yukarı doğru yükselt ve Allah'tan genişlik iste," dedi.³⁹⁶ Bu şehirde insanlar coşku ve iyimserlikle işlerini yürütüyordu. Bu atmosfer Hâlid'in kalbine dokundu. Hâlid sürekli Hz. Peygamber'i ziyaret eder onun sohbetini dinlerdi.³⁹⁷

³⁹² en-Nemerî, *el-İstî'âb*, 2/134.

³⁹³ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 133.

³⁹⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/56.

³⁹⁵ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 1989, 2/195.

³⁹⁶ Fayda, "Hâlid b. Velîd", 17/290.

³⁹⁷ Akbaş, "Seyfullah' Lakabının Hâlid b. Velid'in Cihadına Yansıması", 102.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN OLDUKTAN SONRA HÂLİD B. VELİD

1. Hâlid B. Velîd Medine’de

Hâlid b. Velîd, Müşrikler ve Müslümanlar arasında devam eden mücadelede Müslümanların farklı bir ruh halinde olduğunu fark etmişti. Onların ilahi yardım aldıklarını düşünmekteydi. Bunu şöyle ifade etmiştir:

Nübüvvetle alakası olmayan biri beni yenebilir mi?

*Gökyüzüyle hiçbir ilgisi olmayan kılıç, kılıcıma üstün gelebilir mi?*³⁹⁸

Aslında Hâlid’in kalbinde hidayet tohumları yeşermeye çok önceden başlamıştı. O acizlikten, çaresizlikten ya da mecburiyetten Müslüman olmadı. O, gerçekten arzusu bu olduğu için İslâm’a girdi. Hâlid b. Velîd, Müslüman olduktan Mekke’ye dönmedi. Yaklaşık üç yıl Medine’de kaldı. Bu süre zarfında Hz. Peygamber’in sohbetinde bulundu. Hz. Peygamber onu diğer sahabilerden ayırmadı. Kendisine büyük küçük birçok iş verdi. İslâm’a girdiği andan itibaren ona hem inandı hem de güvendi. Bunu teyit eden en önemli husus Hz. Peygamber’in onu süvari komutanı yapmasıdır.³⁹⁹

Peki Hz. Peygamber neden Hz. Ali gibi erken yaşta İslâm’la tanışmış akrabalarından birini süvari komutanı olarak atamadı? Onun yerine geç dönemde Müslüman olmuş Hâlid’i bu göreve getirdi? Aslında Hz. Peygamber Nisa Sûresi’nin 58. ayetinde emredileni uygulamış, akrabalık bağına bakmaksızın görevlendirme yapmıştır.⁴⁰⁰ Hz. Peygamber, işleri Müslümanların arasından liyakat ve ehliyet sahibi olanlara vermiştir.⁴⁰¹ Cahiliye Döneminde yürütülen, hicabe, sikâye gibi görevleri üstlenen aileleri görevlerinden almamıştır. Mesela Cahiliye Döneminde hicâbe görevini Osmân b. Talha’nın ailesi yürütmekteydi.⁴⁰² Osman, Müslüman olmak için Mekke’den Medine’ye doğru yola çıktığında Kâbe’nin anahtarını annesine bıraktı. Hz. Peygamber,

³⁹⁸ el-Akkâd, *Abkariyyetü Hâlid*, 29.

³⁹⁹ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü’s-Şam ve’l-Irak*, 1/157.

⁴⁰⁰ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 3/28.

⁴⁰¹ Yılmaz, “Hz. Muhammed’in Ehliyet ve Liyakat Merkezli Görevlendirmeleri”, 11.

⁴⁰² Akdoğan, *Mekke’nin Fethi*, 92.

Mekke fethedildiğinde Kâbe'nin anahtarını Hz. Abbâs'ın talep etmesine rağmen Hz. Osmân b. Talha'dan almadı.⁴⁰³ Hz. Peygamber'in Hâlid b. Velîd'e de yaklaşımı aynı şekilde oldu. Cahiliye Döneminde Hâlid b. Velîd'in yürüttüğü e'inne görevini ondan almadı.⁴⁰⁴

Hz. Peygamber (sav) liyakati gözetmesi, haksızlık yapmaması ve yumuşaklığı sayesinde etrafında yaşları, mizaçları, sosyal yaşantıları, yetenekleri farklı olan insanları bir arada toplayabildi. O, ashabının hem lideri hem de rehberiydi. Nasıl yaşadığı, yemek yediği, konuştuğu her ayrıntı sahabenin dikkatini çekerdi. Hâlid b. Velîd de Medine'de kaldığı süre zarfında Hz. Peygamber'le olabildiğince fazla zaman geçirmişti. Hz. Peygamber'in ne yediğine ve nasıl davrandığına azami dikkat gösterirdi. Ama bu kuru bir taklitten ibaret değildi. Dikkatlerini çeken bir olay olduğunda nedenini sorar ve anlamaya çalışırlardı. Bir gün Hâlid ve Fazl b. Abbâs Mescid-i Nebevî'ye Hz. Peygamber'i (s.a.v) dinlemek için gittiler. Bir bedevi Mescid'e yemek getirdi. Yere kilim serildi ve yemeğe Hz. Meymûne de katıldı.⁴⁰⁵ Hz. Peygamber yemekten yemek için elini uzattı. O sırada eşi ona bu yemeğin kertenkele kızartması olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu tür yemekler yemediğini söyleyerek elini yemekten çekti. Oradakiler, "Bu haram mıdır?" dediğinde, "Hayır siz yiyin," diye buyurdu. Hz. Meymûne de o yemekten yemedi. Hâlid bu yemeğin haram olmadığını öğrenince yemeye devam etti.⁴⁰⁶

Hâlid b. Velîd'in yemeğe devam etmesinin sebebi bu yemeğe çöl şartlarında yaptığı uzun yolculuklarda alışmış olmasıdır. Hâlid'in, uzun süren yolculuklarda dayanıklılığını arttırabilmek için her türlü zorluğa sabretmesi ve bedeviler gibi sert yaşama ayak uydurması gerekiyordu.⁴⁰⁷ Kertenkele yemeğine çölün zor şartlarında hayatta kalmaya çalışırken alışmış, hicretten önce Mekke döneminde de bu yemeği yemiştir. Hatta bu yemeği yiyebilen en zengin Kureyşli'nin Hâlid olduğu aktarılmıştır.⁴⁰⁸

Daha önce bahsettiğimiz gibi Hâlid'in babası çok zengindi. Hatta çevre illerde bu kadar serveti olan az bulunuyordu. Onun serveti banka servetine benziyordu. Bir nevî tefecilik yaparak para üzerinden para kazanıyor ve böylece serveti sürekli artıyordu.

⁴⁰³ Yılmaz, "Hz. Muhammed'in Ehliyet ve Liyakat Merkezli Görevlendirmeleri", 19.

⁴⁰⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/23.

⁴⁰⁵ Hz. Meymûne Hz. Peygamber'in eşi ve Hâlid'in halasıdır.

⁴⁰⁶ Akbaş, "Seyfullah' Lakabının Hâlid b. Velid'in Cihadına Yansıması", 101.

⁴⁰⁷ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 102.

⁴⁰⁸ el-Akkâd, *Abkariyyetü Hâlid*, 24.

Aslında Hâlid b. Velîd'in geçimini sağlamak için ticaretle uğraşmaya ihtiyacı yoktu.⁴⁰⁹ Buna rağmen Velîd b. Mugîre, oğlu Hâlid'i çöllerde uzun yolculuklar yapan ticaret kervanlarında görevlendirdi. Çünkü çöller sayesinde beden ve zihin güçlenir, sabır gibi önemli hasletler kazanılırdı.⁴¹⁰ Hâlid b. Velîd, bu yolculular sayesinde Arap çöllerini iyi öğrendi. Çokça seyahat ettiğinden, Irak'tan Hicaz'a, Yemen'e ve Necîd'den Levant'a giden az bilinen kestirme yolları keşfetti.⁴¹¹

Daha önce Velîd b. Mugîre'nin Sakîf kabilesinin faizini tahsil etmeleri için çocuklarına vasiyet bıraktığından bahsetmiştik. Medine'deyken Hâlid, Hz. Peygamber'e babasının vasiyetini anlattı ve yerine getirmek istediğini söyledi. Hz. Peygamber Hâlid'e faiz yasağını bildirdi. Bunun üzerine Hâlid, babasının vasiyetini yerine getirmekten vazgeçti. İbn İshâk'tan aktarıldığına göre Bakara Sûresi'nin 278. ayeti Hâlid'in bu talebinden sonra nazil olmuştur.⁴¹² Hâlid, bazı zamanlar bu ayeti dinlemek ister ve çevresindekilere “*Babam ve onun aldığı faizle ilgili inmiş olan ayeti bana okuyun*” derdi.⁴¹³

Cahiliye Döneminde babası gibi Hâlid b. Velîd de faiz üzerinden para kazanıyordu. Hatta rivâyetlerde bu işi Hz. Abbâs ile birlikte yaptığı geçmektedir. Hz. Peygamber, veda hutbesinde “*Eskiden kalma tüm faizleri kaldırıyorum. İlk kaldırdığım faizde amcam Abbâs'ın faizidir*” diye buyurmuştu.⁴¹⁴ Hâlid b. Velîd üç ay boyunca Hz. Peygamber'in sohbetlerinde bulundu. Bu süre zarfında herhangi bir seriyyeye katılmadı. Medine'nin kutlu havasını soludu. Üç ayın sonunda Mûte Seriiyesi oldu. Mûte Seriiyesi Hz. Hâlid için önemlidir. Çünkü Mûte Savaşı'nda asker ve kumandan olarak neler yapabileceğini dost düşman herkese gösterecektir.⁴¹⁵

1.1.Mûte Savaşı (8/629)

Hz. Peygamber, Hudeybiye Antlaşması'nın oluşturduğu güvenli ortamdan faydalanarak çeşitli ülkelerin yöneticilerini ve valilerini Hîre'a davet etmeye başladı.

⁴⁰⁹ el-Akkâd, *Abkariyyetü Hâlid*, 24.

⁴¹⁰ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-Irak*, 1/149.

⁴¹¹ el-Akkâd, *Abkariyyetü Hâlid*, 25.

⁴¹² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/414.

⁴¹³ Nisâbü'rî, *Kitâbu't-Tefsîri'l-Kur'ân*, 1/58.

⁴¹⁴ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/348; Mehmet Ayaç, “Hâris b. Umeyr el-Ezdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16/202.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/65.

Busrâ emirine de bir mektup yazdı ve mektubu Hâris b. Umeyr el Ezdî'yle gönderdi. Hâris'in yolu Şam valisi Şurahbîl b. Amr el-Gassâni tarafından kesildi.⁴¹⁶ Şurahbîl, elçilik hukukuna aykırı hareket ederek Hâris'in boynunu vurup onu şehit etti.⁴¹⁷

Hâris, Hz. Peygamber döneminde şehit edilen ilk ve tek elçidir. Hz. Peygamber haberi aldığı anda çok üzüldü ve Şurahbîl'in üzerine ordu göndermeye karar verdi. Hz. Peygamber bu seferi hem elçisini hem de Zâtüatlâh Seriyyesi'nde Müslümanları öldürenleri cezalandırmak için bu seferi başlattı. Bu karşılıkla çevre kabilelere Müslümanların, tehditlere boyun eğmediği ve zafiyet içinde olmadığı gösterildi.⁴¹⁸

Hz. Peygamber Mûte Seferinin tehlikeli olduğunun farkındaydı. Bu yüzden ordunun başına üç komutan atadı.⁴¹⁹ Bu komutanlar sırasıyla manevi evladı Zeyd b. Hârise, Hz. Ali'nin kardeşi Ca'fer b. Ebû Tâlib ve Ensar'ın büyük şairi Abdullah b. Revâha'dır. Eğer üç komutan da şehit olursa askerler istedikleri birini komutan tayin edeceklerdi.⁴²⁰

Hz. Peygamber'in komutan seçiminde de liyakat ilkesini ihlal etmediğini görmekteyiz. Seçtiği ilk komutanın amcasının oğlu Cafer'in değil azatlısı Zeyd'dir. Hz. Peygamber'in bu tutumu neseple ve soyla övünen, her şeye karşı kan bağımlı önceleyen Cahiliye Arap zihniyetine çok ters bir durumdur.⁴²¹

Savaş hazırlıkları tamamlandığında Medine'den üç bin kişilik İslâm ordusu Mûte'ye doğru yola çıktı. Bu Müslümanlar için büyük bir rakamdır. Çünkü hicri 3. yılda yapılan Uhud Savaşı'nda Müslüman ordusu sadece 700 kişiydi. Yani 5 yılda İslâm ordusunda asker sayısı neredeyse 4 kat artmıştı.⁴²²

---

⁴¹⁶ Aytaç, "Hâris b. Umeyr el-Ezdî", 16/202.

⁴¹⁷ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 2/415.

⁴¹⁸ Elşad Mahmudov, "Zâtüatlâh Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/150.

⁴¹⁹ Recep Erkocaaslan, "Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu'nun İlk Karşılaşması: Mu'te Seriyyesi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2017), 146.

⁴²⁰ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 2/415.

⁴²¹ Erkocaaslan, "Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu'nun İlk Karşılaşması", 152.

⁴²² el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/204.

Mûte, Şam sınırında, Şam yaylalarından bir yayla ve Belka köylerinden bir köydü. Düz ve verimli arazilere sahipti. Günümüzdeki Ürdün topraklarının güneyinde, Ürdün nehrinin batısında ve Kudüs’e elli kilometre uzaklıkta yer alıyordu.⁴²³

Nihayet iki ordu hicretin 8. yılında (629) Cemaziyelevvel ayında Mu’tete’de karşılaştı.⁴²⁴ Bizans ordusunun yüz bin kişi olduğu aktarılsa da bazı araştırmacılar tarafından bu sayı doğru kabul edilmemektedir.⁴²⁵ Bizans, tahmini olarak on bin kişilik bir birliği Müslümanların üzerine göndermiş olabilir. Müttefik Arap kabilelerinden de katılanların en fazla 15 bin olduğunu kabul edelim. Yani yaklaşık 25 bin kişilik Bizans ordusuyla Müslümanlar karşı karşıyaydı. Bu birliğin komutanının da İmparator Herakleios’un kardeşi Theodoros olduğu tahmin edilmektedir.⁴²⁶

İslâm ordusu kendilerinin yaklaşık 8 katı olan bu orduyla daha ilk karşılaşmada bozguna uğradı ve üç komutanını kaybetti.⁴²⁷ Sâbit b. Akram sancağı yere dikip, “*Ey Müslümanlar! Bana doğru geliniz ve etrafımda toplanınız. Siz içinizden birini kendinize komutan seçiniz,*” dedi. Müslümanlar, “*Biz senden razıyız seni kumandan seçtik,*” diye karşılık verdiler. Sâbit sancağı alıp Hâlid b. Velîd’e verdi. Hâlid, “*Ben bu işi yapamam,*” dediyse de Sâbit b. Akram, “*Ebû Süleyman sen al sancağı,*” diye ısrar etti. Hâlid yine de teklifi kabul etmeyip, “*Benim senden bu sancağı almam doğru değil çünkü sen daha yaşlı ve buna daha layıksın,*” dedi. Bunun üzerine Sâbit; “*Al şu sancağı ben onu sana vermek için aldım. Sen savaş usulünü benden daha iyi bilirsin. Ey Müslümanlar siz Hâlid’in kumandanlığı için söz birliği ediyormusunuz?*” diye sordu. Müslümanlar hep bir ağızdan, “*evet*” diye karşılık verince Hâlid b. Velîd sancağı almak zorunda kaldı.⁴²⁸

Bu sırada Hz. Peygamber, Mescid-i Nebevi’de Müslümanlara savaşla ilgili bilgi vermekteydi. Yeni komutan Hâlid b. Velîd seçilince, “Komutayı Hâlid b. Velîd yani Allah’ın kılıçlarından bir kılıç aldı. Rabbim sen ona nusret buyur,” diye dua etti. Bu olaydan sonra Hâlid’e “*Seyfullah*” lakabı verildi.⁴²⁹

⁴²³ Süreyya Balçık, *Sebepler ve Sonuçlarıyla Mûte Savaşı* (Selçuk Üniversitesi, Thesis, 2011) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), X, 71 y./17.

⁴²⁴ Erkocaaslan, “Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu’nun İlk Karşılaşması”, 132.

⁴²⁵ el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, 2013, 2/419.

⁴²⁶ Erkocaaslan, “Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu’nun İlk Karşılaşması”, 152.

⁴²⁷ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/283.

⁴²⁸ İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebir*, 2015, 5/38.

⁴²⁹ İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebir*, 2015, 5/39.

Hâlid sancağı alır almaz Bizans'ın merkezi birliklerine doğru taarruza geçti. Bu ani saldırıda Rumlardan bir grup bozguna uğradı.⁴³⁰ Akşama doğru savaşa ara verildi. Hâlid b. Velîd, bunu yeni bir savaş taktiği yapmak için fırsat olarak kullandı. Hâlid, sabah olduğunda İslâm ordusunda değişiklik yaptı. Öncü birlikleri arkaya aldı. Arkada bulunan birlikleri ise öne getirdi. Rumlara daha önce görmedikleri bayraklar ve yüzlerle karşılaşınca Müslümanlara takviye birliklerin geldiğini sandılar. Böylece Rum askerlerinin maneviyatı bozuldu.⁴³¹

Savaş tekrar başladı. Hâlid merkezi birlikleri komuta ediyordu. Merkezi birlikler şiddetli bir şekilde çarpışırken Müslümanların sağ ve sol birlikleri yavaş yavaş geri çekilmeye başladı. Hâlid b. Velîd sonraki yıllarda Mûte savaşı'ndan şöyle bahsetmiştir: "O gün, elimde tam dokuz kılıç parçalandı! Elimde en son ağzı geniş yemen hançeri kaldı."⁴³² Sağ ve sol birlikler geri çekildikten sonra merkezi birlikler de yavaş yavaş geri çekilmeye başladı. Bizans ordusu Müslümanların geri çekildiğini görse de takip etmeye cesaret edemedi.⁴³³ Çünkü bunun bir savaş taktiği olduğunu, Müslümanların kendilerini çöle çekmeye çalıştığını zannettiler. Sonunda iki ordu birbirinden tamamen ayrıldı. Hâlid, İslâm ordusunu az bir kayıpla Bizans ordusundan kurtarmış oldu.⁴³⁴

Müslümanlar Mûte'ye giderken geçtikleri bir köyde saldırıya uğramışlardı. Bu saldırıda bir kişi şehit olmuştu. Bu köy bazı rivâyetlerde el-Hathab, bazı rivâyetlerde ise Ekseb Köyü olarak geçmektedir. Mûte'den dönüşte İslâm ordusu Hâlid b. Velîd kumandasında hendekle çevrili bu köyü ele geçirdiler.⁴³⁵

İslâm ordusu Medine'ye yaklaştığında Hz. Peygamber ahabına "Toplanın, kardeşlerinizi karşılayın" diye buyurdu. Bunun üzerine Medine'deki Müslümanlar toplandılar ve Mûte tarafına yürüdüler. İslâm ordusuyla el-Cüf denilen mevkide karşılaştılar.⁴³⁶

⁴³⁰ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 2/423.

⁴³¹ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 2/424.

⁴³² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/39.

⁴³³ Hüseyin Algül, "Mûte Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/385.

⁴³⁴ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 2/424.

⁴³⁵ Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, çev. Mehmet Özyay (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000), 115.

⁴³⁶ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 2/424.

Mu'te savaşının Müslümanlar için galibiyet mi hezimet mi olduğuna dair farklı görüşler vardır. Önemli bir tarihçi olan Edward Gibbon (ö. 1208/1794) Müslümanların zafer kazandığını şöyle ifade etmektedir: “*İmparator Kudüs zaferini kutlarken Suriye’de küçük bir kasaba Müslümanlar tarafından yağmalanmıştır. Müslümanları defetmek için gönderilen birlikler de dağılmıştır. Bu sıradan ve önemsiz gibi görünen olay aslında bir devrin başlangıcıydı*” Gibbon’un bahsettiği bu olayın Mûte savaşıyla ilgili olduğu kesin değildir. Olayla mekân ve zaman uyumu bizi bu düşünceye sevk etmiştir.⁴³⁷

Mûte Savaşı’nda Müslümanların kaybettiğini iddia eden tarihçiler arasında Vâkıdî de vardır. Eserinde Mûte’nin sonucuyla ilgili şu yorumu yapmıştır: “Bizce Mûte Savaşı’nda Müslümanların yenildiğini aktaran rivâyet daha sahihtir.”⁴³⁸

Mûte’de Müslümanlar kaybetmiş olsa bile hezimetin içinde yaşanan bir zafer vardır. Çünkü Hâlid b. Velîd’in manevralarıyla ordu az bir kayıpla kurtulmuştur. Bizans ordusunun Müslümanları kuşatıp tamamen yok edecek gücü olmasına rağmen bunu başaramamışlardır. Müslümanlar üç komutanda dahil olmak üzere on iki kişiyi kaybetmişlerdir.⁴³⁹ Hâlid böyle tehlikeli bir ortamda düşmanın gözünü korkutmuş, arkalarına düşmelerini engellemiştir. Bu anlamda Müslümanlar zafer kazanmıştır. Yoksa savaşın kazanılması gibi bir durum söz konusu değildir.⁴⁴⁰

İslâm ordusunun bu savaştan bazı ganimetler elde ettiğine dair haberler vardır. Bu haberlerden biri şudur: Himyer kabilesinden biri Bizans askerini öldürdü ve onun üzerindeki eşyaları almak istedi. Kumandan Hâlid b. Velîd onu engelledi. Medine’ye döndükten sonra Avf b. Mâlik Hz. Peygambere gelip durumu bildirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hâlid’e neden böyle yaptığını sordu. Hâlid, “*Ya Rasûlallah, o kişiyi ganimet almak konusunda çok düşkün ve istekli gördüm,*” dedi. Hz. Peygamber, o adama hakkı olan ganimetlerin verilmesini emretti. Avf b. Mâlik, Hâlid b. Velîd’e dönüp, “*Seni Hz. Peygamber’e şikâyet edeceğimi söylemiştim. İşte dediğimi yaptım,*” dedi. Orada bulunan Hz. Peygamber sinirlendi ve Hâlid’e şöyle buyurdu: “*Ya Hâlid! Ona ganimetlerden verme!*” Avf’a da gönüp: “*Sizler kumandanlarımla beni ters düşürmeye mi*

⁴³⁷ Aleksandr Aleksandroviç Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016), 237.

⁴³⁸ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 2/428.

⁴³⁹ Balçık, *Sebepler ve Sonuçlarıyla Mûte Savaşı*, 62.

⁴⁴⁰ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/65.

çalışıyorsunuz?’’⁴⁴¹ dedi. Bu rivâyet bize, savaşta ele geçen ganimetlerin varlığı hakkında bilgi vermektedir. Ganimetlerin varlığı savaşta Bizans ordusunun da kayıp verdiğini göstermektedir. Fakat bu konuda ayrıntılı bir bilgiye ulaşılammıştır.

Mûte Savaşı sayesinde Müslümanlar, Bizans’ın silahlarını, savaş tarzını, saldırı tekniklerini öğrendiler. Müslümanlar, kazandıkları bu tecrübeden Bizans’la yapılan diğer savaşlarda faydalanmışlardır. Ayrıca Mûte Savaşı sayesinde Suriye ve Filistin bölgesindeki Araplar Hîre dininden haberdar oldular. Çevre kabileler, Müslümanların cesaretlerini ve yaptıkları kahramanlıkları duydular. Bu ilk imaj için önemli bir gelişmedir.⁴⁴²

Mûte Savaşı Müslümanların, Bizans ve ona bağlı Arap kabileleriyle yaptığı ilk savaş olması bakımından önemlidir.⁴⁴³ Mûte’yle birlikte Bizanslılar ve Müslümanlar arasında asırlarca sürecektir mücadele başlamış oldu. Bu mücadele Türklerin 1453’te İstanbul’u alıp Bizans’ı yıkmasına kadar devam etti.⁴⁴⁴

Mûte’de, Vakıdî’ye ve daha birçok İslâm tarihçisine göre Müslümanlar kazanmadı.⁴⁴⁵ Peki neden Hâlid’e Seyfullah lakabı verildi? Aslında bu Hz. Peygamber’in ileri görüşlülüğünün göstergesidir. Hâlid’in bu savaşta gösterdiği stratejik taktikleri sadece bir başlangıçtı. Uhud’da müşrik ordusunun kaçmasına rağmen telaşa kapılmayan, Uhud Dağı’nın arkasında sabırla bekleyen Hâlid b. Velîd’di. Bu stratejisi Müslümanların yenilmesine sebep olmuştu.⁴⁴⁶ Hâlid’le birlikte İslâm ordusunun zaferden zafere koşacağını Hz. Peygamber bilmekteydi. Bu yüzden geleceğe dair bir öngörü olarak ona Seyfullah lakabını vermiştir diyebiliriz.

Müslümanlar Mekke’den dinlerini yaşayabilmek için çıkmış ve Medine’ye sığınmışlardı. Hicretten sadece 8 yıl sonra ise, Bizans’la karşı karşıya gelebilecek güce ulaşmışlardı.⁴⁴⁷ Nitekim Mûte Savaşı’ndan kısa bir süre sonra göç ederek çıkmak zorunda

⁴⁴¹ İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebir*, 2015, 5/40.

⁴⁴² Erkocaaslan, “Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu’nun İlk Karşılaşması”, 152.

⁴⁴³ Balçık, *Sebeup ve Sonuçlarıyla Mûte Savaşı*, 17.

⁴⁴⁴ Fayda, *Allah’ın Kılıcı Halid b. Velid*, 142.

⁴⁴⁵ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1989, 2/428.

⁴⁴⁶ el-Vâkıdî, *Megâzi*, 1409, 1/300.

⁴⁴⁷ Erkocaaslan, “Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu’nun İlk Karşılaşması”, 152.

kaldıkları Mekke'ye zaferle gireceklerdir.⁴⁴⁸ Bu üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur.

1.2.Mekke'nin Fethi (8/629)

Hz. Peygamber, Mûte savaşından sonra Amr b. Âs kumandasında bazı Arap kabilelerine seriyeler gönderdi.⁴⁴⁹ Ayrıca hicretin 8. yılında Ebû Ubeyde b. Cerrâh kumandasında Sîlfülbahr'a bir seriye gönderildi. Bu seriye de Hz. Ömer ve Kays b. Sa'd b. Ubade gibi Muhâcir ve Ensar'ın ileri gelenleri de vardı.⁴⁵⁰ Her iki seriyede de Hâlid b. Velîd'in katıldığına dair bilgi bulamadık. Mûte savaşıyla Mekke Fethi arasında Hâlid b. Velîd ile ilgili tek bilgi Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'yle birlikte onu kısa bir süreliğine Yemen'e emir olarak göndermesidir.⁴⁵¹

Hâlid b. Velîd'in aktif olarak tekrar tarih sahnesine çıkışı Mekke'nin fethiyledir. Mekke'nin fethi, Akâbe biatları ile başlayıp, hicret ile gelişip ve Hudeybiye Antlaşması ile de sonuçlanmıştı diyebiliriz. Hudeybiye Antlaşması kısa süreli barış ortamı tesis ettiğinden Müslümanlar çevre kabilelerle antlaşmalar yapacak ve yeni müttefikler kazanacak imkân buldu.⁴⁵² Hudeybiye Antlaşması, müşrikler tarafından bozmasıyla Mekke'nin fethi için meşru zemin oluşmuş oldu.⁴⁵³

Kureyşliler, Mûte Savaşı'nda Müslümanların savaş meydanından çekilmek zorunda kaldığını duyduğunda bunu Mekke'de abartılarak anlattılar.⁴⁵⁴ Sonuçta Kureyş ve müttefikleri, Müslümanlara karşı cesaret kazandı. Aslında Müslümanlar Kureyş'in hatırladıkları gibi kalmamış hem beş yıl önce Uhud'da hem de Mûte'de aldıkları yaraları hemen sarmışlardı. Şimdi o günler geride kalmış, Müslümanlar çok güçlenmiş, başta Mustalik ve Süleym kabileleri olmak üzere on beş kabile Müslümanların müttefiki olmuştu.⁴⁵⁵

⁴⁴⁸ Fayda, "Hâlid b. Velîd", 17/290.

⁴⁴⁹ Mahmudov, "Zâtüatlah Seriyesi", 44/153.

⁴⁵⁰ Elşad Mahmudov, "Sîlfülbahr Seriyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Ağustos 2022), 156.

⁴⁵¹ Hasari Altunova, *Ebû Eyyüb el-Ensâri'nin Hayatı ve Rivâyetleri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 122.

⁴⁵² el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 2/278.

⁴⁵³ Akdoğan, *Mekke'nin Fethi*, 116.

⁴⁵⁴ Abdurrahman eş-Şarkâvî, *Özgürlük Peygamberi Hz. Muhammed*, çev. Muhammed Tan (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1993), 348.

⁴⁵⁵ eş-Şarkâvî, *Özgürlük Peygamberi Hz. Muhammed*, 351.

Kureyş'in Müttefikî Benî Bekr kabilesi Müslümanların müttefikî Huzâaaalılara saldırdı. Böylece on yıl sürmesi gereken saldırmazlık antlaşması iki yıl geçmeden bozulmuş oldu. Kureyş müşriklerinden habersiz Benî Bekr kabilesinin hareket etme ihtimali yoktu. Kureyş el altından bu kabilenin at, silah ve su ihtiyaçlarını karşılamıştı.⁴⁵⁶ Hatta Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grup da bu çatışmaya katıldı. Onlar arasında İkrime b. Ebû Cehil ve Süheyl b. Amr gibi Mekke'nin ileri gelen isimleri vardı.⁴⁵⁷

Saldırıya uğrayan Huzâaaa kabilesi Hz. Peygamber'in müttefikî idi. Bu yüzden Hz. Peygamber'e elçi gönderip Benu Bekr'i şikâyet ettiler ve himaye talep ettiler. Bu şikâyet sırasında "Bizi secde hâlinde öldürdüler" demişlerdir. Buradan anlıyoruz ki kabile mensupları arasında Müslüman olanlar vardı.⁴⁵⁸ Hz. Peygamber onları dinledikten sonra durum değerlendirmesi yaptı. Müslümanlar Mekke'ye savaş açabilecek güçteydiler. İçlerinden gelebilecek Yahudi saldırıları da bertaraf edilmiş, Mekke civarında da birçok kabileyle anlaşılmış, bir nevi Mekke ablukaya alınmıştı. Yani hem içeriden hem dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı önlemler alınmıştı.⁴⁵⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Damre'yi bir mektupla Kureyşlilere gönderdi. Bu mektupta Kureyşlilere üç seçenek sundu. Ya öldürülenlerin kan bedelini verecekler ya Benî Bekr kabilesiyle ilişkilerini kesecekler ya da savaşa hazır olacaklardı. Kureyşliler bu üç maddeyi de kabul etmediler ve antlaşmayı yenilemesi için Ebû Süfyan'ı Medine'ye gönderdiler.⁴⁶⁰ Ebû Süfyan ateşkes süresini uzatmaya çalıştıysa da Hz. Peygamber'den olumlu bir yanıt alamadı.⁴⁶¹

Hz. Peygamber, ashabına ve müttefik kabilelere askeri bir sefer için hazırlanmalarını emretti. Seferin nereye ve kime yapılacağını titizlikle sakladı. Hazırlıklar sonucunda gönüllülerden oluşan 10.000 kişilik ordu toplandı. Hz. Peygamber hicretin 8. yılı ramazan ayında harekete geçti. Medine etrafında bulunan bazı kabilelere de uğradı. Müslümanların farklı güzergâhtan geçmesi hedefin neresi olduğuna dair Kureyş'i şüpheye düşürdü. Hz. Peygamber, Zübeyr b. Avvam'a 200 kişilik süvari birliği

⁴⁵⁶ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/78.

⁴⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in Savaşları (Kitâbü'l-Meğâzi)*, çev. Musa Yılmaz (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013), 3/16.

⁴⁵⁸ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/84.

⁴⁵⁹ A. Vehbi Ecer, "Mekke'nin Fethi ve Sonuçları", *İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği [Kutlu Doğum Haftası: 1993]*, (1995), 63.

⁴⁶⁰ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 3/19.

⁴⁶¹ Akdoğan, *Mekke'nin Fethi*, 23; İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/86.

verdi ve keşif birliği olarak önden gönderdi.⁴⁶² Zübeyr, keşif sırasında Hevâzin casuslarından birini yakalayıp Hz. Peygamber'e getirdi. Müslümanlar casusun Mekke halkını uyarmasından çekiniyorlardı. Hz. Peygamber, Hâlid b. Velîd'den casusun kaçmasını engellemesini ve ona göz kulak olmasını istedi. İslâm ordusu Merru'z-Zahran'a ulaştığında casus Hâlid b. Velîd'den kurtulup kaçtı. Hâlid casusun peşine düştü ve onu Erâk'ta yakaladı.⁴⁶³ Çok sinirlenen Hâlid casusa, "Eğer senin için Allah Resulüne söz vermemiş olsaydım boynunu burada vururdum," dedi. Casusu da alıp Hz. Peygamber'in yanına gitti ve durumu anlattı. Hz. Peygamber (sav.) Mekke'ye ulaşınca kadar casusa bir şey yapmamasını sadece kaçmasını engellemeye devam etmesi gerektiğini söyledi. Bu casus, Mekke fethedildikten sonra Hz. Peygamber'in davetiyle Müslüman oldu.⁴⁶⁴

Sonunda Müslümanlar Mekke'nin arkasındaki dağlarda (Merru'z-Zahran'a) kamp kurdular.⁴⁶⁵ Hz. Abbâs ve ailesi de Mekke'yi terk edip burada Hz. Peygamber'e katıldı. Hz. Peygamber gece olduğunda her savaşçının ateş yakmasını emretti. Müşriklerin Müslümanların çokluğundan çekinip Mekke'yi savaşız teslim etmeleri amaçlanıyordu. Bu strateji hedefine ulaştı. Manzarayı gören Ebû Süfyan ve adamları durumun vahametini anladılar. Ebû Süfyan Hz. Peygamberin yanına gelerek Müslüman oldu.⁴⁶⁶ Hz. Peygamber, Ebû Süfyan'a, "Kim senin evine sığınır ya da evinden çıkmazsa emniyettedir. Kim Kâbe'ye ya da Mescid-i Haram'a sığınır emniyettedir" diye buyurdu.⁴⁶⁷

Hz. Peygamber, eman alan Ebû Süfyan'a İslâm ordusunun ihtişamını göstermek istedi. Hz. Abbâs'a, Ebû Süfyan'ı vadinin en dar noktasına götürmesini emretti. Hz. Abbâs bu emri yerine getirdi. Onlar yerlerini aldığında Hz. Peygamber bütün kabilelere silahlarını kuşanmalarını emretti ve ardından herkesi savaş düzenine soktu. O dar boğazdan kabileler bayraklarını çektiler ve kumandanlarının arkasından ilerlemeye başladılar.⁴⁶⁸ Hz. Peygamber boğazdan ilk geçenin Hâlid b. Velîd olmasını istedi.⁴⁶⁹ Hâlid

⁴⁶² el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 3/31.

⁴⁶³ "Erâk" Mekke yakınında, Arafat'ta, Memire'de bir yerdir.

⁴⁶⁴ Nurgissa Duisenov, *Sebeup ve Sonuçlarıyla Huneyn Gazvesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 9.

⁴⁶⁵ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 3/51.

⁴⁶⁶ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/93.

⁴⁶⁷ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/94.

⁴⁶⁸ Mekke yakınında bir vadidir. Ayrıca bu bölgeye su anda "Zahir" denilmektedir.

⁴⁶⁹ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 3/55.

Süleymoğulları bin kişilik birliğin başındaydı. Ebû Süfyan bu birliğin kim olduğunu sordu. Hz. Abbâs, “Süleymoğulları,” dedi. Ebû Süfyan, “Bizimle Süleymoğulları arasında husumet yok ki. Neden gelmişler?” dedi.⁴⁷⁰ Hâlid b. Velîd, Ebû Süfyan’la aynı hizaya geldiğinde birliğiyle beraber üç kere tekbir getirdi. O anı Ebû Süfyan açısından muhayyile edelim. Hâlid b. Velîd’i iyi tanıyordu ve onun askeri yeteneklerinden haberdardı. Hâlid’i takip eden bin kişinin dar boğazda tekbir getirerek geçmesi tüyleri diken diken edecek bir manzardır. 10.000 kişilik miğferli ve silahlı İslâm ordusu parça parça Ebû Süfyan’ın yanından aynı şekilde geçti.⁴⁷¹ Ebû Süfyan son birlikte geçtiğinde, “Bunların karşısında durmaya kimsenin gücü yetmez,” dedi.⁴⁷²

Hz. Peygamber Mekke’ye yaklaştığında son hazırlıkları da tamamladı. Müslümanları sol kol, sağ kol, merkez ve öncü birlikler olarak dörde ayırdı. Hâlid b. Velîd’i sağ kol kumandanı tayin etti.⁴⁷³ Bu birlik Ensar ve Muhâcir dışında ki kabilelerden; Müzeyne, Cüheyne, Eslem, Süleym ve Gifardan oluşuyordu.⁴⁷⁴ Bu birliğin asker sayısı Eslem kabilesinden 400, Müzeyne Kabilesinden 1000, Cüheyne kabilesinden 800, Gıfar kabilesinden 400, Süleym kabilesinden de 1000 kişinin katılımıyla 3000 kişiyi aşılıyordu.⁴⁷⁵

Hz. Peygamber, fethi kan dökmeden gerçekleştirmek istediğinden diğer birliklerin komutanlarını da Muhâcirlerden seçti.⁴⁷⁶ Bu komutanlar, müşrikleri iyi tanıyor, onların hareket ve manevralarını iyi biliyordu. Bu yüzden komutanlar Muhâcirlerden seçilmiş olabilir.

Hz. Peygamber, Mekke’ye girmeden önce Hz. Abbâs’ı Mekkelileri uyarması için gönderdi. Bununla Mekkelilerin mukavemetlerini kırmayı amaçlıyordu. Ebû Süfyan da şöyle seslenerek Mekke sokaklarında dolaşıyordu:

Ey Mekkeliler! İslâm’a giriniz. Böylece selamete ermiş olursunuz. Şimdi siz gücünüzün yenmeye yetemeyeceği bir orduyla karşı karşıyasınız. İşte Zübeyr! Mekke’nin yukarısından

⁴⁷⁰ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/95.

⁴⁷¹ el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, 2013, 3/55.

⁴⁷² İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/95.

⁴⁷³ Birçok kaynak sağ kol kumandanı olmuştur derken Mehmet Nur Akdoğan sol demektir.

⁴⁷⁴ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/97.

⁴⁷⁵ Merzuk Grabus, *Hz. Peygamber’in Mekke Müşrikleri Dışındaki Arap Kabileleri İle Münasebetleri (Medine Dönemi)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 46.

⁴⁷⁶ el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, 2013, 3/60.

*geliyor. Ve işte Hâlid b. Velîd! Mekke'nin aşağısından geliyor. Kim silahını bırakırsa o kurtulur. Ona eman verilmiştir.*⁴⁷⁷

Hâlid, Mekke'ye aşağıdan yani el-Lît tarafından girdi. Kureyş müşrikleri, müttefikleri Huzeyl ve Bekiroğullarından yardım istedi. Bu iki kabile el-Lît'de toplandılar. Hâlid b. Velîd, Handeme dağının yanında İkrime b. Ebû Cehil, Süheyl b. Amr ve Safvan b. Ümeyye ile karşılaştı. Onlar Müslümanlarla çarpışmak ve Hâlid'in Mekke'ye girmesini engellemek istiyorlardı. Hâlid bölgeye yaklaşınca üzerine ok yağdırmaya başladılar.⁴⁷⁸ Hâlid, birliğine bu müşrik grubuyla savaşmalarını, kaçanlarınsa peşine düşmemelerini söyledi. Müşrikler kısa sürede bozguna uğrayıp dağıldılar. Burada müşriklerden yaklaşık on iki kişi öldürüldü.⁴⁷⁹ Sağ kalanlar dağlara doğru gitti. Az önce isimlerini zikrettiğimiz Mekke'nin ileri gelen müşrikleri ise ilk çatışma anında çoktan kaçmışlardı.⁴⁸⁰

Hz. Peygamber (sav.) Ezâhir yokuşunu çıktığında el-Lît tarafından gelen çatışma seslerini duydu ve etrafındakilere neler olduğunu sordu. Sahabe, "Ey Allah'ın elçisi! Galiba Müşrikler Hâlid'le çarpışıyorlar. Eğer onlar saldırmasaydı, Hâlid de onlarla savaşmazdı," dediler.⁴⁸¹ Ebû Süfyan Hz. Peygamber'in yanına gelip, "Ya Resulullah! Kureyş önce mahvoldu. Şimdi de yok oluyor," dedi.⁴⁸² Hz. Peygamber, "Kureyş neden yok oluyormuş?" diye sordu. O, "İşte Hâlid b. Velîd! Bizden bulduğunu öldürüyor," dedi. Hz. Peygamber hemen Hâlid'i yanına çağırdı. Ona, "Neden savaşıyorsun?" diye sordu. Hâlid b. Velîd durumu şöyle izah etti. "Ya Resulullah! Önce onlar başlattı, bize ok atıp silah çektiler. Bende onlarla savaşmak zorunda kaldım." Hz. Peygamber Hâlid'i haklı görmekle birlikte başka kimseyi öldürmemesi için onu uyardı.⁴⁸³

Mekke'de, Müslümanlara başka mukavemet gösteren kalmayınca fetih gerçekleşmiş oldu. Hz. Peygamber sahabilere emir verip Kâbe'nin içindeki ve etrafındaki putları temizletti. Ertesi gün Kâbe'ye girdi ve orada dua etti. Hz. Peygamber, Kâbe'de ibadet ederken Hâlid b. Velîd, Kâbe'nin kapısının önünde nöbet tuttu. Karışıklık

⁴⁷⁷ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/61.

⁴⁷⁸ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/98.

⁴⁷⁹ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/99.

⁴⁸⁰ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/61.

⁴⁸¹ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/61.

⁴⁸² Ahmed b. Yahyâ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 44.

⁴⁸³ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/62.

çıkması için gerekli tedbirleri aldı. Hz. Peygamber'in rahat bir şekilde duasını tamamlamasını sağladı.⁴⁸⁴

Müslüman olmaktan çekinenlerin, Mekke'nin fethedilmesiyle birlikte Hz. Peygamber'e biat etmek için yarıştığını görmekteyiz. Mekke'nin fethi Müslümanlar için bir dönüm noktasıdır. Allah (c.c.), Ebrehe'yi ve ordusunu Mekke'ye yaklaşmadan kuşlarıyla helak etmişti. Hz. Peygamber'e ise çok kan dökmeden Mekke'nin fethinin gerçekleşmesini nasip etti.

Bu önemli fetih, fetihler zincirinin ana halkası oldu. Mısır'dan, İspanya'ya kadar uzanan geniş coğrafya kısa sürede Müslümanların hakimiyetine girdi.⁴⁸⁵

Mekke hem tarihi hem de coğrafi konumunun öneminden dolayı putperestliğe karşı yapılan mücadelenin de ana merkezi olmuştur. Hac ve Umre'nin merkezi olan bu mukaddes yer Hz. Peygamber'in eliyle putlardan temizlendi. Böylece Allah'ın evi hüviyetini tekrar kazandı. Sadece Kâbe'deki putlar değil, müşrikler için kutsal sayılan put merkezleri de tarihe gömüldü.⁴⁸⁶

1.3.Uzza Putunun Kırması (8/629)

Hz. Peygamber Tevhit inancını gönüllerde yeşertmek istiyordu. Bu yüzden hem Mekke'deki hem de çevresindeki putları yıkmak gerekiyordu. Önemli putlardan biri olan Uzza'yı yıkmakla Hâlid b. Velîd görevlendirildi.⁴⁸⁷

Uzza, Medine-Mekke yolu üzerinde, Nahletü's-Sâmiye diye adlandırılan bölgede ve Gumeyr'in karşısında bulunan Hurâd isimli vadide bulunuyordu. Uzza putunun bulunduğu mevki Mekke'ye iki gecelik mesafedeydi.⁴⁸⁸ Burası Tâîf'te Sakîf kabilesinin mabedi olarak da bilinmekteydi.⁴⁸⁹

Uzza üstünlük olarak Menat ve Lat'tan sonra gelirdi. Amr b. Luhay'ın, "*Tanrımız, Tâîfyazın serin olduğundan Lat'a, Tihâme kışın sıcak olduğundan Uzza'ya gider,*" dediği

⁴⁸⁴ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/70; Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 178.

⁴⁸⁵ Akdoğan, *Mekke'nin Fethi*, 118.

⁴⁸⁶ Mustafa Fayda, "Kabe'nin Putlardan ve Putperestlerden Temizlenmesi", *Yüksek Mimar Dr. İ. Aydın Yüksel'e Armağan*, (2012), 231.

⁴⁸⁷ Fayda, "Hâlid b. Velîd", 17/291.

⁴⁸⁸ Fayda, "Hâlid b. Velîd", 17/291.

⁴⁸⁹ Şevket Yavuz, "Uzzâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/268.

aktarılmıştır. Aslında bu put Huzâaa Kabilesine ait olsa da Kureyş, Mudar ve Kinane kabilelerinin hepsi ona saygı gösterirdi. Bu yüzden Araplar arasında Abduluzza ismine çok sık rastlanırdı. Putperest Araplar Kâbe’yi bu putlarının isimlerini söyleyerek tavaf eder onlara kurban keserlerdi.⁴⁹⁰ Hatta Uzza’nın önüne adına “Gabgab” denilen bir düzlük bulunurdu. Uzza’ya adadıkları kurbanlarını burada keserlerdi. Kutsal kabul ettikleri putların görevlileri de vardı. Bu görevliler hem putu temizler hem de onu korurlardı. Uzza için görevlendirilen muhafızlar Haşimoğullarının müttefiki olan Benî Süleym’den olurdu. Uzza’nın son muhafızı ise Dübeyye es-Sülemî idi.⁴⁹¹

Araplar Uzza’ya rahat ibadet edebilmek için bulunduğu yere ibadethane yaptılar. Bazı inanışlara göre bu evde Kâbe gibi kutsal sayılıyordu.⁴⁹² Hatta burayı ziyaret etmeden Kâbe’den ayrılanların ibadetlerinin kabul olmadığına inanıyorlardı.⁴⁹³

Uzza’nın Kureyşliler için önemine dair İslâm tarihi kaynaklarında da bazı bilgiler görmekteyiz. Ebû Süfyan, Müslümanlara Uhud Savaşı’nın sonunda, “İşte bizim Uzza’mız var sizin ise yoktur” diye seslenmişti. Bu söz Uzza’nın, Mekke’yi ve kendilerini koruyacağına inandığını göstermektedir.⁴⁹⁴

Peki bu kadar kutsal sayılan ve önem verilen Uzza’nın görünümü nasıldı? Uzza putunun yapısıyla ilgili farkı rivâyetler şöyledir: Kutsal sayılan dikenli bir ağaçtan yapılmış bir puttur.⁴⁹⁵ Uzza beyaz bir taştan ibarettir.⁴⁹⁶ Üç dikenli ağaçtan ibarettir.⁴⁹⁷ Üç dikenli ağacın yanında bulunan ve orada yaşayan şeytanın kendisidir.⁴⁹⁸

Uzza putun taştan yapılan bir put olduğu kabul edilecek olursa bu put kendisi için yapılmış özel bir evde muhafaza ediliyordu. Orada bulunan üç ağaç ise Uzza’nın haremde büyüdüğü için kutsallardı.⁴⁹⁹

⁴⁹⁰ Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, çev. Beyza Düşüngen (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968), 32.

⁴⁹¹ el-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, 35.

⁴⁹² Yaşar Çelikkol, *Cahiliyye Döneminde Mekke* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002), 142.

⁴⁹³ W. Montgomery Watt, *Hiz. Muhammed'in Mekkesi*, çev. Mehmet Akif Ersin (Ankara: Kuramer Yayınları, 2017), 64.

⁴⁹⁴ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 1/270; Mahmut Kelpetin, “Hicaz Bölgesinin Meşhur Putları: Lât, Menât ve Uzzâ”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 76.

⁴⁹⁵ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 1/335.

⁴⁹⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2000, 23/76.

⁴⁹⁷ Çelikkol, *Cahiliyye Döneminde Mekke*, 138.

⁴⁹⁸ el-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, 35.

⁴⁹⁹ Adem Apak, “Uzzâ”, *Cahiliye Araplarının İlahları*, (2016), 120.

Cahiliye Döneminde Araplar Uzza putunun içinde şeytan olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre bu şeytanlar kendilerini koruyan bekçilere görünürdü. Hatta bu şeytan, Hâlid b. Velîd'in Uzza'yı yaktığı sırada da insanların karşısına çıkmıştır.⁵⁰⁰

Hz. Peygamber, Uzza putunun da diğer putlar gibi yıkılmasını istiyordu. Bu iş için Hâlid b. Velîd'in emrine 30 kişilik süvari birliği verdi.⁵⁰¹ Hâlid yola çıktığında Ramazan'ın bitmesine beş gece vardı ve hicretin 8. yılıydı.⁵⁰² Hâlid ilk gidişinde oradaki evi yıktı ve geri döndü. Hz. Peygamber Hâlid'e, "Orada bir şeyle karşılaştın mı?" diye sordu. Hayır cevabını alınca Hâlid'i tekrar Uzza'nın bulunduğu yerdeki ağaçları kesmesi için gönderdi. Hâlid, Nahle'de bulunan üç ağacı sırayla kesmeye başladı.⁵⁰³ Birinci ve ikinci ağacı kesti. Üçüncü ağacı keserken karşısına simsiyah, çırılçıplak, saçları darmadağın ve dişlerini sürekli gıcırdatan bir kadın çıktı. Kadın bağırdı ve Hâlid'i bu işten vazgeçirmeye çalıştı.⁵⁰⁴

Diğer taraftan Uzzâ'nın bekçisi, kadını Hâlid'e karşı şu şiirlerle kışkırtmaya çalıştı:

"Ey Uzza, bir saldırıyla saldır da beni yalancı çıkarma,

Yürü, Hâlid'ün üstüne, eteklerini dola örtünü kaldır.

Çünkü bugün, sen Hâlid'i öldürmezsen.

Utanç içinde devrileceksin, kendini koru."⁵⁰⁵

Hâlid bekçinin şiirine şöyle cevap verdi:

"Ey Uzza, seni inkâr gerek, sana övgü değil.

Gördüm ki, Allah Seni alçaltmıştır."⁵⁰⁶

⁵⁰⁰ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/107.

⁵⁰¹ Fayda, "Hâlid b. Velîd", 17/291.

⁵⁰² el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/107.

⁵⁰³ el-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, 36.

⁵⁰⁴ Yavuz, "Uzzâ", 42/269.

⁵⁰⁵ Apak, "Uzzâ", 119.

⁵⁰⁶ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/107; Apak, "Uzzâ", 120.

Hâlid b. Velîd, olanlara aldırış etmeden önce kadını öldürdü, sonra da kalan son ağacı kesti. Kendisine engel olmaya çalıştığı için mabedin görevlisi Dübeyye'yi de öldürdü.⁵⁰⁷

Hâlid b. Velîd emri yerine getirip Mekke'ye döndüğüne, gördüklerini Hz. Peygamber'e anlattı. Hz. Peygamber olanları dinledikten sonra, "Artık Araplar için Uzza yok. Ona kimse tapmayacak," dedi.⁵⁰⁸ Böylece Hz. Peygamber'in emri, Hâlid'in eliyle İslâm öncesi dönemlerde başlayan ve farklı şekillerde devam eden "Uzza" kültü son buldu.

Ağacın içinden çıkan kadınla ilgili araştırmacılar bazı tahminlerde bulunmuştur. Mahfuz Söylemez bu durumu şöyle izah etmiştir:

Cahiliye dönemindeki insanların putlardan bazı sesler duydukları aktarılmıştır. Onlar bu seslerin gaybnten haberler olduğu sanırlardı. Halbuki bu sesleri tapınaktaki rahiplerin çeşitli hilelerle çıkartmaktaydı. İnsanlarda bu seslere inanıp özellikle o putlara saygı gösterir, ikram da bulunurlardı. Bu hileye Muntabık putu güzel bir örnektir. Bakırdan yapılmış olan bu putun içinden dokunulduğunda garip sesler gelmekteydi. Hz. Peygamber bu putu kırdırduğunda sır açığa çıkmış oldu. Bu putu yapan kişi puttan sesler gelmesini sağlamak için putun içine kılıç koymuştu. Kılıç içerde hareket ettikçe farklı sesler çıkıyor bu sesleri de insanlar tanrısal nağmeler sanıyordu.⁵⁰⁹

Aynı durumun farklı bir hilesini Uzza için uygulandığını söylenmektedir. Aslında Hâlid b. Velîd'in karşılaştığı dağınık saçlı kadın rivâyetlerde geçtiği gibi şeytan veya cin değildi. İnsanlar önce ağaca bir kadının girebileceği kadar bir oyuk açtılar. Birileri geldiğinde o kadın oraya girdi ve ziyaretçilerle konuşarak Uzza'nın şöhret kazanmasını, ziyaretçilerin hediyeye taktim etmesini sağladı.⁵¹⁰

Cahiliye döneminde tapınılan putların aslında toplumsallaştırılmış arzulardır. Bu düşünceye göre Lât otoriteyi, Menat parayı ve Uzza'da gücü temsil etmekteydi.⁵¹¹ Hâlid b. Velîd, Uzza'yı yıktığında, sembolik anlamda, Müşriklerin güç olarak gördüğü ve sığındığı her şeyi ortadan kaldırdı. Böylece onlara bütün güç ve kuvvetin Allah'ın olduğu bir kere daha gösterildi.

⁵⁰⁷ el-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, 37.

⁵⁰⁸ Apak, "Uzzâ", 120.

⁵⁰⁹ Çelikkol, *Cahiliyye Döneminde Mekke*, 138.

⁵¹⁰ Söylemez, "Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri", 25.

⁵¹¹ İhsan Eliaçık, "Lat, Menat Uzza Neyi İfade Ediyor?", <https://www.haberalp.com> (Erişim 21 Ağustos 2022).

Hz. Peygamber putları kırdırdıktan hemen sonra kutsal saydıkları putlarının işe yaramadığını gören ve sarsılan zihinleri İslâm'a davet etmeye başladı. Bu amaçla çevre kabilelere seriyyeler gönderdi. Hâlid b. Velîd'in de bu seriyyelerden birinde görevlendirildiği görülmektedir.

1.4.Cezîmeoğulları Olayı (8/629)

Hz. Peygamber, çevre kabileleri İslâm'a davet etmek için seriyyeler göndermek istiyordu. Fakat finans sıkıntısı yaşıyordu. Mekke fethinde ganimet alınmamış, evler yağmalanmamıştı.⁵¹² Hz. Peygamber ordunun ihtiyaçlarını karşılamak, seriyyeleri finanse etmek için Abdullah b. Rebia'dan kırk bin dirhem, Safvan b. Ümeyye'den elli bin dirhem ve Huvaytîb b. Abduluzâ'dan kırk bin dirhem borç aldı.⁵¹³ Paranın bir kısmını mücahitlere dağıttı bir kısmını sonra kullanmak için sakladı. Hz. Peygamber bu borcu, Hevâzin Savaşı'nda elde edilen ganimetlerle geri ödedi.⁵¹⁴

Uzza putunun kırılmasından sonra Hz. Peygamber, Hâlid'in emrine Muhâcirlerden, ensardan ve Süleymoğullarından müteşekkil 350 kişilik birliği verdi. Bu birliğin görevi sadece Cezîmeoğulları'nı İslâm'a davet etmektir. Aralarında herhangi bir çatışma olmayacaktı.⁵¹⁵

Cezîmeoğullarının soyu Cezîme b. Amr b. Abdimenat üzerinden Kinane'ye ulaşıyordu. Mekke'nin kuzeyinde ve Mekke'ye bir gecelik mesafedeki Yelemlem bölgesinde, Gumeysâ diye isimlendirilen suların başında oturuyorlardı. Bu suya binaen bu olayın olduğu güne "Gumeysâ Günü" de denildi.⁵¹⁶

Bir grubun bu bölgeye geldiğini gören Cezîmeoğulları saldırı altında olduklarını sanıp silahlandılar.⁵¹⁷ Hâlid b. Velîd birliğiyle birlikte Cezîmeoğullarına yaklaşır, "Siz Müslüman oldunuz mu?" diye sordu. Cezîmeoğulları, "Biz Müslüman olduk. Hz. Peygamber'in peygamberliğini tasdik ettik. Meydanımıza camimizi yaptık. Orada ezan okunur, namazımızı da kılarız," dediler. Hâlid, "Peki üzerinizdeki silahlar ne oluyor?" deyince onlar, "Araplardan bir kabileyle aramızda husumet var. Sizi onlar sandık,"

⁵¹² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/42.

⁵¹³ Akdoğan, *Mekke'nin Fethi*, 98.

⁵¹⁴ İsmail Lütfi Çakan, "Abdullah b. Ebû Rebîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 1/97.

⁵¹⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/44.

⁵¹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/44.

⁵¹⁷ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 3/109.

dediler.⁵¹⁸ Bir kısım rivâyetlerde, Cezîmeoğullarının, "Eslemnâ! (Müslüman olduk)" demeyi beceremediler de "Sabbenâ! (Biz, bir dinden çıkıp diğer bir dine girdik)" dedikleri belirtilir.⁵¹⁹ Hâlid b. Velîd onlara inanmadı ve silahlarını hemen bırakmalarını söyledi.⁵²⁰ Cezîmeoğullarından Cahdem adındaki biri kabilesine dönüp şöyle seslendi: "Size yazıklar olsun ey Cezîmeoğulları! Muhammed, Müslümanım diyen kişiyi tasdik ederdi. Ama Hâlid bizim Müslüman olduğumuzu kabul etmiyor. Çünkü bize Müslümanlara yapmak istemediği bir şeyi yapmak istiyor. Silahlarınızı bırakmayın çünkü bizi esir etmek istiyor. Ben silahımı elimden vallahı bırakmam," dedi. Kabileden bazıları bu sözleri doğruladı bazıları ise kabul etmeyip Cahdem'i ikna etmeye çalıştılar. En sonunda hep birlikte silahlarını bıraktılar ve "Biz Müslümanız Hâlid'den neden korkacağız," dediler. Cahdem de bu söze karşılık, "Vallahı eskiden kalma kinlerden dolayı şimdi cezalandırılacaksınız," dedi.⁵²¹

Haldî b. Velîd, Cezîmeoğullarına eman sözü vermesine rağmen teslim olduklarında onları bağladı.⁵²² Cahdem kavmine tekrar seslendi: "İşte dediğim gibi o sizi esir etmek istiyor. Aslında yapmaması gereken bir şeyi yapmak istiyor. Sözümü dinlemediniz şimdi sizi kılıçtan geçirecek." Hâlid önce esirlerin ellerinin bağlanmasını emretti ardından onları yanındaki Müslümanlara birer ikişer teslim etti. Cezimeoğulları geceyi bağlı bir şekilde geçirdi. Sabah namazı vakti girdiğinde Ensar ve Muhâcirden rica edip ellerini açtırdılar ve namazlarını kıldılar. Sonra elleri tekrar bağlandı. Bu durumu gören Müslümanlar anlaşmazlığa düştüler. Bazıları: "Biz aslında onları esir etmek istemiyoruz, Hz. Peygamber'e götürmek istiyoruz" derken bazıları: "Hâlid sözümüzü dinler mi?" diyordu. Hâlid yanlarına geldi ve herkesin elinde bulunan esirini öldürmesini emretti. Süleymoğulları Hâlid'in emrini dinleyip esirlerini öldürdü. Ensar ve Muhâcir Hâlid'e muhalefet etti ve esirlerini bıraktılar. Ensar'dan Seleme'nin, Abdullah b. Ömer'in ve diğer Muhâcir ve Ensar'ın esirlerini öldürmediği aktarılmıştır.⁵²³

Ebû Besîrû'l-Mâzinî o günü şöyle anlatır:

Cezimeoğullarını esir ettik. Bana da bir esir verdiler. Hâlid'den öldürme emri gelince kılıcımı çıkardım. Esir bana, "Ey Müslüman kardeş! Kendi kavmine bak onlar ne

⁵¹⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/44.

⁵¹⁹ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/127.

⁵²⁰ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 3/110.

⁵²¹ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/126.

⁵²² İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/126.

⁵²³ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 3/111.

yapıyor,” dedi. Dönüp bakınca Ensar’ın esirlerini bıraktığını gördüm ve ben de esirimi bıraktım. Esir bana, “Allah sizi mübarek kılsın. Bize sizden daha yakın olan Süleymoğulları bizi hiç acımadan öldürdüler,” dedi.⁵²⁴

Ebû Useyd es-Sâidi ve Ebû Katâde Hâlid’e tepki gösterdiler. Onlar, Hâlid’in önceden içinde taşıdığı bir kinle bunu yaptığını söylediler. Hâlid b. Velîd de Muhâcir ve Ensar’ın emre uymayıp esirlerini bırakmasına sinirlendi. Onlar böyle tartışırken Cezimeoğullarından biri Hz. Peygamber’in yanına gitti ve başından geçenleri anlattı. Hz. Peygamber durumu öğrenince çok üzüldü ve iki kere, “Allah’ım ben onun yaptığı şeylerden uzağım,” dedi.⁵²⁵ Sonra adama dönüp, “Kimse onu vazgeçirmeye çalışmadı mı?” diye sordu. O zât, “Ak tenli orta boylu bir adam ve endamı düzgün olmayan çok uzun bir adam ona itiraz ettiler. Ama Hâlid onları azarladı,” dedi. Hz. Ömer, “Ak saçlı olan benim oğlum Abdullah’tır. Diğeri ise Ebû Huzâaayfe’nin azatlısı Sâlim’dir,” dedi.⁵²⁶

Hz. Peygamber hemen Hz. Ali’yi yanına çağırdı ve ona “Ey Ali! Bu parayı al ve hemen Cezimeoğulları kavmine git. Onların işini hallet. Cahiliye Döneminde olan kan davalarını hükümsüz kıl” diye buyurdu. Hz. Ali parayı yanına alıp hemen kabilenin yanına gitti. Öldürülenlerin kan bedelini ve tahrip olmuş mallarının değerini kendilerine ödedi. Hz. Ali Cezimeoğullarına seslenip, “Kan bedellerinizi ve mallarınızın değerini ödedim. Yanımda bir miktar para kaldı onu da sizin ya da bizim bilmediğimiz şeylerden dolayı Allah Resul’u adına burada bırakıyorum,” dedi. Orada işler tamamlanınca Hz. Peygamber’in yanına geri döndü.⁵²⁷ Hz. Ali orada gördüklerini şöyle anlattı: “Müslüman bir kavmin yanına gittik. Hâlid’in öldürmüş ya da öldürtmüş olduklarının diyetini ödedim. Hatta köpeklerinin yalıklarına varıncaya kadar her şeyi ödedim. Kalan parayı da bizim bilmediğimiz şeyler için bıraktım ve bu Hz. Peygamber’in size ihsanıdır dedim.”⁵²⁸ Hz. Peygamber, Hz. Ali’nin yaptıklarını onayladı.⁵²⁹

Mekke, Cezimeoğullarının olayıyla çalkalanmaya başladı. Birçok sahabi Hâlid b. Velîd’in yaptıklarını kınadı. Ammâr b. Yasîr, Hâlid’le tartışmadı ama onu Hz. Peygamber’e şikâyet etti.⁵³⁰ Hâlid ile Abdurrahman b. Avf arasında da tartışma çıktı. Hâlid b. Velîd Mekke’ye döndükten sonra Abdurrahman b. Avf yanına gitti. Hâlid’e,

⁵²⁴ el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, 2013, 3/111.

⁵²⁵ el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, 2013, 3/116.

⁵²⁶ Akdoğan, *Mekke’nin Fethi*, 109.

⁵²⁷ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/127.

⁵²⁸ Grabus, *Mekke Müşrikleri Dışındaki Arap Kabileler*, 83.

⁵²⁹ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/127.

⁵³⁰ Asiler, *İslam Tarihinde İşkençe (Emevilere Kadar)*, 70.

“Sen Cahiliye Döneminin durumunu İslâmiyet’e getirdin,” dedi. Bunun üzerine Hâlid, “Aslında ben senin babanın öcünü aldım” dedi. Abdurrahman, “Vallahi sen yanılıyorsun ben babamın intikamını aldım katilini öldürdüm. Osman b. Affan buna şahittir. Babamın intikamını almamış bile olsaydım Cahiliye Dönemi’ndeki duruma karşı Müslümanları nasıl öldürebilirsin. Vallahi sen amcan Fâkih b. Mugîre’nin intikamını aldın. Sana yazıklar olsun,” dedi.⁵³¹ Hâlid b. Velîd’de mazeret olarak, “Onların Müslüman olduklarını sana kim söyledi? Ben Abdullah b. Huzâafe es-Sehlemî bana ‘Hz. Muhammed, onlar Müslüman olmak istemezse kendileriyle çarpışmanı istemiştir’ diyene kadar onlara bir şey yapmadım,” dedi.⁵³² Aradan biraz zaman geçince Hâlid Abdurrahman’dan hem özür diledi hem de kendisi için Allah’tan mağfiret dilemesini istedi.⁵³³

Ahmet b. Hanbel’de geçen bir rivâyete göre Hâlid’in onların Müslüman olduğuna inanmaması “Eslemnâ” (أسلمنا) yani Müslüman olduk diyemeyip, “Sabbenâ” (صباأنا) yani biz bir dinden çıkıp başka dine girdik demeleri sebebiyledir.⁵³⁴ Nitekim Hz. Ömer Müslüman olduğunda Cemîl b. Ma’mer Kâbe de, “Ömer din değiştirdi,” (ألا إن عمر قد صباأ) diye bağırdığında Hz. Ömer itiraz edip, “Hayır ben Müslüman oldum,” (أسلمت) demiştir.⁵³⁵ Bu olay bize Hz. Ömer’in de bu kelimeyi Hâlid gibi olumsuz anladığını göstermektedir.⁵³⁶

Ayrıca Hâlid’in, Cezîmeoğullarına kin beslediğini aktaran rivâyet doğru olsaydı ona kısas uygulanması gerekmez miydi? Ya da tekrar kumandan yapılırdı mıydı? Hz. Peygamber onu görevinde bırakmıştır sadece öldürülenlerin diyetini ödemiştir. Bu da bize Hâlid’in kasıtlı olarak bunu yapmadığını göstermektedir.⁵³⁷ Hâlid b. Velîd birçok konuda başta Abdullah b. Ömer olmak üzere fakih sahabiler kadar bilgi sahibi değildi. Bundan dolayı Cezîmeoğulları olayında böyle bir yanlışla düştüğü düşünülebilir.⁵³⁸

⁵³¹ İbn Hişâm, “Sîret-i İbn Hişâm”, IV/128.

⁵³² İbn Hişâm, Sîret-i İbn Hişâm, 4/127.

⁵³³ el-Vâkıdî, Kitâbü’l-Megâzî, 2013, 3/114; Akdoğan, Mekke’nin Fethi, 110.

⁵³⁴ İbn Hişâm, Sîret-i İbn Hişâm, 4/127.

⁵³⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, Sîret-i İbn Hişâm (es-Sîretü’n Nebeviyye), çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2021), 1/440.

⁵³⁶ Abdülkerim Özeydin, “Benî Cezîme b. Âmir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/508.

⁵³⁷ Mehmet Efendioğlu, “Hâlid b. Velîd’e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine”, Hadis Tetkikleri Dergisi 2/1 (2004), 58.

⁵³⁸ Efendioğlu, “Hâlid b. Velîd’e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine”, 61.

Sebebi ne olursa olsun bu olayda Hz. Peygamber, Hâlid'i hatalı buldu. Hâlid'i kınamasına rağmen onu ne cezalandırdı ne de kumandanlıktan azletti.⁵³⁹

Büyük başarılarla imza atan insanların zaman zaman hata yapmalarını doğal karşılamak gerekir. Sahabenin bazen Müslüman üst kimliğini unutup kabile taassubuna yenik düştüğünü görmekteyiz. Bu insanlar önlerine çıkan problemleri çözerken bazen hata da yapmışlardır. Zaten bunun aksi kul fitratına uymamaktadır. Hâlid b. Velid yaklaşık on beş yılını cephelerde geçirmiştir. Bu kadar süre içinde hiç hata yapmamasını beklemek yanlış olur.⁵⁴⁰

1.5.Huneyn Gazvesi (8/629)

Müslümanların Mekke'yi fethettiğini duyan Hevâzinliler sıranın kendilerine geldiğini anladılar. Savaş hazırlıkları yapması için Mâlik b. Avf b. Sa'd b. Rebîa en-Narî'yi komutan tayin ettiler.⁵⁴¹ Müslümanlara karşı müttefik bulma ümidiyle etraftaki kabilelerle görüşüp, onları Müslümanlara karşı kışkırtmaya çalıştılar. Hevâzinliler, Sakîflilerin ve diğer Arap kabilelerin katılımıyla Müslümanlara karşı 20.000 asker topladılar.⁵⁴²

Hevâzinliler'in Mekke'ye doğru büyük bir orduyla yola çıktığını Müslümanlar duydu. Hz. Peygamber haberin doğruluğunu kontrol etmesi ve istihbarat toplaması için Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî'yi görevlendirdi. Abdullah geri döndüğünde haberi doğruladı ve Hz. Peygamber hazırlıklara başladı. Müslümanlar Hevâzinlilere karşı 12.000 kişilik ordu topladı.⁵⁴³ Bu olay Mekke fethinden on beş gün sonra yaşanmıştır. Hz. Peygamber Kâbe'de iki rekât namaz kıldı ve Şevval'in 6'sında hicri 8. yılda Huneyn'e doğru İslâm ordusuyla birlikte yola çıktı.⁵⁴⁴

Huneyn, Tihâme bölgesinde Arafat dağının arkasında, ZülMecâaz'ın eteğinde ve Mekke'nin kuzeydoğusunda bulunuyordu.⁵⁴⁵ Huneyn geniş ve uçsuz bucaksız bir vadiydi.⁵⁴⁶

⁵³⁹ Fayda, "Hâlid b. Velid", 17/290.

⁵⁴⁰ Efendioğlu, "Hâlid b. Velid'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine", 58.

⁵⁴¹ Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 419.

⁵⁴² Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 419.

⁵⁴³ Muhammed HÂmidullah, "Huneyn Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/377.

⁵⁴⁴ el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/124.

⁵⁴⁵ HÂmidullah, "Huneyn Gazvesi", 18/376.

⁵⁴⁶ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/137.

Şevval'in 10'un da iki ordu Huneyn'de karşılaştı.⁵⁴⁷ Hz. Peygamber sancak ve bayrakları taşıması için bazı sahabileri görevlendirdi. Hâlid b. Velîd'i yine Süleymoğulları'nın komutanı olarak görmekteyiz. Hz. Peygamber bu birliği öncü kuvvet olarak atadı.⁵⁴⁸

Hz. Peygamber hazırlıklar tamamlandıca saldırı emrini verdi. Yalnız vadi yatağına inerken etraf çok karanlıktı. Bu da ilk başta Müşrikleri avantajlı duruma getiriyordu. Hâlid b. Velîd ve Süleymoğulları İslâm ordusunun en önünde ağır ağır ilerliyorlardı. Bu sırada müşrikler pusuya yatmış Müslümanların hareketlerini takip ediyorlardı. Uygun bir anda saldırmayı planlıyorlardı. Öncü birlikler tam dar bir geçitten geçiyorlardı ki karşıda düşman ordusundan bir bölük gördüler. Müslümanlar Hevâzinlilerin 20.000 kişi topladığından habersizdiler. Hz. Peygamber aralarına casus göndermiş ama bu casus kişi sayısı, mühimmat ve saldırının ayrıntıları ile ilgili bir bilgi getirmemişti. Bu yüzden karşılarında gördükleri küçük birliği düşmanın tüm ordusu zannettiler.⁵⁴⁹ Aslında düşman ordusu küçük bir birliğini develerinin önünde saf tutturmuş, ordunun diğer kısmı ise pusuya yatmıştı. Müslümanların saldırısını bekliyorlardı. Hâlid b. Velîd'in emrindeki öncü birlik ani hücumla geçti.⁵⁵⁰

Müslümanlar yeterince yaklaşınca sabahın alaca karanlığından istifade edip gizlenen birlikler çıktılar ve saldırdılar. Bu sırada vadinin çeşitli yerlerine saklanan okçular da gizlendikleri yerlerden çıkıp İslâm ordusunu ok yağmuruna tuttular.⁵⁵¹ Öncü birlikler neye uğradıklarını şaşırıyorlardı. Dar boğazda panik halinde geri çekilmeye çalışıyorlardı. Develere ve atlara binmiş yaklaşık iki bin öncü birliğin arkalarından gelen Müslüman birliklere doğru panik hâlinde ilerlemesi tüm orduyu etkiledi. Panik, dalga dalga yayıldı. Öncü birliklere yapılan üç taraflı saldırı İslâm ordusunda genel bir bozguna sebep oldu. Buna rağmen Hz. Peygamber ve etrafındakiler yerlerinden ayrılmamıştı. Hz. Peygamber geri çekilmeyip ilerlemeye devam etti. Hz. Peygamber ve Hz. Abbas dağılan askerlere seslendiler ve onları tekrar savaşa çağırdılar. Dağılan askerler dört bir yandan geri geldiler ve yavaş yavaş panik havası geçti.⁵⁵²

⁵⁴⁷ Duisenov, *Sebep ve Sonuçlarıyla Huneyn Gazvesi*, 25.

⁵⁴⁸ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/131.

⁵⁴⁹ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/132.

⁵⁵⁰ Duisenov, *Sebep ve Sonuçlarıyla Huneyn Gazvesi*, 25.

⁵⁵¹ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/410.

⁵⁵² el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/137.

Müslüman askerlerin Hz. Peygamber'in etrafına toplandığını gören Müşrikler tekrar saldırdıysa da bir sonuç elde edemediler. Müslümanların toplu saldırısıyla düşman hezimete uğradı.⁵⁵³

Âl-i İmrân Sûresinde Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenilgiye uğratacak yoktur ve eğer sizi yardımsız bırakacak olursa, O’ndan sonra size yardım edecek kimdir? O hâlde müminler yalnız Allah’a güvenmeli, yalnız ona dayanmalıdır.”⁵⁵⁴

Müslümanlar ilk başta bozguna uğramış olsalar da Allah’ın yardımıyla tekrar bir araya gelmiş ve birbirlerine kenetlenmişlerdi. Huneyn Gazvesi Kur’ân’da adı geçen iki gazveden biridir. Tevbe Sûresinde Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

*Şu bir gerçek ki, Allah size birçok savaşta, özellikle Huneyn Savaşı’nda yardım etmiştir. Hani o gün, sayınızın çokluğuna fazlaca güvenmiş fakat bunun hiçbir faydasını da görmemiştiniz ve o geniş yeryüzü size dar gelmişti. Sonunda arkanızı dönüp kaçmaya başlamıştınız. Bu bozgunun ardından Allah, Peygamberinin ve müminlerin kalbine bir sükûnet, güven ve cesaret verdi, sizin görmediğiniz askerler gönderdi ve küfürde direnenlere hak ettikleri cezayı verdi. İşte Allah kâfirleri böyle cezalandırır.*⁵⁵⁵

Müslümanlar ilk başta çokluklarına güvendiler ve tedbirsiz davrandılar. Düşmanın saldırısı sonucu bozguna uğradılar. Allah (c.c), ayetinde kemiyet değil keyfiyetin önemini vurgulamaktadır.

Hevâzinliler çocuklarını, esirlerini ve mallarını geride ganimet olarak bıraktı.⁵⁵⁶ Hz. Peygamber, Hâlid b. Velîd’i 100 kişilik süvari birliğiyle müşrikleri takip etmesi için gönderdi. Hâlid b. Velîd saldırı sırasında yaralanmasına rağmen emri yerine getirmek için kaçanların peşine düştü.⁵⁵⁷

Hz. Peygamber, savaş alanını teftişe çıktı. Teftiş sırasında kılıçla öldürülmüş kadın cesedine rastladı ve hemen etrafındakilere, “Bu kadını kim öldürdü,” diye sordu. Onlar da Hâlid’in bunu yaptığını söylediler. Hz. Peygamber çok sinirlendi ve “Hemen Hâlid’in arkasından haber gönderin. Peygamber seni köle, çocuk, kadın ve işçileri öldürmekten men ediyor,” diye emretti. Bir sahabe Hâlid’e haber vermek için yola çıktı. Olaya şahit olan Üseyd b. Hudayr Hz. Peygamber’e, “Onlar müşriklerin çocuklarıdır. Onları öldürmemiz gerekmiyor mu?” diye sordu. Hz. Peygamber ona dönüp, “Sizlerde

⁵⁵³ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/411.

⁵⁵⁴ *Yüce Kur’ân*, 70.

⁵⁵⁵ *Yüce Kur’ân*, 189.

⁵⁵⁶ Duisenov, *Sebeb ve Sonuçlarıyla Huneyn Gazvesi*, 36.

⁵⁵⁷ Fayda, “Hâlid b. Velîd”, 17/291.

Müslüman olmadan önce müşrik çocuğuydunuz. Her çocuk aslında İslâm fitratıyla doğar. Fakat ailesi onu Yahudi, Hristiyan ya da putperest yapar,” diye buyurdu.⁵⁵⁸

Hız. Peygamber Huneyn bölgesinde çok durmadı. Savaşta elde ettikleri ganimetleri burada dağıtmadı ve orduyu üçe ayırdı. Birinci grup kendisinin de içinde bulunduğu merkez kuvvetydi. Bunlar bir süre ganimetleri toplamak ve etrafı teftiş etmek için savaş meydanında kaldılar. Diğer grubu düşmanı kovalamak için Evtas bölgesine gönderdi. Üçüncü grubu ise Hâlid b. Velîd'in komutasında Taif'e gönderdi. Hız. Peygamber'in Hâlid'i Taife göndermesinin sebebi kaçan Hevâzinlilerin bir kısmının Taif'e sığınmış olmasıydı. Dolayısıyla Taif düşman sığınağı hâline gelmişti. Her iki grupla da Cîrâne'de buluşmak için sözleşti.⁵⁵⁹

1.6.Taif Gazvesi (8/629)

Hâlid b. Velîd, 100 kişilik süvari birliğiyle Taif'e doğru yola çıktı. Hız. Peygamber son kontrolleri tamamladıktan sonra Taif'e yöneldi. Müslümanlar ilk olarak Nahletü'l-Yemâniyye'ye uğradı. Zaman kaybetmeden Karn, Müleyh ve Leyye vadilerinden geçip Buhratü'r-Ruga'ya ulaştılar. Burada bir mescit inşa ettiler.⁵⁶⁰ Namazlarını eda edip yola devam ettiler ve Taif'in yakınına ulaştılar. Burada Hâlid b. Velîd'in birlikleriyle birleştiler. Taif etrafı kaleyle çevrilmiş, korunaklı bir şehir idi. Kale surlarından Müslümanların üzerine ok yağmaya başladı. Oklara hedef olan birkaç sahâbi şehit oldu. Kalede olmanın avantajını kullanan Taifliler çok iyi savunma yapıyorlardı. Bu avantajlarının farkında olan Müslümanlar mancınık ve debbâbe⁵⁶¹ gibi silahlar kullandılar.⁵⁶²

Araplar arasında cesaret ve gücüyle meşhur olan Hâlid b. Velîd, kılıcını çekip Taif kalesine yaklaştı. Âdet olduğu üzere kendisiyle çarpışmaya cesaret edecek bir erin kaleden çıkmasını istedi. Fakat Taiflilerden onun isteğine olumlu bir yanıt gelmedi. Sadece Sakif'ten birkaç kişi kale burcuna çıkıp Hâlid'i dinlemekle yetindi. Aslında kabileye meydan okuduğunda o kabileden birinin çıkması gerekirdi. Aksi durumda bu kabile için utanç vericiydi. Kabilesinin şerefine laf söyletmek istemeyen Abd-i Yâ Leyl burçlardan Hâlid'e seslenmekle yetindi. Kalelerinin çok sağlam olduğunu bu yüzden

⁵⁵⁸ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/146.

⁵⁵⁹ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/150.

⁵⁶⁰ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/197.

⁵⁶¹ Ağaçların sığır derisiyle kaplanmasıyla yapılmış kuvvetli arabalara verilen addır.

⁵⁶² HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/411; İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/198.

kimsenin kaleden çıkmayacağını, Müslümanların vazgeçip gideceğini çünkü yiyecek ve mühimmatlarının çok olduğunu söyledi. Hâlid b. Velîd, kaleden kimse çıkmayınca Müslümanların yanına geri döndü.⁵⁶³

Kuşatma 15-20 gün arasında sürmüştür.⁵⁶⁴ Kuşatma sonunda fetih gerçekleşmedi.⁵⁶⁵ Hz. Peygamber ashabıyla istişare edip Sakiflilerin durumunu zamana bırakmaya karar verdi. Kuşatmayı kaldırarak Ci'râne'ye doğru yola çıktılar. Böylece Taif gazvesi son buldu.⁵⁶⁶

Taif gazvesinde Ensardan 4, Kureyş'ten 7, Benû Leys kabilesinden ise 1 kişi şehit oldu. Kureyş kabilesinden şehit olanlardan biri Mahzûm kabilesine mensup Abdullah b. Ebû Ümeyye b. Mugîre'dir. Taiften de 3 kişi öldürülmüştür.⁵⁶⁷

Hz. Peygamber ve ordusu Taif'ten ayrılıp Cîrane mevkiine vardığında Zilkade ayının beşi olduğu rivâyet edilmektedir.⁵⁶⁸

1.7. Mustalikoğulları (9/630)

Hz. Peygamber hicretin 5. yılında Beni Mustalik kabilesine gazve düzenlemişti. Bu gazvenin sebebi Mustalikoğulları'nın Kureyşlilerle ittifak yapmasıydı.⁵⁶⁹ Bu gazveyi Müslümanlar kazanmış kabile reisinin kızı Cüveyriye de esir düştü. Hz. Peygamber Cüveyriye ile evlenince başta kabile reisi Hâris b. Ebû Dırâr olmak üzere tüm kabile İslâm'a girdi. Mustalikoğulları, Müslüman olduktan sonra zekâtlarını düzenli olarak ödediler.⁵⁷⁰

Hicretin 9. yılında Velîd b. Ukbe b. Ebû Muayt, Mustalikoğullarından her yıl toplanan zekâtın tahsili için görevlendirildi. Velîd kabilenin yaşadığı bölgeye yaklaşınca silahlı bir grubun kendisini beklediğini gördü. Korkuya kapıldı ve Medine'ye geri döndü. Hz. Peygamber'e Mustalikoğullarının zekât vermediklerini hatta kendisini öldürmek

⁵⁶³ Hatice Umurbek, *Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemlerinde Taif* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 63.

⁵⁶⁴ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/161.

⁵⁶⁵ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/200.

⁵⁶⁶ Hâmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/412.

⁵⁶⁷ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/202.

⁵⁶⁸ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/173.

⁵⁶⁹ Recep Erkocaaslan, "Beni Mustalik Gazvesinin Sebepleri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 10/19 (2012), 287.

⁵⁷⁰ Ahmet Önkâl, "Benî Mustalîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/360.

istediklerini söyledi. Aslında Mustalıkoğulları dinlerinden dönmemişti. Zekât memurunu karşılamak için silahlarını kuşanmışlardı.⁵⁷¹

Hâlid b. Velîd durumu incelemek için Mustalıkoğullarına gönderildi. Hâlid b. Velîd bölgeye yaklaşıncı iki kişiyi casus olarak içlerine yolladı. Casuslar bir süre kabilenin içinde kaldı. Döndüklerinde Hâlid'e kabiledede ters giden bir şey olmadığını bildirdiler. Hâlid bunu teyit edince Velîd b. Ukbe'nin getirdiği haberin doğru olmadığını anladı. Zekâtı tahsil edip herhangi bir sıkıntı yaşamadan Medine'ye geri döndü. Bir rivâyete göre Hucurat Sûresi'nin 6. ayeti bu olay hakkında inmiştir.⁵⁷² Ayeti kerime şöyledir: “*Ey iman edenler! Eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden insanları incitir de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.*”⁵⁷³

1.8.Tebük Gazvesi ve Hâlid b. Velîd'in Dûmetülcendel'e Gönderilmesi (9/630)

Suriye'den Medine'ye gelen tüccarlar Hz. Peygamber'e, Bizans İmparatorunun Medine'ye saldırmak için hazırlık yaptığını ve bazı Hristiyan Arap kabileleriyle anlaşmış olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber Tebük Gazvesi için hazırlanmaya başladı. Hazırlıkların yapıldığı sıralar yılın en sıcak dönemiydi. Yolun uzun ve meşakkatli olmasından dolayı Hz. Peygamber sefere çıkılacak yeri gizlemedi.⁵⁷⁴ Hazırlıklar tamamlandığında ordu 30.000 kişiyi bulmuştu.⁵⁷⁵ Hz. Peygamber yerine Siba b. Urfuta'yı vekil olarak bırakıp Tebük'e doğru yola çıktı.⁵⁷⁶ Tebük, Medine'ye 700 km uzaklıkta olup Suriye ticaret yolundadır.⁵⁷⁷

Ordu Dûmetülcendel mevkine yaklaşıncı Hz. Peygamber, Hâlid'i yanına çağırdı ve Ükeydir b. Abdümelik'in üzerine gitmesini emretti.⁵⁷⁸ Hâlid, Hz. Peygamber'e Kelp topraklarında Ükeydir'i nasıl bulacağını sordu. Hz. Peygamber onun Ükeydir'i sığır avlarken bulacağını söyledi. Onu bulduğunda öldürmeyip yanına getirmesini istedi.⁵⁷⁹

⁵⁷¹ Eceoğlu, Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi, 104.

⁵⁷² Önkal, “Benî Mustalîk”, 31/361.

⁵⁷³ “Kur’ân Yolu-Hucurât Sûresi 6. Ayet Tefsiri”, <https://kuran.diyaret.gov.tr> (Erişim 24 Ağustos 2022).

⁵⁷⁴ Emine Kaya, *Enfâl, Âl-i İmrân ve Tevbe Sûrelerinde Bedir, Uhud ve Tebük Gazverinin Tasviri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 87.

⁵⁷⁵ İsmail Yiğit, “Tebük Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/229.

⁵⁷⁶ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/240.

⁵⁷⁷ Grabus, *Mekke Müşrikleri Dışındaki Arap Kabileler*, 36.

⁵⁷⁸ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/263; Mustafa Ertürk, “Ükeydir b. Abdümelik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları) (Erişim 24 Ağustos 2022), 42/285.

⁵⁷⁹ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/264.

Hıristiyan olan Ükeydir b. Abdümelik, Dûmetülcendel olarak isimlendirilen önemli bir ticaret merkezinin yöneticisiydi. Dûmetülcendel, Basra Körfezi, Şam ve Medine arasında orta bir yerdedir. Dûmetülcendel’de, Ved putunun bulunduğu bir mabet bulunmaktaydı. Bu putun ismi Kur’ân-ı Kerimde Nuh Sûresinin 23. ayetinde şöyle geçmektedir: “İnsanlara dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved’den, Suvâ’dan, Yegûs’tan, Yeûk’tan ve Nesr’den asla vazgeçmeyin!”⁵⁸⁰

Dönemin şartlarına göre Dûmetülcendel ile Şam arasındaki mesafe 5 gün, Medine ile arasındaki mesafe ise 15-16 gündür. Burası beş fersah genişliğindeki vadi içinde yer alıyordu.⁵⁸¹

Hâlid b. Velîd 400 askerden oluşan birliğiyle beraber yola çıktı ve kısa sürede Dûmetülcendel’e ulaştı. Dolunayın olduğu yaz gecesinde Hâlid kaleye doğru yaklaştı. Ükeydir, kardeşi ve adamlarıyla birlikte gördükleri semiz bir sığırı avlamak için kalenin dışına çıkmışlardı. Fırsattan istifade eden Hâlid ve adamları onlara saldırdılar. Ükeydir’i yakalayıp karşı koyan kardeşi ve adamlarını öldürdüler.⁵⁸² Ükeydir, öldürülmemesi karşılığında Hâlid’e kaleyi teslim etti. Fidyeye olarak da sekiz yüz at, iki bin deve dört yüz zırh ve dört yüz mızrak verdi.⁵⁸³ Hâlid, etrafı kaleyle çevrili olan şehri böylece ele geçirdi. Ükeydir ile birlikte fidye olarak ele geçirdiklerini de alıp Medine’ye dönmek için yola çıktı.⁵⁸⁴ Hâlid, Ükeydir ile ilgilenirken Hz. Peygamber, Tebük’te geçirdiği 50 günün sonunda Medine’ye doğru yola çıktı. Bu gazveden muhtelif Arap kabileleriyle yapılan antlaşmalar sayesinde eli boş dönülmedi. Aynı zamanda Müslümanlar askeri ve siyasi güçlerini komşu devletlere göstermiş oldular. Tebük Gazvesi Hz. Peygamber’in son gazvesidir.⁵⁸⁵

İslâm ordusu Medine’ye döndüğünde Hâlid, Ükeydir ile birlikte oradaydı. Ükeydir yanına getirdiği ipek karışımı altın sırmalı kaftanı Hz. Peygamber’e hediye olarak sundu. Hz. Peygamber bu hediyeyi daha ipek yasaklanmamış olduğu için kabul

⁵⁸⁰ “Kur’ân Yolu”, *Nuh Sûresi 23. Ayet Tefsiri* (Erişim 24 Ağustos 2022).

⁵⁸¹ İbrahim Yılmaz, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997), 45.

⁵⁸² Kamil Özkan Çokgez, *Sosyal Dayanışma Açısından Tebük Gazvesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 56.

⁵⁸³ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/266.

⁵⁸⁴ Grabus, *Mekke Müşrikleri Dışındaki Arap Kabileler*, 114.

⁵⁸⁵ Yiğit, “Tebük Gazvesi”, 40/230.

etti ve giydi. Ükeydir, her yıl cizye vermesi karşılığında serbest bırakıldı.⁵⁸⁶ Reisinin Hz. Peygamber'e biatıyla bu şehir İslâm topraklarına katılmış oldu.⁵⁸⁷ Anladığımız kadarıyla Ükeydir Müslüman olmamıştır. Çünkü cizye vermesi şart koşulmuştur. Fakat Belâzürî'de bu olay farklı geçmektedir. Bu rivâyete göre Ükeydir Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber'den eman mektubu almıştır.⁵⁸⁸ Hz. Peygamber vefat ettiğinde ise irtidat etmiştir. Hz. Ebû Bekir'de onu öldürmesi için Hâlid b. Velîd'i görevlendirmiştir. Hâlid Ükeydir'i öldürmüş böylece hicri 13 yılında Dûmetülcendel'de tam hakimiyet sağlanmıştır.⁵⁸⁹

1.9.Hâlid b. Velîd'in Hâris b. Kâ'b'a Gönderilmesi (10/632)⁵⁹⁰

Hârisoğulları kabilesinin ismi Hâris b. Kâ'b'dan gelmektedir. Bu kabile Necran'da yaşamaktaydı. Hz. Peygamber, Hâlid b. Velîd'i Harisoğullarını İslâm'a davet etmesi için 400 kişilik askeri birlikle Necrân'a gönderdi. Hâlid'in davetiyle kabile Müslüman oldu. Hâlid bu güzel haberi Bilal b. Hâris el-Müzenî'yi Medine'ye gönderip Hz. Peygamber'e bildirdi. Hz. Peygamber ve ashabı bu habere çok sevindi. Hz. Peygamber bir mektupla Hâlid'den Hârisoğullarını cennetle müjdelemesini ve onların aralarından seçecekleri heyetle birlikte Medine'ye dönmesini istedi.⁵⁹¹ Hâlid b. Velîd, Kur'ân'ı ve bazı dini hükümleri öğretmek için onların yanlarında kaldı.⁵⁹² Bir süre sonra yedi kişilik heyetle yola çıkıp yaklaşık 9 gün sonra Medine'ye ulaştılar.⁵⁹³ Heyet bazı rivâyetlere göre 10 gün bazılarına göre ise 6 ay Medine'de kaldı.⁵⁹⁴ Bu süre zarfında İslâm dinini öğrendiler.⁵⁹⁵

Hâlid b. Velîd, heyeti evinde ağırladı. Hz. Peygamber'de heyete çeşitli ikramlarda bulundu. Onlara 10'ar ukiyye gümüş hediye verdi.⁵⁹⁶ Hz. Peygamber, Harisoğullarına

⁵⁸⁶ Mehmet Emre Bakırcı, *İslam Hukuku'nda Cizye* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 14.

⁵⁸⁷ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/263.

⁵⁸⁸ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 3/269.

⁵⁸⁹ Yılmaz, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*, 50.

⁵⁹⁰ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-İrak*, 1/144.

⁵⁹¹ Mustafa Ağırman, "Hâris b. Kâ'b", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ts.), 16/197.

⁵⁹² İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/336.

⁵⁹³ Mustafa Fayda, "Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]* 2 (1975), 140.

⁵⁹⁴ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 226.

⁵⁹⁵ Mehmet Ali İnan, *Hz. Peygamber'in Son Üç Ayı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 18.

⁵⁹⁶ Ağırman, "Hâris b. Kâ'b", 16/197.

emir tayin ettiği Kays b. Husayn'a 12,5 ukıyye bağışladı. Bir ukıyye'nin yaklaşık 40 dirhem olduğu düşünülürse bu iyi bir miktardır.⁵⁹⁷

Hz. Peygamber heyete İslâm öncesi hayatlarıyla ilgili sorular sordu. Heyettekiler sorulara cevap verdikten sonra, "Ey Resûl! Senin vesilenle bizi doğru yola ulaştıran Allah'a şükürler olsun," dediler. Hz. Peygamber cevaplardan tatmin oldu ve "Doğru söylediniz," diye buyurdu. Kays b. Husayn'ı heyeti dini konularda bilgilendirmesi için görevlendirdi.⁵⁹⁸

1.10. Veda Haccı ve Hz. Peygamber'in Vefatı (10/632)

Gönderilen serriyeler vesilesiyle İslâm Arap Yarımadasında yayıldı. Yeni Müslüman olanlara İslâm'ın esaslarını anlatmak zarureti doğdu. Bu amacı gerçekleştirmek için en uygun zaman hac sezonuydu. Cahiliye devrinde de olduğu üzere Arabistan'ın dört bir yanından gelen insanlar burada toplanırdı.⁵⁹⁹ Hz. Peygamber hicretten sonra fırsat bulamadığı için hac yapamamıştı. Hicretin 10. yılında hac yapmak için hazırlıklara başladı. Arabistan'ın dört bir tarafında haberler gönderildi. Çölde yaşayan bedevi Müslümanlar da dahil olmak üzere fırsatı olanlar hac için Mekke'ye doğru yola çıktılar.⁶⁰⁰

Hz. Peygamber, bu haccı Hz. İbrahim'in sünnetine uygun ifa etti. Böylece haccı asıl hâline döndürdü ve hac ibadetinin usul ve erkânını gösterdi.⁶⁰¹ Hz. Peygamber hac sırasında Müslümanları bilgilendirmek ve onlara İslâm ahlakını öğretmek için farklı yerlerde çeşitli hutbeler verdi.⁶⁰²

Hz. Peygamber (s.a.v.) Hac'dan sonra Medine'ye döndü ve birkaç ay sonra da hastalandı. Yaklaşık iki hafta süren yüksek ateş nöbetleriyle geçen hastalığı sonucunda vefat etti. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Müslümanlar kısa bir şaşkınlık dönemi geçirseler de hemen toparlandılar. Hz. Peygamber'in vefatı çok kritik bir dönemdedir. İslâm'ın kısa sürede ve hızlı bir şekilde Arap yarımadasında yayılmıştı. Bundan dolayı

⁵⁹⁷ Cengiz Kallek, "Ukıyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/67.

⁵⁹⁸ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/338.

⁵⁹⁹ *Yüce Kur'an*, 62.

⁶⁰⁰ H. Ahmet Özdemir, "Son Peygamber'in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Veda Hutbesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 80.

⁶⁰¹ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/346.

⁶⁰² Özdemir, "Son Peygamber'in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Veda Hutbesi", 88.

sistem tam oturmamıştı.⁶⁰³ Hz. Peygamber'in vefatıyla işler zorlaştı. Bir yandan kabilelerle yeni anlaşmalar yapılırken bir yandan hâkimiyet bölgelerini kaybetmemek için mücadeleler başladı. Çünkü bazı kabileler Hz. Peygamber'le yaptıkları anlaşmaları bozuyorlardı. Böyle bir zamanda ihtiyaç duyulan şey güçlü bir liderdi.

---

⁶⁰³ Emine Demircan, *Hz. Peygamber'in Vefatı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 85.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HULEFÂ-I RÂŞİDÎN DÖNEMİNDE HÂLİD B. VELİD

1. HZ EBÛ BEKİR DÖNEMİ

Hiz. Ebû Bekir; Hiz. Hatice, Hiz. Ali ve Hiz. Zeyd'den sonra Müslüman olmuştur. Bi'setten sonra 22 yıl Hiz. Peygamber'in yanında olmuştur. Hiz. Peygamber vefat ettikten sonra da onun yolundan ve ilkelerinden ayrılmamıştır.⁶⁰⁴

Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Peygamber'in vefatından sonra halife seçildi. Ensar ve Muhâcir'in geneli tarafından kabul gördü. Çevre kabileler de ise Hiz. Peygamber'in vefatından sonra işler değişti. Bazı Yahudi ve Hristiyan kabileler cizye vermeye devam etmek istedi. İslâm'a kalbi tam ısınmayanlar irtidat etti. Farklı kabilelerden kabile taassubuyla yalancı peygamberler çıktı ve Müslüman oldukları hâlde zekât vermek istemeyenler de yeni Halife'ye başkaldırdı. Bu isyan hareketleri gelişmekte olan İslâm Devleti için tehlike demektir.⁶⁰⁵ Hiz. Ebû Bekir'in hilafeti döneminde irtidat edip peygamberlik iddiası bulunan üç grup vardı. Bunlar; Yemen'de Esved el-Ansî, Yemâme'de Hanîfeoğulları ve Müseylime, Esedoğulları kabilesinden Tuleyha ibn Huveylid'dir.⁶⁰⁶

Bunlarla aynı dönemde Secâh Bahreyn'de, muhtelif kabileler de Umman ve Hadramevt'te irtidat etti. Kureyş ve Sakîfeliler bu isyan hareketlerine katılmamışlardır.⁶⁰⁷

1.1. Ridde Olayları

Hiz. Ebû Bekir, merkezi otoritenin nasıl güçlendirilebileceğiyle ilgili sahabeyle istişareler yaptı. Hiz. Ebû Bekir, diğer sahabilere de danıştıktan sonra irtidat edenler ve zekât vermeyenlerle savaşacağını söyledi. Hiz. Ömer buna itiraz etti ve "Müslümanlarla mı savaşacaksın? Onlarla savaşma," dedi. Buna karşılık Hiz. Ebû Bekir şöyle cevap verdi: "Ben zekât ve namazın arasını ayırmam. Onlar vermesi farz olan bir yuları dahi vermeseler onlarla savaşırım."⁶⁰⁸ İtirazlara rağmen Hiz. Ebû Bekir geri adım atmadı.

⁶⁰⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/49.

⁶⁰⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/49; Sadettin Yıldırım, *Hiz. Ebû Bekir'in Hayatı ve Tarihi Şahsiyeti* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 66.

⁶⁰⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 2000, 3/243.

⁶⁰⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 112.

⁶⁰⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 111.

Çünkü zekâtı vermeyenler, devlete isyan etmiş oluyorlardı. Bu yüzden Hz. Ebû Bekir'in zekât vermeyenlerle savaşması ekonomik değil siyasi sebeplerledir.⁶⁰⁹

Hâlid b. Velîd bu mücadelede küçük büyük demeden her görevi üstlendi. Hz. Ebû Bekir'i destekledi. Hz. Ebû Bekir döneminin ilk savaşı Zülkassa Savaşı'dır. Hâlid bu savaşta ordunun sancaktarlığını üstlendi. Zülkassa Savaşı'nın sebebi Hârice b. Hısn el Fezârî'nin kendi kabilesinin zekât mallarına el koymasındı. Hârice tehlikesi bertaraf edildikten sonra sıra diğer mürtetlere geldi. Hz. Ebû Bekir on bir tane birlik kurdu ve bu birliklerden birine Hâlid b. Velîd'i görevlendirdi.⁶¹⁰

Hz. Ebû Bekir, atadığı komutanlarına mektuplar yazarak savaş sırasında uyulması gereken kuralları bildirdi. Hâlid b. Velîd'e gelen mektup şöyledir:

*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu talimat Allah Resulü'nün halifesi Ebû Bekir tarafından mürtetlerle savaşmak üzere yola çıkan komutan içindir. Ona, Allah'ın emirleri konusunda ciddi davranmasını, şeytani arzulara yönelenlere karşı mücadele etmeyi tavsiye ediyorum. İslâm davetine icabet eden mürtetlere dokunulmayacak, yüz çevirenlerle mücadele edilecektir. Kabul edip tekrar Müslüman olanlara hak ve vecibeleri tebliğ edilecektir. Şayet içinde sakladığı bir durum varsa onu Allah hesaba çekecektir.*⁶¹¹

Hz. Ebû Bekir, komutanlarına savaşta uymaları gereken talimatları başka bir mektupta şu şekilde de sıralamıştır: “Kadınları öldürmeyin, çocuklara dokunmayın, ihtiyarlara saldırmayın, yemiş veren ağaçları kesmeyin, yerleşim yerlerini tahrip etmeyin, bir koyun veya bir deveyi ona zulmetmek için kesmeyin, haddi aşmayın, düşmandan korkmayın.”⁶¹²

Hz. Ebû Bekir'in on bir tane birlik kurup her birine bir komutan tayin ettiğini söyledik. Bu birliklere başkomutan olarak Hâlid atandı.⁶¹³ Hz. Ebû Bekir, Hâlid'in emrine 4000 kişilik ordu verip Tulayha b. Huveylid el Esedî'nin üzerine gönderdi.⁶¹⁴

⁶⁰⁹ Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 71.

⁶¹⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 128.

⁶¹¹ Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 75.

⁶¹² Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 128.

⁶¹³ Şerafettin Kaymaz, *Hz. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi* (Mardin: Artuklu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 112.

⁶¹⁴ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 290; Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 16.

1.1.1. Tuleyha b. Huveylid

Esed kabilesinden Tuleyha b. Huveylid kâhin olarak tanınırdı. Hendek gazvesinde kabilesiyle, Kureşli müşriklerin yanında yer aldı. Hicretin 9. senesinde Medine'ye gelip Müslüman oldu. Hz. Peygamber'in vefat etmesine yakın peygamberlik iddiasında bulundu. Hz. Peygamber, Dırâr b. el-Ezver'i Tuleyha'nın üzerine gönderdi. Dırâr, kılıcıyla Tuleyha'ya vurdu fakat ölmeyince hakkında çeşitli efsaneler yayıldı. Tuleyha, bunu fırsat bilip vahiy aldığını iddia etti ve kafiyeli sözler söylemeye başladı.⁶¹⁵

Hız. Ebû Bekir, Hâlid'i Tuleyha'nın üzerine gitmesini emretti. Hâlid emri alır almaz Halife'ye mektup yazıp, "Tulayha'yı ve onu takip edenleri neye davet edeyim," diye sordu.⁶¹⁶ Hız. Ebû Bekir, Hâlid'e cevaben, "Onları şu on şeye davet etmeni istiyorum: 1. Allah'ın birliğine, 2.Hız. Muhammed'in peygamberliğine, 3. Namaza, 4. Zekâta, 5. Oruca, 6. Hacca, 7. İyiliği emretmeye, 8. Kötülükten sakındırmaya, 9. İtaat etmeye, 10. İslâm ümmetinden ayrılmamaya davet et," dedi.⁶¹⁷

Hâlid b. Velîd'e mektup ulaşınca Buzaha'da bulunan Tuleyha'ya saldırmak için hazırlıklara başladı. Bu sırada önemli bir ensab alimi olan Hız. Ebû Bekir akrabalık bağını kullanarak Tay kabilesine yine Tay kabilesinden Adiy b. Hatim'i elçi olarak yolladı. Elçi onlardan Tuleyha destek vermemelerini ve Müslümanlara biat etmelerini istedi. Kendilerine gelen elçiyi dinleyip ikna olan Tay kabilesi, askerlerini Tuleyha'nın ordusundan çekmek için Hâlid b. Velîd'den üç gün izin istedi.⁶¹⁸ Adiy aynı zamanda Tay kabilesinden bin kişinin İslâm ordusuna katılmasını da sağladı.⁶¹⁹

Adiy b. Hatim, Hâlid'e herhangi bir çatışma çıkmadan Cedîlelileri de ikna edebileceğini söyledi. Hâlid b. Velîd bu teklifi kabul etti ve Adiy'e biraz zaman verdi. Adiy, Cedîle kabilesini Müslümanlara biat etmeye ikna etti.⁶²⁰

Hâlid b. Velîd çevreden kendilerine katılan birlikleri de alıp Tuleyha'nın bulunduğu bölgeye ulaştı. Hâlid, etrafı keşfetmeleri için Ukkâşe b. Mihsan ve Sâbit b. Akram'ı görevlendirdi. Keşif sırasında Tuleyha'nın kardeşi Hibal ile karşılaşan bu iki

⁶¹⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 113.

⁶¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde* (Paris: Tougui, 1989), 1/47.

⁶¹⁷ Yıldırım, *Hız. Ebû Bekir*, 75.

⁶¹⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 114.

⁶¹⁹ Mahmut Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 64.

⁶²⁰ İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, çev. Ahmet Ağırakça (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 2/319.

sahabi onu öldürdüler. Tuleyha kardeşinin öldürüldüğünü duyunca Ukkâşe ve Sâbit'in peşine düşüp onları şehit etti.⁶²¹ Müslümanlar bu iki sahabenin cesediyle karşılaşınca çok üzüldüler. Hâlid, bu olay üzerine hazırlıkları hızlandırdı. 6000 kişilik İslâm ordusuyla Tulayha'nın bulunduğu Buzâha'ya geldi.⁶²²

Savaş sırasında Tuleyha çadırında abasına bürünmüş bir hâlde vahiy beklemekteydi. Fezâre kabilesinin reisi Uyeyne, sık sık Tuleyha'nın yanına geliyor, vahyin gelip gelmediğini soruyordu. En sonunda onun yalancı olduğunu ilan edip kabilesini savaştan geri çekti. Ferâze kabilesinin çekilmesiyle bozulan Tuleyha'nın ordusu savaşı kaybetti. Bunu gören Tuleyha, karısı Nevvar'ı da yanına alıp Şâm tarafına doğru kaçtı. Tuleyha, Buzaha'dan ayrıldıktan sonra peygamberlik iddiasından vazgeçti.⁶²³ Kelp kabilesine ait Nek'a denilen yerde yaşamaya başladı ve Müslüman oldu.⁶²⁴

Hâlid, Tuleyha'nın dağılan taraftarlarını İslâm'a davet etti. Müslüman olanlara dokunmadı. Ancak mürtedlikle ısrar edenleri kılıçtan geçirdi.⁶²⁵ Bölgeyi emniyet altına alınca Hz. Ebû Bekir'e zafer haberini bir mektupla ulaştırdı. Hz. Ebû Bekir de bir mektup yazarak:

*Allah sana nimet olarak bahşettiği şeyleri arttırsın. Sen takvalı ol ve Allah'ın emirlerini çiğnemekten sakın. Allah buyruklarını çiğnemekten sakınanlarla beraberdir. Sen işinde ciddi ol ve yumuşama! Allah'ın buyruklarına karşı gelenleri yakaladığında onları öldürmeyi daha faydalı görürsen bunu yapmaktan çekinme diye emretti.*⁶²⁶

Tuleyha'nın hezimete uğradığı haberini alan Amiroğulları, Hâlid b. Velîd'in yanına geldiler ve İslâm dinine dönmek istediklerini söylediler. Hâlid b. Velîd onlardan, "kadınları ve çocukları ile birlikte Allah'a, peygamberine iman etmek, namaz kılıp, zekât vermek üzere"⁶²⁷ biat aldı ve onları affetti.⁶²⁸

⁶²¹ Kaymaz, Hz. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi, 69.

⁶²² İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-târîh, 2/318.

⁶²³ Kelpetin, Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği, 66.

⁶²⁴ Belâzurî, Fütûhu'l Büldân, 113; Kaymaz, Hz. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi, 70.

⁶²⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Mısır: Huseyniyye, 1275), 4/3.

⁶²⁶ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye (Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1976), 6/445.

⁶²⁷ İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-târîh, 2/322.

⁶²⁸ et-Taberî, Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk, 1275, 4/4.

Hâlid b. Velîd Buzaha'da yaklaşık bir ay kaldı. Buzaha'dayken kendisine biat etmek için gelen Kurre b. Hübeyre ve adamlarının biatlerini kabul etmedi. Onlara zamanında kendilerinin Müslümanlara yaptıkları zulümlerin aynısı yaptı. Çünkü halife mektubunda Müslümanlara zararı dokunan mürtedlerin ağır bir şekilde cezalandırılmasını emretmişti.⁶²⁹

Tuleyha'nın Kelb kabilesine sığınmasından sonra dağılan taraftarlarından Gatafân, Tay, Hevâzin, Beni Süleym ve Esed kabilelerine mensup olan bazı kimseler Ümmü Zelm Selma bnt. Mâlik b. Hüzeyfe'nin etrafında toplanmaya başladılar. Durumu haber alan Hâlid hiç gecikmeden onların üzerine gitti.⁶³⁰ İki grup arasında süren savaşın sonunda Ümmü Zelm devesi üzerindeyken öldürüldü. Ümmü Zelm ölünce devesi de kesildi. Ümmü Zelm'in ölümünden sonra ordusu dağıldı ve Hâlid'e bir kere daha zafer nasip oldu. Bu yenilgiden sonra Gatafan ve Esed kabileleri Müslümanlarla antlaşma yaptılar.⁶³¹

1.1.2. Secâh b. Haris'in ve Temîmoğullarının İrtidatı

Hz. Peygamber vefat edince Temîm kabilesi kendi içinde ihtilafa düştü ve üçe ayrıldı. Birinci grup İslâm dinine sadık kalanlar, ikinci grup kararsız olup zekât vermeyenler, üçüncü grup ise açık açık irtidat edip isyan edenlerdir.⁶³² Temîmoğulları arasında karışıklıklar devam ederken Hâris b. Sureyd'in kızı Secâh peygamberlik iddiasında bulundu ve Rebia, Nemr, İyâd ve Şeyban kabilelerini etrafına topladı. Secah Peygamberlik iddia etmeden önce kâhine bir Hristiyan'dı.⁶³³

Secah'ı durumu öğrenen Hz. Ebû Bekir hemen İkrime b. Ebû Cehil'i onların üzerine gönderdi. Bu sırada Secah da ordusuyla birlikte Medine'ye doğru gelmekteydi. Hz. Peygamber'in, Temim kabilesinden zekât toplamakla görevlendirdiği Mâlik b. Nüveyre de irtidat etmiş ve Secah'a katılmıştı.⁶³⁴ Mâlik b. Nüveyre, Medine'ye saldırmak

⁶²⁹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/4.

⁶³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 3/456.

⁶³¹ Kaymaz, *Hiz. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi*, 70; Ramazan Hurç, "Hz. Ebu Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri (İrtidat ve İrticâ)", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1998), 50.

⁶³² Mustafa Fayda, "Secâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/266.

⁶³³ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 117.

⁶³⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (Mısır: Huseyniyye, 1275), 3/231.

için hazırlanan Secâh'a öncelikle Temim kabilesinden Müslümanları ortadan kaldırmasını tavsiye etti. Mâlik'in tavsiyesini dinleyen Secâh, Temim kabilesinin kolu olan Ribab kabilesine saldırdı ama yenildi. Benî Amr kabilesine de saldıran Secâh orada da bir şey elde edemedi. Bu başarısızlıklardan sonra Müseylime'nin üzerine yöneldi. Müseylime, Secah'ın geldiğini işitince ona hediyeler gönderdi. Çünkü iki cephede birden savaşıp Yemâme'yi kaybetmek istemiyordu. Secâh'la Yemâme mahsullerinin yarısı karşılığında antlaşma yaptı.⁶³⁵ Böylece Müseylime, Secâh'la barış imzaladı ve daha sonra da onunla evlendi. Hâlid b. Velîd'in Yemâme'ye doğru yola çıktığını duyan Secâh, Müseylime'den ayrıldı. Kısa süre sonra peygamberlik iddiasından vazgeçti ve memleketi olan el-Cezîre'ye geri döndü. Muaviye'nin hilafetine kadar orada yaşadı. Secâh'ın Muâviye döneminde Müslüman olduğu ve Basra'da öldüğü aktarılmıştır.⁶³⁶

1.1.3. Mâlik b. Nüveyre Olayı

Mâlik, Temîm kabilesine bağlı Hanzale kabilesindendi. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber onu, kabilesinden zekât toplamakla görevlendirdi O ise zekâtları toplamasına rağmen Hz. Peygamber'in vefat haberini alınca topladıklarını kabilesine iade etti ve Secah'a destek verdi.⁶³⁷

Secah Hâlid b. Velîd'den çekinip kendi ülkesine geri dönünce onunla birlikte hareket eden Mâlik b. Nüveyre ise ne yapacağını bilemedi. Mâlik o sıralarda Bitah denilen yerdedi. Hâlid b. Velîd, Secah tehlikesini bertaraf edince Mâlik b. Nüveyre'nin üzerine doğru yürüdü. Ensar'dan bir grup Halife'nin verdiği görevleri tamamladıklarını söyleyip Hâlid'in ilerlemesini durdurmak istediler. Hâlid b. Velîd onlara şöyle dedi:

*Halife size bunu emretmemiş olabilir ama bana ilerlememi söyledi. Komutan ben olduğum için emirler bana gelmektedir. Halife emretmemiş olsa bile önüme gelen fırsatı kaçırmamak için emir beklemem. Bazen emir olmadığı zaman kendi inisiyatifimizi kullanacağız. Şu an ben de böyle yapacağım.*⁶³⁸

Onlara isterse geri dönebileceklerini fakat kendisinin devam edeceğini söyledi. Hâlid b. Velîd yola çıktıktan sonra geride kalan grup pişman oldular. “Eğer Hâlid başarılı

⁶³⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 3/231.

⁶³⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 117.

⁶³⁷ Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 77.

⁶³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/329.

olursa bu hayırdan mahrum kalırız,” dediler ve Hâlid’e haberci gönderip kendilerini de beklemesini söylediler.⁶³⁹ Hâlid’e yetişip hep birlikte Bitah’a doğru yola çıktılar.⁶⁴⁰ Hâlid b. Velîd’in geldiğini gören Mâlik b. Nüveyre kendi adamlarına dağılmalarını söyledi. Çünkü hem pişman olmuş hem de Hâlid’e karşı koyacak gücü kalmamıştı. İslâm ordusu Bitah’a ulaştığında kimseyi bulamadılar. Hâlid bunun üzerine ordusundaki bazı sahabilerden ev ev dolaşıp insanları İslâm’a davet etmelerini istedi. Onların arasında Ebû Katade el-Ensârî de vardı.⁶⁴¹

Askerler evlerin birinde Mâlik b. Nüveyre’yi buldular. Sa’lebe b. Yerbu’oğullarından bir grubu da esir edip Hâlid’in yanına geldiler. Hâlid Mâlik’in kabilesinin Müslüman olup olmadığını sordu. Kabileye giden sahabiler orada ezan sesi duyup duymadıkları konusunda ihtilafa düştüler. Ebû Katade ezanı işittiğini söyleyenler arasındaydı. Hâlid b. Velîd, Mâlik’e neden dinden çıktığını ve Secah’a katıldığını sordu. Dabbeoğulları ile aralarında düşmanlık girmemesi için bunu yaptığını söyleyerek kendini savundu. Hâlid’le tartışan Mâlik konuşurken bir yerde, “Sizin Peygamberiniz,” dedi. Bunun üzerine Hâlid, “O senin Peygamber’in değil mi? Biliyorum ki sen Müslüman olmadın. Birçok Müslümanın ölmesine de sebep oldun,” diyerek Dırâr’a Mâlik’i öldürmesini emretti. Dırâr’ın üzerine geldiğini gören Mâlik, hanımına baktı ve Hâlid’e dönüp, “Beni bu kadını almak için mi öldürüyorsun,” dedi. Hâlid, ona irtidat ettiği için ölmeyi hak ettiğini söyledi.⁶⁴² Bu sırada Dırâr emre uyup onu öldürdü.⁶⁴³

Hâlid b. Velîd’in böyle bir emir vermesiyle ilgili dört sebep zikredilir. Bunlar: Hz. Muhammed onu zekât toplamakla görevlendirmişti, Hz. Peygamber vefat edince Mâlik topladığı malları geri sahiplerine dağıttı ve mürted oldu, İslâm aleyhtarı şiirler söyledi, Secâh’a tabi oldu ve Müslüman olduğunu iddia etmesine rağmen Hz. Muhammed hakkında “peygamberiniz” dedi.⁶⁴⁴

Başka bir rivâyete göre durum farklıdır. Hâlid, askerlerine Mâlik’in ve esirlerin hapsedilmesini söyledi. Gece soğuk bastırınca esirlerin zarar görmemesi için

⁶³⁹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 3/231.

⁶⁴⁰ Belâzurî, *Fütühu'l Büldân*, 116.

⁶⁴¹ Belâzurî, *Fütühu'l Büldân*, 116; Kaymaz, *Hz. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi*, 74; Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 80.

⁶⁴² Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 79.

⁶⁴³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/330.

⁶⁴⁴ Hüseyin Algül, “Hz. Ebû Bekir’in Hicretten Vefatına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi* III/6 (2005), 115.

yanındakilere esirleri sıcak tutun dedi. Fakat bu ifade Kinane Lehçesine göre öldürmek anlamına geliyordu. Böylece tüm esirler öldürüldü. Hâlid bağıрма seslerini işitince dışarı çıktı ve esirlerin öldürüldüğünü gördü. Bunun üzerine, “Allah bir şeyi taktir etmişse o gerçekleşir,” dedi.⁶⁴⁵

Hâlid b. Velîd, Mâlik öldükten sonra onun Ümmü Temîm bnt. Minhal adlı hanımıyla evlendi. Ebû Katade, Hâlid’in yaptıklarını onaylamayıp Hâlid b. Velîd ile tartıştı. Çünkü Mâlik’in kabilesinde ezan okunduğunu işitmiş, Mâlik’in namaz kıldığını görmüştü. Bir daha Hâlid’in ordusuna katılmayacağına yemin etti ve Medine’ye doğru yola çıktı. Hâlid b. Velîd’in yaptığını Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’e anlattı. Hz. Ömer hiddetlenip Hz. Ebû Bekir’e bunun kabul edilemeyeceğini, haksız yere bir Müslüman’ı öldürüp karısını almanın bağışlanamayacağını söyledi.⁶⁴⁶ Hz. Ömer halifeden, Hâlid’in çağrılıp hesaba çekilmesini istedi. Halifeye, “*Sen Müslümanları öldüren ve esirlere ateşle azap eden birini görevlendirdin. Onun kılıcında şer izleri vardır ve onu cezalandırmak senin vazifendir,*” dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, “Ey Ömer! O hükümleri yorumlarken yanılmıştır. Sen Seyfullah’a dil uzatma,” diye karşılık verdi.⁶⁴⁷

Hz. Ebû Bekir Hâlid’in “yanlış içtihat ettiğini” yani hata yaptığını kabul etmekle birlikte, Allah’ın kafirlere karşı duran kılıcına gölge düşürmek istemediğini belirtmiştir. Halife Hâlid’e bir mektup yazdı ve bu mektupta Medine’ye gelmesini emretti. Mektubu alan Hâlid hemen yola koyuldu ve Medine’ye ulaştı.⁶⁴⁸

Hâlid mescide girerken Hz. Ömer’le karşınca yanında bulunan okları kırdı. Hz. Ömer, Hâlid’in bu hareketine karşılık, “Bu gösterişin sebebi ne? Sen bir Müslümanı öldürüp karısını aldın. Vallahi seni taşlarımla öldüreceğim,” dedi.⁶⁴⁹ Hz. Ömer’le tartışmayan Hâlid, Hz. Ebû Bekir’in de aynı şekilde düşündüğünü sandı. Çekinerek içeri girdi ve Hz. Ebû Bekir’den af diledi. Hz. Ebû Bekir, Mâlik’in karısıyla evlenip Cahiliye Dönemi âdetini devam ettirdiği için Hâlid’i azarladı. Böyle bir durumun tekrar yaşanmaması gerektiğini söyledi. Hâlid, savaş meydanına dönmek için mescitten çıkarken Hz. Ömer’le tekrar karşılaştı. Hâlid kılıcını çekti ve Hz. Ömer’e, “Ya Ömer! Gel

⁶⁴⁵ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 2/331.

⁶⁴⁶ et-Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk*, 1275, 4/5.

⁶⁴⁷ Belâzurî, *Fütûhu’l Büldân*, 116.

⁶⁴⁸ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 2/330.

⁶⁴⁹ Asiler, *İslam Tarihinde İşkence (Emevilere Kadar)*, 79.

seninle çarpışalım!” dedi. Hz. Ömer, Halife'nin onu affettiğini anlayarak sesini çıkarmadı.⁶⁵⁰

Rivâyeti baştan ele alıp değerlendirdiğimizde görmekteyiz ki Mâlik, kendisine verilen görevi yerine getirmede ve peygamberlik iddiasında bulunan Secâh'a yardım etti. Bu suçlar günümüzde devlete ihanetle eşdeğerdir. Böyle bir suçun karşılığı dünyanın her yerinde idamdır. Mâlik'in pişman olması onun bu suçunu hafifletmez. Çünkü bu pişmanlığı güçten düştüğünde göstermiştir.

Hz. Ömer'in Hâlid'in azledilmesini istemesinin sebebi onun Müslüman olduğunu söyleyen birini öldürmesi ve emir gelmeden hareket etmesiydi. Bu olaydan kısa bir süre sonra Mâlik b. Nüveyre'nin kardeşi Mütemmim Medine'ye geldi. Hz. Ebû Bekir'den kardeşinin diyetini ve kabilesinden esir olanların serbest bırakılmasını talep etti. Hz. Ebû Bekir esirleri serbest bıraktı ve diyeti beytülmâl'den ödendi.⁶⁵¹

1.1.4. Müseylimetü'l-Kezzab'ın İrtidatı ve Yemame Savaşı

Hâtîp, kâhin ve şair olan Müseylime, Benî Hanife kabilesinin reisidir.⁶⁵² Müseylime Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir zamanda peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Hz. Peygamber'e mektup göndermiş ve şöyle demiştir: “Allah'ın Resulü Müseylime'den Allah'ın Resulü Muhammed'e selam olsun. Ben peygamberlikte senin ortağım. Yeryüzünün yarısı senin diğer yarısı ise benimdir.” Müseylime'nin gönderdiği bu mektuba cevaben Hz. Peygamber, “Allah Resulü Muhammed'den yalancı Müseylime'ye! Yeryüzünün tamamı Allah'ındır. O, mülkünü dilediğine verir,” dedi.⁶⁵³

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra Müseylime'nin taraftarları arttı. Müseylime, hem ordusunu güçlendirmek hem de iki cephede savaşmamak için Secâh'la evlendi. Yeterli güç elde ettiğinde ise Müslümanlarla mücadele etmeye başladı. Hz. Ebû Bekir Müseylime'nin Müslümanlar için tehlike arz ettiğinin farkındaydı. İkrime b. Ebû Cehil'i Yemâme'de bulunan Müseylime'yi ortadan kaldırması için görevlendirdi. İkrime'nin Müseylime'yle mücadelesi yetersiz kalınca Hz. Ebû Bekir, Şurahbil b. Hasene'yi yardımcı kuvvet olarak bölgeye gönderdi. Fakat Şurahbil'in yola çıktığını

⁶⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/331.

⁶⁵¹ Kaymaz, *Hz. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi*, 76.

⁶⁵² Ahmet Önkal, “Müseylimetü'l-kezzâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/90.

⁶⁵³ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 102.

duyan İkrime, zaferin sadece kendisine ait olmasını istediği için yardımcı kuvvetleri beklemeden tekrar saldırdı. Bu aceleci tavrından dolayı Müseylime'ye yenildi.⁶⁵⁴

Hız. Ebû Bekir Müslümanların yenildiğini duyunca İkrime'ye bir mektup yazıp, “Sakın gözüme gözükmeye. Almış olduğun yenilgiden dolayı askerlerimizin maneviyatını bozma. Müslümanların nazarında tekrar temize çıkmak için Yemen ve Hadramevt tarafına gönderilen Muhâcir b. Ebû Umeyye ile karşılaşınca kadar ilerle,” dedi. Hız. Ebû Bekir, Şurahbil'e de mektup yazdı ve ona Hâlid bölgeye gelene kadar herhangi bir şey yapmamasını tembihledi.⁶⁵⁵ Fakat Şurahbil de İkrime'nin yaptığı hataya düştü. Aceleci davranıp Hâlid'i beklemeden Müseylime'ye saldırdı. Hâlid b. Velîd Yemame'ye geldiğinde Şurahbil'in yenilgiye uğradığını gördü ve onu emri dinlemediği için azarladı.⁶⁵⁶

Hâlid b. Velîd'in geldiğini haber alan Müseylime ordusunu gruplara ayırıp farklı yerlerde konumlandırdı. Bu şekilde dağınık duran düşman birliklerinin Müslümanlara arkadan saldırma ihtimali vardı. Hız. Ebû Bekir düşmanın İslâm ordusuna arkadan saldırmasını engellemek için Selit'i yardımcı birliğiyle beraber oraya gönderdi.⁶⁵⁷

Selit geldi ve İslâm ordusuyla birleşti. Hâlid b. Velîd bu birlikleri arkaya yerleştirip Müseylime'nin üzerine yürüdü. Hâlid öncü birliklerin başına Şurahbil'i, sağ ve sol birlikler için Zeyd b. Hattab ve Üsame b. Zeyd'i görevlendirdi.⁶⁵⁸

Müslümanlar, Hâlid b. Velîd komutasında yürüttükleri saldırılarda galip geldiler ve çok sayıda esir aldılar. Yakalanan esirler Hâlid'in huzuruna getirildi. Esirler çeşitli mazeretler ileri sürdülerse de Hâlid onlara inanmadı ve Mecâa b. Mürâre ile Sâriye b. Âmir hariç hepsinin öldürülmesini emretti. Mecâa'nın öldürmeme sebebi Sâriye'nin onun hakkında, “Savaş bittiğinde bu halk için hayırlı bir şey yapmak istiyorsan bu adama dokunma,” demesidir. Hâlid muhtemelen onu kullanarak halkı yatıştırmak istemiştir.

⁶⁵⁴ Kaymaz, *Hız. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi*, 80.

⁶⁵⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 3/246.

⁶⁵⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 3/247.

⁶⁵⁷ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 3/249.

⁶⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/332; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 6/468.

Mecâa'nın⁶⁵⁹ elleri bağlandı içinde Hâlid'in Butah'ta evlendiği karısı Ümmü Mütemmim'in bulunduğu çadırın önüne getirildi. Bu kıymetli esire göz kulak olması için Ümmü Mütemmim'e emanet edildi.⁶⁶⁰

Savaşın kızıştığı bir anda Hânifeoğullarından bazı kimseler İslâm karargahına sızdılar ve Hâlid'in çadırının önüne geldiler. Çadıra girip Hâlid'in karısını öldürmek için saldıracakları sırada Mecâa buna izin vermedi ve Hâlid'in karısını korudu.⁶⁶¹

O gün Müslümanlar Müseylime'nin taraftarlarına karşı, “Ya Muhammed,” diye bağırarak savaştı. Hâlid haberci gönderip Müseylime'yi İslâm'a davet ettiyse de Müseylim'e bu daveti kabul etmedi. Savaşın sonunda zafer Müslümanların oldu. Müseylime, geri çekilmek zorunda kaldı. Müseylime sinirli bir şekilde, “Hâlid bizim daha önce tanıdığı hiçbir kabileye benzemediğimizi göreceksin,” dedi.⁶⁶²

Müslümanlar Müseylime'nin saklandığı “ölüm bahçesi” (hadikatü'l-mevt) denilen bahçenin etrafını sardılar.⁶⁶³ Hâlid'in emriyle Müslümanlar tekrar saldırıya geçtiler. Fakat Müseylime askerleriyle birlikte korunaklı bir bahçe de bulunduğu için saldırı başarılı olmadı. Bera b. Mâlik (Enes'in kardeşi) mızrağının ucuna kalkan koydu ve duvarı aşip Müseylime'nin askerlerinin arasına daldı. Çarpışarak ilerledi ve giriş kapısını Müslümanlara açtı. Bu çatışmada yaralanan Bera'nın bakımını Hâlid yaptı.⁶⁶⁴

Müslümanlar bahçe kapısından içeri girdiler ve Müseylime'nin taraftarlarıyla savaşımaya başladılar. Vahşi b. Harb, Müseylime'yi buldu. Vahşi onu yaralasa da öldüremedi ve şehit düştü.⁶⁶⁵ Vahşi'nin ağır yaraladığı Müseylime'yi Ensar'dan Ebû Dücane öldürdü.⁶⁶⁶ Müseylime'yle yapılan savaşta iki tarafta çok kayıp verdi. İslâm ordusunda çok sayıda hafız şehit oldu.⁶⁶⁷

⁶⁵⁹ Meccâa kavminin lideridir. bk. İbn Sa'd, *Tabakat*, VIII, 95

⁶⁶⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/50.

⁶⁶¹ Asiler, *İslam Tarihinde İşkençe (Emevilere Kadar)*, 80.

⁶⁶² Ümmühan Arı, *İlk Dönem İslam Tarihinde Yemâme* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 90.

⁶⁶³ Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 86.

⁶⁶⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 3/294; Eceoğlu, *Hız. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 152.

⁶⁶⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, çev. Faruk Görtunca (İstanbul: Sağlam Yayınevi, ts.), III/387.

⁶⁶⁶ Önkal, “Müseylimetü'l-kezzâb”, 32/90.

⁶⁶⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 104.

Hâlid b. Velîd, askerlerine ele geçirilen ganimet ve esirlerin toplanıp kendisine getirilmesini emretti. Ganimet dağıtımı tamamlanınca Hâlid, bahçeye yakın olan kaleyi ele geçirmek için harekete geçmeyi düşündü ve bunu yanındakilere danıştı. Meccâa onu uyardı ve bu kalenin savaşçılarla dolu olduğunu onlarla savaşmak yerine barış yapmanın daha akıllıca olduğunu söyledi. Hâlid b. Velîd askerlerinin yorgun ve isteksiz olduğunu görünce Meccâa'yı dinledi ve onu kaleye gitmesi için elçi olarak görevlendirdi.⁶⁶⁸

Meccâa kaleye girdiğinde asker sayısının az olduğunu, yaşlılar, kadın ve çocuklardan başka kimsenin olmadığını gördü. Bunun üzerine oradaki yaşlı, kadın ve çocuklara zırh giydirdi ve surların üzerine çıkarttı. Amacı Hâlid'in burada çok sayıda asker olduğu sanmasıydı. Hâlid b. Velîd, uzaktan baktığında surların üzerinde zırhlılar olduğunu gördü. Meccâa'nın doğru söylediğini zannetti. Hâlid onlarla altın, gümüş, tarla, silah ve esirlerin yarısının verilmesi üzerine antlaşma yaptı.⁶⁶⁹

Hâlid, yapılan antlaşmadan sonra kaleye girdiğinde zırh giyenlerin çoğunun kadın ve çocuklar olduğunu gördü. Meccâa'ya dönerek, "Beni kandırdım," dedi. Meccâa da, "Böyle yapmak zorundaydım çünkü onlar benim kavmim," dedi.⁶⁷⁰

Medine'ye zafer haberi gidince Hz. Ebû Bekir, esirlerden ergenlik çağına girmiş olanların öldürülmesi için emir gönderdi. Halife'nin emri gelmeden antlaşma yapıldığı için esirlere dokunulmadı. Hâlid yaptığı antlaşmaya sadık kaldı.⁶⁷¹

Hâlid b. Velîd ile antlaşma yapan Benî Hanîfelilerle ilgili kaynaklarımızda farklı bir olaydan bahsedilir. Bu kabile, Hâlid'e bağlılıklarını bildirmek için bir heyet topladı. Heyetin içinde Seleme b. Umeyr de vardı. Seleme kılıcını kıyafetinin arasında saklayıp Hâlid b. Velîd'in karargahına kadar yaklaştı. Fakat heyetin diğer üyeleri içeri girerken o giremedi. Birlikte geldikleri kişiler Seleme'nin üzerinde silah olduğunu anlayınca telaşa kapıldılar. Hâlid'in durumdan haberi olursa antlaşmanın bozulmasından ve öldürülmekten çekindiler. Seleme'yi tekrar kaleye getirip zindana kapattılar. Seleme yaptığından pişman olduğunu söylediye de kabilesi onu ciddiye almadı. Seleme bir gün fırsatı bulup önce zindandan sonra kaleden kaçtı. Hâlid'in ordugahına ulaştı. Seleme'nin kaleden kaçtığını fark eden Benî Hanîfeliler panikleyip onun peşine düştüler ve Hâlid'in

⁶⁶⁸ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 3/250.

⁶⁶⁹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 3/254.

⁶⁷⁰ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/390.

⁶⁷¹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 3/254.

ordugahının yakınında onu yakaladılar. Seleme çevresi kuşatılınca boğazını kesti ve orada bulan kuyuya yuvarlanıp öldü.⁶⁷²

Hız. Ebû Bekir döneminde devleti parçalayan irtidat olayları böylece bastırıldı. Hâlid b. Velîd'in bu mücadelede gösterdiği başarılar sayesinde Müslümanları içerde tehdit edecek bir güç kalmadı. Medine'nin siyasal gücü arttı ve isyan etmeyi düşünen tüm kabilelere göz dağı verildi. Kureyş idaresindeki İslâm Devleti'nin otoritesini Arap Yarımadasındaki birçok kabile kabullendi. Böylece İbn Hazm'ın ifadesiyle Arabistan'ın tamamı ilk defa tek bir devlet hâline gelmiş oldu.⁶⁷³

İçerde güvenlik sağlanınca Bizans ve Sasaniler gibi devrin büyük İmparatorluklarıyla savaşmak için engel kalmadı. Halife yeni fetihlerle hem çokşukulu ortamın devam etmesini hem de düzen bozma ihtimali olan insan yığını merkezden uzaklaştırmayı hedeflemiştir.⁶⁷⁴ Sasaniler ve Bizansa bağlı topraklara yapılan fetihler sayesinde Müslümanların refah düzeyi yükseldi, devlete bağlılık arttı ve İslâm Arap Yarımadasının dışına da yayıldı.⁶⁷⁵

1.2. Irak Fetihleri

Hız. Peygamber, Müslümanların Arap yarımadasının sınırlarını aştığını görememiş olsa da hayattayken hedef olarak Sasani İmparatorluğunu göstermişti. Hız. Ebû Bekir, bu hedefi gerçekleştirmek için Ridde Savaşlarından sonra Irak'a yöneldi.⁶⁷⁶

Irak bölgesi dendiğinde kast edilen Dicle ve Fırat havzasının güney kesimleridir. Bu bölgede hem İslâm'ı yaymak hem İran, Horasan ve Mâverâünnehir'de yapılacak fetihler için askeri üst oluşturulmak hedefleniyordu.⁶⁷⁷

Yemame Savaşı'ndan sonra Hız. Ebû Bekir, başkumandan Hâlid'e mektup yazarak oradaki işi bittiğinde Irak'a doğru ilerlemesini istedi. Fetihlerine Ferecu'l-Hind'den yani

⁶⁷² et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 3/255; Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 92.

⁶⁷³ İbrahim Çelik, *Hız. Ebu Bekir Dönemi (Dini Sosyolojik Yaklaşım)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 87.

⁶⁷⁴ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak Hız. Ebu Bekir* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 171.

⁶⁷⁵ Yıldırım, *Hız. Ebû Bekir*, 93.

⁶⁷⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/51.

⁶⁷⁷ Mahmut Kelpetin, "Hız. Ebû Bekir Döneminde Irak Fetihleri", *EKEV Akademi Dergisi* 14/43 (2010), 268.

Eble mevkinden başlayarak yol almasını, İnsanları İslâm'a davet etmesini ve Müslüman olmayanlarla savaşmasını emretti.⁶⁷⁸

Müslümanların Irak Fetihleri kritik bir zamanda başladı. Çünkü Sasaniler miladi 622-628 yılları arasında Bizans'la yaptıkları savaşta yenilmiş ve güç kaybetmişti. Merkezi otoriteyi sağlayamayan Sasaniler, Arabistan'da kendilerine bağlı emirlere hem destek sağlayamıyor hem onları kontrol edemiyordu. Yerel emirlikler de birbirleriyle mücadele ediyordu. Bahreyn'den Umman'a kadar durum aynıydı. Bu durum Irak bölgesinde Hâlid b. Velîd'in ilerleyişini kolaylaştırdı.⁶⁷⁹

Hz. Ebû Bekir, Irak fetihleri için önce Müsenna b. Hârise'yi görevlendirdi. Hâlid b. Velîd, Yemâme'de zafer kazanınca Halifenin emri üzerine o da Irak'a doğru yola çıktı.⁶⁸⁰ Hâlid, Müsenna'yla Kâzime'de buluştu.⁶⁸¹ Müsenna, halifenin isteği üzerine Hâlid'in birliğine katıldı.⁶⁸²

1.2.1. Kazime Savaşı (12/633)

Hâlid, Kazime'de⁶⁸³ 18.000 askerden oluşan orduyu üç gruba ayırdı. Merkez birliklerinin başına kendisi geçti. Öncü birliklere Müsenna'yı, ordunun geri kalanının başına da Adiy b. Hatim Tai'yi atadı. Müslümanlar hazırlıklara devam ederken Sasaniler'de hazırlıklarını yapıyorlardı. Sasani ordusunun başında ise Bizans'ın üst düzey sınır komutanı Hürmüz vardı.⁶⁸⁴

Hürmüz, Kazime'ye geldiğinde İslâm ordusunun çoktan bu bölgeye ulaştığını ve mevzilendiğini gördü. Kendisi de ordusunu burada durdurdu. Hâlid, gelenek olduğu üzere savaşmadan önce Hürmüz'ü İslâm'a davet etti. Hürmüz'e ya Müslüman olması ya da cizye vermesi gerektiğini söyledi. Eğer kabul etmezse de savaşacaklarını belirtti. Ayrıca Hürmüz'e, "Eğer bizimle savaşa girersen kaybedersin. Bu olduğunda kendinden başkasını suçlama. Ben yaşamayı sevdiğim kadar ölümü de seven bir orduyla karşıdayım,"

⁶⁷⁸ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/2.

⁶⁷⁹ Elias Shoufany vd., "Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikisi Dergisi* III/6 (2005), 286.

⁶⁸⁰ Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 118.

⁶⁸¹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/5.

⁶⁸² Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 137.

⁶⁸³ Kazime, Basra-Bahreyn yolunda, Übülle'nin kuzeybatısında bulunan bir yerdir. Burada bir nehir vardır.

⁶⁸⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/5; Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 151.

dedi.⁶⁸⁵ Hürmüz Hâlid'in teklifini kabul etmediği gibi onu mübarezeye davet etti. Hürmüz'ün amacı Hâlid'i tuzağa düşürmek ve suikastçılara onu öldürtmekti. Hâlid, Hürmüz'ün teklifini kabul etti ve yaya olarak Hürmüz'ün yanına geldi. Hürmüz de attan indi. Mübareze o kadar hızlı sonuçlandı ki suikastçılar bir şey yapamadan Hürmüz öldü. Hâlid'in yanında gelen Kâ'ka b. Amr da suikastçıları etkisiz hâle getirdi. Mübarezenin aleyhlerine sonuçlandığını gören Persliler paniğe kapıldılar. Hâlid, Hürmüz'ün çok değerli olan tacını ganimet olarak aldı. Pers ordusu paniği atlatıp saldırıya geçtiler. Savaş başladı ama uzun sürmedi. Müslümanlar, Sasani ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattılar.⁶⁸⁶

Savaş bittiğinde Sasani esirler birbirlerine zincirlendikleri için bu savaşa Zâtü's-selâsil adı da verilmiştir. Hâlid b. Velîd, Hürmüz'ün 100.000 dirhem değerindeki miğferi ve fili de dahil tüm ganimetleri Medine'ye yolladı.⁶⁸⁷

Hâlid bölgede yaşayan ve savaşa katılmayan köylülere iyi davrandı. Onların topraklarını ellerinden almadı. Müslüman olanlardan zekât, olmayanlardan ise cizye aldı.⁶⁸⁸

1.2.3. Übülle ve Nehrü'l-Merre (Hicri 12/633)

Hâlid Kazime'den kaçan Sasani askerlerin peşinden Müsenna'yı gönderdi. Casuslar Hâlid'e Übülle'de donanımlı Pers askerlerinin saldırı için hazırlık yaptığı haberini verdi. Übülle, Basra şehrinin güneyinde bulunan Şattü'l-Arap'ın üzerinde kalan bir yerdir.⁶⁸⁹ Hâlid b. Velîd, düşmanın güç kazanmasını engellemek için zaman kaybetmeden buraya saldırma kararı aldı. Ma'kıl b. Mukarrin'i, Übülle'ye önden istihbarat toplaması için gönderdi.⁶⁹⁰

Übülle'de de İslâm ordusu Sasanilere karşı büyük bir zafer kazandı. Hâlid b. Velîd savaştan sonra kaçan Sasani askerleri takip etmesi için yine Müsenna'yı görevlendirdi. Yola çıkan Müsenna onları Nehrü'l-Merre'ye kadar takip etti. Nehrü'l-Merre Dicle

⁶⁸⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/7.

⁶⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 6/499.

⁶⁸⁷ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/6.

⁶⁸⁸ Mohammed Hussein Neamah Neamah, *Raşit Halifeler Döneminde Irak'ın Fethi ve Kitap Ehli ve Mecusilerle İlişkiler* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, ts.), 59.

⁶⁸⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 276.

⁶⁹⁰ Hüseyin Gökalp, *Irak'ın Fethi ve İslâmlaşma Süreci (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 90.

nehriine batıdan dökülüyor ve Übülle'nin biraz kuzeyinde kalıyordu. Müsenna bölge halkıyla antlaşma yaptı.⁶⁹¹

1.2.4. Mezâr ve Velece (Hicri 12/633)

Hâlid'in sonraki güzergâhı Velece ve Mezâr oldu. Kısra Erdeşir, aldığı yenilgilerden sonra yeni bir birlik hazırladı ve Mezâr mevkiine gönderdi. Gelişmelerden haberdar olan Hâlid, Kısra'nın ordusundan önce Mezâr'a ulaştı. İki ordu burada karşılaştı ve savaş sonunda Sasaniler yine hezimete uğradı. Hâlid burada elde ettiği ganimetlerin bir kısmını askerleri arasında taksim geri kalandan Humus miktarı malı Medine'ye gönderdi.⁶⁹²

Hâlid b. Velid, Hire'nin 52 kilometre ilerisinde, Fırat nehrinin yakınında bulunan Velece'ye geldi. Erdeşir bu bölgeye de müttefik Arap kabilelerinden oluşmuş bir birliği sevk etti. Hâlid güçlü bir savaş taktiği olarak ordusunu iki ayırdı. Savaş başladığında bu birliklerden sadece biriyle Sasani ordusunun karşısına çıktı. Savaşın çok kızıştığı bir anda diğer birliği de savaş alanına soktu ve Sasani birliklerini üç taraftan kuşattı. Ne olduğunu anlayamayan düşman bozguna uğradı.⁶⁹³

1.2.5. Ülleys ve Emgîsiyyâ (12/633)

Velece'de gerçekleşen savaşta Bekir b. Vail, kabilesinden bazı Hristiyanlar Müslümanlar tarafından öldürüldü. Bu kabile Müslümanlardan intikam almak istedi. Sasanilerin de desteğini alıp Fırat Nehrinin batı sahillerinde yer alan Ülleys'e geldiler. Gelişmelerden haberdar olan Hâlid toparlanıp güçlenmelerine izin vermemek için hemen yola çıktı. İslâm ordusu Ülleys'e ulaştığında Hâlid savaş meydanına indi ve Ülleys eşrafının ileri gelenlerini mübarezeye çağırdı. Onlara şöyle seslendi: "Ebcer nerede? Mâlik b. Kays nerede? Abdülesved nerede?" Bu isimlerden sadece Mâlik çağrışı kabul edip savaş meydanına geldi. Hâlid onunla çarpıştı ve onu öldürdü.⁶⁹⁴

Bu savaşta da Sasaniler binlerce askerini kaybettiler. Savaşın olduğu yerde bir nehir vardı. Hâlid, esir düşen Sasani askerleri nehrin kenarında toplattı. Hepsinin ölüm emrini verdi. Ölenler bir bir nehre düşmeye başladılar ve nehir kıpkırmızı oldu. Bu

⁶⁹¹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 276.

⁶⁹² et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/7.

⁶⁹³ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/8.

⁶⁹⁴ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/366.

yüzden bu nehir Nehrü'l-dem olarak isimlendirildi. Savaştan sonra Ülleys halkına, cizye vermeleri ve Müslümanlara yollarda rehberlik yapmaları şartıyla eman verildi.⁶⁹⁵

Hâlid Ülleys'den sonra yeni hedef olarak Emgîşiyâ'yı belirledi. Hâlid'in geldiğini duyun şehir sakinleri şehri terk ettiler. Şehre ani baskın yapan Müslümanlar birçok ganimet ele geçirdiler. Hâlid toplanan ganimetlerden sonra Emgîşiyâ'nın yıkılmasını emretti. Elde ettiği ganimet ve esirlerin beşte birini Hz. Ebû Bekir'e gönderildi. Hz. Ebû Bekir, "Analar Hâlid gibisini bir daha doğuramaz," diyerek onu övdü ve gelen esirler arasından on cariyeyi Hâlid'e hibe etti.⁶⁹⁶

1.2.6. Hîre (12/633)

Emgîşiyâ'nın da fethedilmesiyle, Sasaniler için önemli bir merkez olan Hîre'ye yönelindi. Hîre valisi Âzâzbeh, Hâlid'in geleceğini tahmin ettiği için hazırlıklarını yapmıştı. Oğlunu öncü birliklerin başında Hâlid'in üzerine gönderdi. Kendisi Hîre'nin dışında karargâh kurdu. Hâlid, ganimetleri gemilere yükleyip yola çıktı. Fakat bir süre sonra gemiler karaya oturunca Hâlid gemiden inmek zorunda kaldı. Keşif görevinde olan Âzâzbeh'in oğlu, Hâlid'le karşılaşınca aralarında çatışma çıktı. Âzâzbeh'in oğlunu burada öldürüldü. Oğlunun ölüm haberini alan Âzâzbeh savaşmaktan vazgeçip bölgeyi terk etti.⁶⁹⁷

Valilerinin kaçmasıyla Hîre halkı savunmasız kaldı. Hîreliler şehri terk edip korunaklı kalelerine sığındılar. Hâlid kaleye komutanlarından birini gönderip onları İslâm'a davet ettiyse de Hîreliler daveti kabul etmedi.⁶⁹⁸ Hâlid b. Velîd komutasındaki İslâm ordusu saldırıya geçti ve bölgede bulunan kaleleri, sarayları, manastırları bir bir ele geçirmeye başladı. İşlerin hiçte iyiye gitmediğini gören din adamları devleti suçladılar ve manastırlarını koruyabilmek için Müslümanlarla antlaşmaya karar verdiler.⁶⁹⁹ Hâlid, Hîrelilerin gönderdiği elçiyi huzuruna kabul etti. Bu elçinin Amr b. Abdülmesîh olduğu aktarılmıştır. Hâlid'le aralarında şöyle bir konuşma geçti:

Hâlid: "Kaç yaşındasın?"

⁶⁹⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/11.

⁶⁹⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/11.

⁶⁹⁷ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/17.

⁶⁹⁸ Neamah, *Raşit Halifeler Döneminde Irak'ın Fethi ve Kitap Ehli ve Mecusilerle İlişkiler*, 49.

⁶⁹⁹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/18; Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 93.

Amr: “Yüzlerce yıldır yaşıyorum.”

Hâlid: “Şimdiye kadar gördüğün en ilginç şey nedir?”

Amr: “Suriye ve Hîre arasında bulunan kasabaların yan yana olmasıdır. Bir kadın yola çıktığında yanına sadece bir ekmek alır.”⁷⁰⁰

Hâlid b. Velîd cevaplara tebessüm edip Hîrelilerin elçi olarak bu yaşlı adamdan başka kimseyi bulamadı mı sen nereden çıktın be adam diye sorunca:

Amr, “Annemin sulbünden,” dedi.

Hâlid: “Peki o zaman nereye gidiyorsun?”

Amr: “Geleceğe doğru.”⁷⁰¹

Hâlid ve Amr arasında geçen konuşmanın sonu şöyledir:

Hâlid: “Savaş mı istiyorsun barış mı?”

Amr: “Tabii ki barış istiyorum.”

Hâlid: “O zaman bu kaleler ve savaşçılar nedir?”

Amr: “Bunlar dostlarımız gelene kadar düşmanlarımızdan korunmak içindir.”⁷⁰²

Amr elinde bir şişe tutuyordu. Hâlid bunun ne olduğunu sorunca Amr, “Eğer kavmimin istemediği bir şeyi kabul etseydim bunu içecektim,” dedi. Hâlid besmele çekip zehri içti ve zehirden etkilenmedi.⁷⁰³ Amr şaşkınlık içinde, “Siz böyle kimseler olduğunuz sürece başımıza hiçbir şey gelmez,” dedi. Aralarında geçen bu konuşmadan sonra Hâlid onu İslâm’a davet etti. Elçi bunu kabul etmeyince onlara cizye vermeleri gerektiğini söyledi. Elçi cizye vermeyi kabul etti.⁷⁰⁴ Hasta veya yaşlı olanlar cizyeden muaf tutuldu.⁷⁰⁵

⁷⁰⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, 1976, 3/359.

⁷⁰¹ Mahmut Kelpetin, “Hz. Ebû Bekir Dönemi Fetihleri”, *Hazreti Ebu Bekir*, (2019), 152.

⁷⁰² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, 1976, 3/360.

⁷⁰³ İbn Sa’d, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 2015, 5/52.

⁷⁰⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/18.

⁷⁰⁵ Abdülaziz Dûrî - Halil İbrahim Haçabay, “Hz. Ömer’in Mali Düzenlemeleri: Şam Bölgesindeki Vergiler”, *İSTEM: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 9/17 (2011), 207.

Hâlid b. Velîd Hîre'yle yaptığı antlaşma şöyleydi: “*Bismillahirrahmanirrahim. Bu antlaşma Hâlid ile Hîre halkının temsilcileri arasındadır. Bu antlaşmaya Hîreliler rıza göstermiştir. Bu antlaşmaya göre onlardan cizye alınacaktır. Bu antlaşmayı bozarlarsa kendileri artık korunmayacaklardır.*”⁷⁰⁶

Hâlid, antlaşma şartlarını bildiren mektubu ve halktan aldığı hediyeleri Halife'ye gönderdi. Hz. Ebû Bekir, Arap âdetleri böyle olmamasına rağmen gelen hediyeleri Hîre halkının cizyesinden saydı. Hz. Ebû Bekir hem hediye adı altında halkın ellerinden mal alınmasını engellemek hem de halka zulmetmemek istiyordu. Bu antlaşmayla Hîre halkı Müslümanların müttefiki olmuştu. Bu durum Irak fethini daha da kolaylaştırdı.⁷⁰⁷ Müslümanların Hîre'deki başarısı çevre kabileleri etkiledi. Böylece çevre kabileler Müslümanlarla savaşmaktan çekinip antlaşmalar yapmaya başladılar. Bu da Hâlid'in hızla ilerlemesini sağladı. Mesela Hîrelilerle yapılan antlaşmadan sonra Sâlûbâ b. Nestura da Hâlid'le antlaşma yapmak için geldi. Toprakları Bânikya ve Besmâ başta olmak üzere Fırat nehrinin doğusundaki yerler için yıllık 10.000 dinar cizye vermeyi kabul etti.⁷⁰⁸

Felâlic ve Hürmüzcerd de aynı şekilde savaş olmadan İslâm topraklarına katıldı.⁷⁰⁹ Müslümanlar Irak'ta, Ehl-i Kitap ve Mecusilerle benzer daha birçok antlaşma yaptı. Bu antlaşmalar ile onların kanları, canları, malları, dinleri ve hakları korunma altına alınıyordu.⁷¹⁰ Yaptığı antlaşma şöyledir:

*İçlerinden yaşlı bir adam çalışamayacak hâle gediği, zenginken fakir duruma düştüğü, kazaya uğradığı veya başında bir felaket geldiği zaman cizyeden muaf olacaklardır. Hatta İslâm Ülkesinin sınırları içinde yaşadığı sürece devlet hazinesinden kendisine geçim ödeneği verilecektir. Fakat bu kişi ülkeyi terk ederse artık devlet ailesinden sorumlu olmayacaktır.*⁷¹¹

Ehli kitapla, “ibadet merkezlerinin yıkılmaması, ezan vaktinde çan çalmamaları ve yolcu Müslümanları misafir etmeleri” üzerine de antlaşma yapıldı.⁷¹²

⁷⁰⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/19; Neamah, *Raşit Halifeler Döneminde Irak'ın Fethi ve Kitap Ehli ve Mecusilerle İlişkiler*, 75.

⁷⁰⁷ Neamah, *Raşit Halifeler Döneminde Irak'ın Fethi ve Kitap Ehli ve Mecusilerle İlişkiler*, 27.

⁷⁰⁸ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/19.

⁷⁰⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 281.

⁷¹⁰ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/19.

⁷¹¹ Zekiye Sönmez, “Hz. Ömer'in Arap Yarımadası ve Çevresindeki Hıristiyanlarla Münasebetleri”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu 2* (2018), 264.

⁷¹² Sönmez, “Hz. Ömer'in Arap Yarımadası ve Çevresindeki Hıristiyanlarla Münasebetleri”, 264.

Hîre'nin fethi önemli sonuçlar doğurdu. Bunlardan biri bu şehrin fethinin Sasani İmparatorluğu'nun yıkılma sebeplerinden olmasıdır. Bu fetihler sonucunda siyasal yönden istikrarını kaybeden Sasani İmparatorluğu çatiırdamaya başladı.

1.2.7. Enbâr (12/634)

Fetihlere devam eden Hâlid Enbâr'a ulaştı. Burası Sasanilerin önemli silah ve erzak merkeziydi ve etrafı hendekle çevriliydi.⁷¹³ Şehri Sâbât valisi Şirzâd savunuyordu. Şirzâd'a hem Araplar hem de Persler saygı göstermekteydi. O akıllı bir adam olarak tanınmaktaydı. Şirzâd, barış görüşmeleri sırasında Müslümanların kabul etmeyeceği seçenekler sundu. Aralarında antlaşmaya varılamadı. Hâlid'in gelişinden haberi olan Enbâr halkı kalesine çekildi. Kalenin etrafı hendekle çevrili olduğu için korunaklıydı. Hâlid, hasta ve yaşlı develeri öldürttü ve hendeklere attırdı. Müslüman askerler ölü develere basarak hendeği aştılar ve kaleye kadar ulaştılar. Müslümanlar şehri muhasara altına aldı. Hâlid, okçularına kale surlarında bulunan kişileri hedef almaları için talimat verdi.⁷¹⁴ Şehrin etrafında bazı yerleri ateşe verdi. Ok yağmuru sırasında Enbârlı askerlerin birçoğu gözlerinden yara aldı ve bu yüzden bu savaşa "Zâtu'l-Uyun" da denildi.⁷¹⁵ Şirzâd yenileyeceğini anlayınca şehri terk etmek zorunda kaldı. Şehir halkı da antlaşma talebinde bulunmak için Hâlid'e elçi gönderdiler. Hâlid'in, elçi ile yaptığı görüşmeler sonucunda antlaşmaya varıldı.⁷¹⁶ Hâlid b. Velîd teslim olan halka iyi davrandı. Art arda yenilen Sâsâni ordusuna bağlı komutanlara halkın güveni kalmadı. Böylece sınır boylarında Sâsâni otoritesi tamamen zayıfladı.⁷¹⁷

1.2.8. Aynüttemr (12/634)

Hâlid b. Velîd, Enbâr'da yerine Zibrikân b. Bedr'i bırakıp ticaret merkezi olan Aynüttemr'e doğru yola çıktı. Aynüttemr ikili bir idareyle yönetilmekteydi. Sasanilerin yöneticisi farklı, burada yaşayan Arap kabilelerinin yöneticisi farklıydı. Aynüttemr'i savunan ordu ilk çarpışmada ağır bir darbe aldı. Kendi birliğini toparlamaya çalışan Akkâ

⁷¹³ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 282.

⁷¹⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/20.

⁷¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 6/507.

⁷¹⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/20; Yıldırım, *Hiz. Ebû Bekir*, 97.

⁷¹⁷ Gökalp, *Irak'ın Fethi*, 116.

adlı Pers komutanına yaklaşan Hâlid, onu bir hamlede yenip esir aldı. İyice panikleyen ordu dağıldı.⁷¹⁸

Şehir halkının sığındığı kale kuşatıldı. Kısa süren bu kuşatmanın ardından halk kale kapılarını açtı. Hâlid'in hükmüne razı olacaklarını bildirdiler. Hâlid askerleri öldürdü, kadın, çocuk ve din adamlarını esir aldı.⁷¹⁹ Bu esirlerin arasında İbn İshak'ın dedesi Yesâr'ın da olduğu rivâyet edilmiştir.⁷²⁰

Hâlid b. Velîd Basra körfezinden, Sasani devletinin Arap Yarımadasındaki son toprağı Aynüttemr'e kadar olan bölgeyi fethedip Irak fütuhatlarını tamamladı.⁷²¹ Bu fetih hareketlerinin sonucunda Müslüman ordusu yüklü miktarda ganimet elde etti.⁷²²

İslâm ordusu, Irak'ta Sasanilere karşı savaşırken bir yandan da Suriye'de Bizans'la mücadele devam ediyordu. Suriye cephesindeki komutanlar Halife'den yardım talep ettiler.⁷²³ Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Hâlid'i Irak cephesinden çağırdı ve Suriye'nin fethi için görevlendirdi.⁷²⁴ Hâlid b. Velîd'in yaklaşık bir yıl süren Irak seferleri böylece son bulmuş oldu.⁷²⁵ Hâlid, emri aldığı anda askerlerine şöyle demiştir: “Emir Halifemizden geldi. Suriye'deki Müslümanlara destek olmam gerekiyor. İnşallah geri geleceğim. Güç yalnızca Allah'ındır. Sasanilere üstünlüğü kaybetmeyin. Durum gerektirirse Sasanilerle savaşmaktan çekinmeyin. Yardım ve zafer aziz olan Allah'tandır.”⁷²⁶

Hâlid'den sonra Irak fütuhatı Müsenna b. Harise komutanlığında devam etti. Hâlid'in gitmesi ordunun gücünü ve azmini azaltsa da Sasanilere karşı kurulan üstülük devam etti.⁷²⁷

1.3. Suriye Fetihleri

Halife Şam bölgesindeki komutanlarından Herakleios'un askerlerini Ecnâdeyn'de toplamış olduğu haberini aldı. Bunun üzerine Hâlid b. Velîd'e bir mektup yazıp ondan

⁷¹⁸ Gökalp, *Irak'ın Fethi*, 118.

⁷¹⁹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/22.

⁷²⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 282.

⁷²¹ Kelpetin, “Hz. Ebû Bekir Döneminde Irak Fetihleri”, 284.

⁷²² Kaymaz, *Hz. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi*, 123.

⁷²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 6/508.

⁷²⁴ Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 101.

⁷²⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/22; Kelpetin, “Hz. Ebû Bekir Dönemi Fetihleri”, 284.

⁷²⁶ Gökalp, *Irak'ın Fethi*, 123.

⁷²⁷ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 58.

Irak bölgesini Müsenna'ya bırakmasını ve Suriye'deki birliklerin başına geçmesini istedi.⁷²⁸ Hâlid bin Velîd yanına sekiz yüz asker alıp yola çıktı. Suriye bölgesinde Bizans'a karşı yürütülen mücadelenin seyrini değiştiren önemli hadiselerden biri Hâlid b. Velîd'in bu bölgeye gelmesidir.⁷²⁹

Hâlid, Aynuttemr'den ayrılıp Sandavdâ'ya geldi. Sandavdâ halkı Kindeliler ve Acemlilerden oluşmaktaydı. Buranın halkı cizye vermeyi kabul etmedi. Aralarında çıkan çatışma sonunda Müslümanlar galip gelince cizye ödemeyi kabul etmek zorunda kaldılar.⁷³⁰ Suriye yolu üzerinde yaşayan Benî Taglib b. Vâil kabilesinden bazı zümreler irtidat etmişlerdi. Bunlar Mudayyah ve el-Husayd'da yaşıyorlardı. Hâlid onlarla da savaştı ve bu kabileden çok sayıda esir aldı. Esirleri Medine'ye gönderdi.⁷³¹

1.3.1. Dûmetülcendel (12/634)

İslâm ordusu Dûmetülcendel'e ulaştı.⁷³² Burası Dumaşk'a yedi günlük, Medine'ye ise on beş günlük mesafedeydi. Arap yarımadasının ortasında bulunduğundan stratejik bir konuma sahipti. Hem ticari önemi vardı hem de Suriye'nin giriş kapısı sayılıyordu. Hâlid b. Velîd burayı almadan ilerlemenin doğru olmadığını biliyordu.⁷³³ Arkada düşman bırakmak İslâm ordusunun üç cepheden kuşatılması demek olurdu. Hâlid b. Velîd buraya daha önceden de gelmiş, liderleri Ükeydir ile görüşüp Hz. Peygamber döneminde İslâm devletine bağlanmalarını sağlamıştı. Ükeydir antlaşmayı bozup irtidat ettiğinden Hâlid b. Velîd tekrar aynı surların önüne gelmişti. Ükeydir bu sefer antlaşmayı reddetti ve savaş başladı. Sonunda Müslümanlar galip geldi ve Dûmetülcendel ikinci kez fethedildi.⁷³⁴

1.3.2. Kurâkır'dan Süva'ya

Hâlid b. Velîd Bizanslıların haberi olmadan Suriye'ye daha hızlı ulaşabilmek için çöl yolunu tercih etti.⁷³⁵ Bu yolda su sıkıntısı vardı ve binlerce askerden oluşan orduyu

⁷²⁸ Fatih Özyılmaz, *İslam'ın Suriye'ye Yayılışı (Emevî Dönemi Sonuna Kadar)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 34.

⁷²⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 134.

⁷³⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 130.

⁷³¹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 130.

⁷³² Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 131.

⁷³³ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/23.

⁷³⁴ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 365.

⁷³⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 131; et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/365.

buradan geçirmek çok zor bir işti. Hâlid, Kurâkır'dan Süva'ya giden yolu bilmediğinden Râfi b. Umeyye'nin rehberliğine başvurdu. Râfi, askerlerin çöl yolculuğunun sıkıntılarıyla mücadele edebilmeleri için her birine yanına beş kişilik su almasını tavsiye etti. Yola çıkmadan önce develeri bir süre susuz bırakılmasını, iyice susayan bu develerin sonra kana kana su içmelerine izin verilmesi gerektiğini söyledi. Râfi'nin talimatlarına uyuldu. Rafi yola çıkıldığında geviş getirip susamasınlar diye develerin ağızlarını bağladı. Ordu çölde bir günlük yol geçtiğinde bu develerden beşi kesildi ve karınlarındaki su alındı. Bu su yanlarındaki tatlı suyla karıştırılıp diğer hayvanlara verildi. İslâm ordusu zor şartlar altında çölü beş günde geçti. Son gün su pınarına denk geldiler. Askerler burada bir süre dinlendi ve çöl yorgunluğunu üstlerinden attılar. Rehber eşliğinde sıkıntıları aşan İslâm ordusu sonunda Süvâ'ya ulaştı.⁷³⁶ Böylece planlandığı gibi Bizans ordusu arkadan kuşatılmış oldu. İslâm ordusu hemen akınlara başlayıp Karkısya'ya geçti. Hâlid daha sonra Ereğ'e geldi ve buranın halkıyla antlaşma yapıldı.⁷³⁷

1.3.3. Merc-u Râhit (12/634)

Hâlid b. Velîd, Dimaşk'ın güneyinde bulunan Azrâ köyündeki Merc-u Râhit'e yöneldi. Burası Gassâniler'in kontrolünde askeri bir karargâhtı. Paskalya günü buraya saldırı düzenlendi ve ele geçirildi. Ardından güneye ilerleyerek Kanâr-ı Busrâ'ya geldi. Burada diğer komutanlar Şurahbîl, Yezid b. Ebû Süfyan ve Ubeyde b. Cerrâh'la buluştu. Halife onlara Hâlid'in komutasına girmelerini emretmişti. Bu yüzden herhangi bir itiraz olmadan hepsi onun komutasında Busrâ'ya doğru ilerlediler.⁷³⁸

1.3.4. Busrâ (12/634)

İslâm ordusu Busrâ'nın etrafını kuşattı. Surların dışında yaklaşık üç bin Rum askeri İslâm ordusuna karşı direnseler de bir süre sonra kalelerine geri çekildiler.⁷³⁹ Busrâ halkı savaşmanın bir yere varmayacağını anlayınca elçi gönderip Müslümanlarla antlaşma yapmak istediklerini bildirdiler.⁷⁴⁰ Görüşmeler sonucu mal, can güvenliği karşılığında adam başına bir dinar ve bir cerip buğday cizye vermek üzere antlaştılar.⁷⁴¹

⁷³⁶ Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 156.

⁷³⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 131.

⁷³⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 131; Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 156.

⁷³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/375.

⁷⁴⁰ Kelpetin, "Hz. Ebû Bekir Dönemi Fetihleri", 156.

⁷⁴¹ Bakırcı, *İslam Hukuku'nda Cizye*, 18.

Busrâ kısa sürede fethedilmiş oldu. İslâm ordusu Havrân'a doğru ilerledi. Orası da kısa sürede Müslümanların hakimiyetine girdi.⁷⁴² Hâlid, Amr b. As'ın yardımına gitmek için yola çıktı. Amr, birliğiyle Filistin yakınlarındaki "Arabe" mevkiinde onları bekliyordu. Böylece Hâlid b. Velîd'in kumandası altında dört komutan birleşmiş oldu. Bu sırada Rum askerler; Antakya, Kınnesrîn, Halep ve Humus'ta toplanmışlardı.⁷⁴³

1.3.5. Ecnâdeyn Savaşı (13/634)

Müslümanlar, Ecnâdeyn'de "Cilik" denilen mevkiye geldiler. Ecnâdeyn, Filistin'de Beytü'l-Cibrin ile Remle arasında bir yerdir.⁷⁴⁴

Hâlid b. Velîd, askerlerine teşvik edici bir konuşma yaptı. Konuşmasının sonunda Müslüman kadınları övdü. Onları, kaçan askerleri geri döndürmekle görevlendirdi.⁷⁴⁵ Bu hanımlar arasında Ümmü Hâkim de vardı.⁷⁴⁶ Ümmü Hakim'in annesi Hâlid'in kız kardeşi Fâtıma, babası Ebû Cehil'in kardeşi Hâris b. Hişâm'dır. Ümmü Hâkim, Hâlid'in amcasının oğlu İkrime b. Ebû Cehil ile evliydi.⁷⁴⁷

Hâlid askerlere yaptığı konuşmadan sonra komutanlarına dönüp onlara ordunun nizamının nasıl olacağını anlattı. Hâlid, merkez kuvvetlerine Ebû Ubeyde'yi, sağ kuvvetlere Muaz b. Cebel'i, sol birliklere Saîd b. Zeyd'i ve süvari birliklerine Saîd b. Zeyd'i kumandan tayin etti. Öncü birliklerin başında da 4 bin askeriyle Yezid b. Ebû Süfyan'ı atadı. Yüz bin kişilik büyük bir Rum ordusu toplanmış Müslümanları beklemekteydi.⁷⁴⁸ İslâm ordusu ise 20-24 bin askerden ibaretti. Hâlid Rumların üzerine hemen saldırmadı.⁷⁴⁹ Savaşta, ilk hamleyi Rumlar yaptı. Böylece Hz. Ebû Bekir'in vefatına 23 gün kala başlamış oldu.⁷⁵⁰

Rum ordusunun başında Kabkalar vardı. Bu komutan İmparator Herakleios'un kardeşidir. İmparator onu Şam emirlerinin başına getirmek istiyordu. Kabkalar, casusluk

⁷⁴² Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 133.

⁷⁴³ Çelik, *H. Ebu Bekir Dönemi (Dini Sosyolojik Yaklaşım)*, 87.

⁷⁴⁴ Hakkı Dursun Yıldız, "Ecnâdeyn Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/385; Neamah, *Raşit Halifeler Döneminde Irak'ın Fethi ve Kitap Ehli ve Mecusilerle İlişkiler*, 47.

⁷⁴⁵ Yıldız, "Ecnâdeyn Savaşı", 10/385.

⁷⁴⁶ Aynur Uraler, "Ümmü Hakîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/319.

⁷⁴⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 10/283.

⁷⁴⁸ Mehmet Akbaş, "Hz. Ömer Dönemi Fetihleri", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* 1 (2018), 421.

⁷⁴⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 135.

⁷⁵⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 334.

yapmak üzere bir Arap'ı görevlendirdi. Bu kişi Müslüman askerlerin arasına karıştı ve bir geceyi orada geçirdi. Casus, Kabkalar'ın yanına döndüğünde şöyle dedi: “Onlar gece derviş gündüz savaşçıdır. Hırsızlık yapan kim olursa olsun ellerini keserler. Bunu aralarında adaleti ayakta tutmak için yaparlar. Onlarla savaşmak akıllıca değildir. Bizim için yerin altı üstünden daha hayırlıdır.”⁷⁵¹

Ecnâdeyn savaşı yaklaşık 4-5 gün sürdü. Savaşın şiddetlendiği sırada Ümmü Hakîm, eline çadır direği alarak dört Rum askerini öldürdü. Sonunda zafer Hâlid'in uyguladığı şaşırtma taktikleri ile Müslümanların oldu. Savaş sonunda Müslümanlardan 75 kişi şehit oldu. Rumlardan ise komutanları Kabkalar'la birlikte 3 bin Rum askeri öldürüldü.⁷⁵² Kalan askerlerden bir kısmı Kayseriye, Kudüs ve Dımaşk'a kaçtı. Kaçamayanlar ise esir alındı. Hâlid haberci gönderip savaşın sonucunu Medine'ye bildirdi.⁷⁵³

Rum ordusunun Ecnâdeyn'de büyük kayıp verdiğini duyan İmparator Herakleios, Humus topraklarını terk edip Antakya'ya geçti.⁷⁵⁴ İmparatorları kaçan Rum halkı bölgeyi yavaş yavaş boşatmaya başladılar. Onların boşalttığı evlere Müslümanlar yerleşti. Bu zafer sayesinde Sûriye'nin kapıları Müslümanlara sonuna kadar açıldı.⁷⁵⁵

Ecnâdeyden sonra Rumlar, Fevvâre bölgesinde bulunan Yâkûsa vadisinde asker toplamaya başladılar. Hâlid, güç toplamalarına fırsat vermeden üzerlerine saldırdı.⁷⁵⁶ Çatışmalar sürerken Hâlid'e Medine'den bir mektup geldi. Bu mektup, Müslümanların Halifesi Hz. Ebû Bekir'in vefat haberini bildiriyordu. Hâlid haberi askerlerine hemen duyurmadı ve Yâkusa da suren çatışmanın bitmesini bekledi. Savaş Müslümanların zaferiyle sonuçlanınca Hz. Ebû Bekir'in 22 Cemaziyelevvel'de (Ağustos 634) vefat ettiği orduya duyuruldu.⁷⁵⁷

Hz. Ebû Bekir; cesur, vakarlı, dikkatli ve sabırlıydı. Görevlendirme yaparken Hz. Peygamber gibi liyakate önem verirdi.⁷⁵⁸ Ülke sınırlarının savunulmasında ve dış

⁷⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/362.

⁷⁵² Akbaş, “Hz. Ömer Dönemi Fetihleri”, 422.

⁷⁵³ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 335.

⁷⁵⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 135.

⁷⁵⁵ Akbaş, “Hz. Ömer Dönemi Fetihleri”, 422.

⁷⁵⁶ Özyılmaz, *İslam'ın Suriye'ye Yayılışı (Emevî Dönemi Sonuna Kadar)*, 39.

⁷⁵⁷ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/408.

⁷⁵⁸ Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 110.

tehditlerin önlenmesinde büyük başarı gösterdi. İslâm'ın farklı coğrafyalara yayılmasının sağladı. Hz. Ebû Bekir, Suriye ve Irak tarafında başlattığı ve başarıyla sonuçlanan seferleriyle yeni fetihlerin yolunu açtı. Onun komutanlarına yaptığı tavsiyeler, yazdığı mektuplar İslâm cihat anlayışının uygulanmasında mihenk taşlarından biri olmuştur.⁷⁵⁹

Hz. Ebû Bekir'in en önemli başarısı, İslâm kardeşliğini kabilecilikten daha etkin hâle getirmesidir. O, döneminin iki büyük imparatorluğu Bizans ve Sasaniler'e karşı yürütülen mücadelede önemli başarılar kazanmıştır.⁷⁶⁰ Bu fetihler sayesinde Müslümanlar müthiş bir özgüvenle yeni fetihlere yönelmiştir. Sonuç olarak ilk halife Hz. Ebû Bekir, yeni bir ideoloji etrafında toplanan, maddi ve manevi kazançla motive olmuş, azimli Müslüman grubun desteğini alıp etkin bir yayılımcı politika izlemiştir. Komşu ülkelerin zayıflıklarını kullanarak büyük başarılar elde edilmesini sağlamıştır.⁷⁶¹

---

⁷⁵⁹ Algül, “Hz. Ebû Bekir'in Hicretten Vefatına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, 120.

⁷⁶⁰ Shoufany vd., “Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar”, 281.

⁷⁶¹ Shoufany vd., “Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar”, 290.

2. HZ. ÖMER DÖNEMİ

Hiz. Ebû Bekir vefat etmeden önce yerine Hiz. Ömer'i tayin etti ve ona Şu tavsiyede bulundu: "Sasaniler ile mücadele etmeye devam et. Şam bölgesi fethedilirse Hâlid'i Irak'a yolla. Çünkü o bu bölgeyi tanıyor ve Sasanilerle savaşmayı iyi biliyor."⁷⁶²

Hiz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Hiz. Ömer ciddi bir muhalefetle karşılaşmadan İslâm Devleti'nin yeni halifesi oldu.⁷⁶³

Hiz. Ömer, Cahiliye Dönemi'nde elçilik yaptığı, Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebûbekir dönemi olaylarına yakinen şahit olduğu için devlet yönetiminin iç ve dış meselelerinde tecrübe sahibiydi.⁷⁶⁴ Hiz. Ömer, döneminin siyasal dengelerini iyi bilen biri olarak yeni halife oldu.⁷⁶⁵

Hiz. Ömer, halife olduğu sırada İslâm ordusu Irak ve Suriye cephelerinde savaşmaya devam ediyordu. Hiz. Ömer, Hiz. Ebû Bekir döneminin fetih politikasını sürdürdü. Suriye ve Irak cephelerinde mücadelelere devam ettiği gibi takviye birliklerle destekledi.⁷⁶⁶

Hiz. Ömer dönemi İslâm tarihi için önemli bir dönemdir. Medine ve Mekke'de kök salan İslâm Devleti Ortadoğu'dan Güneydoğu Anadolu coğrafyasına; Şam, Irak, İran, Mısır ve el-Cezire'ye kadar uzandı.⁷⁶⁷

2.1.Şam Bölgesi Fetihleri

Şam bölgesinin fethi, el-Cezire ve Kafkaslara uzanacak fetih hareketleri için önemliydi. Bu fetihlerin bir kısmı Hâlid b. Velid ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh komutasında gerçekleşti.⁷⁶⁸

⁷⁶² Adnan Demircan, "Hiz. Ebû Bekir'in Vefatı", *Hazreti Ebu Bekir*, (2019), 192.

⁷⁶³ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/409.

⁷⁶⁴ Cahit Külekçi, "Hiz. Ömer'in Hâlid b. Velid ile İlişkisi", *Uluslararası Hiz. Ömer Sempozyumu II* (2018), 43.

⁷⁶⁵ İsrail Balcı, "Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hiz. Ömer", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2003), 187.

⁷⁶⁶ İsrail Balcı, "Hiz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi: Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20-21 (2005), 170.

⁷⁶⁷ Cuma Karan, "Hiz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda el-Cezire Futuhatı", *Uluslararası Hiz. Ömer Sempozyumu I* (2018), 501.

⁷⁶⁸ Ali İpek, "Şam'dan Kars'a Fetih Ordusu", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2015), 43.

2.1.1. Mercu's-Suffer Savaşı (14/635)

Rum ordusu Ecnâdeyn'de kaybettikten sonra tekrar toparlanmaya çalışıyorlardı. Bu sırada Hz. Ömer, Hâlid b. Velîd'e Dımaşk'a doğru yürümesini emretti. Çünkü Dımaşk Şam bölgesinde Bizans hakimiyetinin kalesiydi. Hicri 14 yılında (635) Dımaşk'a doğru ilerleyen İslâm ordusu, Mercu's-Suffer mevkiinde Herakleios'un takviye olarak gönderdiği Rum birliğiyle karşılaştı.⁷⁶⁹ Burada çıkan çatışmada İslâm ordusundan dört bin asker yaralandı. Savaşın sonunda Müslümanlar galip geldi. Mağlup olan Rum askerleri kaçıp Dımaşk'a ve Beytü'l-Makdis'e sığındılar. Bu savaş ile Ecnâdeyn arasında 20 gün vardı. Hâlid b. Velîd'in komutasında Mercu'Suffer fethedilmiş oldu. İslâm ordusu burada on beş gün kalıp Dımaşk'a doğru yola çıktı.⁷⁷⁰

2.1.2. Fihl Savaşı (13/634)

Fihl, Ürdün'ün Beysan şehri yakınlarında yer alıyordu. Müslümanlar burada kendilerini bekleyen 80 bin kişilik Rum ordusuyla karşılaştılar. Başkumandan Hâlid, öncü birliklerin başına geçti. Dırâr b. Ezver süvarilerin, İyaz b. Ganm piyadelerin ve Şürahbil b. Hasene artçı birliklerin komutanıydı. Ordunun sağ ve sol cenahını Amr b. As ve Ebû Ubeyde yönetiyordu.⁷⁷¹

Şürahbil b. Hasene, geceleri uyumayıp nöbet tutuyordu. Yine nöbet tuttuğu bir gece Rumlar ani baskın düzenledi. Ertesi günün gecesine kadar süren bu çatışmada Rumlar zor durumda kaldı ve çekildiler.⁷⁷² Müslümanlar, kaçan Rum askerlerinin peşine düştü. Mukavemeti kırılan Rum ordusu ağır bir hezimete uğradı. Onlardan çok azı canını kurtarabildi.⁷⁷³ Böylece Müslümanların galibiyetiyle savaş sonlanmış oldu. Amr b. As ve Şürahbil b. Hasene komutasındaki birlikler Hâlid'in emriyle ordudan ayrılıp Ürdün'e doğru yola çıktılar.⁷⁷⁴

2.1.3. Dımaşk (14/635)

Şam bölgesinde Hristiyanların bazı kutsal mekânları vardı. Buralarda Hristiyan nüfus fazlaydı. İslâm ordusu, Hristiyan halkın yaşadığı şehir ve köylerde antlaşmalar

⁷⁶⁹ Özyılmaz, *İslam'ın Suriye'ye Yayılışı (Emevî Dönemi Sonuna Kadar)*, 39.

⁷⁷⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 140.

⁷⁷¹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 136.

⁷⁷² et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/60.

⁷⁷³ Akbaş, "Hz. Ömer Dönemi Fetihleri", 424.

⁷⁷⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/55.

yapıyor onlara cizye uyguluyordu. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir döneminde alınan cizye miktarını arttırdı. Cizye'ye et yağı, buğday ve bal gibi ürünler de ekledi.⁷⁷⁵

Herakleios, Humus'da bulunduğu sırada Hâlid b. Velîd ve Ebû Ubeyde Dımaşk önlerine kadar geldiler. Ordu ikiye ayrıldı. Hâlid b. Velîd'in emrindekiler doğu kapısına, Ebû Ubeyde komutasındaki ise Câbiye kapısına dayandı.⁷⁷⁶ Humus bölgesinden Dımaşk'e yardım için çıkan Rum birliklerini Müslümanlar bertaraf etti. Bu savaşta Hâlid b. Velîd tarafından ağaç ve demirden yapılan Süllemu'l-Hisar kullanıldı. Süllemu'l-Hisar ile askerler surlarla aynı hizaya kadar çıkar ve kaleden içeri girerlerdi.⁷⁷⁷

Dımaşk kuşatması uzun sürdüğü için halk bunalmıştı. Kuşatma devam ederken Hâlid, başpapazla görüştü. Başpapazı teslim olmaya ikna etti.⁷⁷⁸ Bir gece başpapaz şehrin doğu kapısını açıp Müslümanları içeriye aldı.⁷⁷⁹ Böylece 75 gün süren Dımaşk kuşatması son buldu.⁷⁸⁰

Müslümanların şehri fethetmesini sevinçle karşılayanlar olduğu gibi şehri terk edenler de oldu. Bazı Bizanslı komutanlar ve Herakleios'un kızı şehri terk ederek Antakya'ya imparatorun yanına gittiler. Müslümanların bir kısmı onlardan boşalan yerlere yerleştiler.⁷⁸¹

Sonunda Hâlid, şehre girmeye muvaffak oldu.⁷⁸² Hâlid b. Velîd bazı Rum askerleriyle çarpıştı ve onları öldürdü. Bunun üzerine Rumlar, Ebû Ubeyde'den Hâlid'e karşı kendilerini korumasını istediler. Hâlid ve şehrin dini lideri Patrik el-Mansûr b. Sercûn arasında antlaşma yapıldı. Böylece Dımaşk'te bulunan Rumlar Müslümanların himayesine girdi.⁷⁸³

---

⁷⁷⁵ Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitâpla İlişkiler ve Tehcîr* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006) ((TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)), V, 131 y./75.

⁷⁷⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/56.

⁷⁷⁷ Halit Çil, "Hz. Ömer Döneminde Ordunun Silahları ve Lojistiği", *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 37 (2013), 10.

⁷⁷⁸ İsrail Balcı, *Hz. Ömer Döneminde Diplomasi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002), 278.

⁷⁷⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 144.

⁷⁸⁰ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/56.

⁷⁸¹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 145.

⁷⁸² et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/410.

⁷⁸³ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 146.

Antlaşmaya göre onların canlarına, mallarına dokunulmayacak, kiliseleri ve şehrin surları yıkılmayacaktı.⁷⁸⁴ Antlaşma metni şöyleydi:

Dımaşk ve çevresinde kilise inşa etmeyeceğiz. Müslüman mahallelerindeki kiliselerimizi tekrar onarmayacağız. Kiliselerimize Müslümanların girmesini engellemeyeceğiz.⁷⁸⁵ Kiliselerin kapısı yolculara her zaman açık olacak. Hem casuslara hem Müslümanları kandıranlara yardım etmeyeceğiz. Çanlarımızı yüksek sesle çalmayacağız. Kiliseye haç asmayacak, dualarımızı yüksek sesle yapmayacağız. Müslümanların yanından geçerken haçlarımızı ve kutsal kitabımızı çıkarmayacağız. Bizler, bu şartlara uyarız Allah'ın ahdi, Hz. Peygamber'in, halifelerinin ve müminlerin zimmetinde kalırız.⁷⁸⁶

Rumlar antlaşma maddelerinden birini bozarlarsa zimmetleri kalkacaktı. Bu antlaşma Hıristiyanlarla yapılan diğer antlaşmaların temelini oluşturmuştur.

Böylece Dımaşk Müslümanların oldu ve Bizans'ın Şam bölgesindeki hakimiyet güce zayıfladı. Dımaşk muhasarası devam ederken Hz. Ömer'den bir mektup geldi. Bu mektupta Hâlid'in başkomutanlıktan azledilip Ebû Ubeyde'nin yerine geçtiği yazılıydı. Ubeyde mektubu aldığı anda Hâlid'e söylemekten çekindi. Dımaşk fethinin gerçekleşmesini bekledi. Dımaşk fethi tamamlanınca Ebû Ubeyde mektubu Hâlid'e verdi ve halifenin emrini ona bildirdi.⁷⁸⁷

Yeni başkumandanın Ebû Ubeyde olduğunu öğrenen bazı kimseler Hâlid'in Rumlarla yaptığı antlaşmanın geçersiz olduğunu öne sürdülerse de Ebû Ubeyde bunu kabul etmedi. Antlaşmanın geçerliliği devam etti.⁷⁸⁸

İslâm ordusu, Bizans'ın büyük bir orduyla kendilerine doğru geldiği haberini aldı. Bu yüzden Dımaşk'te çok durmadı ve Dımaşk'ın batısına doğru ilerledi.⁷⁸⁹

Dımaşk fethinden sonra başkomutan olarak Ebû Ubeyde'yi görmekteyiz. Hâlid emre uyarak Ebû Ubeyde'nin komutasında cihat etmeye devam etti. İslâm devletine

⁷⁸⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 145.

⁷⁸⁵ İbn Kesîr Hıristiyanlara bırakılan 14 kilisenin isimlerini şu şekilde sıralamaktadır: "Mikaslat, Kureyşliler yolunun başındaki küçük kilise, Daru'l-Battih'deki eski kilise, Beni Nasr yolundaki kilise, Pavlos Kilisesi, Daru'l-Vekale Kilisesi, Derbu's-Sekîl yolundaki kilise, iki yerde bulunan Yakubî kiliseleri, Haçlı Kilisesi, Meryem Kilisesi, Yahudi Kilisesi, Derbu'l- Belağa'daki Yahudi Kilisesi, Samira Kilisesi (a.g.e. İbn Kesir, VII, 40-41).

⁷⁸⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 174.

⁷⁸⁷ Murat Akarsu, "Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 81.

⁷⁸⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 144.

⁷⁸⁹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/153.

küsüp mücadeleyi bırakmadı. Ebû Ubeyde, Hâlid'in askeri dehasının farkında olduğundan onu öncü birliklerin başına atadı. Hâlid, azledilmesine rağmen hiçbir itirazda bulunmadı. Çünkü Müslümanlar arasında fitne ve karışıklık çıkarmak istemiyordu.⁷⁹⁰

2.1.4. Mercu'r-Rum Savaşı (15/636)

Başkomutan Ebû Ubeyde, Hâlid ile birlikte Herakleios'un bulunduğu Humus'a doğru ilerledi. İslâm ordusunun geldiğini haber alan Herakleios, Mercu'r-Rum'da askerlerini topladı. O sırada Dımaşk'ın batısına doğru ilerleyen İslâm ordusu da Mercu'r-Rum'a ulaştı. Burada iki ordu karşı karşıya geldi ve savaş başladı.⁷⁹¹

Şenes adındaki komutanın yönettiği birlikler İmparator Herakleios'a yardım için bölgeye intikal etti. Ebû Ubeyde Şenes'in, Hâlid ise Mercu'r-Rum'da bulunan Rum ordusunun üzerine yürüdü. Mercu'r-Rum'da bulunan Rum ordusu Dımaşk'a doğru yöneldi. Bunun üzerine Yezid b. Ebû Süfyan bu birlikleri Dımaşk'e ulaşmadan durdurdu. Mercu'r-Rum'daki birlikleri yenen Hâlid, Yezid'e yardım için yetiştirdi ve Rum birliğini arkadan kuşattı. Rum ordusu büyük bir hezimete uğradı. Çok az sayıda asker savaştan sağ kurtuldu. Bu savaşta elde edilen ganimetler savaşın şanlı komutanları Yezid ve Hâlid'e takdim edildi. Ganimet dağıtımı yapıldıktan sonra Yezid Dımaşk'a, Hâlid başkumandanın yanına döndü. Hâlid döndüğünde Ebû Ubeyde'yi Şenes ile savaşıırken buldu. Hâlid'in gelmesiyle canlanan İslâm ordusu Şenes'i yenmeyi başardı.⁷⁹²

2.1.5. Yermük Savaşı (15/636)

Yermük savaşı, Şam bölgesinde Bizans ve Müslümanlar arasında yapılan ikinci büyük savaştır. Savaş Ürdün topraklarında Huvvârin yakınında bulunan Yermük Irmağı kenarında gerçekleştiği için bu ismi almıştır.⁷⁹³

Herakleios, Müslümanlara karşı 60.000 kişilik orduyu toplayıp gönderdi. Bu sırada Ebû Ubeyde, Câbiye'deydi. İslâm ordusu, Bizans ordusunun kalabalık olduğu haberini alınca savaşmak için daha elverişli olan Yermük'e çekildi. Rumlar'da onları takip edip Yermük'e geldiler. İslâm ordusu 24.000 askerden oluşuyordu.⁷⁹⁴

⁷⁹⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 144.

⁷⁹¹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/153.

⁷⁹² et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/153.

⁷⁹³ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 158.

⁷⁹⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/33.

Rum ordusunun piyade birlikleri gruplara ayrılmış ve ayakları birbirine bağlanmıştı. Bu, savaşın sıkıntılı anında askerlerin kaçmasını engellemek için yapılıyordu. Rum ordusunun başında Bâhân vardı. İslâm Ordularının baş kumandanı Ebû Ubeyde olmasına rağmen bu savaşta komutayı tekrar Hâlid aldı. Rivâyete göre bunu Hâlid teklif etmiş, Ebû Ubeyde de kabul etmişti. Savaş başlamadan önce Müslümanlar ve Rumlar arasında bazı görüşmeler gerçekleşmiş ama bir sonuç alınamamıştır.⁷⁹⁵

Bu görüşmeler Hâlid b. Velîd ve Bizans elçisi Cerece (George) arasında oldu. Cerece İslâm'ı merak etti ve bu yeni din hakkında sorular sordu. Aralarında geçen konuşma şöyledir:

Cerece Hâlid'e Seyfullah dendiğini duyunca bunun anlamını sordu. Hâlid, 'Allah'ın Kılıcı demek,' dedi. Cerece tam olarak anlamayıp, 'Allah size düşmanınızı hezimeye uğratacağınız bir kılıç mı verdi?' diye sordu. Hâlid durumu izah etti ve 'Allah bize peygamberini gönderdi. O bizi İslâm'a çağırırdı. Fakat bazılarımız ona karşı koyarken bazılarımız da ona tabii oldu. Başta ben de onu yalanlamıştım. Daha sonra Allah bizi hidayete erdirdi,' dedi. Cerece, 'Yani artık sen Allah'ın müşriklere çekilmiş kılıcısın. Beni İslâm hakkında bilgilendir,' dedi. Hâlid ona Kelime-i Şehadeti öğretti ve İslâm'ı anlattı. Cerece Müslüman olmazsa ne olacağını sordu. Hâlid ya cizye vermeyi kabul etmeleri gerektiğini ya da mecbur savaşacaklarını söyledi. Cerece, eğer Müslüman olursa durumunun ne olacağını, ecir ve ganimet alıp alamayacağını sordu. Hâlid, 'Eğer Müslüman olursan diğer Müslümanlar gibi karşılanacaksın fakat ecrin daha fazla olacaktır. Çünkü Hz. Peygamber'i görüp tabii olanlar ondan mucizeler gördüğünden inanmaktan başka çareleri yoktu. Peygamber'i görmeden ona iman edenler eğer samimilerse ecirleri bizimkinden çok olur. Yani sen bizden faziletli olursun,' dedi. Cerece Hâlid'in sözlerinden etkilendi. Onun kendisini aldatmadığını, sözü eğip bükmediğini söyledi.⁷⁹⁶

⁷⁹⁵ Başka bir rivâyette bu olay farklı bir şekilde geçmektedir. Bizans elçisi Cerece Müslümanların namaz kıldığını gördü ve İslâm'ı merak etti. Ebu Ubeyde'ye Hz. İsa hakkında bazı sorular sordu. Ebu Ubeyde ona Nisâ Sûresi'nin 171-172. Ayetlerini okuduktan sonra sorularına cevap vermiştir. Bizans elçisine şu ayetleri okudu: "Ey Ehl-i Kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçekten başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesîh, ancak Allah'ın resûlüdür. Ne Mesîh ve ne de Allah'a yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan geri dururlar." Elçi, okunan ayetlerden ve Ebu Ubeyde'nin cevaplarından etkilenmiş ve Kelime-i şehâdet getirip Müslüman olmuştur. bk: Sönmez, "Hz. Ömer'in Arap Yarımadası ve Çevresindeki Hıristiyanlarla Münasebetleri", 269.

⁷⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/378.

Cerece ayağa kalkıp kalkanını ters çevirdi ve Hâlid'e yaklaşıp Kelime-i Şehadet getirdi. Hâlid ona abdest almayı ve namaz kılmayı öğretti.⁷⁹⁷ Böylece Cerece İslâm ordusunun saflarına geçti. Ertesi gün Hâlid b. Velîd, Bizans'ın karargâhına barış görüşmeleri için gittiyse de herhangi bir sonuç alamadı.⁷⁹⁸

Hâlid b. Velîd, görüşmeler sırasında Bizans ordusunu gözlemledi. Bizans ordusunun tabyalar yaptığını gördü. Tabya, bir yeri savunmak için yapılan ve içine silah konulan korunaklı bir yapıdır. Hâlid b. Velîd de bin kişilik 40 tane bölük hazırladı. İslâm ordusunu kerâdis nizamına soktu. Merkezi bölüklerin başına Ebû Ubeyde'yi, sol bölüklerin başına Yezid b. Ebû Süfyan'ı, sağdaki birliklerin başına ise Amr b. As ve Şurahbil b. Hasane'yi getirdi.⁷⁹⁹

İki tarafta savaş düzenine geçti. Savaş başlamadan önce taraflar mübareze talep ettiler. İki ordunun komutanları, Hâlid ve Mahan karşı karşıya geldiler. Hâlid rakibini mağlup etti.⁸⁰⁰

Yapılan mübarezeden sonra Hâlid'in emriyle İkrime b. Ebû Cehil ve Ka'ka b. Amr Rum ordusuna saldırıya geçti. Rumlar ani manevralarla Müslümanlara ağır darbeler indiriyordu. Çarpışma akşama kadar devam etti. Savaşın başında İslâm ordusu dağılmaya başladı. Hâlid atına binerek orduyu topladı ve Rum ordusunu geri püskürttü. Hâlid ve Cerece beraber çarpışarak Rum ordusunun mağlup olmasını sağladılar. Günün sonunda Müslümanlar üstünlüğü ele geçirdi. Cerece bu savaşta şehit düştü.⁸⁰¹

Rumların kaçmaya çalıştığını gören Hâlid peşlerine düştü. Neticede Rumlar büyük kayıplar verdi ve Müslümanlar zafer kazandı.⁸⁰²

Savaş sonunda Müslümanlardan 3.000 kişi şehit düştü. Bizans ordusundan ise 70.000 asker öldü. Yenilgi haberini alan İmparator Herakleios Şam topraklarını terk etti.⁸⁰³

⁷⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/378.

⁷⁹⁸ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/35.

⁷⁹⁹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/34.

⁸⁰⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 351.

⁸⁰¹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/35.

⁸⁰² Asiler, *İslam Tarihinde İşkençe (Emevilere Kadar)*, 84.

⁸⁰³ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/36.

Bu önemli savaşa Müslüman kadınlar da katılmıştır. Kadınlar arasında Ebû Cehil'in eşi Ümmü Hâkim bnt. Haris ve Hâlid b. Velîd'in kız kardeşi Fatıma bnt. Velîd'de bulunmaktaydı. Onlar Müslüman askerileri cesaretlendirmeye ve karargahı korumaya çalışıyorlardı.⁸⁰⁴

Müslümanlar bu savaşta büyük ganimetler elde ettiler. Yermük savaşı sonrası Bizans, bu topraklarda üstünlüğü tamamen kaybetti. Bu savaştan sonra Müslümanlar bölgede güçlü bir mukavemetle karşılaşmadan ilerlediler.⁸⁰⁵

2.1.6. Humus'ın Fethi (15/636)

Kaynaklarda Humus'ın iki kere fethedildiği geçmektedir. Bunlardan biri Yermük Savaşından önce diğeri ise sonradır. Dimaşk muhasara altındayken Rumlar Humus'dan yardım almışlardı. Stratejik bir konumu olan Humus'ı fethetmek önemliydi. Ebû Ubeyde, Hâlid ve Amr b. As birleşip Humus'a doğru yola çıktılar. İslâm ordusu önce Ba'lbek'i sonra da Humus'ı ele geçirdi. Savaşın sonunda cizye vermeleri karşılığında mallarını, canlarını, evlerini ve kiliselerini korumak üzere antlaşma yapıldı.⁸⁰⁶ Humus'ın ilk fethi böyle gerçekleşti. Antlaşma sağlandıktan sonra Müslümanlar Yermük savaşına katılmak için şehri boşaltmak zorunda kaldı ve orada güvenliği sağlayacak Müslüman bir birlik kalmadı. Müslümanlar şehirden çıkarken topladıkları cizyeleri Humus halkına geri iade etti.⁸⁰⁷

Yermük Savaşından sonra Ebû Ubeyde, başkumandanlığı Hâlid'den tekrar devraldı. Hâlid b. Velîd öncü birliklerin başına geçti. Humus, Ebû Ubeyde'nin kumandanlığında hicri 15 (636) yılında tekrar fethedildi.⁸⁰⁸ Bu fetihden sonra şehrin en büyük kilisesi olan Yuhanna Kilisesi'nin bir kısmı camiye çevrildi.⁸⁰⁹ Müslümanlar ve Humuslular aralarında:

Yeni kilise ve havra yapmayacakları, eski kilise ve havralardan bir kısmını yıkmayıp Müslümanlara bırakacakları, bölgede yolunu şaşırın Müslümanlara yollarını gösterecekleri,

⁸⁰⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 10/283.

⁸⁰⁵ Cahit Külekçi, "Hz. Ömer'in Hâlid b. Velîd ile İlişkisi", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu II* (2018), 49.

⁸⁰⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/153.

⁸⁰⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 160.

⁸⁰⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 158.

⁸⁰⁹ Robert Mantran, "Hıms", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), XVIII/371.

*nehri üzerinde köprü yapacakları, yolcu olan Müslümanları üç gün misafir edecekleri, Müslümanlara sövmeyecekleri ve onlara zarar vermeyecekleri, kurulan Müslüman mahallerinde haç çıkartmayacakları ve domuz bulundurmayacakları, ezan zamanı çan çalmamaları, silah taşımamaları üzerine antlaştılar.*⁸¹⁰

İmparator Herakleios, hezimet haberini alınca adım adım geri çekilmeye başladı. Önce Ruha'ya (Şanlıurfa), sonra Şimsat'a (Samsat) oradan da baş şehri Konstantiniyye'ye gitti. İmparator Ruha'dan ayrılırken yüksek bir tepeye çıkıp şöyle demiştir: “Elveda sana Ey Suriye elveda. Ebediyyen elveda.” Gerçekten de bu veda Herakleios için ebedi bir veda oldu.⁸¹¹ O, geçtiği şehirleri tahrip ederek Suriye'yi ve el-Cezire'yi terk etti.⁸¹²

2.1.7. Kınnesrîn'in Fethi (16/637)

Ebû Ubeyde, Humus'ın fethedilmesinden sonra Hâlid'i Kınnesrin'e gönderdi. Hâlid b. Velîd emre uyup Kınnesrîn'e doğru ilerlerken Herakleios'un sağ kolu Mînas komutasındaki bir birlikle karşılaştı. Aralarında çıkan savaş sonunda Minas öldürüldü ve Rumlar yine yenildi. Bu ağır yenildi sonucunda kurtulan Rum askerleri Kınnesrin'e sığındılar. Hâlid b. Velîd Kınnesrin'e ulaşip kaleyi tamamen kuşattı ve giriş çıkışları kapattı. Muhasara sırasında Hâlid kaledekileri, “*Bulutların üstünde bile olsanız Allah ya bizi yanınıza çıkarır ya sizi aşağı indirir, kurtulamazsınız,*” diyerek tehdit etti. Kale halkı fazla dayanamayıp sulh talep ettiler. Humuslularla yapılan antlaşmanın aynısı Kınnesrînlilerle de yapılmıştır.⁸¹³

Fetihlerle beraber İslâm Devleti'nin sınırları çok genişledi. Halife yürütme görevini ülkenin her yerinde yerine getirememekteydi. Hz. Ömer, bu sorunu çözmek için ülkeyi bölgelere ayırdı ve bölgelerin yürütme işlerini atadığı valilere verdi. Valiler yürütme görevlerini Halife'nin emirleri doğrultusunda yapmaya başladılar. Hz. Ömer devlet idaresini 3 bölgeye ayırdı. Bunlar; Başta Basra ve Kufe'den oluşan Irak, Humus

⁸¹⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 201.

⁸¹¹ Karan, “Hz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda el-Cezire Futuhâtı”, 507.

⁸¹² et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/154.

⁸¹³ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 163.

ve Dımaşk'ten oluşan Şam, Yukarı Mısır yani İskanderiye ve Fustat'tan oluşan Libya ve İran'dır.⁸¹⁴

Bu bölgelerde genel bölge valisi olduğu gibi her şehre ayrı vali de atanıyordu. Örneğin Humus valisi Ebû Ubeyde'ye bağlı olarak Hâlid b. Velîd Kinnesrin valisi olmuştur.⁸¹⁵

Kinnesrin Hâlid'in komutasında fethedildiği sırada Humus'ta bulunan Ebû Ubeyde, Bizans birliklerinin toparlandığı haberini aldı. Bu durumu Kinnesrin'de bulunan Hâlid'e bildirdi. Aynı zamanda Hz. Ömer'e de bir mektup gönderip durumdan onu da haberdar etti. Hâlid Humus'a doğru yola çıktı. Halife de Ebû Ubeyde'ye yardımcı birlik gönderdi. Daha sonra Hz. Ömer de yola çıktı.⁸¹⁶

Humus'u kuşatan Bizanslılar büyük bir birliğin üzerlerine geldiği haberini alınca geri çekilmek istediler. Durumu fark eden Hâlid, Ebû Ubeyde'ye kaleden çıkıp Bizanslılara ani baskın yapmasını tavsiye etti. Tavsiyeye uyan Ebû Ubeyde Bizans'ı yendi. Zaferden üç gün sonra Hz. Ömer'in gönderdiği yardımcı birlik geldi.⁸¹⁷

2.1.8. Kudüs'ün Fethi (16/637)

Hâlid b. Velîd'in komutasında Yermük savaşının kazanılması ve Filistin bölgesinde bulunan Nablus, Yübna, Lüdd, Amvas, Gazze, Beyt Cibrin, Kinnesrin, Rafah, Yafa gibi şehirlerin fethedilmesiyle Kudüs hem kuzey hem de güneyden etrafı çevrilmişti.⁸¹⁸ Kudüs'ün Bizans'la toprak bağlantısı kalmamıştı.⁸¹⁹

Ebû Ubeyde ve Hâlid Kudüs'e doğru yola çıktı. Ebû Ubeyde Hz. Ömer'e durumu bildirdi ve Hz. Ömer hemen yola çıkıp Câbiye'ye ulaştı.⁸²⁰ Hz. Ömer'i burada Hâlid b.

⁸¹⁴ Subhî es-Salîh, *İslam Mezhepleri ve Müesseseleri*, çev. İbrahim Sarmış (İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981), 236.

⁸¹⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/155; Hayri Erten, "Halife Ömer Döneminde Yürütme ve Personel Atamada Oluşan Normlar", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu 2* (2018), 202; Akarsu, "Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler", 69.

⁸¹⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 163.

⁸¹⁷ Karan, "Hz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda el-Cezire Futuhatı", 507.

⁸¹⁸ Mustafa Göregen, "Hz. Ömer Döneminde Kudüs'ün Müslümanlar Tarafından Fethi", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu 1* (2018), 523.

⁸¹⁹ Ömer Sabuncu, "Hz. Ömer Döneminde (634-644) Beytülmakdis'in Fethi ve İskân", *Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi* / *Journal of Islamicjerusalem Studies* / *Mecelletu Dirâseti Beyti'l-Makdis* 21/3 (2021), 337.

⁸²⁰ Halit Çil, *Hz. Ömer'in Liderliği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009), 125.

Velid gibi büyük komutanlar karşıladı. Hz. Ömer, Hâlid'i ipekli elbiselerle görünce atından indi ve ona taş attı. Kızarak şöyle bağırdı: “Sizler ne çabuk değiştiniz. Karnınız doyulu daha iki yıl oldu. Buna rağmen şimdiden beni bu kıyafetle mi karşılıyorsunuz? Yemin ederim ki sizi görevden alır yerinize başkalarını getiririm.” Hâlid, bu sözlere karşılık olarak, “Ey Müminlerin emiri! Bu elbiseler içi silahla doldurulmuş elbiselerdir. Silahları saklayabilmek için bu elbiseleri giymeyi tercih ettim,” dedi. Hz. Ömer, Hâlid'in sözleriyle ikna oldu ve onunla birlikte Cabiye'ye girdi.⁸²¹ Bir süre Cabiye'de kalan Hz. Ömer, Kudüs ahitnamesini burada hazırlayıp⁸²² komutanlarıyla birlikte Kudüs'e doğru yola çıktı.⁸²³

Hz. Ömer, Kudüslülere antlaşma teklif etti. Görüşmeler sona erdiğinde Alkame b. Hakim'i ve Alkame b. Mücezziz'i Kudüs'e vali tayin etti.⁸²⁴ Kudüs teslim alınırken Hz. Ömer'in yanında Hâlid b. Velid de bulunmaktaydı.⁸²⁵

Suriye ve Irak bölgelerinde yürütülen fetih hareketleri sonucunda el-Cezire bölgesinin kapıları Müslümanlara açıldı. El-Cezîre bölgesi Suriye, Irak ve Güneydoğu Anadolu üçgeni arasındaydı. Dicle ile Fırat'ın sularının üzerinde bulunduğu ziraata elverişli topraklar da el-Cezîre bölgesinin içinde kalıyordu. Bu bölge ticarî yollar arasında köprü vazifesi görmekteydi. El-Cezîre'nin sahip olduğu stratejik konum, Sasaniler ile Bizans arasında mücadelelerin sürmesinde etkili oldu.⁸²⁶ Bu mücadeleye Hz. Ömer döneminde Hîre dünyası da katıldı.⁸²⁷ Hâlid b. Velid'i de Şam bölgesi fetihlerinden sonra el-Cezire fetihlerinde de aktif olarak görmekteyiz. Şimdi İslâm dininin Anadolu'ya giriş kapısı mesabesindeki el-Cezire bölgesinde Hâlid'in katkılarıyla yapılan fetihlerinden bahsedeceğiz.⁸²⁸

2.2.El-Cezîre Bölgesi Fetihleri

⁸²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/459.

⁸²² Göregen, “Hz. Ömer Döneminde Kudüs'ün Müslümanlar Tarafından Fethi”, 525.

⁸²³ Sönmez, “Hz. Ömer'in Arap Yarımadası ve Çevresindeki Hıristiyanlarla Münasebetleri”, 273.

⁸²⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 164.

⁸²⁵ Sabuncu, “Hz. Ömer Döneminde (634-644) Beytülmakdis'in Fethi ve İskân”, 338.

⁸²⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/481.

⁸²⁷ Mevlüt Koyuncu, “İlk İslâm Fetihleri Döneminde El-Cezire Bölgesi ve İslâmlaşma Süreci”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (ts.), 132.

⁸²⁸ Karan, “Hz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda el-Cezire Futuhâtı”, 501.

Hz. Ömer döneminde el-Cezîre olarak bilinen bölgeyi bugün Mezopotamya olarak isimlendirmektedir. El-Cezîre'nin batısında Suriye gölgesi, kuzeybatısında Maraş, Antep ve Malatya, doğusunda Doğu Anadolu, güneyinde ise Irak bulunmaktadır.⁸²⁹ Bu bölgede yürütülen fetihlerde Hâlid b. Velîd'in etkin rol oynadığını görmekteyiz.⁸³⁰

Hâlid, Şam fetihlerine iştirak ettiği gibi el-Cezîre bölgesindeki fetihlere de katılmıştır. Bu bölgede birçok fetih gerçekleştirilmiş ve bunların bazılarında da katılabilmektedir.⁸³¹ Hâlid b. Velîd, Harran, Nusaybin, Ruhâ (Urfa) ve çevresini Ebû Musa el-Eş'arî'yle birlikte ele geçirmiş sonra Âmid'e (Diyarbakır) hareket etmiştir. Burayı barış yoluyla ele geçirdikten sonra ahalisini cizyeye bağlamıştır.⁸³²

2.2.1. Mardin (19/640)

Hicaz, Yemen, Mısır ve Şam bölgelerinin fethi tamamlanınca sıra el-Cezire bölgesine geldi. Kefertusa valisi Patrik Tusa, Mardin Hükümdarı Arsîus'a şunları söyledi:

*Ey Mardin'in hükümdarı! Müslüman Araplar Şam, Habeşistan, Mısır ve Yemeni istila ettiler. Rum hükümdarının elinde olan yerlere el koydular. Şimdi ise bizim topraklarımıza göz dikmişler. Onlara karşı savaşmamız gerekiyor. Eğer yenersen Mesih'in adını yüceltmiş oluruz. Yenilirsek de ölüm bizim için yaşamaktan daha hayırlı olacaktır.*⁸³³

Mardin hükümdarı patriğe hak verip teklifini kabul etti. İslâm ordusu, Suriye'de ele geçirdiği toprakları kontrol altına alınca Cezire'ye doğru yola çıktı. Müslümanların üzerlerine geldiğini haber alan bölge sakinler birleşip 20.000 kişilik bir ordu oluşturdu. İslâm ordusu Re'su'l-Ayn'a ulaştığında casuslar Rum ordusunun toplandığını Müslümanlara bildirdi.⁸³⁴ İslâm ordusunun başkumandanı İyâz b. Ganm, haberi alır almaz komutanlarını topladı ve onların görüşlerini aldı. Hâlid, "Ben sağ kanadın başına geçip sağdan saldıracağım. Abdullah sol kanattan, Sühyî ise düşmanın geçiş güzergahından saldırıya geçecektir. Saldırı ansızın ve farklı zamanlarda yapılırsa düşman

⁸²⁹ Karan, "Hz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda el-Cezire Fuhatı", 501.

⁸³⁰ Ayşegül Öztürk, *Hz. Ömer Döneminde Güneydoğu Anadolu'daki Fetih Hareketleri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 73.

⁸³¹ Mehmet Akbaş, "Seyfullah' Lakabının Hâlid b. Velid'in Cihadına Yansımaları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2012), 105.

⁸³² Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 204.

⁸³³ Öztürk, *Hz. Ömer Döneminde Güneydoğu Anadolu'daki Fetih Hareketleri*, 35.

⁸³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/489.

ordusunu şaşırır. Bu şekilde Allah'ın yardımıyla Kafirlerle karşı muzaffer oluruz," dedi. İstişare sonucu Hâlid b. Velîd'in görüşü genel kabul gördü.⁸³⁵

Savaşın sonunda İslâm ordusu muzaffer oldu. Bizans 1700'den fazla askerini kaybetti. Hâlid b. Velîd, topladığı ganimetleri ve esirleri İyâz b. Ganm'e götürdü. İyâz, esirlerden Müslüman olmayı kabul edenlere dokunulmamasını, kabul etmeyenlerin ise öldürülmesini emretti. Zafer haberini duyan Hz. Ömer, İslâm ordusunun başarılarını dolayı şükretti.⁸³⁶

Müslümanların el-Cezire bölgesine girmesiyle birçok kabile İslâm'ı tanımış oldu. Mardin'in Nusaybin ilçesi ve civarında yaşayan Tağlib kabilesi Hıristiyanlarının bir kısmı Müslüman oldu. Müslüman olmayanlar ise çevre birçok kabile gibi Hâlid ile antlaşma imzaladı. Bazı kaynaklarda Hâlid b. Velîd'in, Hz. Ebû Bekir döneminde Hîre yöresini fethederken, Hıristiyan olan Benî Tağlib kabilesiyle savaştığı, onların bir kısmını öldürdüğü, kadın ve çocukları öldürmeyip esir aldığı belirtilmektedir.⁸³⁷

2.2.2. Mercu'r-Ru'bân Savaşı (19/640)

Bu savaş İyâz b. Ganm ve Şeriyâd arasında meydana geldi. Savaşın meydana geldiği Mercu'r-Ru'bân, Sümeysât ile Halep arasında bir yerdir. İyâz savaş başlamadan önce Hâlid b. Velîd'den Müslüman ordusunu savaş pozisyonuna sokmasını istedi. Hâlid sağ kanada Nehl kabilesini, sol kanada da Ferâze, Sünbüs, Nemîr ve Adî kabilelerini yerleştirdi. Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Dâmis Ebû'l-Hevl'i yardımcı birliklerin başında bölgeye gönderdi. Bu savaşta düşman çok zaiyat verdi. Şeyrîyâz bu savaşta öldürüldü. Müslümanların savaşı kazanmasına rağmen Hâlid b. Velîd ve beraberindeki bazı Müslümanlar esir düştüler. Esir alınan Hâlid öldürülmek istendiyse de İyâz b. Ganm ve birlikleri zamanında yetişip Hâlid'i kurtardılar. İyâz, Hz. Ömer'e Âmid'e doğru yola çıkacağını bildirdi.⁸³⁸

2.2.3. Âmid (Diyarbakır) (19/640)

Mardin kalesi fethedildikten sonra Suruç, Re'su'l-Ayn, Birecik, Kilikya ve çeşitli bölgeler de fethedildi. Buralar alınca sıra Âmid'e geldi. İyâz yaklaşık sekiz bin kişilik

⁸³⁵ Öztürk, Hz. Ömer Döneminde Güneydoğu Anadolu'daki Fetih Hareketleri, 38.

⁸³⁶ Öztürk, Hz. Ömer Döneminde Güneydoğu Anadolu'daki Fetih Hareketleri, 38.

⁸³⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 212.

⁸³⁸ Öztürk, Hz. Ömer Döneminde Güneydoğu Anadolu'daki Fetih Hareketleri, 37.

askeriyle Âmid'e doğru harekete geçti. Diyarbakır'ın fethine İyâz'ın yanında büyük komutanlardan Hâlid b. Velîd'de vardı.⁸³⁹ Ordu karşılaştığı mukavemetleri kırarak ilerledi ve Âmid önlerine kadar geldi. Kalenin etrafı çevrildi. İyâz Tell (Mardin) kapısını, Muaz b. Cebel Ermen (Harput) kapısını, Said b. Zeyd Rum (Urfa) kapısını, Hâlid b. Velîd ise Babü'l-Ma'yı (Yenikapı) kuşattı.⁸⁴⁰

Âmid kuşatması uzun sürdü, Müslümanların surlara yaptığı saldırılar sonuçsuz kaldı. Müslümanlar beş ayın sonunda Babü'l Feth olarak bilinen şark tarafındaki kapının yanında bir delik açmaya muvaffak oldu. Askerler buradan kaleye girerek savaşı bitirdiler. Bu olay şöyle anlatılır:

Hâlid b. Velîd, bir köpeğin çadıra geldiğini ve ekmek çaldığını fark eder. Köpeği takip ettiğinde, köpeğin kaleye bir sel çukurundan girdiğini görür. Gece yarısı 100 kişiyi yanına alır ve bu deliğin olduğu yere gelir. Önce Hâlid bu delikten içeri girer ve şehrin ortasına gelip tekbir getirmeye başlarlar.⁸⁴¹

Diğer bir rivâyete göre ise Hâlid b. Velîd ve adamları içeri girdikten sonra en yakın kapıdaki adamları öldürürler ve kapıyı İslâm ordusuna açarlar. Kale içindeki çatışma uzun sürmemiş ve Ruha sulhu tatbik edilerek teslim alınmıştır.⁸⁴² Bu sulhun şartları şöyledir: *“Bismillahirrahmanirrahim. Cizye vermeleri karşılığında canları, çocukları, malları, kadınları, değirmenleri ve şehirleri için emân verdim. Ayrıca köprülerimizi tamir edecekler ve kaybolan Müslümanlara yol göstereceklerdir. Bu antlaşmaya; Allah (c.c), melekleri ve Müslümanlar şahit oldular.”⁸⁴³*

Bu şekilde yapılan Ruha antlaşmasından sonra İyâz Harran'a Safvan ve Habib b. Mesleme'yi Samsat'a gönderdi. Daha sonra buralar da Ruha antlaşmasına göre sulh antlaşması yaptı. Akabinde Hâlid b. Velîd Âmid'e yöneldi. Önce halkın silahlarını toplandı. Herkes İslâm'a davet edildi. Kabul etmeyenlere herhangi bir yaptırım uygulanmadı. Âmid'in fethinde Hâlid'in ilk oğlu Süleyman b. Hâlid şehit düştü.⁸⁴⁴

⁸³⁹ Karan, “Hz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda el-Cezire Futuhâtı”, 508.

⁸⁴⁰ Öztürk, *Hz. Ömer Döneminde Güneydoğu Anadolu'daki Fetih Hareketleri*, 47.

⁸⁴¹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 448.

⁸⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/489.

⁸⁴³ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 200.

⁸⁴⁴ Öztürk, *Hz. Ömer Döneminde Güneydoğu Anadolu'daki Fetih Hareketleri*, 49.

2.3.Azledilmesi ve Sebepleri

Hâlid b. Velîd; Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde komutanlık vazifesini sürdürmüştür. Savaşlarda kazandığı başarılarla rağmen Hz. Ömer tarafından miladi 639'da başkumandanlıktan azledilesi hakkında muhtelif rivâyetler vardır.⁸⁴⁵

Hâlid b. Velîd'in azledilmesinde etkili olan; ganimetleri kendi yakınlarına dağıtması, halifeye hesap vermek istememesi, Mâlik b. Nüveyre'yi öldürmesi ve onun eşiyile evlenmesi, cezalandırmada aşırıya gitmesi,⁸⁴⁶ Yemâme savaşı kazanıldıktan sonra Müccâa b. Mürâre'nin kızıyla evlenip antlaşma yapması gibi sebepler zikredilmiştir.⁸⁴⁷ Burada bu konuda ulaşılabilen bütün rivâyetlerden bahsedilecektir.

2.3.1. Ganimet Paylaşımı

Hâlid b. Velîd, savaşlardan elde ettiği ganimetlerin bir kısmını Medine'ye gönderirdi. Gerisini ise askerler arasında paylaşırdı. Hâlid'in azledilme sebeplerinden biri olarak ganimetleri istediği gibi dağıtması gösterilmektedir. Hâlid b. Velîd, Bizanslılardan yüklü miktarda ganimet alığında kendisinden mal isteyen Eş'as b. Kays'a bu mallardan verdi.⁸⁴⁸ Hz. Ömer bunu duyduğundan hemen Ebû Ubeyde'ye mektup yazıp şöyle dedi: "Hâlid'in Eş'as'a verdiği malların kendi parasından mı yoksa ganimet mallarından mı olduğunu sor. Eğer ganimet mallarından vermişse hain, kendi malından vermişse akılsızca bir tasarruf yapmıştır. Her iki durumda da onu görevden uzaklaştır." Ebû Ubeyde, Hâlid'i çağırdı ve Hz. Ömer'in sorusunu ona yöneltti. Hâlid, kendi malından verdiğini söyledi. Ebû Ubeyde ona azledildiğini bildirince Hâlid ona, "Bizler başımızdaki halifeyi dinler ve itaat ederiz," dedi.⁸⁴⁹

Hz. Ömer, gelen şikayetlerden sonra Hâlid b. Velîd'in gelirinden daha fazla mal artışı olduğunu tespit etmiş ve fazlalığı Beytülmale aktarmıştır. Hz. Ömer, Cabiye'ye geldiğinde Hâlid'in azil meselesine değinip şunları söyledi: "Hâlid'in azli için özrü dilerim. O ganimet mallarını zengin, şerefli ve dili laf yapanlara verdi. Bende kendisini

⁸⁴⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/26; Külekçi, "Hz. Ömer'in Halid b. Velid ile İlişkisi", 47.

⁸⁴⁶ Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 79.

⁸⁴⁷ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 3/254.

⁸⁴⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 137.

⁸⁴⁹ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1976), 8/189.

azlederek Ebû Ubeyde'yi atadım.” Onun bu sözlerine karşılık Ömer b. Hafs b. el-Mugîre şöyle dedi: “Ya Ömer! Sen gerçekten özrü dilemiş değilsin. Hz. Peygamber'in tayin ettiği komutanı sen azlettin. Onun çektiği kılıcı sen kınına koydun, diktiği sancağı indirdin. Ayrıca akrabalık bağını kopardın.” Hz. Ömer ise, “Sen onun yakın bir akrabasisin. Ayrıca yaşın genç olduğu için bunları söylüyorsun,” dedi. Hz. Ömer, bir seferinde de Hâlid b. Velîd'in evini teftiş etti. Hâlid, bu teftiştten memnun olmadığını Hz. Ömer'e belli etti.⁸⁵⁰

Bir defasında Hz. Ömer, Hâlid b. Velîd'e servetini nerede edindiğini sordu. Hâlid, “Ganimetten üzerime düşenlerle,” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, onun mallarına değer biçip fazlasını beytûlmala koydu. Hatta Hâlid'in deri ayakkabısının tekini bile aldılar.⁸⁵¹

2.3.2. Şöhretinin Artması

Hâlid b. Velîd'in halkın nezdinde itibarı artmış, girdiği savaşların çoğunda zafer kazanmıştır. Hz. Ömer, Hâlid'in komutanlığının aşırı övüldüğünü duyunca, “Zaferin Allah'tan olduğu bilinsin,” diyerek Hâlid'i azledeceğini söylemiştir.⁸⁵²

Hz. Ömer, Hâlid'in neden azledildiğini soranlara, “Ben Hâlid'e kızdığım için onu azletmedim. Herkesin onu gözünde büyütmesinden ve her fethin başarısını ona yüklemesinden dolayı azlettim. Ben insanların her şeyi yapanın Allah olduğunu bilmelerini arzuladım,” dedi.⁸⁵³

Hz. Ömer başka bir rivâyette, “Hâlid'e, Allah'ın sadece kendilerine değil başka kullarına da yardım ettiğini göstereceğim. Onu görevden alacağım,” demiştir.⁸⁵⁴

Hz. Ömer'in Hâlid'i görevden almasıyla ilgili şu sözleri de aktarılmıştır: “Ben ondan şüphem olduğu için azletmedim. Fakat halkın gözünde öyle bir büyümüştü ki, insanların Allah'ı unutarak onlara güvenmelerinden korktum.”⁸⁵⁵

⁸⁵⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/55; Ömer Aktaş, “Hz. Ömer'in Basra Valisi Muğîre b. Şu'be'yi Görevden Almasıyla İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi = The Contemplation of Narrations Related to Dismassal of the Basra Governor al-Mughîra b. Shu'ba by Hz. Umar”, *Universal Journal of Theology (Dergi)* 3/1 (2018), 47.

⁸⁵¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/55.

⁸⁵² Halit Çil, “Halife Ömer'in Liderlik ve Yönetim Anlayışı”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* 1 (2018), 247.

⁸⁵³ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-Irak*, 1/137.

⁸⁵⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/55.

⁸⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/491.

2.3.3. Hz. Ömer'in Merkezi Otoriteyi Güçlendirmek İstemesi

Hâlid, Hz. Ebû Bekir'e hesap vermezdi. Halife, Hâlid'den hesap sorduğunda cevap vermemiş ve kendisini serbest bırakmasını istemişti. Sorgulanmaya yanaşmayan Hâlid, Halife'ye rest çekmişti. İrtidat edenlerle yapılan savaşlar sırasında Hâlid, kendi istediği gibi kararlar almıştı. Bu gibi davranışlarından dolayı Hz. Ebû Bekir döneminde bile Hz. Ömer, Hâlid'in azledilmesini teklif etmişti. Fakat halifeye yaptığı baskı başarılı olmadı ve Hâlid başkumandanlık görevini yürütmeye devam etti. Hâlid, Hz. Ebû Bekir döneminde gösterdiği aynı tepkiyi Hz. Ömer'e gösterince işler değişti. Bir rivâyete göre Hz. Ömer, Hâlid b. Velîd'den mallarının hesabını istemesine rağmen Hâlid, Hz. Ebû Bekir'e yaptığı gibi Hz. Ömer'e de olumsuz cevap verdi. Hz. Ömer bunun üzerine Hâlid'i azletti.⁸⁵⁶

Hz. Ömer'in sert bir yönetim anlayışı vardı. Gerektiğinde valilerine ve komutanlarına da sert çıkmıştır. Medine'de gece asasıyla dolaşarak insanları uyaran ilk kişi Hz. Ömer'di. Hz. Ömer'in asası kılıçlardan daha korkunçtur denmiştir.⁸⁵⁷

Hz. Ömer, emri altındakileri sıkı bir şekilde denetlerdi. Valinin halkı üzerinde baskı kurmasına izin vermediği gibi komutanlarının da başına buyruk hareketlerine müsamaha göstermezdi. Hâlid b. Velîd, sefer sonrası Medine'ye döndüğünde üzerinde ipekten yapılmış bir cübbe vardı. Hz. Ömer, Hâlid'i ipekli cübbeyle görünce yanındakilere o cübbeyi alıp parçalamalarını emretti. Orada bulunanlar Hz. Ömer'in emrini yerine getirdi.⁸⁵⁸

Hz. Ömer Irak ve Suriye'de bulunan başkumandanları değiştirerek kendi belirlediği komutanlarla fetihleri yürütmek istemiştir. O sırada Irak başkumandanı Müsenna b. Harise, Suriye başkumandanı ise Hâlid b. Velîd'di. Azledilen bu komutanlar aslında buldukları bölgede başarılı bir şekilde mücadele etmekteydi. Buna rağmen azledilen komutanların yerine Irak'a Sa'd b. Ebî Vakkâs, Suriye'ye Ebû Ubeyde b. Cerrâh atanmıştır.⁸⁵⁹ Hz. Ömer'in başka komutanları da görevden almasına rağmen Hâlid'i azletmesi fazla yankı bulmuştur.⁸⁶⁰

⁸⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 8/491.

⁸⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 3/309.

⁸⁵⁸ Asiler, *İslam Tarihinde İşkençe (Emevilere Kadar)*, 84.

⁸⁵⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 137.

⁸⁶⁰ Balcı, "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi", 187.

Dikkat edilirse Hz. Ömer, merkezi otoriteden ayrı hareket etmemeleri için komutanlarıyla sürekli yazışmıştır. Halife komutanlarına, “Bana yazın, sürekli yazın. Her şeyi yazın ki ben sizi görmüş gibi olayım,” demiştir. Bununla da yetinmeyip Medine’den görevliler gönderip komutanlarını teftiş etmiştir. Oysa Hâlid, halifenin bu tutumuna pek uymamaktadır.⁸⁶¹

2.3.4. Fethedilen Bölgelerin İdaresiyle İlgili Sorunlar

Müslümanlar Cezire fetihleriyle Suriye topraklarındaki hakimiyetlerini güçlendirdiler. Toprakların genişlemesiyle buraların yönetim sorunu ortaya çıktı. İslâm’ın yeni yeni yayılmaya başladığı yıllarda sert mizaçlı yöneticiler halkı Müslümanlardan uzaklaştıracak birtakım davranışlarda bulunabiliyordu. Şam topraklarında yaşayan gayr-i müslim halka İslâm’ın kuşatıcılığını gösterecek komutanlara ihtiyaç vardı. Hz. Ömer bu durumu göz önünde bulundurarak Hâlid gibi sert mizaçlı birinin yerine Ebû Ubeyde gibi daha yumuşak tabiatlı birini başkumandan tayin etmiş olabilir.⁸⁶²

Ebû Ubeyde ve Hâlid’in tabiatları birbirinden farklıydı. Hâlid daha çok serbest hareket etmeyi tercih ederken Ebû Ubeyde üst otoriteye itaat etmiştir. Hz. Ömer, Hâlid’in son derece başarılı bir komutan olmasına rağmen onun misyonunu tamamladığını düşünmüş ve idareci kişiliği ön plana çıkan Ebû Ubeyde’yi tercih etmiş olabilir.⁸⁶³

2.3.5. Hâlid’in Eleştirildiği Bazı Olaylar

Hâlid b. Velîd, farklı sebeplerle eleştirilmiştir. Bu olaylardan bazıları Hz. Ebû Bekir döneminde bazıları da Hz. Ömer devrinde cereyan etmiştir. Eleştirildiği olaylardan biri Mâlik b. Nüveyre’yi öldürmesi ve eşiyle evlenmesidir. Bu olaydan daha önce bahsedilmiştir. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir’e Hâlid’in azledilmesi gerektiğini çünkü onun yapmaması gereken bir şeyi yapıp bir Müslümanı öldürdüğünü ve hanımıyla evlendiğini

⁸⁶¹ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/489.

⁸⁶² Balcı, “Hz. Ömer’in Komutan Atama Stratejisi”, 203.

⁸⁶³ Balcı, “Hz. Ömer’in Komutan Atama Stratejisi”, 208.

söylemiştir. Hz. Ebû Bekir Hâlid'i sorgulamak için çağırrsa da onu azletmemiş, savaş ortamında yanlış içtihatların olabileceğini söylemiştir.⁸⁶⁴

Hz. Ömer'in bu olaya çok içerlemesinin sebebi kardeşi Zeyd b. Sâbit'in Yemame'de şehit olması ve Hâlid'in savaş sonunda evlilik yapması olabilir. Zira Hz. Ömer kardeşinin ölümünden hayli etkilenmişti. Daha sonradan Mâlik b. Nüveyre'nin kardeşi Mütemmim b. Nüveyre Medine'ye gelmiş ve kardeşinin ölümüyle ilgili dert yanıyordu. Hz. Ömer de kendi kardeşinin ölümünü hatırlayıp hüzünlenmiş ve Mütemmimle dertleşmişti.⁸⁶⁵

Hâlid b. Velîd'in azledilmesiyle ilgili farklı rivâyetler de vardır. Rivâyete göre Hâlid, Âmid'de bir hamama gitti ve içinde şarap ile vücudunu yıkadı. Halife bunu duyduğunda Hâlid'e haber gönderip, "Senin şarap ile vücudunu yıkadığını duydum. Şunu bil ki bizim için şarabın içi de dışı da ona el sürmekte haramdır. Sakın onu vücuduna dokundurma," dedi. Hâlid b. Velîd Halifeye cevaben, "Biz şarabı şaraplıktan çıkarıp yıkama maddesine dönüştürdük," dedi. Bu cevaba sinirlenen Hz. Ömer, "Mugîre'nin soyundan gelenler katı kalplidirler. Allah sizi kalbiniz bu haldeyken almasın," dedi. Halife daha sonra azil haberini gönderdi.⁸⁶⁶

Diğer bir rivâyete göre ise Hz. Ömer, Hâlid onun kolunu küçükken kırdığı için azletmiştir. Ancak rivâyetin doğru olmadığı bu olayın azledilmesiyle ilgisi olmadığı açıktır.⁸⁶⁷

Başka bir görüşe göre ise Hâlid'in yaşı oldukça ilerlediğinden başkomutanın daha genç biri olması fetihlerin istikrarı için önemlidir. Zaten Hâlid de azledildikten kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Fakat bu görüş doğru değildir. Çünkü Amr b. As, Hâlid'den daha büyüktür ama azledilmemiştir.⁸⁶⁸

Halife, Hâlid'i bir sebeple başkumandanlıktan azletmiş olsa da başkumandanın kendisine danıştığı bir müsteşar olarak hizmet etmeye devam etmiştir. Hâlid ile Hz. Ömer'in arasının kötü olduğuna dair rivâyetler bulunmakla birlikte birbirlerini övdükleri farklı rivâyetler de vardır. Hâlid, Hz. Ömer ile ilgili, "Hz. Ebû Bekir'in ölümünü taktir

⁸⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/212.

⁸⁶⁵ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/378.

⁸⁶⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 206.

⁸⁶⁷ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 20.

⁸⁶⁸ Külekçi, "Hz. Ömer'in Halid b. Velîd ile İlişkisi", 52.

eden Allah'a hamd olsun. Onu Hz. Ömer'den daha çok severdim. Vefatından sonra Hz. Ömer'i halife yapan Allah'a hamd olsun. Hz. Ömer bana dargındır ama Allah onu bana sevdirdi," dedi.⁸⁶⁹ Bu sözler Hâlid ile Hz. Ömer arasında anlaşmazlıklar olsa da kırıngılığın olmadığı gösterir. Aynı şekilde Hz. Ömer de Hâlid hakkında olumsuz sözler sarf etmemiş, "Hz. Ebû Bekir'den Allah razı olsun o insanları daha iyi tanırdı," demiştir. Bu sözler bize göstermektedir ki ikisi arasında düşmanlık yoktur. Tarihsel bazı gelişmeler sonucunda aralarında bazı sıkıntılar hasıl olmuştur.⁸⁷⁰

2.3.6. Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Hâlid b. Velîd'in azledilmesiyle ilgili aktardığımız rivâyetler değerlendirildiğinde Hz. Ömer'in siyasi prensipleri ve dönemin şartları gereği Hâlid'i görevden aldığını görürüz. Öncelikle belirtilmesi gereken husus Hz. Ömer'in Hâlid'i halife olur olmaz azletmediğidir. Hz. Ebû Bekir'in vefat haberi Ecnâdeyn Savaşı sırasında Suriye'ye ulaşmıştı. Bu mektupta yeni halifenin Hz. Ömer olduğu da bildiriliyordu. Hz. Ömer'in hilafetinde, Ecnâdeyn'den sonra devam eden Dımaşk'ın fethine kadar olan savaşlarda başkumandan hala Hâlid b. Velîd'dir.⁸⁷¹ Örneğin Fihl Savaşı Hz. Ömer'in halifeliğinden beş ay sonra cereyan etmiştir. Filh'den kaçan Bizans askeri Dımaşk'a sığınınca Hâlid Dımaşk'ı kuşatmıştır. Kuşatma sırasında azl haberi gelmiştir.⁸⁷²

Haberi alan Ebû Ubeyde, Dımaşk şehri alınmadan emri Hâlid'e bildirmemiştir. Hâlid gelen emri öğrendiği zaman Ebû Ubeyde'ye, "Allah sana merhamet etsin neden böyle yaptın," demiştir.⁸⁷³ Ebû Ubeyde bunun üzerine, "Seni üzüp savaşı sıkıntıya düşürmek istemedim. Çünkü sen düşmanla çarpışmaktaydın," dedi. Bu rivâyetlerden görülüyor ki Hz. Ömer halife olur olmaz Hâlid'i azletmemiş, aradan uzun olmasa da bir süre geçmiştir.⁸⁷⁴

Hâlid b. Velîd başkumandanlıktan azledilmiş olsa bile asker olarak savaşmaya devam etmiştir. Hz. Ömer sadece Hâlid'i görevden almadı. Ammâr b. Yasîr ve Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi meşhur şahsiyetler de görevlerinden alınmışlardır. Ama Hâlid'in azledilmesi kadar konu edilmemişlerdir.⁸⁷⁵

⁸⁶⁹ Kûlekçi, "Hz. Ömer'in Halid b. Velid ile İlişkisi", 52.

⁸⁷⁰ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/393.

⁸⁷¹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/55.

⁸⁷² Akarsu, "Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler", 81.

⁸⁷³ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/55.

⁸⁷⁴ Akarsu, "Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler", 81.

⁸⁷⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 317.

Ganimet dağıtımıyla ilgili sorunlar yaşansa da Hâlid itiraz etmeden malının müsadere edilmesini kabul etmiştir. Ganimet dağıtımıyla ilgili sorunların telafisi mümkündür. Bu tek başına azledilmek için yeterli sebep değildir. Ayrıca Hâlid'in haksız kazanç edindiğini ispatlayacak bir belgenin varlığı meçhuldür.⁸⁷⁶

Hâlid şarapla yıkandığı için azledilmiş olması da öne sürülemez. Orduda içki içenlerin varlığını rivâyetlerden anlamaktayız. Ebû Ubeyde içki içenlere nasıl davranacağını bilememiş, Hz. Ömer'e bu durumu bildirmişti. Hz. Ömer, onları ordudan çıkar dememiş 80 değnek vurulmasını emretmişti. Kaldı ki içmediği hâlde bir madde olarak üzerine sürdüğü için azledilen başka kimse yoktur. Böyle bir hatada alınabilecek ceza, en fazla uyarıdır.⁸⁷⁷

Hâlid b. Velîd'in sürekli galip geldiği için görevden alındığını düşünmek, başarılı olduğu için görevden alındığını iddia etmektir. Hz. Peygamber ya da Hz. Ebû Bekir döneminde böyle bir şey yaşandı mı? Hangi komutan başarılı olduğu için görevden alınmıştır. Bütün zaferlerin Allah'tan geldiğini bilmek ile ilgili bir durum varsa Amr b. As neden görevden alınmadı? Nitekim o da savaşlarında sürekli galip geliyordu. Bu halifenin icraatleri arasında tutarsızlık olduğunu düşündürmez mi?⁸⁷⁸

Netice olarak Hâlid'in başına buyruk hareket etmesi görevden alınması için yeterli ve mantıklı bir sebeptir. Elbette diğer hususlar da azledilmesine etki etmiş olabilir ama onlar tek başına yeterli olmayan sebeplerdir.⁸⁷⁹

2.4.Vefatı (21/642)

Cezire fetihleri devam ederken Ebû Ubeyde vefat etti. Hâlid b. Velîd Ebû Ubeyde'den başka kimsenin emri altına girmek istemediği için Humus'a yerleşti.⁸⁸⁰ Humus'da bir yıl yaşadığı bilinmekle birlikte burada neler yaptığı hakkında herhangi bir malumata ulaşamadı. Hâlid hasta yatağında yatarken son demlerinde olduğunun bilincinde, atlarının ve silahlarının Allah yolunda kullanılmasını, Medine'deki evinin sadaka olarak verilmesini vasiyet etti.⁸⁸¹

⁸⁷⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/55.

⁸⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/489.

⁸⁷⁸ Külekçi, "Hz. Ömer'in Halid b. Velîd ile İlişkisi", 53.

⁸⁷⁹ Külekçi, "Hz. Ömer'in Halid b. Velîd ile İlişkisi", 53.

⁸⁸⁰ Fayda, "Hâlid b. Velîd", 17/292.

⁸⁸¹ Mehmet Akbaş, "Seyfullah' Lakabının Hâlid b. Velîd'in Cihadına Yansıması", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2012), 107.

Ölüm döşeğindeyken:

Ben şehit olmayı arzularım. Yeryüzünde bana Muhâcirlerle birlikte savaştığım buz gibi bir geceden sevimli bir şey yoktu. Ama şu an yatağında son nefesimi veriyorum. ‘La ilahe illallah’ sözünden sonra, gece yağmurlu bir havada zırhımı kuşanıp düşmanla çarpışmamdan daha değer verdiğim amelim yoktur. Vücudumda kılıç ya da ok yarası olmayan bir yer yok ama ben burada yatağında ölüyorum,” dedi ve cihat meydanında ölemediği için ağladı.⁸⁸²

Bunlar Hâlid’in son sözleri olmuştur. Humus’da vefat etti. Cenazesini yıkayanlar kendisinin de belirttiği gibi vücudunda yara almamış bir yere rastlamadıklarını söylediler.⁸⁸³ Hâlid’in naaşı Humus’a defnedildi. Hz. Ömer’e vefat haberi geldiğinde, “Hâlid, kafirler karşısında bir setti. Kafirlerin yapmak istediği birçok katliamı durdurdu,” dedi.⁸⁸⁴

Hâlid’in vefat haberi annesi Lübâbe’ye geldiğinde, Lübâbe oğlunu överek, “Sen halkın en önde geleni değildin ama onlardan binlerce kez daha hayırlıydın,” dedi. Hz. Ömer bu sözü işitir ve “Sen doğru söyledin,” diyerek Lübâbe’yi doğrular. Hâlid b. Velîd’in vefatından sonra insanlar Hz. Meymûne b. Haris’in evinde toplanıp ağlamaya başladılar. Ağlayanlar arasında Hz. Peygamber’in eşi Hz. Hafsa da bulunmaktaydı. Hz. Ömer ve İbn Abbas da bu eve gelmişti.⁸⁸⁵ Hz. Meymûne onun hakkında Hz. Peygamber’in söylediğini tekrar ederek şöyle demiştir: “Hâlid b. Velîd Allah’ın kılıçlarından biridir.”⁸⁸⁶

Hâlid b. Velîd, Humus’da vefat ettiği için burada anıtının da içinde bulunduğu Hâlid b. Velîd mescidi yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda mescit büyük bir camiye çevrilmiştir. Bu cami, Memlûklüler ve Osmanlılar zamanında restorasyon görmüştür. Cami, büyük bir avluya sahiptir ve siyah beyaz taş şeritlerle dekora edilmiştir. İyi uzun

⁸⁸² İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebir*, 2015, 5/56; Basel Helo, “سيرة خالد بن الوليد”, <https://mawdoo3.com/> (2021).

⁸⁸³ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü’ş-Şam ve’l-Irak*, 1/136; Akbaş, “Seyfullah Lakabının Halid b. Velid’in Cihadına Yansıması”, 107.

⁸⁸⁴ İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebir*, 2015, 5/55.

⁸⁸⁵ Mehmet Akbaş, “Hz. Ömer’in Kırbacı = Umar’s Whip”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 62.

⁸⁸⁶ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü’ş-Şam ve’l-Irak*, 1/138; Akarsu, “Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler”, 69.

taş minaresi vardır. Ana kubbe dört büyük sütun ile desteklenmiştir.⁸⁸⁷ Caminin içinde Hâlid b. Velîd'in kabri de bulunur.⁸⁸⁸

Hâlid'in 40 tane çocuğu olduğu fakat bunların çoğunun veba salgınında vefat ettiği aktarılmıştır. Hâlid b. Velîd'in soyunun devam edip etmediğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.⁸⁸⁹

---

⁸⁸⁷ Al Aan TV "تلفزيون الآن", "جامع خالد بن الوليد في حمص - أجمل مساجد العالم", md. <https://www.youtube.com/watch?v=sb3y50nW7no>.

⁸⁸⁸ مسجد خالد بن الوليد (حياة حمص, 2007)

⁸⁸⁹ Nevin Turan Demir, *Halid Bin Velid Ve Gazavât-I Halid Bin Velid Adlı Yazmanın Çeviri Ve Değerlendirmesi* (Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 21.

DÖRÜNCÜ BÖLÜM

HÂLİD B. VELİD'İN KİŞİLİK YAPISI VE SAVAŞ SANATI

1. KİŞİLİK YAPISI

Hayatına baktığımız zaman cihat aşkıyla tutuşan ve sert mizaçlı bir Hâlid b. Velîd karşımızda durmaktadır. Hâlid b. Velîd hem Hz. Peygamber'e hem onun öğretilerine son derece bağlı bir sahabidir. Neredeyse bütün hayatı savaşa geçmiştir.⁸⁹⁰

Yaşadığı dönemde girdiği tüm savaşlarda galip çıkmasıyla ün salmıştır. Bundan dolayı kendisine “girdiği hiçbir savaştan yenik çıkmayan komutan” denmiştir. Onun yönettiği orduda asker olmak övünç meselesi sayılmıştır. Kılıç ustası olarak tanınan Hâlid b. Velîd ganimetlerden elde ettiği gelirlerin çoğunu Allah yolunda harcardı. Nitekim vefatından önce neredeyse tüm mal varlığının ihtiyaç sahiplerine dağıttı. Geriye sadece bir hizmetçi ve bazı savaş aletlerini bıraktı. Vasiyetinde onların da Allah yolunda kullanılmasını istedi.⁸⁹¹

1.1. Kişiliği

Hâlid b. Velîd'in komutanlık vazifesini üstlenmesi dahi bir kahramanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yaklaşık 45 yıllık hayatı inişli çıkışlıydı. O zengin bir babanın evladı olarak doğdu ama hayat mücadelesinden vazgeçmedi. Çalışmaya ihtiyacı olmadığı halde deve kervanlarının başında ticaretle uğraştı. Hayatında hem bolluk hem çeşitli sıkıntılar vardı. O zengin ve yönetici bir babanın oğlu olarak şımartılmamıştı. Çölün zor şartlarında uzun yolculuklar yaptığı için kertenkele yemeğine alışmış, vücudu zehre karşı bağışıklık kazanmıştı. Bunlar hayatın zor şartlarında pişmiş bir adamın özellikleridir. Hâlid insanların korktuğu ve yapmaktan çekindiği işlerde öncü olmasıyla da tanınmıştır.⁸⁹²

Hâlid b. Velîd aynı zamanda sağlam karakteri ve güçlü iradesiyle tanınmaktadır. Bunu Rüstem ile diyaloglarında görmekteyiz. Rüstem, sahip olduğu zenginliği ayrıcalık olarak görmüş ve Hâlid'in bunlara tenezzül edeceğini düşünmüştür.⁸⁹³ Ona elbise, hayvan

⁸⁹⁰ Efendioğlu, “Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine”, 56.

⁸⁹¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/56; Helo, “سيرة خالد بن الوليد” (2021).

⁸⁹² el-Akkâd, *Abkariyyetü Hâlid*, 27.

⁸⁹³ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 293.

ve para teklifinde bulunmuştur. Fakat Hâlid b. Velîd bunlara zerre kadar tenezzül etmemiştir.⁸⁹⁴

Hâlid b. Velîd, sert bir tabiata sahipti. Bunun sonucu olarak devlete isyan edenlere, itaat etmekten kaçınanlara ve irtidat edenlere cezaları çok sert olmuştur. Hz. Peygamber'in zamanında Cüzeyme kabilesini İslâm'a davet etmek için görevlendirilmişti. O zaman biraz aşırı davranarak biat etmek istemeyen kabile mensuplarını öldürmüştü.⁸⁹⁵ Söylendiğine göre Hâlid, isyan suçuna karışanları organlarını keserek, yakarak, taşlayarak, yüksek tepeden iterek veya kuyuya atarak cezalandırmıştır.⁸⁹⁶

Hâlid b. Velîd'in de uyguladığı ateşte yakma cezası Arap tarihinde farklı zamanlarda uygulanan ceza yöntemidir. Bunlardan meşhur olanı Zû-Nuvâs'ın kendisine itaat etmeyenleri ateşe atmasıdır. Hîre hükümdarı Amr b. Münzir'in Dârimoğullarından yüz kişiyi yaktırdığı aktarılmıştır.⁸⁹⁷

İslâm tarihinde Hz. Ebû Bekir ve Hâlid b. Velîd'in talimatıyla verilen yakılma cezası istisna niteliğindedir. Çünkü bu cezanın sonraki dönemlerde uygulaması yoktur. Kur'ân'a aykırı olan bu cezanın uygulanmasını o dönemin tarihsel, siyasal ve konjonktürel şartlarını göz önünde bulundurarak anlamak gerekir.⁸⁹⁸

Hâlid b. Velîd, Müslüman olarak girdiği ilk savaşlarda bazı kişisel intikam arzularıyla hareket etmiştir. Hz. Peygamber'in uyarıları ve aldığı eğitim vasıtasıyla kişisel çıkarlarını bir kenara itmiş, İslâm ümmeti için savaşmıştır. O, haksızlığı uğrayan Müslüman kardeşleri için intikam alan, kabile milliyetçiliğini bırakan büyük İslâm komutana dönüşmüştür.⁸⁹⁹ Çünkü İslâm da savaşın amacı kişisel arzuları tatmin etmek veya ekonomik kazanç elde etmek değildi. Yoksa Müslümanlar savaş başlamadan önce

---

⁸⁹⁴ Öztürk, *Hz. Ömer Döneminde Güneydoğu Anadolu'daki Fetih Hareketleri*, 20.

⁸⁹⁵ Mehmet Azimli, "Hz. Ebû Bekir'in Zekat Vermek İstemeyenler ve Yalancı Peygamberlerle Mücadelesi", *Hazreti Ebu Bekir*, (2019), 109.

⁸⁹⁶ Asiler, *İslam Tarihinde İşkence (Emevilere Kadar)*, 81.

⁸⁹⁷ Mustafa Ağırman, *Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1992), 43.

⁸⁹⁸ el-Câbî, *Seyfullah Hâlid b. Velîd*, 63.

⁸⁹⁹ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-Irak*, 1/132.

karşı tarafa 3 teklif götürmezdi. Müslüman olmalarını hiç teklif etmez, İslâm'a girmek istemediklerinde, "Size yazıklar olsun," demezlerdi.⁹⁰⁰

Hâlid, bölgede tanınan önemli bir komutandı. Hâlid'in ünü sayesinde çok güç kullanmadan isyanların bastırıldığı da olmuştur. Secah'ın Hâlid'in karşısına çıkmaya cesaret edemeyip kaçması buna örnektir.⁹⁰¹

Hâlid b. Velîd'in sert tabiatının yanında merhametli bir yönü de vardı. Beni Süleym'den bazıları onun hakkında, "Hâlid kadınları öldürmez. Köleleri taksim eder gerisini de affeder," demişlerdir.⁹⁰²

Hâlid b. Velîd, hızlı stratejik tercihler yapabilecek kararlılığa sahipti. Bu sayede fırsatları değerlendirmeyi bilmiştir. Hâlid, Mâlik b. Nüveyre'nin üzerine doğru yürümeye karar verdiğiğinde Ensar'dan bir grup karşı çıktı. Halife'nin verdiği görevleri tamamladıklarını söyleyip Hâlid'in ilerlemesini durdurmak istediler. Hâlid b. Velîd onlara, "*Halife size bunu emretmemiş olabilir ama bana ilerlememi söyledi. Komutan ben olduğum için emirler bana gelmektedir. Halife emretmemiş olsa bile önüme gelen fırsatı kaçırmamak için emir beklemem. Bazen emir olmadığı zaman kendi inisiyatifimizi kullanacağız. Şu an ben de böyle yapacağım,*" dedi ve kararından vazgeçmedi.⁹⁰³

Hâlid, savaşlarda gösterdiği kararlılığı diplomaside de göstermiştir. Devletler için savaş meydanında zafer kazanmak kadar masada diplomatik başarı elde etmek de önemlidir. Hâlid b. Velîd savaş stratejilerinde mahir olduğu kadar antlaşma yapma konusunda da mahirdir. Hâlid'in Yermük savaşından önce Cerece adlı Bizans komutanıyla yaptığı konuşmada onun gayet sakin, mantıklı ve güzel açıklamalarına şahit olmuştuk.⁹⁰⁴

Hâlid b. Velîd'in Hz. Peygamber'e bağlılığından bahsettik. Hz. Peygamber'in mirasını taşıyan sahabilere de özenli davranmıştır. Komutanken onlara orduda ayrıcalık tanımıştır. Örneğin, Irak cephesinden Suriye cephesine giderken ashaptan olan askerleri Müsenna'ya bırakmak istemeyip kendi yanına aldı. Ona sahabeden az bir miktar asker

⁹⁰⁰ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-Irak*, 1/133.

⁹⁰¹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 3/231.

⁹⁰² el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 3/113.

⁹⁰³ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 3/231.

⁹⁰⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/35.

bıraktı. Hâlid'in bu kararını Müsenna uygun bulmadı ve ondan sahabilerden daha fazla kişi bırakmasını istedi.⁹⁰⁵

Hâlid b. Velîd'in Suriye cephesine geçişi orada devam eden mücadelenin seyrini değiştirmiştir. Çünkü Hâlid geldiğinde oradaki komutanlar birliklerinin başında ayrı ayrı bölgelerde bulunuyordu. Hâlid, bu komutanlara şu konuşmayı yapmıştır: *“Hz. Ebû Bekir bizi bu bölgeye gönderdiği zaman düşmanı yeneceğimize güveniyordu. O, burada olan biteni, bu ayrılığımızı bilseydi sizi bir başkumandan idaresinde toplardı. Sizin dünyevi maksatlarla birbirinizden ayrılmış olduğunuzu görüyorum. Hepiniz farklı bir şehrin valisi olmuşsunuz. Sizler bir başkumandan idaresi altına girer ve ona itaat ederseniz şerefınız eksilmeyecektir. Böyle ayrı ayrı hareket etmeye devam ederseniz şerefınız yükselmeyecektir. Aranızdan birini başkumandan seçin ve ona tabi olun.”*⁹⁰⁶

Hâlid cesur, özverili, kararlı ve sert olduğu kadar mantıklı hareket eden durumu şartları iyi değerlendirebilen bir askerdir. Amr b. As, Hâlid'in karakteri hakkında, *“Kedilerin sabrına ve aslanların duruşuna sahiptir,”* demiştir.⁹⁰⁷ O azledildikten sonra duruşunu bozmamış ve devlete isyan etmemiştir. İsyân etmenin sonuçsuz kalacağını, el-Cezire bölgesinde yürütülen fetih hareketlerinin baltalayacağını farkındaydı. Bu yüzden itiraz etmeden Ebû Ubeyde'nin emrine girmiş ve danışmanlık vazifesini yürütmüştür.⁹⁰⁸ Malları müsadere yapılacağı zaman Hz. Ömer ona, malından 60.000 dirhemden fazlasına el koyacağını söyledi. Fazla 20.000 dirhem çıktı ve ona el konuldu. Hz. Ömer, itiraz etmeyen Hâlid'in gönlünü, *“Vallahi sen benim yanımda çok kıymetlisin ve seni severim,”* diyerek aldı.⁹⁰⁹

Hâlid savaşçı kişiliğinin yanında başka özelliklere de sahiptir. Bazı araştırmalarda geçtiği üzere Hâlid, okuma yazması olduğu için katiplik yapmıştır. Hatta Ömer Nasuhi Bilmen tarafından, Hz. Ebû Bekir döneminde Zeyd b. Sâbit başkanlığında Kur'ân'ın toplanmakla görevlendirilmiş kurulda yer aldığı nakledilmiştir. Bu katipliğin vahiy katipliği olup olmadığı ihtilâfıdır. Bazı kaynaklar Hâlid b. Velîd'in vahiy katipliği

⁹⁰⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/22; Kelpetin, “Hz. Ebû Bekir Dönemi Fetihleri”, 284.

⁹⁰⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/33.

⁹⁰⁷ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-İrak*, 1/137.

⁹⁰⁸ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü's-Şam ve'l-İrak*, 1/136; Akbaş, “Seyfullah Lakabının Halid b. Velid'in Cihadına Yansıması”, 107.

⁹⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 8/133.

yaptığını söylerken bazı kaynaklar vahiy katipliği yapmadığını sadece katiplik yaptığını aktarmıştır. Bu katiplikte Hz. Peygamber'in bazı mektuplarını yazmaktan ibarettir.⁹¹⁰

Hâlid b. Velîd'in vergi ve mali işlerle de ilgilendiğini görmekteyiz. Hatta divan kurulmasını için Hz. Ömer'e teklifte bulunan da Hâlid'di. Ebû Hüreyre, Bahreyn'den yüklü miktarda zekât malını Hz. Ömer'e getirmişti. Sahabe gelen malların taksim edilmesi ve hak sahiplerine verilmesi konusunda zorluk yaşamışlardı. Hâlid bunu haber alınca Şam'daki yöneticilerin malların kaydını (divan) tuttuklarını söylemiş, Hz. Ömer'e de böyle yapmasını tavsiye etmişti. Hz. Ömer bu teklifi kabul edip divan tutulması için emir verdi.⁹¹¹

Hâlid b. Velîd hakkında şarkiyatçılarda farklı yorumlar yapmışlardır. Onlarda Hâlid'in hem askerlik hem liderlik yeteneklerine sahip olduğunu kabul etmişlerdir.⁹¹² Mülller, Hâlid'i Napolyon'a benzetmiş ve ikisinin de hayatının savaşlarda geçtiğini söylemiştir. E. Dermengham ise onun hakkında, "Yenilmez büyük bir liderdir. Zeki ve komutanlık yeteneklerine sahiptir," demiştir.⁹¹³

1.2.Hz. Peygamber ile Arasında Geçen Diyaloglar

Hz. Peygamber ile sahabiler arasındaki ilişki bizim için büyük öneme sahiptir. Hz. Peygamber ashabına nasıl düşkünse, sahabe de ona son derece düşküdü. Sahabe, Hz. Peygamber'e karşı sonsuz güven duymakta ve büyük bir sevgi beslemekteydi. Bu sevginin sonucu olarak Hz. Peygamber, sahabenin görüşlerine önem vermiş, söz, fiil ve takrirleriyle onlara örnek olmuştur.⁹¹⁴ Bu bağlamda Hz. Peygamber ve Hâlid b. Velîd arasındaki ilişkiye dair anekdotlara yer vermeye çalışacağız.

Hâlid b. Velîd, sıkıntısını da mutluluğunu Hz. Peygamber'le paylaşırdı. Hâlid, bir dönem uyku problemi yaşamaya başladı. Ne zaman uyusa uykusunda bir korku hissediyor ve hemen uyanıyordu. Bunun ne olduğunu anlamak için Hz. Peygamber'in yanına gitti. Hz. Peygamber ona, "Sana cinlerden bir şeytan tuzak kuruyor," dedi.⁹¹⁵

⁹¹⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2008), 1/22.

⁹¹¹ Ebû Zeyd Velîyyüddin Abdurrahmân İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2004), 1/333.

⁹¹² el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü 'ş-Şam ve 'l-Irak*, 1/139.

⁹¹³ el-Aselî, *Kâdetü Fethu Bilâdü 'ş-Şam ve 'l-Irak*, 1/139.

⁹¹⁴ İhsan Arslan, "Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 148.

⁹¹⁵ el-Akkâd, *Abkariyyetü Hâlid*, 25.

Hız. Peygamber, Hâlid'den övgüyle bahsetmiştir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Hâlid b. Velîd ne güzel bir kul ve ne iyi bir akrabadır. O Allah'ın kılıcıdır ve Allah onu düşmana karşı kullanmak üzere kınından çıkarmıştır.”⁹¹⁶ Hız. Peygamber başka bir rivâyette onun için; “Hâlid, Allah'ın en iyi kullarındandır. Mazlum Müslümanların dostudur. Allah'ın kılıçlarından bir kılıçtır. Allah o kılıcı kafirlere ve münafıklara karşı çekti,” demiştir.⁹¹⁷ Hız. Peygamber, Ebû Hureyre'ye onu övüp, “Hâlid ne iyidir. O Allah'ın kılıçlarından bir kılıçtır,” demiştir.⁹¹⁸

Hâlid b. Velîd, bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu olaylardan biri Hız. Peygamber devrinde zekât amilleri Mescid'e geldiğinde yaşandı. Hâlid yanına gelen zekât memurlarına bir şey vermeyip gönderdi. Görevliler durumu Hız. Peygamber'e bildirdi. Hız. Peygamber, memurlara kızarak, “Siz haksızlık yapıyorsunuz. Çünkü o zaten Allah yolunda kullanılmak üzere zırhını ve mühimmatını bize vermiştir,” diyerek onu hem övdü hem de savundu.⁹¹⁹ Hâlid b. Velîd bazen hatalar yapmış ve Hız. Peygamber tarafından uyarılmıştır. Bir gün ipekli elbiseyle mescide gelince Hız. Peygamber ondan yün elbise giymesini istemiştir.⁹²⁰

Hâlid b. Velîd, geç bir dönemde Müslüman olmasına rağmen Hız. Peygamber'e bağlılık açısından diğer sahâbeden geri kalmamıştır. Hız. Peygamber'e sadece ismiyle hitap edilmesine bile sinirlenir. Ona saygısızlık yapılması sindiremezdi. Bir adam Hız. Peygamber'in yanına geldi. Rahatsız olduğu bir konuyla ilgili Hız. Peygamber'in haksızlık yaptığını düşünerek, “Allah'tan kork Ya Resulullah,” dedi. Hâlid b. Velîd bunu duyunca çok sinirlendi ve oturduğu yerden kalkıp, “Ya Resulullah bu adamın kafasını kesiyim mi?” diye sordu. Hız. Peygamber, Hâlid'i durdurup sakinleştirdi ve “Belki o, namaz kılanlardandır,” dedi.⁹²¹

Hâlid b. Velîd, savaşa giderken taktığı sarığına, Hız. Peygamber'in saçlarından bir miktar sıkıştırırdı. Hâlid, tüm savaşlara bu sarıkle katılırdı ve “Bu başımdayken girdiğim tüm savaşları kazandım,” derdi. Yermük savaşında sarığı düştüğünde sarığını bulmaya

⁹¹⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 115.

⁹¹⁷ Hanbel, *el-Müsned*, 2001, 1/216.

⁹¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 8/221.

⁹¹⁹ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir*, 1998, 4/50.

⁹²⁰ İbrahim Yıldız, *Birbirleriyle Münasebetleri Ekseriyetinde Asr-ı Saadette Aşere-i Mübeşşere* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 72.

⁹²¹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc İbn Müslim, *Şahîh-i Müslim* (Beirut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arab, 1955), 2/742.

çalışmıştı. Buradan anlaşıldığına göre Hâlid, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra bile ona bağlılığını sürdürmüştür.⁹²²

Hız. Ömer devrinde Şam fetihleri sırasında Hâlid hakkında ileri geri konuşanlar vardı. Ebû Ubeyde bunları işitince sinirlendi. Oradakilere dönüp, “Sizler bilmiyor musunuz? Hız. Peygamber, Hâlid hakkında, ‘O, Allah’ın kılıçlarından bir kılıçtır ve ne iyi bir delikanlıdır’ diye buyurmuştur,” diyerek ileri geri konuşanları susturdu.⁹²³

Hız. Peygamber tarafından övülen Hâlid, birçok müellifin dikkatini çekmiştir. Müellifler Hâlid’in faziletine dair eserler yazmışlar ya da onun için kitaplarında hususi bölüm ayırmışlardır. Buhârî’nin *el-Câmiu’s-sahîh*’inde “Menâkibü Hâlid b. Velîd” başlığı vardır. Tirmizî de eserinde böyle bir bölüm ayırmıştır. Ahmet b. Hanbel “Fezâlü Hâlid b. Velîd” isimli başlık altında bu konuya dair hadisleri toplamıştır. Nesâî ve Şevkanî de Hâlid’in faziletiyle ilgili hadisleri kitaplarına almışlardır.⁹²⁴

1.3.Rivâyet Ettiği Hadisler

Hâlid, hayatı sürekli cephelerde geçtiği için ilme yönelememiştir. Çok fazla rivâyeti bulunmamakla birlikte on sekiz tane hadis rivâyet etmiştir. Rivâyet ettiği hadislerden biri Sahihayn’de geçmektedir. Kendisinden hadis nakledenler arasında Abdullah b. Abbâs (ö. 68/677), Mikdâm b. Madikerib (ö. 87/705), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Ebû Ümâme b. Sehl (ö. 100/78), Ebü'l-Âliye (ö. 93/711), Cübeyr b. Nüfeyr (ö. 80/699) ve Kays b. Ebû Hâzım (ö. 97/715) gibi meşhur sahâbi ve tabiinler bulunmaktadır.⁹²⁵ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) onun aktardığı dört hadisi tahrir etmiştir.⁹²⁶

Rivâyet ettiği hadislerden bazıları şunlardır:

- Hız. Peygamber; eşek, at ve katır etini yasakladı.⁹²⁷
- Ammâr b. Yâsir’le aram çok iyi değildi. Onunla konuşurken onu kıracak bir şey söyledim. Ammâr Hız. Peygamber’in yanına gidip beni şikâyet etti.

⁹²² İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebir*, 2015, 5/36; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fi temyizi’s-şahâbe*, çev. Seyfullah Erdoğmuş (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011), 305.

⁹²³ Efendioğlu, “Hâlid b. Velîd’e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine”, 58.

⁹²⁴ Sema Tombul, “Hız. Ebû Bekir’in Rivâyet Ettiği Hadisler”, *Hazreti Ebu Bekir*, (2019), 263.

⁹²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen* (Kahire: Darü’r-Risaletü’l-Alemiyye, 2009), 4/388.

⁹²⁶ Efendioğlu, “Hâlid b. Velîd’e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine”, 57.

⁹²⁷ İbn Mâce, *es-Sünen*, 4/388.

O sırada ben de oradaydım. Sinirlendim ve Ammâr'ın üzerine daha çok gittim. Hz. Peygamber sesini çıkarmayınca Ammâr ağlamaya başladı ve Hz. Peygamber'e, "Görmüyor musun bana ne yapıyor?" dedi. Hz. Peygamber başını kaldırıp şöyle dedi: "Kim Ammâr'a düşman olursa Allah da ona düşman olur. Kim Ammâr'a kızarsa Allah da ona kızar." Bu sözü duyunca oradan çıktım. Artık benim için Ammâr'ın rızasından daha önemli bir şey yoktu. Daha sonra onun yanına gittim ve rızasını aldım.⁹²⁸

---

⁹²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 28/13.

2. Savaş Sanatı

Hâlid b. Velîd, savaşçı kimliğiyle tanınmaktadır. O sahabeler arasında müstesna bir yere sahiptir. Hayatı cephelerde geçen bu kahraman sahabiye Hz. Peygamber, “Seyfullahi’l-Meslûl” yani Allah’ın çekilmiş kılıcı demiştir. Bu lakap onun kahramanlığını daha da arttırmış, onu motive etmiştir. Müslümanlar da onu, cihadı ve kahramanlığıyla tanımıştır.⁹²⁹

Hz. Peygamber insanları iyi ve güzele teşvik edici lakaplar kullanırdı. Hz. Peygamber Hâlid’deki özelliği fark etmiş, onu verdiği lakapla motive etmiştir. Onun ruhunu tıpkı bir kılıç gibi parlatmış, tüm keskinliğiyle Allah yolunda savaşması için görevlendirmişti. O elinde kılıcıyla Allah yolunda savaşan bir sahabi olarak tarih sahnesinde karşımıza çıkar.⁹³⁰ Allah yolunda savaşma isteğini kamçılaman lakabının ünü Bizanslı komutanların kulağına kadar gitmişti. Bizanslı bir komutan Yermük savaşından önce Hâlid’e lakabının anlamını sormuştu.⁹³¹

Hz. Peygamber, seriyyeler vasıtasıyla komutanlarını yetiştirmiştir. Sa’d b. Ebû Vakkas, Amr b. el-Âs ve Hâlid b. Velîd gibi komutan sahabeler Allah yolunda savaşta savaşa koşular.⁹³² Hâlid b. Velîd, bu komutanlardan biri olarak, savaşçı karakteri ve başarılarıyla tanınmıştır. O hem Müslümanların hem Müşriklerin saygı duyup, korktuğu bir komutandı. Bazı kabilelerin Hâlid’e karşı savaşmaktansa sulha razı olmaları bunu göstermektedir. Nitekim Esed kabilesiyle yaşanan olay bunu doğrulamaktadır.⁹³³ Hâlid b. Velîd, Beni Esed kabilesiyle savaşmak için görevlendirildi. Hz. Ebû Bekir, Beni Esed kabilesine, “Ya artık boyun eğin sulhu kabul edin ya da sizi tamamen bitirecek bu savaşa razı olun,” diye haber gönderdi. Hâlid b. Velîd’e karşı savaşmayı göze alamayan Beni Esed sulha razı oldu.⁹³⁴

Amr b. Abdülmesîh olayında Hâlid’in gözü peklüğünü görmekteyiz.⁹³⁵ Hâlid tereddüt etmeden Amr’ın elinden zehri almış ve içmişti.⁹³⁶ Bu gibi olayların halk

⁹²⁹ Akbaş, “‘Seyfullah’ Lakabının Hâlid b. Velid’in Cihadına Yansması”, 91.

⁹³⁰ Mehmet Akbaş, “‘Seyfullah’ Lakabının Hâlid b. Velid’in Cihadına Yansması”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2012), 93.

⁹³¹ et-Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülük*, 1275, 4/33.

⁹³² Akbaş, “‘Seyfullah’ Lakabının Hâlid b. Velid’in Cihadına Yansması”, 92.

⁹³³ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 102.

⁹³⁴ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 102.

⁹³⁵ İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebir*, 2015, 5/52.

⁹³⁶ et-Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülük*, 1275, 4/18.

tarafından duyulması ve konuşulması Hâlid'in gücü hakkında efsanelerin doğmasına, düşmanının ondan çekinmesine sebep oluyordu.⁹³⁷

Hâlid b. Velîd, askerine cesaret verip örnek olmak için ön saflarda iki kılıçla birden savaşırdı.⁹³⁸ Çok iyi binici olan Hâlid, atını bacağıyla yönlendirirdi.⁹³⁹ Hz. Ebû Bekir, Hâlid'in bu savaşçı ruhunun farkındaydı. Hâlid'i Şam fetihleriyle görevlendirdiğinde Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a, Hâlid'in savaş konusunda büyük bir deha olduğunu söylemiştir.⁹⁴⁰

Hâlid b. Velîd'in üstlendiği komutanlık görevi çok önemlidir. Ölümle yaşamın, kazanmak ve kaybetmenin birlikte bulunduğu savaş meydanlarında zafer için komutanın gösterdiği inat, ısrar ve sebat aslında askerinin görünmeyen zırhıdır. Komutanın tereddüt göstermesi askerinin teslim bayrağını çekmesi demektir. Hâlid b. Velîd'in hayatı incelendiğinde kahramanlığının altında kararlılığı ve hedefine ulaşmadaki ısrarı görülecektir. Hz. Ebû Bekir döneminde Müslümanlar mürtetlerle şiddetli bir şekilde mücadele ettiler.⁹⁴¹ Önceden Tuleyha'yla yapılan savaştan bahsettik. Bu savaşın sonunda Tuleyha, Şam'a kaçtı ve orada tekrar Müslüman oldu.⁹⁴² Tuleyha'ya karşı yürütülen mücadelede Hâlid'in kahramanlığı şöyle anlatıldı: "Savaş sırasında biri Tuleyha'nın kırmızı bayrağını taşıyordu. O adamı Müslümanlar görüyor ama bir şey yapamıyorlardı. Hâlid onu öldürdü ve kırmızı bayrak yere düştü. Müslümanlar düşen bayrağın üzerinden at ve develerle geçtiler." Hâlid, başkumandan olmasına rağmen savaşın ön saflarında çarpıştı. Çevresindekiler onun bu durumunu tenkit ettiler. Yemame savaşında da aynı şekilde canla başla mücadele etti.⁹⁴³

Hâlid b. Velîd savaşırken büyük tehlikeleri göze alırdı. Irak'tan Şam'a giderken yol güzergahında Süva çölü bulunuyordu. Ordu buradan geçerse susuzluktan kırılabilirdi.

⁹³⁷ Kelpetin, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Irak Fetihleri", 279.

⁹³⁸ Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ' fî (bimâ teğammenehû min) meğâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-ḥulefâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 2/102.

⁹³⁹ "قصة الإسلام | خالد بن الوليد", *İslamstory* (2014).

⁹⁴⁰ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Dımaşk: Dâru'l-İhyâ, 1988), VI/382.

⁹⁴¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/49; Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 66.

⁹⁴² Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 113; Kaymaz, *Hz. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi*, 70.

⁹⁴³ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 262; Asiler, *İslam Tarihinde İşkençe (Emevilere Kadar)*, 76.

Bu yüzden yol rehberi Rafi' b. Umeyr çöle girmek için Hâlid'i ikna etmeye çalıştı. Hâlid tüm itirazlara rağmen çöle girdi.⁹⁴⁴

Hâlid, Rafi'yi ayıpladı ve tüm cesaretiyle tehlikeleri göze aldı.⁹⁴⁵ Neticede İslâm ordusu çölü beş günde başarılı bir şekilde geçti ve Şam topraklarına ulaştı. Hâlid bu zor yolu seçmesinin sebebini şöyle açıklar: “Bizans’ın peşime düşme ihtimali olan bir yoldan nasıl gideyim? Onlarla karşılaşırdım Suriye’deki Müslümanlara nasıl yardım ederdim?”⁹⁴⁶

Ebû Ubeyde b. Cerrâh da Hâlid’in yeteneklerinin farkındaydı. Bu yüzden Suriye fetihleri sırasında onu yanından ayırmamıştır. Hâlid b. Velîd azledildikten sonra bir savaşta komutayı devralmak istedi. Ebû Ubeyde, Hâlid’e güveni tam olduğu için komutayı ona devretti.⁹⁴⁷

Hâlid’in hayatıyla ilgili bize ulaşan bilgiler genellikle cihadıyla ilgilidir. Kazandığı zaferler vesilesiyle Bizans askerleri arasında da meşhur oldu. Bizans komutanlarından Mâhân, Yermük savaşından önce Hâlid’e elçi gönderdi. Mâhân Müslümanlara eğer savaşmaktan vazgeçerlerse adam başı on dinar, giyecek, erzak ve bir binek vermeyi teklif etti. Ayrıca kalabalık bir orduyla geldiklerini belirtip Müslümanlara göz dağı vermeye çalıştı. Bu teklif karşısında Hâlid b. Velîd, “Bu topraklara gelmemizin sebebi ne açlık ne de başka bir şeydir. Sadece savaşmaya geldik,” deyip Müslümanların korkusuzluğunu Mâhân’a gösterdi.⁹⁴⁸ Hâlid’in konuşmasından sonra Mâhân’ın adamları birbirine bakıp, “Bu adam kan içtiği söylenen Arap’tır,” dediler.⁹⁴⁹ Hâlid, Bizanslılar üzerinde nasıl bir etki bırakmışsa onu kan içici olarak tasavvur ediyorlardı. Hatta bazı kaynaklarda Hâlid’in Irak bölgesinde yüz binden fazla kişiyi öldürdüğü gibi abartılı rivâyetlerde vardır.⁹⁵⁰

Hâlid b. Velîd’in cihadından bahsedenler, “Zırhını ve kılıcını Allah yolunda kullandı,” demişlerdir. O tüm varlığıyla Allah yolunda cihat eden bir sahabidir.⁹⁵¹

⁹⁴⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 131; et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/365.

⁹⁴⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 130.

⁹⁴⁶ Çil, “Hz. Ömer Döneminde Ordunun Silahları ve Lojistiği”, 16.

⁹⁴⁷ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/34.

⁹⁴⁸ Akbaş, “Seyfullah Lakabının Halid b. Velid’in Cihadına Yansımaları”, 98.

⁹⁴⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 351.

⁹⁵⁰ Azimli, *Dört Halîfeyi Farklı Okumak Hz. Ebu Bekir*, 174.

⁹⁵¹ İbn Sa’d, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/50.

Hâlid'in hayatı zaferlerle süslenmiş bir hayattır. Bu her komutana nasip olmamıştır. Hâlid, Irak ve Şam bölgesinde yaptığı fetihlerle yetinmeyip, azledilmesine rağmen el-Cezire bölgesinde de aynı mücadelesini sürdürmüştür. Azledildiği için, “Yeter artık kenara çekiliyorum,” dememiştir. Başkumandan olarak katılmadığı savaşlarda danışman olarak görev almıştır.⁹⁵²

Hâlid, zaman zaman eleştirilere maruz kalsa da gösterdiği üstün başarılar hatalarını bertaraf etmiştir. Kendisine Hz. Peygamber tarafından verilen “Seyfullah” lakabını sonuna kadar temsil etmiş, lakabının ağırlığını her daim cihadına yansıtmıştır.⁹⁵³

Hâlid'in son sözleri de kahramanlık ve cihat hakkındaydı. Bir rivâyette içinde savaş olan bir gecenin, kendisine erkek evlat müjdelenen bir gündüzden daha güzel olduğunu ve hayatta en sevdiği şeyin gece düşmanla çarpışmak olduğunu söylemiştir.⁹⁵⁴ Hâlid, aslında savaş meydanlarında ölmek istiyordu. Elde edemediği şehadeti ölürken dahi arzuluyordu. Cihat meydanında değil hasta yatağında son nefesini vereceği için ağlamıştı. Hâlid ölmeyi yaşamaya tercih ediyordu. Kendisini de askerlerini de düşmana böyle tanıtmıştı. Kitaplarda ona dair anlatılar kahramanlığı ve cesareti üzerinedir. O hem Hz. Peygamber hem de Hz. Ebû Bekir döneminin en önde gelen kahramanlarındandır. Hayatını kılıçların gölgesi altında, cihatla geçirmiş bir sahabidir. Hâlid'in yaptığı ibadetlerin başında cihat geliyordu. Hatta kendisi bundan bazen şikâyet ederdi ve diğer ibadetlerini cihat kadar yerine getiremediğinden yakınırды. Irak bölgesinde bulunan Hîre'yi fethettikten sonra orada namaz kıldırdı. Namazda çeşitli sureler okudu. Namaz bittikten sonra arkadaşlarına dönerek, “Allah yolunda çok cihat ettim. Bu beni bazen Kur'ân okumaktan alıkoydu,” dedi. Kur'ân'ı çok iyi öğrenememiş olmaktan yakınsa da cihat onun hayatının merkezindeydi ve kendinden sonrakilere de cihada sarılmayı tavsiye etmiştir.⁹⁵⁵

2.1. İlk Dönem İslâm Toplumunda Ordu

Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra Müslümanlar, kısa sürede Arap yarımadasını aştılar ve dönemin süper güçleri Bizans ve Sasani ordularıyla karşı karşıya geldiler. Hem

⁹⁵² Mehmet Akbaş, “‘Seyfullah’ Lakabının Hâlid b. Velid'in Cihadına Yansması”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2012), 106.

⁹⁵³ Mehmet Akbaş, “‘Seyfullah’ Lakabının Hâlid b. Velid'in Cihadına Yansması”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2012), 108.

⁹⁵⁴ el-Askalânî, *el-İşâbe fi temyîzi 'ş-şahâbe*, 305.

⁹⁵⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2015, 5/36.

Irak'ta hem de Suriye'de savaşan İslâm ordusu birçok zafer kazandılar. Bunu İslâm dinin verdiği manevi ruhla ve savaş stratejileriyle başardılar.⁹⁵⁶

Cahiliye Dönemi Araplarda düzenli birlikler yoktu. Gönüllülerden oluşan ordunun savaş alanında aldığı düzen; merkez birliklerle birlikte muhafız kıtası, sağ ve sol birlikler, zırhlı birlikler ve arkada bulunan birlikler şeklindedir. Hz. Peygamber bu beşli birliği devam ettirmekle birlikte saf hâlinde sıralanma usulünü getirdi. Hz. Ömer döneminde ise tabur (kürdûs) sistemi ilk olarak Hâlid b. Velîd tarafından kullanılmaya başlandı. Savaş çıktığında silah kullanabilen erkeklerin katılımıyla birlikler oluşurdu. Askerler, piyade ve süvari olarak ikiye ayrılırdı. Piyadeler ok, yay, kalkan, kılıç ve mızrak kullanırdı. Süvariler ise kılıç, zırh, uzun mızrak, kargı ve savaş baltası kullanırdı. Bazıları akbaba tüyü ve kerkenez ile süslü miğferi yani filazl'ı giyerlerdi.⁹⁵⁷

Savaşa hazırlıkları başladığında kılıç, ok, kalkan ve mızrak gibi silahlar toplanırdı.⁹⁵⁸ Şehrin merkezi bir yerine çadır kurulur, Kureyşliler savaşta kullanılacak teçhizatları bu çadırda toplardı. Bu işi yürütmeye Kubbe denirdi.⁹⁵⁹ Mahzûmoğullarına verilen bu görevi Hâlid b. Velîd yürütüyordu.⁹⁶⁰

Einne ise, Kureyş'in süvari kumandanlığını yürütmeye vazifesidir. Süvari birlikleri öncü birlik olarak da görev almıştır. Kubbe görevi gibi Einne'de Mahzûmoğulları'nındı.⁹⁶¹ Hâlid b. Velîd, kabilesi adına bu görevi de üstlenmişti.⁹⁶²

Araplarda her kabilenin kendine has sancağı bulunurdu. Hz. Peygamber; seriyye ve gazvelerde beyaz renkte liva (bayrak), siyah renkte raye (sancak) kullanırdı.⁹⁶³ Rayeyi kumandan, livayı ordunun en kahramanı taşırdı.⁹⁶⁴ Hâlid b. Velîd, başkumandanlık

---

⁹⁵⁶ Metin Yılmaz, "İlk İslâm Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik", *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 8/2 (2008), 10.

⁹⁵⁷ Mustafa Zeki Terzi, "Ordu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/360.

⁹⁵⁸ Terzi, "Ordu", 33/357.

⁹⁵⁹ İbn Kesîr, *Câmi'u'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdî li-akvâmi's-senen*, 1998, 2/588.

⁹⁶⁰ Fatma Hatice Işılak, *İslam Öncesi Mekke'nin Siyasi Yapısı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 68.

⁹⁶¹ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, 20.

⁹⁶² Işılak, *İslam Öncesi Mekke'nin Siyasi Yapısı*, 68; Çelikkol, *Cahiliyye Döneminde Mekke*, 207.

⁹⁶³ Terzi, "Ordu", 33/360.

⁹⁶⁴ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/841; Ağırman, *Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi*, 118.

vazifesini yürütürken Hz. Peygamber'in yaptığı gibi genellikle beyaz renkli liva taşırdı. Bazen siyah raye de kullanmıştır.⁹⁶⁵

Komutanlar, ordunun savaş alanına doğru ilerlediği güzergâhta konaklanacak yerleri belirlerdi. Konaklama yerine gelindiğinde komutan sancağını diker ve ordu burada istirahate çekilirdi. Hâlid b. Velîd, Irak bölgesinden Şam'a geçerken Dımaşk yakınlarında bir yerde siyah renkli sancağını dikti. Orduyu bir süre burada konaklattı. Araplar sancağa ukâb da derlerdi. Hâlid b. Velîd'in sancağını diktiği söz konusu bölgeye Seniyyetü'l-Ukâb (sancak yolu/boğazi/geçidi) dendi.⁹⁶⁶

O dönemde her kabilenin ayrı renk ve şekilde sancağı bulunduğunu belirttik. Hâlid, ordu savaş meydanına gelip savaş pozisyonu aldığı anda her kabilenin sancağının altında dururdu. Burada hem kabilenin savaş nizamını denetler hem de savaşa teşvik edici konuşmalar yapardı.⁹⁶⁷

Hz. Peygamber, başkumandanlık vazifesini de kendisi yürütürdü. Savaşa katılmadığı zamanlar yerine birini tayin ederdi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde savaş meydanının uzak olması ve birden fazla cephede savaşılması gibi sebeplerle işler biraz değişti. Halifeler savaşlara bizzat katılmayıp Medine'den haberciler vasıtasıyla orduyu idare ettiler. Halifeler kumandanlarını harp sanatını iyi bilen, dindar, devlete sadık, cesaretli, sabırlı, süratli, ihtiyatlı ve hitabeti güçlü kimselerden seçerlerdi.⁹⁶⁸ Bu kumandanlar ordunun başkumandanına bağlıydı. Başkumandanın keşif yaptırma, elçilik veya istihbarat amaçlı ekip gönderme, halifenin adına savaş ilan etme, barış görüşmeleri yapma, antlaşma imzalama ve eman verme gibi yetkileri bulunuyordu. Başkumandan savaş başlamadan önce savaşılacak alanın uygunluğunu tespit eder, düşmana elçi gönderip niyetini anlamaya çalışır, kumandanlarıyla istişare yapıp savaş stratejisini belirler ve sonra saldırı emrini verirdi.⁹⁶⁹ Başkumandanların yanında bir münadi bulunurdu. Bu münadi başkumandanın emirlerini askere ilan ederdi.⁹⁷⁰

⁹⁶⁵ Mustafa Necati Barış, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Devlet Yönetimi", *Turkish Studies: Social Sciences* 14/5 (2019), 2039.

⁹⁶⁶ Barış, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Devlet Yönetimi", 2039.

⁹⁶⁷ Çil, "Hz. Ömer Döneminde Ordunun Silahları ve Lojistiği", 17.

⁹⁶⁸ Terzi, "Ordu", 33/361.

⁹⁶⁹ Yılmaz, "İlk İslâm Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik", 23.

⁹⁷⁰ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 3/371; Barış, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Devlet Yönetimi", 2039.

Bu askeri yapılanma içinde Müslümanlar büyük başarılar elde ettiler. Bazı araştırmacılar Müslümanların kısa sürede ilerlemesini Bizans ve Sasanilerin, çölün derinliklerinde yaşayan Arapları ciddi tehlike olarak görmediklerine bağlamaktadırlar. Fakat bu ülkelerin Arap saldırılarından korunmak için Gassani ve Hîre gibi tampon ülkeler kurmak zorunda kaldığını unutmamak gerekir.⁹⁷¹

Çölün içlerinde yaşayan ve düzenli orduya sahip olmayan topluluklar, organize olmuş büyük ordularla karşı karşıya geldiklerinde farklı savaş taktikleri uygulayarak başarı elde etmeye çalışırlardı. İslâm'a giren Arap yarımadası sakinleri, cihat kavramıyla kendilerini aşan uhrevi bir hedefe yöneldiler. Cihat kavramının Müslümanlara verdiği mücadele ruhu sayesinde Arabistan toprakları kimi zaman barışla kimi zaman savaşla tek merkezde birleşti.⁹⁷²

Hâlid b. Velîd de diğer sahabiler gibi Hz. Peygamber'den cihat hakkında öğrendiklerini hayatına nakış nakış işledi. Hz. Peygamber ona, bir Müslümanın nasıl savaşması gerektiğini öğretti.⁹⁷³ Büyük dahi olsa ilk hatasında onu azletmedi ve ondan vazgeçmedi. Hâlid b. Velîd, bu tedrisattan geçip aynı hataları tekrarlamadı. Nefsi ve kabilesi adına intikam almaktan, kan dökmekten vazgeçti. İslâm'a düşman olanları kendi düşmanı bildi. Hz. Peygamber'in (sav) şu emrini her savaştan önce yerine getirmeye çalıştı: *"Düşmanınızla savaşmadan önce onlara üç tercih hakkı sun. Bunlardan hangisini isterse onu kabul et."*⁹⁷⁴ *İlk olarak İslâm'a davet et. Kabul etmezlerse cizye vermelerini teklif et. Bunu da kabul etmezlerse Allah'tan yardım iste ve onlarla savaş."*⁹⁷⁵

Hâlid b. Velîd, savaş başlamadan önde tebliğ yapar karşı tarafı İslâm'a davet ederdi. Bu davetini savaş sırasında da sürdürür, düşmana tekrar tekrar tebliğ yapardı. Aslında savaş, Müslümanların en son müracaat ettikleri bir tebliğ yoludur. Barışa yanaşmayan kabilelerle son çare olarak savaşılmıştır.⁹⁷⁶ Savaşın hedefi kan dökmek değil İslâm Devleti'nin önüne çıkacak tehlikeleri bertaraf etmektir.⁹⁷⁷

⁹⁷¹ Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 308.

⁹⁷² Yılmaz, "İlk İslâm Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik", 11.

⁹⁷³ Ağırman, *Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi*, 179.

⁹⁷⁴ Ağırman, *Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi*, 56.

⁹⁷⁵ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen-i Ebû Dâvûd*, çev. İsmail Lütfi Çakan (İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1987), 2/320.

⁹⁷⁶ Yılmaz, "İlk İslâm Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik", 11.

⁹⁷⁷ Ağırman, *Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi*, 57.

Şimdi, Hâlid b. Velîd'in savaşlar da üstlendiği görevlere ve gösterdiği kahramanlıklarına değinilecektir.

2.2.Savaş Taktikleri

Savaşlarda kullanılan taktikler savaşın sonucu açısından önemlidir. Müslümanlar fetih hareketleriyle ilerlerken çeşitli şartları göz önünde bulundurarak farklı taktikler denediler. Bunun en açık örneğini Hâlid b. Velîd'in savaşlarında görmekteyiz. Başarılı İslâm fetihlerinin arkasında komutanların geliştirdiği ve askerlerin uyguladığı savaş taktikleri bulunmaktadır. İslâm orduları Şam ve Irak bölgesine girince farklı düşmanların yeni savaş taktikleriyle karşılaştılar. Meydan muharebelerinin yanında daha zor olan kale kuşatmaları yapmaları gerekti. Farklı savunma yöntemlerine karşı Müslümanlar da şartlara uygun yeni savaş taktikleri ürettiler.

Hz. Peygamber, “Harp hiledir,” diye buyurmuştur. Bu prensipten hareketle savaşın zorluklarını ve harp sanatını bilen komutanlar tayin etti. Hâlid b. Velîd de Hz. Peygamber'in görevlendirdiği bu mahir komutanlardan biridir.⁹⁷⁸ Konuyla ilgili bir hadis-i şerif şöyledir: “Bir toplulukta başlarına atadığım komutandan daha hayırlı kimseler bulunabilir. O kimseyi komutan seçmemin sebebi aranızda savaşı en iyi bilen ve en uyanık olan kimse olması sebebiyledir.” Yani Hz. Peygamber komutan tayin ederken dini konularda en bilgili ve faziletli olanı değil savaş taktiklerini en iyi bileni seçiyordu.⁹⁷⁹ Bu önceden de bahsedildiği gibi liyakatle ilgili bir durumdur. Hâlid b. Velîd bu profile tam uymaktadır. İlk Müslümanlardan olmasa da savaş taktiklerini iyi bilmesi onu öne çıkarmaktadır.

Hâlid b. Velîd, girdiği her savaşta harp sanatını daha da geliştirdi. Düşmanını tanıyarak ve yaptığı hataları tekrarlamayarak ilerledi. Savaşlarda farklı taktikler uygulayıp komuta orijinalliğini ortaya koydu. Enbâr kuşatması sırasında şehrin surları önünde bulunan hendeği geçmek için farklı bir taktik uyguladı. Hasta ve yaşlı develeri kestirdi. Onları hendeklere attırıp ordunun hendekleri sorunsuz geçmesini sağladı. Zâtu'l-Uyun savaşında düşmana mübareze teklif etti.⁹⁸⁰ Mübarezeyi Hâlid kazanınca kısa sürede zafer Müslümanların oldu.⁹⁸¹

⁹⁷⁸ el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyîzi 'ş-şahâbe*, 302.

⁹⁷⁹ Abdullah Reşid, *İslam'da Ordu ve Komutan*, çev. Enver Güneç (İstanbul: Şule Yayınları, 1996), 51.

⁹⁸⁰ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/20; Yıldırım, *Hz. Ebû Bekir*, 97.

⁹⁸¹ Gökalp, *Irak'ın Fethi*, 72.

Ayrıca Hâlid, aldığı istihbaratlar neticesinde hangi kalenin ele geçirilmesiyle ordunun yiyecek ve silah ihtiyaçlarını karşılayabileceğini biliyordu. İçinde yiyecek ve silah olan kaleleri ele geçirerek ordunun lojistiğini sağlamıştır.⁹⁸² Hâlid b. Velid, güvenli bölgeleri tespit edip oraları üst olarak kullanmaya da dikkat etmiştir.⁹⁸³

Hâlid b. Velid, düşmanı zorluyordu. Çünkü onun sabit bir taktiği yoktu. Her defasında düşmanı şaşırtıyordu. Hâlid, düşmanın; hareketlerini, bölgeye gelişini ve yerel işbirlikçilerini dikkatlice takip ediyordu. Yapabilecekleri saldırılara karşı önlemler geliştiriyordu.⁹⁸⁴ Şimdi burada Hâlid'in muhtelif savaşlarda uyguladığı taktikleri üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Vur-Kaç Taktiği

Eski zamanlardan beri siyasi güç kurmanın en zor kısmı, otoriteyi zayıflatmadan devam ettirmektir. Dönemin güçlü ve kalabalık ordularının karşısında küçük birliklerin boyun eğmekten başka seçenekleri yoktu. Yani büyük ve donanımlı bir ordu sefere çıktığında kendisi gibi bir orduyla karşılaşmadığı sürece başarı şansı çok yüksektir. İslâm orduları kendinden büyük ve donanımlı bu ordularla karşılaştığında uyguladığı yöntem vur-kaç taktiğiydi. Vur-kaç taktiği savaş ağırlığı az olan ve manevra kabiliyeti yüksek birlikler tarafından ani baskınlar düzenleyerek gerçekleştirilmekteydi.⁹⁸⁵ Böylece diğerine nispeten küçük olan ordu az kayıpla düşmanı zayıflatmaktaydı. Müslümanlar İslâm ordularının uyguladıkları bu vur-kaç taktiğine günümüzde “es-Stratejyyetü't-Teştitiiyye” demişlerdir.⁹⁸⁶

Mûte'de Hâlid, vur-kaç taktiği kullanarak geri çekilmiştir. Bu sırada düşmana hem zarar vermiş hem de az bir miktarda olsa ganimet elde etmiştir. Hâlid b. Velid'in bu taktiği kullanmasıyla Müslümanlar çok zarara uğramadan düşmandan kurtulabilmiştir. Plan iki aşamalı yürütülmüş, ilk aşamada ani baskınlarla düşmana geçici bir üstünlük sağlanmıştır. İkinci aşamada bu üstünlükten faydalanıp ricat harekâtı uygulanmıştır.⁹⁸⁷

⁹⁸² Halit Çil, *Hız. Ömer Dönemi Ordu ve Orduğâhlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 136.

⁹⁸³ Yılmaz, “İlk İslâm Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik”, 19.

⁹⁸⁴ Gökalp, *Irak'ın Fethi*, 95.

⁹⁸⁵ Yılmaz, “İlk İslâm Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik”, 27.

⁹⁸⁶ Bessâm el-Aselî, *el-Mezhebü'l-Askeriyyi'l-İslâmî* (Lübnan: Dâr'u-l Nefâis, 1993), 181.

⁹⁸⁷ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/283; Mustafa Zeki Terzi, “Hz. Peygamber Döneminde Askerî Teşkilât”, *Diyanet İlmî Dergi* 39/3 (2003), 22.

Bu savaşta Bizans ordusunun mevzilenişi ve silahları hakkında edindiği istihbarat sonraki savaşlar için de önemlidir.⁹⁸⁸

2.2.2. Keşif ve İstihbarat

İstihbarat; araştırma, deliller toplama ve planlama ile bilgi edinmedir. Savaşlarda elde edilen bu bilgiler çeşitli politik ve stratejik amaçlar için kullanılmaktadır.⁹⁸⁹ Hâlid b. Velîd de savaşılacak yerin şartlarını, düşmanın durumunu öğrenmek için keşif birlikleri ve casuslar gönderirdi. Bu öncü müfrezeler, ordunun belirli bir mesafe ilerisinden giderlerdi.⁹⁹⁰ Öncü birlik bulunmasının faydaları; düşmanın beklenmedik saldırılarından haberdar olmak, düşman saldırısı durumunda merkezi birliklerin toparlanması için uygun fırsat oluşturmak ve yol üzerindeki küçük yerleşim yerlerinde çıkabilecek direnişleri bastırmaktır.⁹⁹¹

Savaş meydanında stratejik üstünlüğü elde etmek için öncü birlikler keşfe çıkarlar, komutanları bilgilendirip ordunun konaklayacağı en uygun yeri belirlerdi. Ordu konakladığında etrafta nöbetçiler ve gözcüler olurdu. Bilhassa gece baskınlarından korunmak için gece nöbeti çok ehemmiyetliydi.⁹⁹²

Hâlid b. Velîd, Tuleyha'nın bulunduğu mevkiye geldiğinde etrafı keşfetmeleri için Ukkâşe b. Mihsan ve Sâbit b. Akram'ı görevlendirdi. Keşif sırasında Tuleyha'nın kardeşi Hibal ile karşılaşan bu iki sahabi onu öldürdüler. Kardeşinin öldürüldüğünü duyan Tuleyha, Ukkâşe ve Sâbit'in peşine düştü ve onları şehit etti. Müslümanlar bu iki sahabinin cesediyle karşılaşınca çok üzüldüler.⁹⁹³

İyaz b. Ganm, Aynü'l-Verde'ye yaklaşıldığında hemen şehre saldırmak istedi. Ancak bölge ve şehir hakkında daha önceden istihbarat toplamış olan Hâlid buna karşı çıktı. Çünkü şehirde Diyâr-ı Rebîa kralı oturuyordu ve şehir çok iyi korunmaktaydı. İyaz, bunları duyunca Hâlid'i haklı buldu ve saldırıdan vazgeçti.⁹⁹⁴

⁹⁸⁸ Algül, "Mûte Savaşı", 31/386; Özyılmaz, *İslam'ın Suriye'ye Yayılışı (Emevî Dönemi Sonuna Kadar)*, 30.

⁹⁸⁹ Murat Kılıç, *Tarih Öncesi Çağlardan Hellenistik Çağ'a Anadolu'da Savaş Stratejileri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021), 107.

⁹⁹⁰ Çil, *Hz. Ömer Dönemi Ordu ve Ordugâhlar*, 56.

⁹⁹¹ el-Aselî, *el-Mezhebü'l-Askeriyyi'l-İslâmî*, 319.

⁹⁹² es-Sicistânî, *es-Sünen-i Ebû Dâvûd*, 1987, 2/330; Ağırman, *Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi*, 122.

⁹⁹³ Kaymaz, *Hz. Ebû Bekir'in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslamiyet'in Yayılmasına Etkisi*, 69.

⁹⁹⁴ Hasan Koç, *Hz. Ömer Döneminde el-Cezîre'nin Fethi* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, 2019), 77.

Savaş esnasında ele geçen silahlar ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için önemliydi. Hâlid b. Velîd, yanındakilerle birlikte Irak'a doğru ilerlerken Uzeyb'e vardı. Orada bulunan kalenin içinde Kisrâ'nın silah deposu vardı. Müslümanlar kaleye saldırdılar ve ele geçirdiler. Hâlid, Kalenin içinde silah, hayvan ne varsa her şeye el koydu. Uzeyb'den sonra Necef'i de ele geçirdi Acemlerin büyük silah deposu olan bu şehirden de çokça ganimet elde etti.⁹⁹⁵ Müslümanlar Medain'i fethederek Deyru'l-Mesâlih'te bulunan silah depolarını ele geçirdiler.⁹⁹⁶ Hâlid topladığı istihbaratlar sonucu bölgenin stratejik yerlerini alıyordu. Bu sayede bölgede hızlı ilerliyor, düşmanı zayıflatırken, İslâm ordusunun lojistik ihtiyaçlarını karşılıyordu.

2.2.3. Orduyu Birliklere Ayırma

“Şüphesiz Allah, kendi yolunda birbirine bina gibi kenetlenen, saf olarak çarpışanları sever”⁹⁹⁷ ayeti, İslâm'da askeri hücum ve düzenin kullanılmasına vesile olmuştur. Cahiliye Döneminde de Araplar vur-kaç taktiğini biliyorlardı fakat bölük nizamı yoktu. İslâm'dan sonra Arapların ordu düzeni değişti ve gelişti. Ordu düzeni keşif kolu, öncü birlikler, merkez, sağ ve sol kanatlar, artçı birlikler, levazım tedarik kıtası, deve süvari birliği, atlı süvari birliği, piyadeler ve okçular olarak ayrıldı.⁹⁹⁸

Öncü birlikler, ordunun belli bir mesafe önünden giden süvari birliğidir. Merkez birlikler iki veya daha fazla kanattan meydana gelir. Bu birliğin en önünde sancak taşıyanlar bulunurdu. Bayrak ve sancaklar ordunun en kuvvetli ve en cesurlarından seçilmeye çalışılırdı. Hâlid b. Velîd, bir savaş taktiği olarak, savaş sırasında birliklerin yerini değiştirdiği de olmuştur. Savaş sırasında bir gece sağ birlikleri sola, sol birlikleri sağa, arka birlikleri öne almıştır. Ertesi gün düşman karşısında yeni yüzler görünce İslâm ordusuna yeni birliklerin katıldığını sanmıştı. Bunun sonucunda korku ve telaşa kapılmışlardı.⁹⁹⁹

Hâlid, buna benzer bir uygulamayı Velece'de de uygulamıştır. Hâlid Kisrâ'nın ordusuyla karşılaşmadan önce ordusunu ikiye ayırdı. Savaş başladığında bu gruplardan sadece birini Sasani ordusunun karşısına çıkardı. Savaş çok kızıştığı anda hemen diğer

⁹⁹⁵ Çil, “Hz. Ömer Döneminde Ordunun Silahları ve Lojistiği”, 19.

⁹⁹⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 296.

⁹⁹⁷ *Yüce Kur'an*, 551.

⁹⁹⁸ Çil, *Hz. Ömer Dönemi Ordu ve Orduğâhlar*, 56; HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/829.

⁹⁹⁹ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 2013, 2/424.

birliğini de savaşa soktu ve Sasani ordusunu üç taraftan kuşattı. Şaşkına dönen Sasaniler bozguna uğradı.¹⁰⁰⁰

Hâlid, öncü birlikler kadar arkadan gelen birliklere de önem verirdi. Arka birlikler güvenliği tam sağlamadan saldırıya geçmezdi. Bunu ridde olaylarında görmekteyiz. Müseylime ordusunu gruplara ayırıp dağıtmıştı. Bu yüzden Müslümanlara arkadan saldırma ihtimali vardı. Hz. Ebû Bekir, Selit'i yardımcı birliğiyle beraber bölgeye gönderdi. Bu birlikler gelmeden Hâlid saldırıya geçmedi.¹⁰⁰¹ Selit geldi ve İslâm ordusuyla birleşti. Hâlid, bu birlikleri arkaya yerleştirdi ve güvenlikten emin olduktan sonra Müseylime'nin üzerine yürüdü.¹⁰⁰² Hâlid'in bu ihtiyatlı tavrı Müslümanların az kayıpla savaşları kazanmasını sağladı.

2.2.4. Tabur Sistemi

Belirli mesafelerde sıralanmış saflardan oluşan bölüklere tabur düzeni denir. Bizanslılar bu sisteme “Kortis” demişlerdir. Müslümanlar ise Bizanslılardan aldıkları bu sisteme “Kürdûs” demekteydiler. İslâm ordusundaki asker sayısı çoğalınca idare zorlaştı. Bu yüzden Kürdûs nizamı kullanılmaya başlandı. Bu sistem ilk olarak Hz. Ömer devrinde Yermük savaşında Hâlid b. Velîd tarafından kullanılmıştır.¹⁰⁰³

Hâlid b. Velîd, Yermük savaşından önce komutanlarıyla yaptığı toplantıda bölüklere ayrılmadan yapılacak çarpışmanın uygun olmadığını söyledi. Araplarda görülmemiş bir düzen olarak orduyu ilk defa bölüklere ayırdı. Oluşan bölük sayısı 36 veya 40'dır. Merkez birlikleri 18-20 bölüğe, sağ ve sol kanatları onar bölüğe ayırdı. Her bölük komutanının yanında da bir yardımcı komutan tayin etti. Bu sistem sayesinde Yermük Savaşında Müslümanlar zafere ulaştı.¹⁰⁰⁴

Bölüklere ayırma sistemi Hâlid b. Velîd'den sonra Kadisiye savaşında da uygulandı. Hz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkās'a şöyle demişti: “Orduyu on birliğe ayır, her birliğe ayrı bir komutan tayin et. Yöreyi iyi bilen kişileri de yanlarına ver.” Emevîlerin sonuncu halifesi Mervân b. Muhammed zamanına kadar hem saf nizamı hem de Kürdûs

¹⁰⁰⁰ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/8.

¹⁰⁰¹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 3/244; Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 55.

¹⁰⁰² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1976, 9/418.

¹⁰⁰³ Terzi, “Ordu”, 33/360.

¹⁰⁰⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/34.

kullanılmaktaydı. Mervân saf nizamını tamamen kaldırdı ve sadece kürdûs nizamını kullanmaya devam etti.¹⁰⁰⁵

Orduyu bölüklere ayırmanın faydaları şunlardır:

- a) Askerleri komuta ve kontrol etmek kolaylaştırıyordu.
- b) Düşman da bölük sistemi uyguluyordu. Buna en iyi mukavemeti yine kendi yöntemleri sağlıyordu.
- c) Her biri farklı yerden askerlerin birbirlerini tanımıyordu. Bazen kendi ordusundan biri düşman sanıp öldürebiliyorlardı. Bölük sisteminde askerler an azından bölük içinde birbirlerini tanımış oluyorlardı.¹⁰⁰⁶

2.2.5. Meydan Savaşı

Meydan Savaşı, iki ordunun savaş için belirlenen arazide karşı karşıya gelmesidir. Meydan savaşındaki en temel amaç, rakibini kısa sürede ortadan kaldırmaktır. Meydan savaşı diğer savaş yöntemlerine göre daha zor bir savaş yöntemidir. Devletleri bu savaş türüne iten nedenlerin başında meydan savaşının kısa sürede sonuç vermesi ve daha az masraflı savaş yöntemi olmasıdır. Bunlar da meydan savaşını tarih boyunca çokça tercih edilmesine sebep olmuştur. Meydan savaşı sırasında etrafını çevirme, kanattan çevirme, sahte geri çekilme ve merkeze saldırı gibi çeşitli taktikler uygulanmıştır.¹⁰⁰⁷

Hâlid b. Velîd, meydan savaşları sırasında farklı taktikler uygulayarak savaşın seyrini değiştirmiştir. Örneğin Uhud Savaşı'nda yaptığı manevrayla savaşın sonucunu etkilemiştir. Hâlid Kureyş ordusunun dağılmaya başladığını görmesine rağmen sabredip bekledi. Okçular yerini değiştirdiğinde doğan boşluğu hemen değerlendirdi. Müslümanlar için zaferle sonuçlanabilecek olan savaşı onların yenilgisine dönüştürdü. Hâlid'in savaş konusunda becerisi kararlılığını, savaşta üç kişiyi öldürmesi ise cesaretini göstermektedir. Hâlid b. Velîd, savaş devam ederken Müslümanların dağa doğru çekildiğini gördü. O sırada çarpıştığı için peşlerine düşemedi. Ebû Süfyan ise Hz. Peygamber'in öldüğünü sandığı için cesedini arıyordu. Hâlid ona yüksek kayalıkları işaret ederek Hz. Peygamber'in orada olduğunu söyledi. Ebû Süfyan Hâlid'den atlılarıyla birlikte oraya saldırmasını istediysede Hâlid bunu kabul etmedi. Çünkü büyük kayalıklar ve dik eğim

¹⁰⁰⁵ Terzi, "Hz. Peygamber Döneminde Askerî Teşkilât", 105; Mustafa Zeki Terzi, "Emevîler'de Kara Ordusu Teşkilâtı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1997), 84.

¹⁰⁰⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/363.

¹⁰⁰⁷ Kılıç, *Tarih Öncesi Çağlardan Hellenistik Çağ'a Anadolu'da Savaş Stratejileri*, 101.

manevra yapmalarını engellerdi. Bu da süvarilerini tehlikeye düşürdü. Hâlid her zaman her şeyi hesaplayan bir komutan olmuştur.¹⁰⁰⁸ Hâlid, Uhud Savaşı'nda gençlerin cesareti ve atılganlığına, yaşlıların ise sabrı ve zekasına sahip olduğunu gösterip büyük bir askeri yeteneğin işaretini vermiştir.¹⁰⁰⁹

Hâlid, Benî Hanîfe kabilesiyle de Meydan Savaşı yaptı. Bu savaş sırasında komutanlarıyla toplantı yaparken Benî Hanîfelilerin toplandığı yere doğru baktı. Onların kılıçlarının parıltılarını fark etti. Uzaktan savaş tatbikatı yapıyorlar gibi görünüyorlar, birbirlerine kılıç sallayıp geri dönüyorlardı. Hâlid bu manzarayı görünce çadıra döndü ve oradakilere müjde verdi. Müseylime'nin yenileceğini bildiği için Müslümanları korkutmaya çalıştığını ve bununda mağlubiyet işareti olduğunu söyledi.¹⁰¹⁰ Diğer bir rivâyete göre ise Hâlid, "Allah sizi düşmanınızdan korudu. Onları görüyor musunuz, birbirlerine karşı savaşıyorlar. Sanırım aralarında ihtilafa düştüler," dedi.¹⁰¹¹

2.2.6. Kuşatma

Sözlükte askeri güçle bir yerin etrafını çevirmek şeklinde tanımlanmaktadır. Meydan savaşı yapmaya gücü olmayan ordular kendilerini koruyabilmek için iyi korunaklı kale ve etrafı surlarla çevrili şehirlere sığınarlardı. Karşı taraf ümidini kesinceye veya erzağı bitip kuşatmayı kaldırıncaya kadar dışarı çıkmazlardı.¹⁰¹²

Müslümanlar, kalelere sığınan düşman için yeni taktikler geliştirmişlerdir. Kaleye sığınan düşmana dışardan gelebilecek destekleri engelleyip onların direnişini kırmaya çalışırlardı. Bazen de kahraman bir sahabe kale surlarını bir şekilde aşip İslâm ordusuna kapıyı açardı.¹⁰¹³ Şimdi burada kuşatma savaşlarında kullanılan savaş tekniklerinden bahsedilecektir.

Müseylime'ye karşı cereyan eden savaş hem meydan hem de kuşatma savaşı şeklindedir. Çünkü savaşın ikinci aşamasında Müslümanlar Müseylime'nin saklandığı "ölüm bahçesi" (hadîkatü'l-mevt)¹⁰¹⁴ denilen yüksek duvarlı bahçenin etrafını sardılar.

¹⁰⁰⁸ el-Câbi, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 62.

¹⁰⁰⁹ el-Câbi, *Seyfullah Hâlid b. Velid*, 78.

¹⁰¹⁰ Arı, *İlk Dönem İslam Tarihinde Yemâme*, 90.

¹⁰¹¹ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 104.

¹⁰¹² Terzi, "Hz. Peygamber Döneminde Askerî Teşkilât", 135.

¹⁰¹³ Terzi, "Hz. Peygamber Döneminde Askerî Teşkilât", 135.

¹⁰¹⁴ Kelpetin, *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, 86.

Hâlid'in emriyle Müslümanlar tekrar tekrar saldırıyor fakat sonuç alınamıyordu. Çünkü Müseylime askerleriyle birlikte korunaklı bir bahçe de bulunuyordu. Bera b. Mâlik (Enes'in kardeşi) mızrağının ucuna kalkan koydu ve duvarı aşır Müseylime'nin askerlerinin arasına daldı. Çarpışarak ilerledi ve giriş kapısını Müslümanlara açtı. Bu çatışma da yaralanan Bera'nın bakımını Hâlid yaptı.¹⁰¹⁵ Yani kuşatma savaşı Bera'nın hamlesi Hâlid'in manevralarıyla başarıya ulaştı.

Fetihlere devam eden Hâlid, Enbâr'a ulaştı. Burası Sasanilerin önemli silah ve erzak merkeziydi. Hâlid'in gelişinden haberi olan Enbâr halkı kalesine çekildi. Hâlid şehri muhasara altına alıp okçularına kale surlarında bulunan kişileri hedef almaları talimatı verdi. Şehrin etrafında bazı yerleri ateşe verdi. Ok yağmuru sırasında Enbârlı askerlerin birçoğu gözlerinden yara aldı ve bu yüzden bu savaşa "Zâtu'l-Uyun" da denildi. Şehir halkı yenileceklerini anlayıp antlaşma talebinde bulunmak için Hâlid'e elçi gönderdiler. Hâlid'in, elçi ile yaptığı görüşmeler sonucunda antlaşmaya varıldı.¹⁰¹⁶ Burada da Hâlid'in içeridekileri çeşitli tekniklerle yıldırıldığını en sonunda antlaşma yapmaktan başka şans bırakmadığını görmekteyiz.

Âmid şehri de kuşatma altına alındı. Bu şehrin kuşatması beklenenden uzun sürdü. Müslümanların surlara yaptığı saldırılar sonuçsuz kaldı. Müslümanlar beş ayın sonunda Babü'l Feth olarak bilinen şark tarafındaki kapının yanında bir delik açmaya muvaffak oldu. Askerler buradan kaleye girerek savaşı bitirdiler.¹⁰¹⁷

Dımaşk şehrinin kuşatması uzun sürdüğünden Müslümanlar ümitsizliğe düştüler ve erzak sıkıntısı çekmeye başladılar.¹⁰¹⁸ Kuşatmanın sona ermesi şehir halkından bazı kimselerin yardımıyla oldu. Hâlid kuşatma devam ederken başpapazla görüştü. Başpapaz eman aldıktan sonra bir gece Müslümanlara kapıyı açtı.¹⁰¹⁹ Bu olay Hristiyan Dımaşklılıkların Müslümanlara güvendiğini ve kendi idarecilerine ihanet etmeyi göze aldığını bize göstermektedir. Başpapazı kendini idarecisine ihanet etmeye ikna etmek savaş becerilerinin yanında yüksek ikna kabiliyeti de gerektirmektedir.

¹⁰¹⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 3/294; Eceoğlu, *Hız. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 152.

¹⁰¹⁶ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/20; Yıldırım, *Hız. Ebû Bekir*, 97.

¹⁰¹⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 448.

¹⁰¹⁸ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/56.

¹⁰¹⁹ Özyılmaz, *İslam'ın Suriye'ye Yayılışı (Emevî Dönemi Sonuna Kadar)*, 50.

Hâlid, Şam bölgesinde savaş devam ederken bir şehir kuşatmıştı. Kuşatmanın uzun sürmesi onu düşündürüyordu. Kaleye sığınmış düşmanı sürekli gözetlemekteydi. Gece kalede ziyafet verildiği sırada tecrübeli komutanlarını yanına alan Hâlid, kalenin etrafını çeviren su dolu hendekleri içine hava doldurulmuş deri tulumlar vasıtasıyla geçti. Surların dibine geldiler ve kementlerle surlara tırmandılar. Kaleye girdiler daha sonra da kapıyı İslâm ordusuna açtılar.¹⁰²⁰

Fihl, Hırs, Yermük, Baalbek savaşlarında yine kaleler ve şehirler kuşatıldı. İslâm ordularının kararlı tutumu ve yeni uyguladığı yeni taktikler sonucunda büyük bir hızla fetihler gerçekleşti. Lazkiye kuşatması, Müslümanların uyguladıkları taktik neticesinde başarıyla sonuçlandı. Müslümanlar kuşatma uzayınca yeni bir taktik uygulayıp sanki Humus'a dönüyor gibi toplandılar ve uzak bir yerde ordugâh kurdular.¹⁰²¹ Askerlere atlarıyla birlikte saklanabilecekleri çukurlar kazdılar. Çukurlara girip saklandılar. Lazkiye halkı kuşatmanın kalktığını sanarak kapıları açtı ve kaleden çıktı. Bu sırada saklanan Müslüman ordusu saldırıya geçti ve şehir kısa sürede ele geçirildi.¹⁰²²

Kuşatma savaşında kullanılan diğer taktikler kaleye yiyecek girişini engellemek ve kaleye giden su kaynaklarını kesmektir. Bir süre sonra kapıları kendileri açmak zorunda kalıyorlardı.¹⁰²³

Her kuşatma zaferle sonuçlanmasa da Hâlid'in katıldığı savaşlarda zafer Müslümanların olmuştur. Hâlid, Humus kuşatmasında gizlice düşmanı arkadan sarmış ve iki ateş arasında kalmalarını sağlamıştır. O, kuşatma sırasında farklı yerlere yaptığı ani saldırılarla düşmanı şaşırtıp teslim olmaya zorlamıştır.¹⁰²⁴

2.2.7. Psikolojik Savaş Teknikleri

Psikolojik savaş teknikleri, rakibin motivasyonunu bozmaya yönelik stratejileri içerir. Psikolojik savaş geleneksel savaş yöntemlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Bu teknik savaş başlamadan önce yapılabildiği gibi savaş sırasında da kullanılabilir. Düşmanın hareketlerini, duygularını ve motivasyonunu etkilemeye yönelik yapılır.¹⁰²⁵

¹⁰²⁰ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/56.

¹⁰²¹ Yılmaz, "İlk İslâm Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik", 28.

¹⁰²² Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 155.

¹⁰²³ Yılmaz, "İlk İslâm Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik", 29.

¹⁰²⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/153.

¹⁰²⁵ Kılıç, *Tarih Öncesi Çağlardan Hellenistik Çağ'a Anadolu'da Savaş Stratejileri*, 131.

Hız. Peygamber, psikolojik savaş tekniklerini sık sık kullanmıştır. Hız. Peygamber, Mekke'nin fethinden önce eman alan Ebû Süfyan'a Mekke'ye dönmenden önce İslâm ordusunun ihtişamını göstermek istedi. Hız. Abbâs'a, Ebû Süfyan'ı vadinin daraldığı için atların zorlukla geçtiğı boğaza götürmesini emretti. Hız. Abbâs bu emri yerine getirdi. Onlar yerlerini aldığımda Hız. Peygamber bütün kabilelere silahlarını kuşanmalarını emretti ve ardından herkesi savaş düzenine soktu. O dar boğazdan kabileler kumandanlarının arkasından ilerlemeye başladılar. Hız. Peygamber boğazdan ilk Hâlid b. Velîd'in geçmesini istedi. Hâlid Süleymoğullarından bin kişilik birliğin başındaydı.¹⁰²⁶ Hâlid b. Velîd, Ebû Süfyan'la aynı hizaya geldiğinde birliğine üç kere tekbir getirtti. O anı Ebû Süfyan açısından muhayyile edelim. Hâlid b. Velîd'i iyi tanıyordu ve askeri yeteneklerinden haberdardı. Gördüğü manzaradan irkilen Ebû Süfyan bu sayede Müslümanlara direnmeyi hiç düşünmedi.¹⁰²⁷

Hız. Peygamber'in düşmana korku salmak için Mekke'ye girmeden önce yaptığı ateş yakma uygulaması da psikolojik savaş tekniklerindedir. Burada amaç karşı tarafın kalbine korku salmak ve onu şaşkına çevirip aldatmaktır.¹⁰²⁸

Hâlid b. Velîd, savaş sırasında birliklerin yerini değiştirme taktiğini kullanırdı. Arkadaki birlikleri öne, sağdakileri sola ve soldakileri sağa alınca düşman yeni kuvvetlerin İslâm ordusuna katıldığını sanıp korkuya kapılırdı. Ne yapamayacaklarını bilemeyip psikolojileri sarsılırlardı.¹⁰²⁹

İslâm ordusu savaşa giderken ve düşmana saldırırken sürekli tekbir getirirdi. Yol boyu söylenen tekbirler, ordunun moral ve motivasyonu yükselirken düşmana korku salardı.¹⁰³⁰

Müslümanların savaştan önce sundukları barış teklifinin de psikolojik boyutu vardır. Hâlid, düşman ne kadar güçlü olursa olsun soğukkanlı bir şekilde onları önce İslâm'a davet eder, sonra da cizye teklif ederdi.¹⁰³¹ Bu kendinden emin tavır muhakkak düşmanı etkiliyordu. İki teklifi de kabul etmeyen Sasani komutanı Hürmüz'e, "*Eğer bizimle savaşa girersen, kaybedersin. Bu olduğunda kendinden başkasını suçlama. Ben*

¹⁰²⁶ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/94.

¹⁰²⁷ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, 4/95.

¹⁰²⁸ HÂmidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/225.

¹⁰²⁹ el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, 2013, 2/424.

¹⁰³⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 155.

¹⁰³¹ Gökâlç, *Irak'ın Fethi*, 73.

buraya, sizin yaşamayı sevdiğiniz kadar ölümü seven bir orduyla geldim,” dedi. Müslümanlar düşmanın alışık olmadığı bir tavırla onlara yaklaşmaktan keyif alıyorlardı. Böylece hem düşmana korku salmış hem de kendi askerini motive etmiş oluyorlardı.¹⁰³²

İyi bir komutanın iyi bir hatip olması da askeri motive etmekte çok önemlidir. Her savaştan önce Hâlid askerleriyle konuşma yapar onların moralini yükseltirdi. Yermük Savaşı başlayacağı zaman önce Allah’a hamd etti. Sonra askerleriyle heyecanlı bir konuşma yapıp onlara cihadın ihlasla yapılması gerektiğini söyledi.¹⁰³³ Savaş konusunda taktir edilen bir komutanın askerlerini motive edecek konuşmalar yapması muhakkak askerleri etkilemiştir.¹⁰³⁴ Mûte Savaşında dağılan Ensar’a, “Ey Ensar,” diye hitap edince onun etrafına toplanıp sancaklarını Hâlid’e vermişlerdi.¹⁰³⁵

Hâlid hitabetiyle sadece kendi askerinin üzerinde etkili olmamıştır. Bazen karşı tarafı ikna edip savaşmadan teslim olmalarını sağlamıştır. Irak bölgesinde yürütülen fetih hareketleri sırasında Hâlid bazı Arap kabileleriyle görüşmüş onları Müslümanlarla savaşmaktan vazgeçirmişti. Bölge sakinleri Sasanilerin yanında savaşmanın kendilerine bir faydası olmadığına ikna olup Hâlid’le antlaşmışlar.¹⁰³⁶

2.2.8. Ani Baskın ve Pusu

Ani baskınlar ve pusu savaş taktikleri arasında ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü pusu sayesinde düşmanın güç avantajı en aza indirilebilir. Pusu sayesinde güçsüz ordu, güçlü orduyu ani saldırılarla mağlup edebilir. Pusuya düşen pusudan kurtulsa bile askerin yaşamış olduğu korku ve bozgun, kısmi yenilginin getirdiği motivasyonsuzluk, muhtemel ağır kayıplar, bozulan ordu düzeni gibi nedenlerle sonrasında da zor toparlanmaktadır. Hatta bazen savaşa devam edememektedir.¹⁰³⁷

Hâlid b. Velid de ani baskın ve pusu taktiklerini sık sık kullanmıştır. Hâlid Dumetilcendel’de kurduğu pusu sayesinde savaşmadan kaleyi fethetmiştir. Hâlid b. Velid 400 askerden oluşan birliğiyle beraber yola çıktı ve Dûmetülcendel’e ulaştı.¹⁰³⁸

¹⁰³² el-Aselî, *Kâdetü Fethü Bilâdü’ş-Şam ve’l-İrak*, 1/133.

¹⁰³³ et-Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülük*, 1275, 4/35.

¹⁰³⁴ Mehmet Akbaş, “‘Seyfullah’ Lakabının Hâlid b. Velid’in Cihadına Yansımaları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2012), 98.

¹⁰³⁵ İbn Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebîr*, 2015, 5/42.

¹⁰³⁶ Gökalp, *İrak’ın Fethi*, 98.

¹⁰³⁷ Kılıç, *Tarih Öncesi Çağlardan Hellenistik Çağ’a Anadolu’da Savaş Stratejileri*, 104.

¹⁰³⁸ Kaya, *Enfâl, Âl-i İmrân ve Tevbe Sûrelerinde Bedir, Uhud ve Tebük Gazverinin Tasviri*, 87.

Dolunayın olduğu yaz gecesinde Hâlid kaleye doğru yaklaştı. Ükeydir, kardeşi ve adamlarıyla birlikte gördükleri semiz bir sığırı avlamak için kalenin dışına çıktılar. Fırsattan istifade eden Hâlid ve adamları onlara saldırdılar. Ükeydir'i yakalayıp karşı koyan kardeşi ve adamlarını öldürdüler.¹⁰³⁹ Ükeydir Hâlid'e kendisini öldürmemesi karşılığında kaleyi teslim etti. Fidyeye olarak da sekiz yüz at, iki bin deve dört yüz zırh ve dört yüz mızrak verdi. Hâlid, etrafı kaleyle çevrili olan şehri böylece ele geçirdi. Ükeydir'i ve fidye olarak verdiklerini de alıp Medine'ye dönmek için yola çıktı.¹⁰⁴⁰

Hâlid bir savaşta Bizans ordusuna arkadan ani baskın yaptı ve Teodor'un ordusunu bozguna uğrattı. Hâlid Ba'albek ve Bekaâ'ya da elli süvariyle baskın düzenledi. Oralara da ele geçirdi, halkıyla eman antlaşması yaptı.¹⁰⁴¹

Hâlid, Mezâr'da konuşlanmış bulunan Sâsânî ordusuna da aniden saldırdı. Saldırı sonucu Mezâr Müslümanların oldu.¹⁰⁴² Ani saldırılar ve pusu zafere ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Müslümanlar da zaman zaman pusuya düşmüştür.

2.2.9. Eman Vermek ve Yapılan Antlaşmalar

Yönetici ve komutanların uyguladığı savaş taktiklerinden biri de düşmana savaşız teslim olma imkânı sunmalarıdır. Müslümanlar savaş başlamadan önce düşmana 3 farklı seçenek sunardı. Seçeneklerin ilki Müslüman olmaları ikincisi cizye vermeleridir. Üçüncü ve son seçenek ise savaşmaktır. İlk iki seçenekten birini kabul etmek para, asker ve zaman olarak iki tarafa da kazanç sağlamaktaydı. Aman vermek sonucu belirsiz olan savaştan kurtulmak anlamına geliyordu. Bazen Müttelik kabilelerden birinin yenilmesi diğer müttelikleri teslim olmaya itebiliyordu. Bu gibi durumlarda Müslümanlara elçi gönderip teslim olduklarını bildiriyorlardı. Bazen de Müslümanların merhametinden etkilenen halk, yöneticilerine teslim olmak için baskı yapabiliyordu.¹⁰⁴³

Tespit edilene göre, Hz. Peygamber'den sonra kiliselerin yıkılmayacağına dair yapılan ilk antlaşma Hâlid b. Velîd'in Ânat kentinin yöneticisiyle yaptığı cizye akdidir. Bu antlaşmada onlara, Hz. Peygamber'in Necranlı Hristiyanlara sunduğu garantilerin aynısı sunulmuştur. Yine Hâlid tarafından Hîrelilerle imzalanan antlaşmada da benzer maddeler

¹⁰³⁹ Çokgez, *Sosyal Dayanışma Açısından Tebuk Gazvesi*, 56; Ertürk, "Ükeydir b. Abdülmelik", 42/285.

¹⁰⁴⁰ Grabus, *Mekke Müşrikleri Dışındaki Arap Kabileler*, 114.

¹⁰⁴¹ Özyılmaz, *İslam'ın Suriye'ye Yayılışı (Emevî Dönemi Sonuna Kadar)*, 43.

¹⁰⁴² et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/8.

¹⁰⁴³ Kılıç, *Tarih Öncesi Çağlardan Hellenistik Çağ'a Anadolu'da Savaş Stratejileri*, 136.

bulunmaktadır.¹⁰⁴⁴ Hâlid b. Velîd, Hîre civarında yaşayan Yahudi ve Hristiyanlarla yaptığı antlaşma bizim için önemlidir. Onları Müslüman olmaya ikna etmeye çalışmış, etnik kökeni kullanarak onların da kendilerinin de Arap olduğuna dikkat çekmiştir. Onlar Arap olduklarını kabul etmekle birlikte Hristiyan olmaktan vazgeçmeyeceklerini belirtmişlerdir. Hâlid onların sözlerini işitince, “Yazıklar olsun size; imansızlık sonu olmayan uçsuz bucaksız bir çöldür. Yazıklar olsun o Arap’a ki, kendilerine iki rehber geldiğinde Arap olanı bırakıp diğerine gidiyor,” diyerek üzüntüsünü belirtmiştir. Hâlid, bu tavrıyla para istemediğini, onların Müslüman olmasını istediğini göstermektedir.¹⁰⁴⁵

Daha sonra aralarında antlaşmanın şartları müzakere edilmiştir.¹⁰⁴⁶ Aralarında yapılan antlaşma şöyledir:

Bismillahirrahmanirrahim, bu antlaşma Hâlid ile Hîre halkının antlaşmasıdır. Halife Hz. Ebû Bekir bana Arap ve Acemlerden müteşekkil Irak halkına gitmemi emretti. Onları İslâm’a davet etmemi, cennetle müjdeleyip Cehennemle korkutmamı emretti. Eğer bu davete icabet eden olursa Müslümanlar için lehte ve aleyhte geçerli olan bu kimseler içinde geçerli olacaktır. Ben bu amaçla Hîre’ye geldim. Sizi İslâm’a davet ettim fakat kabul etmediniz. Cizye ve savaş seçeneklerinden cizye vermeyi kabul ettiniz. Sizin erkek sayınızın 7000 olduğunu tespit ettim. 7000’in 1000 kadarının yaşlı ve hasta olduğunu gördüm. Onları çıkarında geriye 6000 kişi kaldı. Bu 6000 kişi üzerine antlaşma yaptım. İncil’i açtım ve sulhlerle ilgili kısmı okudum. Onlara antlaşmaya aykırı hareket etmemelerini, Müslümanların düşmanlarına yardım etmemelerini söyledim. Müslümanların kusurlarını ve ayıplarını araştırmamalarını emrettim. Eğer bu kurallara uymazlarsa üzerlerindeki korumanın kalkacağını ifade ettim. Cizye verenlerden birileri çalışamayacak duruma gelirse veya fakir düşerse cizye miktarının düşeceğini, Müslümanların Beytülmalde ona yardım edileceğini haber verdim. Eğer kölelerinizden biri Müslüman olurda sahibi onu satmak isterse onun bedelinin Müslümanlar tarafından ödeneceğini bildirdim. Giyim kuşam olarak serbest olmakla birlikte savaş kıyafeti ve Müslümanlar gibi giyinmenin yasak olduğunu söyledim. Eğer Müslümanlardan yardım talep ederlerse Müslümanların onlara yardım edeceğini yazdım.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁴ et-Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk*, 1275, 4/19; Eker, Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitâpla İlişkiler ve *Tehcîr*, 32.

¹⁰⁴⁵ Gökalp, *Irak’ın Fethi*, 108.

¹⁰⁴⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 2/354.

¹⁰⁴⁷ Sönmez, “Hz. Ömer’in Arap Yarımadası ve Çevresindeki Hristiyanlarla Münasebetleri”, 263.

Hâlid b. Velîd, savaştan önce mutlaka mektup yazar ve antlaşma zemini oluşturmaya çalışırdı. Hâlid Medâin'deyken Farslılara iki tane mektup yazdı. Bunlardan biri özel biri genel mektuptur. Mektuplar'dan birini Hire'li Hıristiyan Mürre'ye diğerini ise Nabat kabilesinden Hizkil adındaki birine verdi. Onlara kötü yaşantılarının düzeleceğini Müslüman olmaları gerektiğini söyleyip mektupları Fars halkına ulaştırmalarını söyledi. İlk mektupta şunlar yazmaktaydı:

Bismillahirrahmanirrahim. Bu mektup Hâlid b. Velîd tarafından Fars Meliklerine yazılmıştır. Sizin düzeninizi bozan, planlarınızı boşa çıkaran Allah'a şükürler olsun. Aslında bu sizin için daha hayırlıdır çünkü İslâm'ı tanıdınız. Şimdi bizim emrimize girin. Bunu yaparsanız sizi topraklarınızda bırakırız. Eğer kabul etmezseniz mağlup olanların başına gelenler sizin de başınıza gelir. Bilin ki yanımda yaşamayı da ölmeyi de çok seven bir toplulukla geliyorum.¹⁰⁴⁸

İkinci ve genel olan mektup ise şöyledir:

Bismillahirrahmanirrahim. Bu mektup Hâlid b. Velîd tarafından Fars halkına yazılmıştır. Ey Fars halkı Müslüman olun ki kurtuluşa eresiniz. Eğer Müslüman olmayacaksanız bizim himayemize giriniz ve cizye ödeyiniz. Kabul etmeyecekseniz şunu da bilin ki sizin şarap içmeyi sevdiğinizden daha çok ölmeyi seven bir toplulukla üstünüze geliyorum.¹⁰⁴⁹

Anbâr şehri Hâlid b. Velîd'e teslim olmuş ve aralarında cizye antlaşması yapılmıştı. Oranın halkıyla yıllık seksen bin veya dört yüz bin cizye vermek üzere antlaştılar.¹⁰⁵⁰

Antlaşma yapılan şehirlerde vergi memurları 50 gün içinde vergileri toplarlardı. Vergi vermeyi taahhüt edenler cizye toplanana kadar Hâlid'in yanında rehin olarak dururlardı.¹⁰⁵¹

Sevâd arazilerinin fethi sırasında Müslümanlar buradaki çiftçilere müdahale etmedi. Hâlid çiftçileri toprağından çıkarmadı ve onları esir de almadı. Onları kendi

¹⁰⁴⁸ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/18; Neamah, *Raşit Halifeler Döneminde Irak'ın Fethi ve Kitap Ehli ve Mecusilerle İlişkiler*, 60.

¹⁰⁴⁹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/18; Neamah, *Raşit Halifeler Döneminde Irak'ın Fethi ve Kitap Ehli ve Mecusilerle İlişkiler*, 60.

¹⁰⁵⁰ Bakırcı, *İslam Hukuku'nda Cizye*, 18.

¹⁰⁵¹ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/17.

topraklarında bırakıp zimmet ehlerinden kabul etti.¹⁰⁵² Hâlid, fethettiği kalelere gönderdiği mektupta bu hususa şöyle değinmiştir: “Bizler mallarınızı sizde bıraktık.”¹⁰⁵³

Şehirleri savaştan ele geçirmek Müslümanlar için çok önemlidir. Yapılan bu antlaşmalar sayesinde Müslümanlar kısa sürede birçok fetih yapmıştır. Bu bağlamda Sun Tzu, barış antlaşmaları için, “Savaştan kazanmak en iyisidir,” demektedir.¹⁰⁵⁴

2.2.10. Savaşta Kadınlara Aktif Rol Verme

Hâlid b. Velîd savaşa kadınları da dâhil ederdi. Başkumandanlığı sırasında askerlerini düzene sokarken Yezid b Ebû Süfyan’ın yanına önce erkek süvarileri sonra da kadınları yerleştirmiştir.¹⁰⁵⁵

Müslümanlar, Ecnâdeyn’de “Cilik” denilen mevkiye geldiler. Ecnâdeyn, Filistin’de Beytü’l-Cibrin ile Remle arasında bir yerdir.¹⁰⁵⁶ Hâlid b. Velîd, askerlerine teşvik edici bir konuşma yaptı. Konuşmasının sonunda Müslüman kadınları övdü. Onları kağan askerleri geri döndürmekle görevlendirdi.¹⁰⁵⁷ Ecnâdeyn savaşı yaklaşık 4-5 gün sürdü. Savaşın şiddetlendiği sırada Ümmü Hakîm, eline çadır direği alarak dört Rum askerini öldürdü.¹⁰⁵⁸

Müseylime’yle yapılan savaşta cephe arkasında kadınlara da çeşitli görevler verildiğini görmekteyiz. Mecâa esir düştüğünde elleri bağlanıp içinde Hâlid’in Butah’ta evlendiği karısı Ümmü Mütemmim’in bulunduğu çadırın önüne getirildi.¹⁰⁵⁹ Bu kıymetli esir göz kulak olması için Ümmü Mütemmim’e emanet edildi.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵² Dûrî - Hañçabay, “Hz. Ömer’in Mali Düzenlemeleri”, 204.

¹⁰⁵³ Dûrî - Hañçabay, “Hz. Ömer’in Mali Düzenlemeleri”, 208.

¹⁰⁵⁴ Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Pulat Otkan - Giray Fidan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 25.

¹⁰⁵⁵ Esra Gül, *İslâm Savaş Tarihinde Müslüman Kadınların Faaliyetleri* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 44.

¹⁰⁵⁶ Yıldız, “Ecnâdeyn Savaşı”, 10/385; Neamah, *Raşit Halifeler Döneminde Irak’ın Fethi ve Kitap Ehli ve Mecusilerle İlişkiler*, 47.

¹⁰⁵⁷ Uraler, “Ümmü Hakîm”, 42/319.

¹⁰⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebîr*, çev. Mehmet Vehbi Şahinalp - Hikmet Akdemir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 4/114.

¹⁰⁵⁹ Asiler, *İslam Tarihinde İşkence (Emevilere Kadar)*, 80.

¹⁰⁶⁰ Asiler, *İslam Tarihinde İşkence (Emevilere Kadar)*, 80.

2.2.11. Orduda Kullanılan Silahlar

İnsanlar, savaşlarda üstünlük sağlayan ve kendi gücünü tamamlayan araçlara ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyacın giderilmesi için madde şekillendirilmiş ve çeşitli silahlar üretmiştir. Silahlar çeşitli şekillerde yapılan, canlı varlıkları etkisiz hâle getiren, cansız varlıkları tahrip eden sonuçta düşmanın imha edilmesini sağlayan araçlardır. Askeri yapı içinde silah ve teçhizatlar önemli bir yere sahiptir. Askeri eğitim, strateji ve taktiğin en önemli etkenlerinden biri silahlardır. Tarihte diğer her şey gibi silahlar da döneminin teknolojik imkanları el verdiğince geliştirilmiştir.¹⁰⁶¹

Hâlid b Velîd'in savaştığı dönemde orduda hangi silahlar ve araçlar vardı. çalışma açısından bunları tespit etmek faydalı olacaktır. O dönemde savaşlarda ok ve yay kullanırlardı. Okçular, açıkta ve siper arkasında atış yapılabilecek uzak mesafelerde dururlardı. Bunlar genelde düşmanı öldürmek için kullanılsa da ucuna sarılan yazı ile haberleşmek için de kullanıldığı olmuştur.¹⁰⁶²

Harp meydanlarında kullanılan diğer silahlar kılıç ve kalkanlardır. Mûte savaşında üç kumandan şehit olduktan sonra Hâlid b. Velîd sancağı almıştı. Hâlid, uyguladığı taktikler ve kılıcı ustaca kullanması sayesinde Müslümanları toparlamıştı. Böylece Allah'ın kılıcı lakabını almış, kılıçla asker özdeşleşmişti.¹⁰⁶³ Hâlid için şöyle denmiştir: “O, Allah'ın güzel bir kuludur. O Allah'ın kılıcıdır ve Allah onu münafıklara karşı kullanılmak üzere kınından çıkarmıştır.” Bu savaşta Hâlid'in elinde dokuz kılıç parçalanmış, sadece büyük bir Yemen hançeri elinde kalmıştır.¹⁰⁶⁴ Hâlid'in “mirseb, kurtubî, edlak” adlarında üç kılıcı Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilenmektedir.¹⁰⁶⁵

Kısa kılıç olarak adlandırabileceğimiz hançeri Araplar daha ziyâze teke tek çarpışmalarda kullanırdı. Hançer bazen fırlatılarak düşman öldürülürdü. Hançerler elbise altında gizlenebildiği için suikast amaçlı da kullanılmıştır.¹⁰⁶⁶ Savaşa katılanlar üstlerinde hançer taşırlardı. Bugün bile Yemen başta olmak üzere bazı Arap ülkelerinde süs amaçlı

¹⁰⁶¹ Nejat Eralp, *Tarih boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 4.

¹⁰⁶² Ağırman, *Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi*, 101.

¹⁰⁶³ Balçık, *Sebepler ve Sonuçlarıyla Mûte Savaşı*, 17.

¹⁰⁶⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/16.

¹⁰⁶⁵ Fayda, “Hâlid b. Velîd”, 17/292.

¹⁰⁶⁶ Tülin Çoruhlu, “Hançer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/548.

hançer taşınmaktadır. Gergedan boynuzu ve fildişiyle süslenen bu hançerler hayli kıymetlidir.¹⁰⁶⁷

Bir diğer önemli savaş aleti mızrakları kullanma eğitimine demir halkaların (vetra) ortasında atış yaparak başlardı. Sonra yabancı hayvanları kovalayarak ve onları avlayarak eğitimlerini tamamlarlardı. Mızraklar; taşıma şekli, boy ve yapıldıkları malzemeye göre farklı isimler almışlardır. Cahiliye dönemi sadece basit ağaç veya kamış çubuğun ucuna metal parçalar takılarak yapılan mızraklar zamanla daha geliştirilmiş ve kale duvarlarına zarar verecek sağlamlığa ulaşmıştır.¹⁰⁶⁸

İslâm ordusu fethedeceği yerin şartlarına göre yeni savaş aletleri kullanmıştır. Debbabe bunlardan biridir. Bu üzeri deri kaplı, tahtadan yapılmış ve tekerler üzerinde ilerleyen bir savaş aletidir. Askerler içine girer ve düşmanın oklarından korunarak kaleye yaklaşırlardı.¹⁰⁶⁹ Debbabe denmesinin sebebi kaleye varana kadar yavaş yavaş ilerlemesindedir. Günümüzdeki zırhlı araca benzemektedir.¹⁰⁷⁰ Debbabenin içinde bulunan askerlerin bir kısmı surların dibine geldiğinde merdivenden tırmanarak surun üstüne çıkarlar, düşman okçularını öldürürlerdi.¹⁰⁷¹ Diğerleri ise kale duvarının dibini demir aletlerle kazıp kale duvarını delerdi. Hâlid b. Velîd’de kaleleri fethederken bu aleti kullanmıştır.¹⁰⁷²

Koçbaşı (Re’sü’l-kebs) kuşatma sırasında surlarda delik açabilmek için kullanılırdı. Demir ve çelikten yapılan bu alet koçbaşına benzediği için bu ismi almıştır. Koçbaşı debbabenin içine yerleştirilerek iki taraftan bağlanırdı. Böylece kale kapısına veya duvarına hızlıca vurulurdu. Surları tahrip etmede koçbaşıyla birlikte kuşatma zincirlerinden de faydalanılıyordu. Hâlid, Şam fetihleri sırasında koçbaşını kullanmıştır.¹⁰⁷³

Yakın mesafelerde hızından dolayı at tercih edilse de uzun mesafeler için deve kullanılıyordu. Çadırlar, debbâbe, mancınık gibi ağır eşya ve silahlar ordunun arkasından gelen kadınlar tarafından develerle taşınıyordu. Aynı dönemde Bizans savaşlarda taşıma

¹⁰⁶⁷ Terzi, “Hz. Peygamber Döneminde Askerî Teşkilât”, 128.

¹⁰⁶⁸ Terzi, “Hz. Peygamber Döneminde Askerî Teşkilât”, 130.

¹⁰⁶⁹ Ağırman, *Hz. Peygamber’in Savaş Stratejisi*, 160.

¹⁰⁷⁰ Hâmidullah, *Hz. Peygamber’in Savaşları*, 97.

¹⁰⁷¹ Terzi, “Ordu”, 33/361.

¹⁰⁷² Çil, “Hz. Ömer Döneminde Ordunun Silahları ve Lojistiği”, 10.

¹⁰⁷³ Çil, *Hz. Ömer Dönemi Ordu ve Ordugâhlar*, 122.

görevleri için katır ve at kullanıyordu. Müslümanların çöllere dayanıklı hayvanlar olan develeri kullanması avantajlı olmalarını sağlıyordu. Bu sabırlı hayvanın kullanımı Mısır ve Suriye'nin fethini kolaylaştırdı. Hâlid b. Velîd, Suriye'ye giderken geçmesi gereken çölü develerin yardımıyla zayıtsız geçmiştir. Deve -52 ile +70 dereceler arasında hayatta kalabilmekte, 50 derece sıcaklığa 8 gün susuz dayanabilmektedir. Suyu bulduklarında ise 10 dakikada, ağırlığının üçte biri kadar su içmektedirler. Bu miktar bazen 130 litreyi de bulabilmektedir. Atların aksine kum fırtınalarından kirpikleri sayesinde gözlerini koruyabilmektedirler.¹⁰⁷⁴ Çölde dikenle bile beslenebilmekte, içtiği suyu vücudunda devir yaparak maksimum seviyede istifade edebilmektedir. Kürkü sıcaktan ve soğuktan koruyucu özelliktedir. Ayakları kuma batmayacak genişlikte ve derisi kum sıcaklığından etkilenemeyecek kalınlıktadır. Bu özellikleriyle tam bir çöl uzmanıdır.¹⁰⁷⁵ Devenin savaşlardaki önemini Hz. Ömer'in sözleri bize anlatmaktadır: “Fetihlerde develeri kullanmasaydık, ben insanları ve topraklarımızı koruyamazdım.”¹⁰⁷⁶

Çöl iklimine dayanıklı olan develer ordunun çadırlarını ve mancılık, debbabe, koçbaşı gibi ağır silahlarını taşırdı. Bunları taşıyan develeri kadınlar yönlendirmekteydi. Ayrıca askerlerin susuzluğunu ve açlığını gidermek için gerektiğinde develer kesilirdi.¹⁰⁷⁷

Atlar da develer kadar kıymetliydi. Atların soy kütüğü dahi tutulurdu. Çünkü atların iyi yetiştirilmeleri kadar soyları da büyük önem taşıyordu. İslâm ordusunun manevra kabiliyetinin yüksek olduğu bilinmektedir. Uzun gece yürüyüşlerine ve otuz saat süren kesintisiz yolculuklar dirayetli askerlerin ve fevkalade bir eğitim alan savaş hayvanlarının göstergesidir.¹⁰⁷⁸

Müslümanların kullandığı savaş taktikleri sonucunda kimse onların ilerlemesine engel olamadı. Dünyanın iki süper gücü olan Rum ve Fars ülkeleri fethedildi. Aradan çok uzun zaman geçmeden Hicaz'dan, Yemen'e, Endülüs'den Berberilerin yurtlarına kadar yedi farklı iklimdeki bölgelere hâkim olundu.¹⁰⁷⁹

---

¹⁰⁷⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/160.

¹⁰⁷⁵ Çil, “Hz. Ömer Döneminde Ordunun Silahları ve Lojistiği”, 16.

¹⁰⁷⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 113.

¹⁰⁷⁷ Terzi, “Hz. Peygamber Döneminde Askerî Teşkilât”, 117.

¹⁰⁷⁸ Ağırman, *Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi*, 149.

¹⁰⁷⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/229.

2.3.Hâlid b. Velîd'in Görevlendirdiği Komutan ve Valiler

Kiyâde yani komutanlık, askerin üzerinde hakimiyet kurup güven, itaat, yardımlaşma ve itaati sağlamaktır. İbn Haldun komutanın gerekliliğini şöyle açıklar: “İnsanların tabiatlarında bulunan düşmanlık ve diğer kötü şeylerden dolayı, onların başında düzeni sağlayabilecek yönetici gerekmektedir.”¹⁰⁸⁰ Komutanlar orduyu düzene soktuğu ve savaşı yönettiği için zaferler de hezimetler de onlara yüklenmektedir. Bu yüzden komutan seçimi çok önemlidir.

Komutanın yetki ve görevleri şunlardır; orduyu savaşa hazırlar, askeri eğitir, orduyu birliklere ayırır ve görev dağılımı yapar, askere nasihat verir, onları savaşa motive edici konuşma yapar, ordunun silah ve erzah ihtiyaçlarını sağlar, savaş stratejileri ve taktiklerini belirleyip uygular, güvenliği sağlar, istihbarat edinir, istişare yapar, savaşı sonlandırır, ganimetleri paylaşır ve ihtiyatlı olur.¹⁰⁸¹

Hâlid b. Velîd, bu görevleri elinden geldiğince yerine getirmiştir. O emri altındaki askerleri tarafından sevilen bir komutandı. Her zaman ordusunun moralini yüksek tutmaya çalışırdı. Yermük savaşından önce askerlerinden biri Hâlid'e gelip, “Rumlar çok, Müslümanlar ise onlara göre az,” dedi. Hâlid, “Asıl Müslümanlar ne kadar çok, Rumlar ise çok az. Şunu bil ki; ordu zaferler sayesinde artar ve yenilgilerle azalır,” dedi. Böylece Yermük'e gelene kadar Müslümanlar'ın kazandığı zaferlere gönderme yaptı. Yine Yermük savaşından önce hafızlardan cihat ayetleri okumalarını istedi. Kendisi de askerin moralini yükselten konuşmalar yaptı. Ordunun safları arasında dolaşarak askerlere şunu dedi: “Sabır izzet, korkaklık acizliktir. Sabretmek ise zaferdir.”¹⁰⁸²

Ubeyde b. Cerrâh ve Hâlid savaştan önce istişare yapar, askerleri teftiş ederlerdi.¹⁰⁸³ Hâlid b. Velîd ihtiyatı elden bırakmazdı. Kaleleri kuşatmadan önce bir süre ne yaptıklarını takip eder, düşmanı gözetim altında tutardı. Bir kale kuşatmasında, kalede ziyafet verildiğini fark etti. Askerin gafletinden yararlanıp bir grup askeriyle gecenin

¹⁰⁸⁰ Eceoğlu, *Hiz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 106.

¹⁰⁸¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (Mısır: Huseyniyye, 1275), 2/336.

¹⁰⁸² et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 1275, 4/264.

¹⁰⁸³ Çil, *Hiz. Ömer Dönemi Ordu ve Ordugâhlar*, 50.

karanlığından faydalandı ve surlara tırmandı. Kale kapısını içerden açıp kalenin fethini kolaylaştırdı.¹⁰⁸⁴

Hız. Peygamber Arapların dağınık savaş taktiğini değiştirip saf düzeni getirdi. Ordunun düzenli hâle gelmesiyle İslâm ordusundan kat kat büyük müşrik ordusuna karşı zafer kazanıldı. Hâlid b. Velîd'de değişen düşman ile birlikte farklı bir strateji geliştirip tabur sistemini kullandı. Zaman içinde değişen yöntemlere ayak uyduran milletler ve devletler ayakta kalmış ve istikrarlı bir şekilde fetihleri yürütebilmiştir.¹⁰⁸⁵ Hâlid b. Velîd'in bu kadar kısa sürede büyük fetihleri gerçekleştirmesinin sebeplerinden biri budur.

Komutanlar hem orduyu idare eder hem de fethettikleri yerin yöneticisi de olabilirlerdi. Yönetici vasıflarıyla ordunun farklı birimlerine ve çeşitli kazalara görevliler atamışlardır. Yani bu askeri valilerin hem orduyu komuta etme hem de başkalarını görevlendirme yetkisi vardı.¹⁰⁸⁶

İslâm devletine yeni katılan bu toprakların idareci ve komutanın aynı kişi olabilmekteydi. Yani henüz sivil ve askeri idare birbirinden ayrılmamıştı. Halife bu yüzden, "Komutanlarım, eğer birlikte savaşsanız ve kazanırsanız, o bölgenin valisi aynı zamanda orayı fetheden komutandır," demiştir. Bu talimatı vererek komutanların arasında yaşanabilecek ihtilaflarında önünü kesmiştir. Hâlid b. Velîd başkumandanlık görevini yürüttüğü sırada aynı zamanda fethettiği bölgelerin umumi valisi de sayılmaktaydı.¹⁰⁸⁷ Bu görevi gereği fetihlere devam ederken kendisi de vali ve komutan ataması yapmıştır. Kaynaklardan elde edebildiklerimiz şunlardır:

2.3.1. Husayn b. Ebû'l-Hür

Künyesi "Husayn b. Ebû'l-Hür b. Malid b. el-Haşhaş b. Gıyas b. el-Harîs b. Huleyf b. el-Harîs b. Mücfir b. Ka'b b. el Anber b. Temim"dir. Ebû Bekir döneminde Hâlid b. Velîd'in yanında çarpışmıştır. Hâlid onu Hîre'nin bazı bölgelerinde görevlendirdi. Buradaki görevini Haccac zamanına kadar devam ettirdi.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁴ Balcı, *Hız. Ömer Döneminde Diplomasi*, 278.

¹⁰⁸⁵ Yılmaz, "İlk İslâm Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik", 25.

¹⁰⁸⁶ Terzi, "Ordu", 33/361.

¹⁰⁸⁷ İsrail Balcı, "Hız. Ebû Bekr Döneminde İç Siyâset ve İdare", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1999), 197.

¹⁰⁸⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 1990, 7/90.

2.3.2. Saîd b. Mukarrîn

Hâlid b. Velîd, Saîd'i Şam fetihleri sırasında birlik komutanı olarak atadı.¹⁰⁸⁹

2.3.3. Ebû Cüveyş

Künyesi; “Ebû Cüveyş b. Zi'lihye el-Amiri el Kilâbi”dir. Hâlid, Irak'a doğru yola çıkmadan önce onu Hevâzin Kabilesi'ne yönetici tayin etti.¹⁰⁹⁰

2.3.4. Harîs b. Mürre

Halife Hz. Ebû Bekir, Hâlid'e Irak'ta karşılıklılık çıkararak Müsenna üzerine gitmesini emretti. Hâlid hemen Müsenna'nın üzerine doğru harekete geçti. Kudaa kabilesinin başına da sahabenin büyüklerinden ve kahramanlığıyla tanınan Haris b. Mürre'yi atadı.¹⁰⁹¹

2.3.5. Amr b. Fulan

Hâlid tarafından Yermük Savaşında süvari birliklerinin komutanlığına getirildi.¹⁰⁹²

2.3.6. Mesruk el-Akkî

Akk kabilesine mensup olan Mesruk sahabidir. Hz. Ebû Bekir onu kendi kabilesi üzerine tayin etti. Hâlid b. Velîd tarafından Yermük savaşının süvari birliklerinin başına atanan komutanlardandı.¹⁰⁹³

2.3.7. Semure b. Amr el-Anberî

Künyesi “Semura b. Amr b. Kurt el Anberi”dir. Temim kabilesine mensuptur. Hz. Peygamber, küçüklüğünde onun başını okşadığı rivâyet edilmiştir. Hâlid, Yemame fethedilince oraya Semure'yi emir tayin etti.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁸⁹ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 68.

¹⁰⁹⁰ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 68.

¹⁰⁹¹ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 68.

¹⁰⁹² et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 1275, 4/33.

¹⁰⁹³ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 68.

¹⁰⁹⁴ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 69.

2.3.8. Zikribân b. Bedr

Künyesi “Zikribân b. Bedr b. İmrülkays b. Halef b. Behdele b. Avf b. Ka’b b. Sa’d b. Zeyd b. Menat b. Temim b. Mürre et-Temimi el-Sa’di”dir. Asıl adı Huseyn’dir ama güzel yüzlü olduğundan Zibrikân lakabını almıştır. Temim kabilesiyle birlikte Medine’ye gelmiş ve Hz. Peygamber’e biat etmiştir. Hâlid’in komutanlığında yürütülen ridde savaşlarına ve Irak fetihlerine katılmıştır. Enbâr fethedildiğinde Hâlid b. Velîd onu buranın yöneticisi olarak atadı.¹⁰⁹⁵

Hâlid b. Velîd’in Enbâr’dan ayrıldığını duyan Farslılar cesaretlendiler ve Enbârı geri almak için harekete geçtiler. Farslıların üzerine geldiğini öğrenen Zikribân, Hîre valisi Ka’ka b. Amr’dan yardım istedi. Ka’ka hemen Enbâr’a destek kuvvetler gönderdi. Destek kuvvetlerinde yardımıyla Enbâr, Farslılardan korundu. Bölgedeki görevine Hz. Ömer devrinde de devam etti.¹⁰⁹⁶

2.3.9. Et b. Ebi Et

Bekir kabilesindedir. Yakut Hamevi onun, Sa’d b. Zeyd b. Menat b. Temim’den olduğunu rivâyet etmektedir. İsmi, Irak’ta bulunan Et nehrinden gelmektedir. Hz. Ebû Bekir döneminde Hâlid’e arkadaşlık etti ve Hîre fethedildikten sonra bu bölgenin işleriyle ilgilendi.¹⁰⁹⁷

2.3.10. Süveyd b. Mukarrin

Künyesi: “Süveyd b. Mukarrin b. Aiz b. Mica b. Hüceyr b. Nadr b. Habeşiye b. Ka’b b. Sevr b. Hüzme b. Latim b. Osman b. Amr el-Müzeni”dir. Hz. Ebû Bekir onu Yemen bölgesinde cereyan eden ridde hadiselerini bastırmakla görevlendirdi. Buradaki görevini tamamlayınca Irak bölgesine gelip Hâlid b. Velîd’in ordusuna katıldı. Hâlid, Hüzmü’ün gönderdiği Karin’le savaştı. Bu savaşta Farslılar yenildiler. Müslümanlara esir düşenler arasına Hristiyan olan Ebûl-Hasan el Basri’de vardı. Zaferden sonra Hâlid, güvenliği sağlaması için bıraktığı birliğin başına Saîd b. en-Numan’ı atadı. Süveyd b.

¹⁰⁹⁵ İbn Sa’d, *Kitâbü’l-Tabakâti’l-kebîr*, 1990, 3/397.

¹⁰⁹⁶ Halit Özkan, “Zibrikân b. Bedr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/396.

¹⁰⁹⁷ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 105.

Mukkarin’i de koruyucu birliklerin başına getirdi ve ona Hafir denilen yere inip istihbarat toplamasını emretti.¹⁰⁹⁸

2.3.11. Ma’n b. Haciz

Ridde harekâtına katılan Hevâzin kabilesi üzerine gönderilen birliğin başına Halife, Ma’n b. Haciz’i atadı. Halife ona sancak verdi. Hevâzin kabilesine destek veren Süleymoğulları kabilesinden bazıları Ma’n’a destek verdi. Buradaki isyan bastırılınca Hâlid, Ma’n’a mektup yazdı ve dinde sebat gösterenlerle birlikte kendisine katılmasını istedi.¹⁰⁹⁹ O sırada Hâlid, Tüleyha’nın üzerine yürümekteydi. Emri alır almaz yola çıkan Ma’n, yerine kardeşi Tureyfa b. Haciz’i bıraktı.¹¹⁰⁰

2.3.12. Akra b. Habis

Akra, Hâlid b. Velîd ile birlikte birçok savaşa katıldı. Yemame’de, Enbâr’da, Cüzcan’da yapılan savaşlarda bulundu.¹¹⁰¹ Bu savaşların bazılarında Hâlid onu öncü birlik komutanı olarak atadı.¹¹⁰²

2.3.13. Ma’n b. Adiy

Hâlid b. Velîd, onu Yemame savaşından önce yüz kişilik süvari birliğin başına atayıp keşif ve istihbarat için bölgeye öncü olarak gönderdi. Yemame savaşı başladığında Müslümanların dağılmaması için askerlere bağırarak motive olmalarını sağladı. Savaşın kızıştığı bir anda şehit oldu.¹¹⁰³

2.3.14. A’bed b. Felekî

Hem mürtetlerle yapılan savaşta hem de diğer savaşlarda Hâlid b. Velîd’in yanında yer aldı. Hâlid b. Velîd, Dümetü’l-Cendel’i fethedilince İranlıların kinleri daha da arttı. Cezire Arapları da kaybettikleri Akka’nın intikamını almak istiyorlardı. Bu nedenle Acemler ve Araplar Müslümanlara karşı birleşti. Acemlerden Rüzbe ve Zermihr

¹⁰⁹⁸ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/352.

¹⁰⁹⁹ et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/364.

¹¹⁰⁰ Eceoğlu, *H. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 140.

¹¹⁰¹ Eceoğlu, *H. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 208.

¹¹⁰² et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III/373.

¹¹⁰³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târih*, 2/202.

Ebar üzerine yola çıktılar ve Henafis'te buluştular. Bu durumu öğrenen Zikrikân, Ka'ka'dan yardım isteyince, Ka'ka, A'bed'i Hanefis'e yolladı. Burada Farslıları hezimetle uğrattılar. Hâlid gelişmeleri istihbarat yoluyla takip etmekteydi.¹¹⁰⁴

2.3.15. Urve b. el- Cad Barikî

Hâlid b. Velîd'in komutası altında Irak savaşlarında bulundu. Hz. Ömer döneminde Kufe valiliği yaptı.¹¹⁰⁵

2.3.16. Şecer b. el-Eğarr

Irak fetihleri sırasında Hâlid'in ordusunda yer aldı. Bizanslılarla hareket eden kabilelerle yapılan savaşların kazanılmasından sonra İslâm ordusu Hîre'ye yöneldi. Bu harekât sırasında Hâlid Şecer'i öncü birliklerin başına atadı.¹¹⁰⁶

2.3.17. En-Nüseyr b. Deysem b. Sevr

İslâm ordusu Aynüttemr'deyken Hâlid b. Velîd tarafından Beni Tağlib kabilesine gönderildi. Nüseyr, kabileye gece baskını yaptı ve görevini başarıyla tamamladı. Bir süre orada kaldı.¹¹⁰⁷

2.3.18. Beşîr b. Sad b. Ebû Numan b. Beşîr el-Ensârî

Hâlid b. Velîd komutasında Hîre'yi fetheden ordunun içinde oda vardı. Hâlid, onu Bankıya tarafına gönderip Acemlerle savaşmakla görevlendirdi. Görevini tamamlayıp Aynu't-Temr seferine katıldı ve şehit oldu.¹¹⁰⁸

2.3.19. Semure b. Amr el-Anberî

Hâlid, Yemame fethedildikten sonra Semure'yi buraya emir olarak tayin etti. Halife Hz. Ebû Bekir'de bu atamayı onayladı.¹¹⁰⁹

---

¹¹⁰⁴ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 210.

¹¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, çev. Mehmet Vehbi Şahinalp - Hikmet Akdemir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 8/140.

¹¹⁰⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 284.

¹¹⁰⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, 284.

¹¹⁰⁸ Yaşar Kandemir, "Beşîr b. Sa'd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/7.

¹¹⁰⁹ Eceoğlu, *Hz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*, 215.

SONUÇ

İslâm tarihinde kahramanlığı ve liderlik yetenekleriyle öne çıkan sahabilerden birisi de Hâlid b. Velîd'dir. Miladi 597 yılında doğmuştur. Onun nesebi, Hâlid b. Velîd b. Mugîre b. Abdillâh b. Amr b. Mahzûm'dur. Hz. Peygamber'le soyları 7. kuşakta birleşmektedir. Annesi Lübâbe es-Suğrâ, teyzesi ise Hz. Meymûne'dir. Yani Hz. Peygamber onun eniştesidir. Hâlid, Hz. Ömer'le de anne tarafından akrabadır. Hâlid b. Velîd, ilk çocuğuna nispetle Ebû Süleyman olarak künyelenmiştir.

Müşrik Kureyşlilerin saflarında yer alan Hâlid'in, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Müslümanlara karşı yumuşadığı görülmektedir. Yine de Hz. Peygamber'in karşısına çıkmaya cesaret edemeyip kaza umresinde Mekke'yi terk etti. Velîd b. Velîd ona mektup yazarak onun Hîre'a girmemesini hayretle karşıladığını söyledi. Kardeşinin mektubu vesilesiyle Müslüman olmaya karar veren Hâlid, miladi 629 yılında Medine'ye gelerek İslâm'a girdi. Peygamber'in, "Allah'ım daha önce yaptıkları için Hâlid'i bağışla," duasına nail olan Hâlid üç yılını Hz. Peygamberle geçirdi.

Hâlid b. Velîd'in Müslüman olduktan sonra katıldığı ilk savaş Mûte Savaşıdır. Komutanlık hünerlerini sergilediği bu savaş onun için bir dönüm noktasıdır. Hâlid Mekke'nin fethinde de bulundu. Uzza putunun ortadan kaldırdı. Daha sonra Huneyn ve Taif gazvelerine katıldı. Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer dönemlerinde ridde savaşlarında, Irak, Suriye ve el-Cezire fetihlerinde önemli görevler üstlendi.

İnsanlara güçlü bir bilinç sağlayan Hîre dini kitleleri etkilemiş ve onlara hareket gücü vermiştir. Bu değişimi Hâlid b. Velîd'in hayatında da görmekteyiz. Nitekim Hâlid, Müslüman olmadan önce yerel kabile çıkarlarına hizmet etmekten öteye gidememiştir. Müslüman olduktan sonra büyük bir amaç edinmiş, bu yolda geri kalan hayatını geçirmiştir. Müslüman olmasaydı adı tarihin sayfalarında belki kaybolacaktı. Hîre'a girmesiyle şöhreti kıtalar aşmış, herkes onu Hz. Peygamber'in ona taktığı Seyfullah lakabıyla tanımıştır. Hatta Bizans komutanlarından Cerece, Hâlid'le görüşürken bu lakabın anlamını ona sormuştur.

Hâlid'in şöhretinin yayılması ve savaş kaybetmeyen komutan olarak tanınması sayesinde Müslüman askerler motive olurdu. Hâlid b. Velîd'in komutan olduğu birlikte asker olmak övünç kaynağı sayılırdı. Karşı taraf içinse durum tam tersiydi. Düşman ondan

çekinir, adını duyduklarında motivasyonları bozulurdu. Ona karşı savaşımdan korkup savaş meydanına gelmeyenler bile vardı.

Hâlid b. Velîd ilk Müslüman olduğu yıllarda bazı hatalar yapmış ve eleştirilere maruz kalmıştır. Sahabenin zaman zaman hataya düşmesi olağandır. Bu gibi durumlarda Hz. Peygamber ya onları uyarır ya da cezalandırırdı. Bu gibi durumlar sahabenin Hz. Peygamber'e, Hz. Peygamber'in sahabeye tavrını değiştirmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber sahabeye beşer nazarıyla bakmıştır. Hz. Peygamber'in Hâlid'e bakışı da aynı olmuş hata yaptığıında onu uyarmıştır. Hâlid de hatalarından ders almasını bilmiş ve aynı yanlışları tekrarlamamıştır.

Hâlid, Hz. Peygamber'e çok bağlıydı. Onun isminin mücerret anılmasından bile rahatsız olurdu. Hatta sarığının içine Hz. Peygamber'in sakalından bir tutam koymuştu. Savaşa giderken o sarığını takardı. Onun girdiği savaş sayısının yüz kadar olduğunu söylemiştir. Vücudunda ok, mızrak ve kılıç değmemiş bir yerin kalmadığı rivâyet edilmiştir.

Hâlid b. Velîd, şehitlik arzusu ve cihat bilinciyle dopdolu bir Müslümandı. O, "Savaş meydanında aldığım zevki zifaf gecesinde almam," demişti. Hâlid, miladi 642 yılında, şehit olmadığı için hayıflanarak Suriye'nin Humus şehrinde vefat etmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağırman, Cemal. “Velid b. Velid”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hıre Ansiklopedisi*. c. 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Ağırman, Mustafa. “Cihad Dersleri-Hâlid bin Velid Nasıl Müslüman Oldu?” *İlkadım Dergisi* 388 (Kasım 2020).
- Ağırman, Mustafa. “Hâris b. Kâ'b”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hıre Ansiklopedisi*. c 16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995
- Ağırman, Mustafa. *Hız. Peygamber'in Savaş Stratejisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1992.
- Akarsu, Murat. “Hz. Ömer Döneminde Yönetim ve Yöneticilerin Uygulamalarından Kesitler”. *İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 63-93.
- Akbaş, Mehmet. “Hz. Ömer Dönemi Fetihleri”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* 1 (2018), 421-461.
- Akbaş, Mehmet. “Hz. Ömer'in Kırbacı = Umar's Whip”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 57-70.
- Akbaş, Mehmet. “Seyfullah Lakabının Halid b. Velid'in Cihadına Yansıması”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2012), 91-109.
- Akdoğan, Mehmet Nur. *Mekke'nin Fethi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Akkâd, Abbâs Mahmûd el-. *Abkariyyetü Hâlid*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-Arabiyye, 8. Basım, 2005.
- Aktaş, Ömer. “Hz. Ömer'in Basra Valisi Mugire b. Şu'be'yi Görevden Almasıyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi = The Contemplation of Narrations Related to Dismassal of the Basra Gaverner al-Mughîra b. Shu'ba by Hz. Umar”. *Universal Journal of Theology (Dergi)* 3/1 (2018), 39-52.

Alan, Hüseyin. *Hız. Peygamber Öncesi Mekke ve Arabistan*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.

Algül, Hüseyin. “Hz. Ebû Bekir’in Hicretten Vefatına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”. *İSTEM: Hıre San‘at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* III/6 (2005), 105-120.

Algül, Hüseyin. “Mûte Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hıre Ansiklopedisi*. c. 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Altunova, Hasari. *Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin Hayatı ve Rivâyetleri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Apak, Adem. *Anahatlarıyla Hıre Tarihi*. 4 Cilt. İstanbul: Nesil Matbaacılık, 3. Basım, 2009.

Apak, Âdem. “Habeşistan Hicreti Üzerine Mûlahazalar = Considerations on Migration of Abyssinia”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 2 (2017), 27-44.

Apak, Adem. “Hıre Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 10/1 (2001), 177-194.

Apak, Adem. *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.

Apak, Adem. “Uzzâ”. *Cahiliye Araplarının İlahları*, 111-121.

Arı, Ümmühan. *İlk Dönem İslâm Tarihinde Yemâme*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Arslan, İhsan. “Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber’in Tavrı”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 119-149.

Aselî, Bessâm el-. *el-Mezhebü’l-Askeriyyi’l-Hıreî*. Lübnan: Dâr’u-l Nefâis, 1993.

Aselî, Bessâm el-. *Kâdetü Fethu Bilâdü’ş-Şam ve’l-İrak*. Dâr’u-l Nefâis, 1. Basım, 2012.

Asiler, Çiğdem. *İslâm Tarihinde İşkençe (Emevilere Kadar)*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Askalânî, İbn Hacer el-. *el-İşâbe fî temyîzi 'ş-şahâbe*. çev. Seyfullah Erdoğan. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011.

Atalay, Orhan. “Kur’an’da Sosyal Grup İfade Eden Kavramlar”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Atatürk Üniversitesi Hîrei İlimler Fakültesi Dergisi* 16 (2001), 197-231.

Aynî, Bedreddin. *Megâni 'l-ahyâr fî ricâli Me'âni 'l-âşâr*. ed. Muhammed Hasan. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006.

Aytaç, Mehmet. “Hâris b. Umeyr el-Ezdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklı Okumak Hz. Ebu Bekir*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.

Azimli, Mehmet. “Hz. Ebû Bekir’in Zekat Vermek İstemeyenler ve Yalancı Peygamberlerle Mücadelesi”. *Hazreti Ebu Bekir*, 99-110.

Bakırcı, Mehmet Emre. *İslâm Hukuku'nda Cizye*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Balcı, İsrail. “Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2003), 185-204.

Balcı, İsrail. “Hz. Ebû Bekr Döneminde İç Siyaset ve İdare”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1999), 185-215.

Balcı, İsrail. *Hz. Ömer Döneminde Diplomasi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002.

Balcı, İsrail. “Hz. Ömer’in Komutan Atama Stratejisi: Sa’d b. Ebî Vakkâs ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh Örneği”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20-21 (2005), 171-211.

Balçık, Süreyya. *Sebepler ve Sonuçlarıyla Mûte Savaşı*. Selçuk Üniversitesi, Thesis, 2011. (TDV Hîre Araştırmaları Merkezi).

Barış, Mustafa Necati. “Hz. Ebû Bekir Döneminde Devlet Yönetimi”. *Turkish Studies: Social Sciences* 14/5 (2019), 2027-2044.

Bektaş, Kaan - Şeker, Mustafa. “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Tarihî Şahsiyetlere Yönelik Zihinsel İmajı ve Görüşleri”. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*.

Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l Büldân*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.

Belâzurî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-. *Ensâbü'l-eşraf*. 13 Cilt. Beyrut: Dâr'u-l Fikr, 1996.

Beyhakî, Ebû Bekir el-. *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü aḥvâli şâhibi ş-şerî'a*. 7 Cilt. Beyrut: Dâr'u-l Kütüb el-İlmiyye, 1984.

Beyhakî, Ebü'l-Hasen Zahîrüddîn Alî b. Zeyd b. Muhammed el-. *Lübâb el-Ensâb ve el-Elgâb ve el-E'gâb*. Büyük Ayetullah Yayınevi, 2. Basım, 2007.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2008.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Târîhu'l-kebir*. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Câbî, Subhî el-. *Seyfullah Hâlid b. Velîd*. çev. İbrahim Ekrem. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 7. Basım, 1994.

Cezerî, İzzeddin İbnü'l-Esîr el-. *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*. 3 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdar, 1980.

Cirit, Hasan. “Seleme b. Hişâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Çağrııcı, Mustafa. “Asabiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Çakan, İsmail Lütfi. “Abdullâh b. Ebî Rebî'a”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. 1/96-97. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Çakan, İsmail Lütfi. “Abdullah b. Ebû Rebîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

- Çelik, İbrahim. *Hiz. Ebu Bekir Dönemi (Dini Sosyolojik Yaklaşım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Çelikkol, Yaşar. *Cahiliyye Döneminde Mekke*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002.
- Çil, Halit. "Halife Ömer'in Liderlik ve Yönetim Anlayışı". *Uluslararası Hiz. Ömer Sempozyumu* 1 (2018), 235-254.
- Çil, Halit. *Hiz. Ömer Dönemi Ordu ve Ordugâhlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Çil, Halit. "Hiz. Ömer Döneminde Ordunun Silahları ve Lojistiği". *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 37 (2013), 1-21.
- Çil, Halit. *Hiz. Ömer'in Liderliği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- Çokgez, Kamil Özkan. *Sosyal Dayanışma Açısından Tebük Gazvesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çoruhlu, Tülin. "Hançer". *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Demir, Nevin Turan. *Halid Bin Velid Ve Gazavât-I Halid Bin Velid Adlı Yazmanın Çeviri Ve Değerlendirmesi*. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Demircan, Adnan. "Hiz. Ebû Bekir'in Vefatı". *Hazreti Ebu Bekir*, 187-199.
- Demircan, Adnan. *Siyer*. İstanbul: Beyan Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Demircan, Emine. *Hiz. Peygamber'in Vefatı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Duisenov, Nurgissa. *Sebep ve Sonuçlarıyla Huneyn Gazvesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Dûrî, Abdülaziz - Hançabay, Halil İbrahim. "Hiz. Ömer'in Mali Düzenlemeleri: Şam Bölgesindeki Vergiler". *İSTEM: Hîre San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 9/17 (2011), 195-207.

Ebû Arûbe, Hüseyin b. Muhammed b. Mevdûd el-Harrânî. *Müntekâ Tabakâti Ebî 'Arûbe*. Kahîre: Dâru'-l Beşâir, 1. Basım, 1994.

Eceoğlu, Kenan. *Hiz. Ebû Bekir Dönemi Devlet Bürokrasisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Ecer, A. Vehbi. "Mekke'nin Fethi ve Sonuçları". *İslâm'da İnsan Modeli ve Hiz. Peygamber Örneği [Kutlu Doğum Haftası: 1993]*, 61-72.

Efendioğlu, Mehmet. "Hâlid b. Velîd'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/1 (2004), 51-79.

Eker, Cihan. *Hiz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitâpla İlişkiler ve Tehcîr*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006. (TDV Hîre Araştırmaları Merkezi).

Ekim, Tahsin. *Bedir Savaşını Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Eliaçık, İhsan. "Lat, Menat Uzza Neyi İfade Ediyor?" <https://www.haberalp.com>. Erişim 21 Ağustos 2022. <https://www.haberalp.com/lat-menat-uzzaneyi-ifade-ediyor>

Eralp, Nejat. *Tarih boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

Erkocaaslan, Recep. "Beni Mustalik Gazvesinin Sebepleri Üzerine Bazı Mülâhazalar". *İSTEM: Hîre San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 10/19 (2012), 273-289.

Erkocaaslan, Recep. "Müslümanlar ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu'nun İlk Karşılaşması: Mu'te Seriyyesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2017), 129-158.

Erkoçoğlu, Fatih. "Medine Coğrafyası ve Uhud Savaşı Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2011), 319-350.

Erten, Hayri. "Halife Ömer Döneminde Yürütme ve Personel Atamada Oluşan Normlar". *Uluslararası Hiz. Ömer Sempozyumu* 2 (2018), 197-205.

Ertürk, Hatice Nur. *Câhiliye'den Hiz. Peygamber Dönemine Sütannelik Geleneği, Önemi ve Etkileri*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017. (TDV Hîre Araştırmaları Merkezi).

- Ertürk, Mustafa. “Şemmâs b. Osmân”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Ertürk, Mustafa. “Ükeydir b. Abdülmelik”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Erişim 24 Ağustos 2022.
- Erul, Bünyamin. “Rivayetlerde Hendek ve Hendekteki Rivayetler”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* IX (2021), 13-68.
- Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdullah el-. *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr*. 2. Cilt. Beyrut: Dâr'u-l Endülüs, ts.
- Fayda, Mustafa. “Abdurrahmân b. Hâlid b. el-Velîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Fayda, Mustafa. *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, VII., 2020.
- Fayda, Mustafa. “Ammâr b. Yâsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Fayda, Mustafa. “Bedir Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Fayda, Mustafa. “Hâlid b. Velîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 17. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Fayda, Mustafa. “Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele”. *Hîre İlimleri Enstitüsü Dergisi [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]* 2 (1975), 143-149.
- Fayda, Mustafa. “Kabe'nin Putlardan ve Putperestlerden Temizlenmesi”. *Yüksek Mimar Dr. İ. Aydın Yüksel'e Armağan*, 222-231.
- Fayda, Mustafa. “Secâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Fayda, Mustafa. “Velîd b. el-Mugîre”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. 43/33-34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

- Gazali, Muhammed. *Fıkhu's-Sîre*. çev. Muhammed Tosun. İstanbul: Risale Yayınları, 8. Basım, 2016.
- Gökalp, Hüseyin. *Irak'ın Fethi ve Hırelaşma Süreci (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Göregen, Mustafa. “Hz. Ömer Döneminde Kudüs'ün Müslümanlar Tarafından Fethi”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* 1 (2018), 523-531.
- Grabus, Merzuk. *Hz. Peygamber'in Mekke Müşrikleri Dışındaki Arap Kabileleri İle Münasebetleri (Medine Dönemi)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Gül, Esra. *Hıre Savaş Tarihinde Müslüman Kadınların Faaliyetleri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gür, Rıdvan. “Mahzumoğullarının Mekke İçerisindeki Konumu”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Ocak 2015), 95-107.
- Hamevî, Yâkût b. Abdillâh el-. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdar, 2. Basım, 1995.
- HÂmidullah, Muhammed. “Hendek Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hıre Ansiklopedisi*. c. 17. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- HÂmidullah, Muhammed. “Hudeybiye Antlaşması”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hıre Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- HÂmidullah, Muhammed. “Huneyn Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hıre Ansiklopedisi*. c. 18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- HÂmidullah, Muhammed. *Hz. Peygamber'in Savaşları*. çev. Nazire Yurter. İstanbul: İnkilâb Yayınevi, 2005.
- HÂmidullah, Muhammed. *Hıre Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. 1 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- HÂmidullah, Muhammed - Avcı, Casim. “Uhud Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hıre Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

- Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Hurç, Ramazan. "Hz. Ebu Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri (İrtidat ve İrticâ)". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1998), 33-66.
- Işılak, Fatma Hatice. *İslâm Öncesi Mekke'nin Siyasi Yapısı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *İştikâku'l-esmâ', İştikâku esmâ'î'l-kabâ'il*. Lübnan: Dâru'l-Cemîl, 1991.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed. *el-Müenmağ fî aḥbâri Kureyş*. Beyrut: Âlem'ü-l-Kütüb, 1985.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. 2 Cilt. Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2004.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḥbâri'l-hulefâ'*. 2 Cilt. Beyrut: el-Kütübü'l-seğâfiyye, 3. Basım, 1996.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 2 Cilt. Mısır: Şirketü'l-Mektebe, 2. Basım, 1955.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *Sîret-i İbn Hişâm (es-Sîretü'n-Nebeviyye)*. çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2021.
- İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed. *es-Sîretü İbn İshâk*. Beyrut: Dâr'u-l Fikr, 1. Basım, 1978.
- İbn Kayyim, el-Cevziyye. *Zâdü'l-me'âd fî hedyi ḥayri'l-'ibâd*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 27. Basım, 1994.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Câmi'u'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdî li-aḳvâmi's-senen*. ed. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş. 10 Cilt. Beyrut: Dâr Hıdri'l-Littibâ', 1998.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1976.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Dımeşk: Dâru'l-İhyâ, 1988.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *el-Ma'ârif*. 1 Cilt. KaHîre: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1992.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Ġarîbü'l-Ķur'ân*. 1 Cilt. Mısır: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1978.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. V Cilt. KaHîre: Darü'r-Risaletü'l-Alemiyye, 2009.

İbn Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Şahîh-i Müslim*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arab, 1955.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. çev. Adnan Demircan. İstanbul: Siyer Yayınları, 2. Basım, 2015.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. çev. Mehmet Vehbi Şahinalp - Hikmet Akdemir. 8 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2. Basım, 2015.

İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Uyûnü'l-eşer fi funûni'l-megâzi ve's-şemâ'il ve's-siyer*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr'u-l Kalem, 1993.

İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Uyûnü'l-eşer fi funûni'l-megâzi ve's-şemâ'il ve's-siyer*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr'u-l Kalem, 1993.

İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *el-Kâmil fi't-târîh*. çev. Ahmet Ağırakça. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.

İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *Üsdü'l-gâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.

İnan, Mehmet Ali. *Hız Peygamber'in Son Üç Ayı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- İpek, Ali. “Şam’dan Kars’a Fetih Ordusu”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2015), 41-54.
- Kaegi, Walter E. *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*. çev. Mehmet Özay. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.
- Kallek, Cengiz. “Ukıyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Kandemir, Yaşar. “Beşîr b. Sa’d”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Kapar, Mehmet Ali. “Ebû Cehil”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. 10/117-118. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Kapar, Mehmet Ali. “Mahzûm”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. 27/402-403. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Karan, Cuma. “Hz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda el-Cezire Futuhâtı”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* 1 (2018), 501-514.
- Kaya, Emine. *Enfâl, Âl-i İmrân ve Tevbe Sûrelerinde Bedir, Uhud ve Tebük Gazverinin Tasviri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kaymaz, Şerafettin. *Hz. Ebû Bekir’in Ridde Olaylarıyla Mücadelesinin İslâmiyet’in Yayılmasına Etkisi*. Mardin: Artuklu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kelâî, Ebû’r-Rebî‘ Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-. *el-İktifâ’ fî (bimâ tedammenehû min) meğâzî Resûlillâh ve’s-selâseti’l-hulefâ’*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1999.
- Kelbî, Ebû’l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-. *Kitâbü’l-Esnâm*. çev. Beyza Düşüngen. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968.
- Kelpetin, Mahmut. “Hicaz Bölgesinin Meşhur Putları: Lât, Menât ve Uzzâ”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 63-83.
- Kelpetin, Mahmut. “Hz. Ebû Bekir Dönemi Fetihleri”. *Hazreti Ebu Bekir*, 147-158.

- Kelpetin, Mahmut. “Hz. Ebû Bekir Döneminde Irak Fetihleri”. *EKEV Akademi Dergisi* 14/43 (2010), 267-288.
- Kelpetin, Mahmut. *Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Kılıç, Murat. *Tarih Öncesi Çağlardan Hellenistik Çağ'a Anadolu'da Savaş Stratejileri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.
- Koç, Hasan. *Hz. Ömer Döneminde el-Cezîre'nin Fethi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, 2019.
- Koyuncu, Mevlüt. “İlk Hîre Fetihleri Döneminde El-Cezire Bölgesi ve Hîrelaşma Süreci”. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Şur'ân*. 20 Cilt. KaHîre: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964.
- Küleççi, Cahit. “Hz. Ömer'in Halid b. Velîd ile İlişkisi”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu 2* (2018), 41-54.
- Lings, Martin. *Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Mahmudov, Elşad. *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*. Ankara: İSAM Yayınları, 2010.
- Mahmudov, Elşad. “Zâtüatlah Seriyyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-. *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i ve'l-aşvâl ve'l-şafede ve'l-metâ'*. 15. Cilt. Beyrut: Dâr'u-l Kütüb el-A'lemiyye, 1999.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *Muvatta'*. çev. Ahmet Büyükçınar vd. 3 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- Mantran, Robert. “Humus”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Meydânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-. *Mecma'u'l-emşâl*. 2. Cilt. Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 2010.

Neamah, Mohammed Hussein Neamah. *Raşit Halifeler Döneminde Irak'ın Fethi ve Kitap Ehli ve Mecusilerle İlişkiler*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, ts.

Nedvî, Ebü'l-Hasan. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 1. Cilt. Dimeşk: Dâr-u İbn-i Kesir, 2004.

Nemerî, İbn Abdülber en-. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*. 4. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.

Nîsâbûrî, Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm b.Münzir. *Kitâbu't-Tefsîri'l-Kur'ân*. 1. Cilt. Dâru'l-Meâsir, 1. Basım, 2002.

Önkâl, Ahmet. "Ayneyn". *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Önkâl, Ahmet. "Benî Mustalik". *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 31. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

<https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mustalik-beni-mustalik>

Önkâl, Ahmet. "Müseylimetü'l-kezzâb". *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Özaydın, Abdülkerim. "Ayyâş b. Ebû Rebâ". *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. 4/296-297. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Özaydın, Abdülkerim. "Benî Cezîme b. Âmir". *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

<https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cezime-b-amir-beni-cezime-b-amir>

Özdemir, H. Ahmet. "Son Peygamber'in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Veda Hutbesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 95-112.

Özdemir, Mehmet Nadir. "Bazı Yönleriyle Bedir Gazvesi". *Türk ve İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 15/12 (2017), 105-115.

Özkan, Halit. "Zibrikân b. Bedr". *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

- Öztürk, Ayşegül. *Hız. Ömer Döneminde Güneydoğu Anadolu'daki Fetih Hareketleri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Özyılmaz, Fatih. *İslâm'ın Suriye'ye Yayılışı (Emevî Dönemi Sonuna Kadar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Polat, Salahattin. "Ebû Seleme el-Mahzûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. c. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Reşid, Abdullah. *İslâm'da Ordu ve Komutan*. çev. Enver Günenç. İstanbul: Şule Yayınları, 1996.
- Sabuncu, Ömer. "Hz. Ömer Döneminde (634-644) Beytül Makdis'in Fethi ve İskân". *Beytül Makdis Araştırmaları Dergisi* / *Journal of Islamic Jerusalem Studies* / *Mecelletu Dirâseti Beyti'l-Makdis* 21/3 (2021), 335-352.
- Salîh, Subhî es-. *İslâm Mezhepleri ve Müesseseleri*. çev. İbrahim Sarmış. İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981.
- Sarı, Yasemin. *Hendek Savaşı*. Sakarya : Sakarya Üniversitesi, 2006.
<http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=207703&tarama=hendek>
- Sarıkaya, Asım. "Hz. Ebû Bekr'in Hîre Öncesi Hayatı". *Hazreti Ebu Bekir*, 9-22.
- Sevmezler, Serdar. *Uhud Savaşı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Shoufany, Elias vd. "Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar". *İSTEM: Hîre San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* III/6 (2005), 281-290.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd es-. *es-Sünen-i Ebû Dâvûd*. çev. İsmail Lütfi Çakan. 15 Cilt. İstanbul: Şamil Yayıncılık, 3. Basım, 1987.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd es-. *es-Sünen-i Ebû Dâvûd*. 15 Cilt. Beyrut: Mekrebetü'l-Asriyye, 3. Basım, ts.
- Sönmez, Zekiye. "Hz. Ömer'in Arap Yarımadası ve Çevresindeki Hıristiyanlarla Münasebetleri". *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* 2 (2018), 255-292.

Söylemez, Mehmet Mahfuz. “Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri”. *Milel ve Nihal (Dergi)* 11/1 (2014), 9-50.

Süheylî, Ebü'l-Kāsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has‘amî es-. *er-Ravzü'l-üniüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. ed. Ömer Abdüsselâm. 7 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arab, 2000.

Şarkâvî, Abdurrahman eş-. *Özgürlük Peygamberi Hz. Muhammed*. çev. Muhammed Tan. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1993.

Şîrâzî, Ebû Muzaffer b. Mursid b. Ali b. Makled b. Nasr el-Kinânî el-Kelbî eş-. *Lübâbü'l-Âdâb*. Kaîre: Mektebetü's-Sünne, 1987.

Taberânî, Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. 15. Cilt. KaHîre: Mektebet-ü İbn-i Teymiyye, 2. Basım, 1994.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-. *Câmiu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 17. Cilt. KaHîre: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Taberî Tefsiri*. çev. Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.

Temir, Hakan. *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.

Terzi, Mustafa Zeki. “Emevîler'de Kara Ordusu Teşkilâtı”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1997), 41-88.

Terzi, Mustafa Zeki. “Hz. Peygamber Döneminde Askerî Teşkilât”. *Diyanet İlmî Dergi* 39/3 (2003), 7-32.

Terzi, Mustafa Zeki. “Ordu”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-. *el-Câmi'u'l-kebîr*. ed. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 6. Cilt. Beyrut: Dâr'u-l Garb'i-l İslâmî, 1998.

Togan, Zeki Velidi. *Tarihte Usul*. İstanbul: Enderun Yayınları, 3. Basım, 1981.

Tombul, Sema. “Hz. Ebû Bekir’in Rivâyet Ettiği Hadisler”. *Hazreti Ebu Bekir*, 251-264.

Tzu, Sun. *Savaş Sanatı*. çev. Pulat Otkan - Giray Fidan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 11. Basım, 2018.

Umurbek, Hatice. *Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemlerinde Taif*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Uraler, Aynur. “Ümmü Hakîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-. *Hz. Peygamber’in Savaşları (Kitâbü’l-Megâzî)*. çev. Musa Yılmaz. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-. *Kitâbü’l-Megâzî*. ed. Mars Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dâr’u-l Alemî, 1989.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-. *Kitâbü’r-Ridde*. Paris: Tougui, 1989.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-. *Megâzî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-A’lemî, 1409.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-. *Megâzî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-A’lemî, 1989.

Vasiliev, Aleksandr Aleksandroviç. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev. Tevabil Alkaç. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.

Watt, W. Montgomery. *Hz. Muhammed Mekke’de*. çev. Azmi Yüksel - Rami Ayas. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

Watt, W. Montgomery. *Hz. Muhammed’in Mekkesi*. çev. Mehmet Akif Ersin. Ankara: Kuramer Yayınları, 2017.

Ya’kübî, Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya’küb İshâk b. Ca’fer b. Vehb b. Vâzih el-. *Târîhu’l-Ya’kübî*. <http://www.İslâmicbook.ws/ar.html>, ts.

Yavuz, Şevket. “Uzzâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Yüce Kur'an. çev. Mustafa Yıldırım vd. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Yıldırım, Sadettin. *Hiz. Ebû Bekir'in Hayatı ve Tarihi Şahsiyeti*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Yıldırım, Suzan. *Hiz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği*. Harran Üniversitesi, Thesis, 2006. (TDV Hîre Araştırmaları Merkezi).
<http://ktp2.isam.org.tr/detayilhtezt.php?navdil=tr&tidno=11702&tarama=suzan+y%C4%B1ld%C4%B1r%C4%B1m>

Yıldız, Hakkı Dursun. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. 9 Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Ecnâdeyn Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 10. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Yıldız, İbrahim. *Birbirleriyle Münasebetleri Ekseriyetinde Asr-ı Saadette Aşere-i Mübeşşere*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Yılmaz, Ali. “Hz. Muhammed'in Ehliyet ve Liyakat Merkezli Görevlendirmeleri: Osman b. Talha Örneği”. *İSTEM: Hîre San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi* 16/31 (2018), 1-20.

Yılmaz, İbrahim. *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997.

Yılmaz, Metin. “İlk Hîre Fetihlerindeki Savaş Stratejileri ile Avlanma Taktikleri Arasındaki Benzerlik”. *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 8/2 (2008), 9-45.

Yiğit, İsmail. “Sevîk Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Yiğit, İsmail. “Tebük Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı Hîre Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Târîhu 'l-Hîre ve vefeyâtü 'l-(tabakâtü 'l-)meşâhîr ve 'l-a 'lâm*. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Küttabu'l-Arabî, 1993.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Târîhu 'l-Hîre ve vefeyâtü 'l-(tabakâtü 'l-)meşâhîr ve 'l-a 'lâm*. ed. Beşşâr Avvâd. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-. *Naşbü 'r-râye li-tahrîci eĥâdîsi 'l-Hidâye*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 1. Basım, 1994.

<http://www.ahlalhdeth.com>. “Erşîfu Mültegâ Ehlü'l-hadîs”. Genel Hukuk. 2008

“Hisham Ibn Al-Mughirah”. *Wikipedia*, 20 Ocak 2021.

Nûh Suresi 23. Ayet Tefsiri. “Kur'an Yolu”. Erişim 24 Ağustos 2022.

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/N%C3%BBh-suresi/5442/23-ayet-tefsiri>

<https://kuran.diyaret.gov.tr>. “Kur'an Yolu-Hucurât Suresi 6. Ayet Tefsiri”. Erişim 24 Ağustos 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4618/6-ayet-tefsiri>